الجامع الصحيح

SAHÎH-İ MUSLİM VE TERCEMESİ

Tercüme:

Mehmed Sofuoğlu

İRFAN

Muhterem Okuyucularımız,

Eserimizin birinci baskısı tamamlandığı vakit «Diyanet İşleri Başkanlığı» na, tetkik edilmesi ve faydalı bulunduğu takdirde bir miktar satın alınması için müracaat etmiştik. «Diyanet İşleri Başkanlığı» tarafından tetkik edildiğini beyan sadedinde cevabî yazıyı sizlere de arzetmeyi uygun bulduk. Saygılarımızla.

İRFAN YAYINEVİ

——oOo——

T. C.
DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
A N K A R A

Din. İşl. Yk. Krl. Bşk. D/5 - 3/72 — 29 Mart 1972

104

KONU : Sahihi Müslim adlı
Kitap Hk. — 000619

B A Ş K A N L I K   M A K A M I N A

İLGİ : 19.6.1970 gün ve 3 - A - 63/620 sayılı yazı.

M. Sofuoğlu tarafından tercüme edilen ve İrfan Yayınevinde neşredilerek bir miktar satın alınması istenen «Sahih-i Müslim» adlı tercüme eserden Başkanlık Kütüphanemiz için (   ) takım satın alınmasının uygun olacağı mütalaa edilmiştir.

Keyfiyet arz olunur.

İmza
A. Hamdi KASABOĞLU
Başkan Vekili

İmza
Osman KESKİOĞLU
Üye

İmza
Dr. A. Arslan AYDIN
Üye

İmza
Dr. Lütfi DOĞAN
Üye

OLGUNLAŞTIRMA DAİRESİ BAŞKANLIĞINA
UYGUNDUR. /3/1972
B A Ş K A N

ASLI GİBİDİR

الجامع الصحيح

للإمام ابي الحسين مسلم بن الحجاج القشيري النيسابوري

Ebu'l-Hüseyin Müslimu'bnu'l-Haccâc
el-Kuşeyrî en-Niysâbûrî
(206-261)

SAHÎH-İ MUSLİM
VE
TERCEMESİ

CİLD : 1

Mütercim :
MEHMED SOFUOĞLU
İst. Yüksek İslâm Enstitüsü Öğretim Üyesi

İRFAN
YAYIMCILIK ve TİCARET
Silivri Kapı Cad. Özgünay Pasajı altı
Kocamustafapaşa-İstanbul

بسم الله الرحمن الرحيم

الْحَمْدُ لِلّٰهِ نَحْمَدُهُ وَنَسْتَعِينُهُ

مَنْ يَهْدِهِ اللّٰهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَا هَادِيَ لَهُ

وَاَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ

وَاَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ

BÜTÜN HAMD ALLAH'A MAHSUSTUR. O'NA HAMD EDER O'NDAN YARDIM İSTERİZ. ALLAH KİME HİDAYET EDERSE ARTIK ONU KİMSE SAPTIRAMAZ. KİMİ DE DALÂLETE DÜŞÜRÜRSE ONU KİMSE HİDAYETE ERDİREMEZ. EŞSİZ, ORTAKSIZ BİR TEK ALLAH'DAN BAŞKA İLÂH OLMADIĞINA ŞEHÂDET EDERİM. MUHAMMED'İN O'NUN KULU VE ELÇİSİ OLDUĞUNA DA ŞAHÂDET EDERİM[1].

---

1. Müslim, Cumua, tahfifu's-salât ve'l-hutbe. Hz. Peygamberin bir hutbe başlangıcıdır.

TAKDÎM

1. TERCÎH ve TERCEME SEBEBİ

1957-1958 yıllarında Bağdad'da el-Medresetu'l-Mercâniyye'de Irak'lı meşhûr âlim Ebu Şâkir Muhammed Fuâd el-Âlûsî (1382/1962) nin huzurunda *Müslim Sahîh*'ini okudum. Bu «Huzurda okuma — *el-Kırâatu ale'ş-Şeyh* —» işi tamamlandığı zaman muhtevalarının mevsûkiyeti bakımından Kur'ân'dan sonra yer yüzündeki kitapların en sağlamı ve en kıymetlisi bulunan *İki Sahîh*'i terceme etmek fikri gönlüme düşmüştü. Çünkü bu iki kitap, üçüncü hicret asrına kadarki hadîs âlimlerinin en en sağlam ilmî usuller ve pek ağır sıhhat şartları ile tenkîd süzgecinden süzüle süzüle gelen ve böylece en sahih oldukları ümmetin icmâı ile de kararlaşan hadîslerin çoğunu bir araya toplamışlardır. Bunlardaki hadîslerin hepsi son Peygamber Muhammed Mustafa (S) nın insanlık için en doğru en iyi ve hiç eskimiyecek ta'lîmleri ve hayat düstûrlarıdır.

Bu iki den birincisinin hiç olmazsa bir «*Tecrîd*» i türkçeye terceme edilmiştir. Müslim Sahîhi'nin ise şimdiye kadar türkçe tercemesi neşrolunmamıştır [2]. Halbuki Türkler bu ölmez esetrlerin tam tercemelerinden onların hâlis îman, ibâdet, ahlâk... Öğreten muhtevalarından mahrum veya müstağnî kalamazdı. Daha evvelki asırlarda bu sahadaki âlimlerin ve ilmî faâliyetlerin bolluğu sebebiyle belki bu ihtiyaç pek hissedilmiyordu. Son asırlarda ise bilhassa memleketimizde hadîs tedrîsinde bir duraklama ve gittikçe büyüyen bir boşluk meydana gelmiştir. Bunun neticesinde de müslüman Türk halkı kaynakları yerli veya yabancı bir takım murâfeler ve bid'atların zehrine ve çeşitli hurâfeci bid'atçıların tahripkâr faâliyetlerine mâruz kalmıştır. Bunları yok etmeye yegâne çâre Kur'ân-ı Kerîm ve sahîh hadîslere süratle dönmek, Allah'ın ve Rasûlünün ebediyyen eskimiyecek düstûrlarından bol bol yaymak ve okutmaktır. İşte bu ihtiyaç özellikle zamanımızda had safhaya ulaşmış, artık ana hadîs kaynaklarının muhtevalarını öğretmek bir zaruret olmuştur.

Esasen Kitab ve sünneti öğrenib öğretmek, kitap ve sünnet ilmini yaymak bir çok vesîlelerle bizzat Hz. Peygamber tarafından emir ve

---

2. İstanbul kütüphanelerinde ve fihristlerini görebildiğimiz diğer kütüphanelerde şimdiye kadar bir «Müslim Tercemesi» ne muttali' olamadık. Ancak merhum Ragıp Efendinin altı ciltlik bir Müslim Tercemesi yazmış olduğu oğlu Prof. Hamdi Ragıp Atademir'den işitilmiştir, fakat biz bunu görüp inceleyemedik.

tavsiye buyurulmuştu. Allah'ın Rasûlü: *«Benim sözümü işitip belleyen, sonra da onu işittiği gibi başkalarına ulaştıran kimsenin yüzünü Allah ağartsın. Zira nice kimseler var ki, yüklendikleri fıkhı kendilerinden daha fakîh olanlara ulaştırırlar»* buyurmuştu (Buhârî, Müslim..). Ve keza Fetih ve Vedâ haccı hutbelerinde: *«Benim dediklerimi hâzır olanlar gâip olanlara* (yani burada bulunmıyanlara ve müstakbel nesillere) *tebliğ etsin..»* emrini bir kaç defa tekrarlamıştı (Buhârî, İlim, liyubelliğı'l-ilme'ş şâhidu'l-gâibe).

İşte bu düşüncelerle terceme fikri gelişti, olgunlaştı, nihayet Hak Teâla bir *vesîle* halkederek bu hayırlı hizmete başlamayı ben nâçiz kulu Mehmed Sofuoğlu'na müyesser kıldı[3].

2. YAPILAN İŞ ve BEKLENEN FAYDALAR

Şimdi burada 1120 yılı aşan zaman içindeki İslâm âlimlerinin ve onlara tâbi olarak Muhammed Ümmeti'nin *iki Sahîh'*den biri kabul ettikleri MÜSLİM SAHÎH'ini aslını tercemesi ile birlikte sunuyoruz.

Tercemeden evvel; 1. TERCİH ve TERCEME SEBEBİ, 2. YAPILAN İŞ ve BEKLENEN FAYDALAR, 3. TERCEMEDE TAKİP EDİLEN USÛL, 4. TERCEMEDEKİ BAZI HUSUSLAR ve KISALTMALAR paragraflarını kapsayan bir TAKDÎM ve HADÎS'İN ÖNEMİ, İMAM MUSLİM'İN HAL TERCEMESİ, SAHÎH ÜZERİNE BİR TEDKÎK, KAYNAK KİTAPLAR FİHRİSTİ başlıklarını içine alan bir *GİRİŞ* bölümünü takdîm ediyoruz.

Bu suretle okuyucunun bir karşılaştırma kolaylığı bulacağını, aradığı konuları ve hadîsleri göz önünde tutabileceğini, Allah Rasûlünün öğrettiklerini gönül itmînanı ile okuyup belleyebileceğini, çeşitli konularla ilgili hadîslerin çok güzel toplanmış olması sebebiyle İslâm'ı öğrenme ve

---

3. Kur'ân-ı Kerim'de vesile ile sarih olarak ilgili iki âyetten birisi şudur:

«يا ايها الذين آمنوا اتقوا الله وابتغوا اليه الوسيلة وجاهدوا فى سبيله لعلكم تفلحون

: **Ey iyman edenler, Allah'dan korkun, O'na (yaklaşmaya) vesile arayın ve O'nun yolunda savaşın ki, felah bulasınız»** (el-Mâide: 35). Diğeri de el-İsrâ: 57. âyettir. Bize takdir buyurulan vesile ile, haddizatında ağır ve büyük olan bu hayırlı hizmeti hakkıyle başarmanın cidden güç olduğunu bile bile yalnız Allah'ın inâyetine güvenerek bu işi üzerimize aldık.

«...اللهم لا مانع لما اعطيت ولا معطى لما منعت ولا ينفع ذا الجد منك الجد

... Allah'ım! Senin verdiğine mani' olabilecek hiç yok, vermediğini verebilecek de hiç yok! Baht ve zenginlik sahibinin baht ve zenginliği, senin lutûf ve ihsanın yerine geçib de kendisine faide vermez (Buhârî, Sıfatu's-salât zikr ba'de's salât; Müslim, Salât, ma yekûlu iza rafaa re'sehu mine'r-Rukû', Mesâcid, İstihbâbu'z-zikr ba'de's-salât).

öğretmede kolaylıklar bulacağını, Sahîh üzerindeki tedkîkin bu konuya bir aydınlık getireceğini ve eserin önemini bir kat daha belirteceğini, daha geniş inceleme ve araştırma yapacaklara naçizâne bir başlangıç ve muhtasar bir rehber olacağını ümit ediyoruz.

Yapılan bu tedkîkin ve tercemenin nihâî olduğu, eksiklerden, kusurlardan berî bulunduğu düşüncesi hiç bir zaman aklımızdan geçmez. Biz daha öncekilerin çalışmalarından çok istifadeler ettik. Allah Rasûlü-nün hadîslerini dosdoğru ve sâde bir şekilde tercemeye gayret ve cehid sarfettik. Bu yolda uhdemize düşen *tebliğ* vazifemizi —karınca karârınca— yerine getirmeye çalıştık. Esasen «*her bir ilim sahibinin üstünde daha iyi bir bilen vardır*» (Yusuf: 76). Bizden sonrakilerin bu vâdîde daha başarılı gayretler göstermeleri ve bu yüzden kat kat hayırlara nâil olmaları en hâlis dileğimizdir.

3. TERCEMEDE TAKÎBEDİLEN USÛL

Lüzumlu hazırlık ve istişârelerden sonra Müslim Sahîh'inin 1330 Hicrî tarihli Matbaâ-i Âmire tab'ı ile yine büyük ölçüde ona istinadeden 1374/1955 tarihli Mısır tab'ı esas alındı. Sahîh'deki kitap, bâb ve hadîs rakamları Muhammed Fuâd Abdulbâkî tarafından *Miftâhu Kunûzi's-Sunne* ve *el-Mu'cemu'l-Mufahras li Elfâzı Hadîsi'n-Nebevî* adlı fihristlerden de faydalanarak hazırlanan bu son baskıya göredir.

Muslim Sahîh'i hiç bir eksiltme ve arttırma yapılmadan her bir hadîsi rakamlanmış senedler ve metinler halinde kendi harfleri ile alındı. Bunun altına senedi işaret eden noktalardan sonra metin kısmının tercemesi yine rakamlı olarak konuldu. Sahîh içindeki kitap başlıkları tercemeye lüzum görülmeyerek aynen, bâb başlıkları ise terceme edilerek alındı. Kitap başlıkları büyük harflerle, bâb başlıkları da küçük kapital harflerle yazıldı. Asıllarındaki müteselsil rakamlar tercemede de aynen muhâfaza edildi. Yani her kitap içindeki ahdîsler mustakil bir rakam aldığı gibi bir de bütün Sahîh'de bulunan aslî ve tekrarsız hadîsler iki hilâl arasında ayrıca bir rakam zincirine bağlandı.

Tercemelerde, aslına sadâkat, vazgeçilmez bir esas kabul edildi. Çünkü tercemede aslına sadâkat, bu işin ilk ve son şartıdır. Bütün tercemelerde böyle olması icabetmekle beraber bilhassa her kayd ve ıtlâkı bir takım şer'î hükümlere kaynak, muhtelif mezhep imamlarına delîl ve dayanak olan böyle ana eserlerde tercemenin aslına mutâbakatı çok önem kazanır. Bunun için gücümüzün yettiği nisbette sadâkatla tercemeye itinâ gösterildi. Bazı yerlerde metnin kolayca anlaşılmasını temin için tercemeye tamamlayıcı lafızlar ilâvesi gerektiğinde bunlar da ekseriya iki hilâl içinde gösterildi.

Bazan gerektikçe hâşiye olarak hadîsle ilgili açıklamalar verildi. Fa-

kat bu açıklamaların aslı gölgelememesine âzamî dikkat gösterildi. Esasen Muslim, hadîsleri öyle mâhirâne tasnîf etmiştir ki, izahı gereken bazı yerlerin izahını, müteâkip hadîslerdeki ifadeler ve ziyadelerle sağlamıştır. Bu sebebden çok defa yalnız tercemelerle yetinildi. Bu suretle Allah Rasûlü'nün ta'lîmleri mümkin mertebe olduğu gibi gözler önüne konuldu. Bundan maksadımız, tercemeleri okuyan herkesin kendi irfan seviyesine göre bu Nebevî irşadlardan nasibini almasıdır. Çünki, hiç bir kimse Peygamber kadar öğretici olamıyacağı gibi ne kadar hakim olursa olsun hiç bir şahsın sözü de Peygamber'in sözlerinden daha doğru, daha güzel ve daha tesîrli olamaz. Zira: والله يقول الحق وهو يهدي السبيل *Allah hakkı söyler ve ancak O, doğru yolu gösterir»* (el-Ahzab: 4).

«Muhakkak sözlerin en hayırlısı Allah'ın kitabı, yolların en hayırlısı da Muhammed'in yoludur» [4].

O halde dünya ve âhiretle ilgili her işte önce başkalarının değil Allah'ın ve Rasûlü'nün sözleri olduğu gibi görülmeli ve her şeyden evvel onlar dinlenilmelidir.

GİRİŞ kısmını ve hadis tercemelerini hazırlarken faydalandığımız ve isimlerini zikrettiğimiz kitaplardan, basılmış yahut yazma halindeki Müslim Şerhlerinden bilhassa çok faydalandık. Buhârî ile Müslim'in sıhhatlarında ittifak ettikleri hadîslerde ise fazla olarak Buhârî Şerhleri ile Tecrîd-i Sarîh Tercemesi'nden de istifadeler ve karşılaştırmalar yaptık. Bütün müslümanları ilgilendiren böyle ilmî ve dinî eserler müşterektir. Onlarda geçmiş ve muâsır bir çok âlimin çalışma payı ve hakkı vardır. Bütün bunlarla beraber TAKDÎM'in YAPILAN İŞ ve BEKLENEN FAYDALAR bölümünde işaret ettiğimiz gibi noksansızlık iddiâmız yok, kusurları asgarî hadde indirme cehdi ve samîmiyeti vardır.

4. TERCEMEDEKİ BAZI HUSUSLAR ve KISALTMALAR

Tercemenin hemen üstündeki asılda sened ve metin aynen mevcud olduğu ve senedi tedkîk etmek isteyenlerin oradan daha kolaylıkla takibedebilmeleri mümkin bulunduğu için senedlerin tercemesi yoluna gidilmedi. Zaten senetteki râvîlerin isimlerini sadece latin harfleri ile sıralamaktan öteye geçmeyecek olan bir sened tercemesinden beklenen fayda sağlanmıyacaktı. Üstelik bazı edâ sîgalarının ve tabirlerin tercemesinde içinden çıkılmıyacak güçlüklerle karşılaşılacaktı. Zira bilhassa *Haddesenâ»* ve *«Haddesenî»* tabirlerini ihtiva eden bir isnadı bütün ıstılahî ma'-

---

4. **Müslim, Cumua, tahfîfu's-salât ve'l-hutbe.**

nâlarına ve inceliklerine sadâkat göstererek türkçede güzel bir tabir ile sevketmek cidden pek müşkil bir iştir[5].

---

5. Nitekim tahdis sigasını tercemede güçlüklerle karşılaşıldı: Tahdis ıstılah olarak umumiyetle «Semi'tu» da olduğu gibi üstad hadis tekrir ederken onun ağzından hadis almayı ifade eder. Çünkü haddeseni demek Semi'tu demeye en yakın bir tâbirdir. İhbar ise daha geniş anlamda yani hem üstadın tekbirlerini dinlemekte hem de üstadın huzurunda okumakta kullanılır. İhbar'ın huzurda okumaya diğer bir deyişle Arz'a tahsisi şâyi olduktan sonra hadisçilerin çoğu tarafından bu iki tabir arasında fark gözetilmeye başlanmıştır. Bir çok hadisçilere göre ahbaranâ ile Enbeenâ ve Nebbeenâ lafızları hadesenâ'nın dûnundadır. Maamafih haddesenâ ile ahbaranâ lafızlarının birini diğeri yerine kullananlar da mevcud olmuştur. Bunların en meşhurları şunlardır:

İbn şihab ez-Zühri	(124/741)
Hammâd ibn Seleme	(167/783)
İmam Mâlik	(179/795)
Abdullah ibn Mubârek	(181/797)
Huşeym ibn Beşîr	(188/803)
Sufyân ibn Uyeyne	(198/813)
Yahya ibn Said el-Kattân	(198/813)
Yezid ibn Hârûn	(206/821)
Abdurrazzâk	(210/825)
Abdullah ibn Mûsâ	(213/828)
Amr ibn Avn	(220/835)
Yahya ibn Yahya et-Teymi	(226/840)
Ishâk ibn Râhûye	(236/850)
Buhârî	(256/869)
Ebu Mûsâ Ahmed ibn Furat	(258/871)

Bunların karşısında hadisin değerlendirilmesindeki tesirinden dolayı bu iki lafzın birini diğeri yerine ikamet etmeyi câiz görmeyenler de var olagelmiştir. Onlar da şunlardır:

İbn Cureyc	(149/766)
İmam Evzâî	(157/773)
Abdullah ibn Vehb el-Mısri	(198/813)
İmam Şâfii	(204/819)
İmam Ahmed	(241/855)
Abdullah ibn Sâlih	(248/862)
İmam Müslim	(261/874)
İmam Nesâi	(303/915)

Eda sigalarındaki bu ince farklara çok dikkat gösterenlerden biri İmam Müslim'dir. (Şerhu'n-Nevevi, Mukaddime, s. 21-22). O'nun Sahih'ini terceme ederken bu dikkat ve itinaya tercemede de aynen riâyet etmek bir diyânet ve emânet borcu telâkki edildi. Bu sebeble «Haddesenâ» ları, «Bize haber verdi» şeklinde tercemeye gönlümüz râzi olmadı. «Bize nakletti», «Bize rivayet etti», «Bize hikâye etti», «Bize anlattı», «Bize irâd etti» gibi tabirler de ıstılahi yönden bunun mukabili ve dengi değildi. Bunlardan her birine «Hadis» sözü de ilâve edilirse belki bir dereceye kadar maksad hasıl olur. Fakat bu hem sözü çoğaltır, hem de yine yeteri kadar onu karşılayamazdı.

«Haddesenâ» lugat bakımından «Bize söyledi» şeklinde tercemeye uygunsa da hâsseten «hadis söylemek» suretindeki ıstılahi ma'nâyı ifadede hafif görüldü.

Sonra bu kabil olsa bile sened tercemesi okuyucuların çoğuna bir ma'nâ ifade etmiyeceği gibi hem kitaba hem okuyucuya fazladan bir yük ve kalabalık olacaktı. Çünkü tabiî olarak okuyucu senedden ziyade doğrudan doğruya Rasûlullah'ın tebliğlerine O'ndan naklolunan hadislere itibar edecektir. Zaten aslolan da onlardır, sened sadece hadisin mevsûkiyetinin dayanağı ve vesikasıdır. O da hemen tercemenin üstünde aslı ile mevcuttur.

«Bize tebliğ etti» şeklinde tercemeye gelince bu, türkçe kullanılışa daha yakın bulunduğu, Kur'ân-ı Kerim'de de çok geçtiği ve hatta bizzat Rasûlullah'ın bazı hadislerinde **«Benden tebliğ edin»** meâlinde vârid olduğu halde hadis meclislerinde hadis takrir eden üstadlar bunu kullanmamışlar, «Belleganâ fulânun: Bize fulan tebliğ etti» şeklinde bir tâbire gitmemişlerdir.
«Bize takrir etti» şekli de hem türkçe ifâde bakımından hem de hadisleri nakledişteki fiili durumu göstermesi bakımından maksada hayli uygundur. Fakat bu tabir de hadisçiler arasında kullanılmamıştır. Hadis meclislerinde ve hadis derslerinde senedlerdeki ricâl ve müteâkip nesillerdeki üstadlar daima birbirlerine takrir edegelmiş oldukları halde bütün hadis tarihi boyunca üstadlardan hiç biri «Karraranâ fulânun: Bize fulan takrir etti »tabirini kullanmamıştır.
Hakiykaten tebliğ ve takrir, tahdisden apayrı birer kökten gelmekte ve ıstılah olarak tabiatiyle bir çok ince ma'nâlarda tahdisin tam mürâdifi olamamaktadır. Hayli araştırma ve istişârelere rağmen tahdisin türkçede uygun bir karşılığı bulunamadı. Nihayet tam türkçe olmamakla beraber bunu «Bize tahdis etti» şeklinde terceme etmeyi en sâlim yol gördük. Hadis kitaplarındaki tahdis'in ma'nâsı bu izahlarımızın başında görüldüğü gibi üstad'ın talebesine veya hâzır bir meclise elindeki kaynakdan hadisleri Peygamberden itibaren kimlerin kimlerden aldıklarını, alma tarz ve ifadelerini aynen tekrar edip sıralayarak bizzat takrir edip söylemesini yani «Bize fulan, hadis söyledi» demeyi ifade eder. Fazla olarak eda sıgaları denilen bu ifadelerin altında üstadın yazılı bir kaynağa isnad ettiği de bilinir. (Buhârî'nin kaynakları, s. 47, 48, 49, 60, 67. Türk târih kongresi, «İslâm tarihinde rivayetlerin değeri.» İslâm Tedkikleri Ens. dergisi 1956-1957 «İslâm târihinin kaynağı olmak bakımından hadisin ehemmiyeti») Bu böylece anlaşıldıktan sonra artık bunun türkçede tam karşılığının bulunmuş yahud bulunmamış olması pek mühim değildir. Haddesenâ'yı «Bize tahdis etti» şeklinde terceme edip, bunu hemen hemen aynen muhafaza etme maksadını güttüğümüz için bize yapılması muhtemel serzenişleri önceden kabullendik. Ve Peygamber'den itibaren takriben 14 asırdan beri bütün İslâm âlemindeki hadis imamları tarafından ısrarla kullanıla yelen ve artık değişmez bir ıstılah olan **Haddesenâ** veya **Haddeseni**'yi bu şekilde muhafazaya meylettik. İlmi iktidarlarına, dindarlıklarına ve aynı zamanda Türk dil ve Edebiyâtı bilgilerine itimâd ederek istişâre etitğimiz bazı vezat da bu kanaatimizi haklı görmüş ve bizi tasvibetmişlerdir.
Diğer edâ sigalarının tercemelerinde ise hemen heamen dâima yine kendileri kullanıldı. Bunlar zaten türkçede böyle kullanılmışlardır. **Enbeenâ** ve **Nebbeenâ** tabirleri ise, mânâca **Ahbaranâ**'ya denktir. Bunlar Ahbaranâ ma'nâsındadır. Bu sebeble ikisi de **«Bize haber verdi»** şeklinde terceme edilebilir.
Edâ sigaları denilen bu Haddesenâ ve benzeri tabirlerin ıstılah olarak taşıdıkları ma'nâ incelikleri ve hadisçilerin bunlara atfettikleri büyük ehemmiyet ve nihayet hadisleri kıymetlendirmekteki tesirleri, **Hadis Usûlü** kitaplarının ilgi bölümlerinde tafsil edilmiştir.

Bize sened tercemesini lüzumsuz kılan diğer bir sebeb de, bu kitapta her ne varsa hepsinin sahîh olduğu artık tamamiyle ve ittifakla malûm ve müsellem bulunması keyfiyetidir (Şerhu'n-Nevevî, s. 19).

İşte bu sebeblerden dolayı umûmî olarak sened tercemesinden vazgeçildi. Fakat aşağıdaki husûslar da dikkate alındı:

1. Bazan içinde lüzumlu bilgiler ve faydalar bulunan ve okuyucuya fazla bir yük teşkil etmiyecek olan senedler yine tam tercemeleriyle verildi.

2. Senedin sevkinde hadîsin vürûd sebebi, takviyesi veya ittisali ile ilgili delillerin bulunduğu yerlerde bu bilgileri muhafaza etmek için sened bazan tâbiûndan olan râvîden veya daha berisindeki râviden itibaren terceme edildi.

3. Sahabîye yakın olan râvîlerde tahvîl yapılmış ve her isnadda da ayrı ayrı Rasûlullah'ın sözleri bulunmuşsa böyle yerlerde tahvîl işaretini koyduktan sonra: (Yine fulandan) şeklinde tereccem edilerek bunlara işaret olundu.

4. Arka arkaya birkaç senedin toplandığı çok TAHVÎL'li hadîslerde cezim sigasını ifade ve raptı sağlamak için (burada râvî... diye tahdîs etti) şeklinde bir belirtme yapıldı.

5. Muslim ekseriya aslî hadîsleri yazdıktan sonra o hadîlerin veya onlara yakın lafızlarla olan ahdîslerin sadece isnadlarını arka arkaya dizer. Eğer varsa küçük lafız farklarını da buralarda gösterir. Bu suretle hadîsin çeşitli senedlerini göz önüne koyup, yaygınlığını ve geliş yollarının çokluğunu, dolayısiyle mevsûkiyet kuvvetini belirtmiş olur. Sadece isnadlardan ibaret olan böyle yerlerde yalnız isnadların kaynağı durumunda olan râvîlerin isimleri yazılıp, farklı kısımlar doğrudan doğruya sahiplerine nisbet edilerek gösterildi.

6. «An fulanin an fulanin» zincirinin tercemesinde «O da fulandan O da fulandan» şeklinde araya bir «O da» kelimesi koymak terceme yönünden ve nakil zincirinin iyice belirmesi bakımından lüzumlu görüldü.

7. Sened ve Metin aralarında ricâlin biribirlerinden nakillerini hikâ eden mükerrer «kale»ler, muhaddislerin kısaltma maksadile kabul etikleri bir örf olarak yazılmayıp mukadder kılınırlar.

Muslim'in Sahîh'inde ise bu iiknci «kale»ler bazı senet ve metinlerde zikredilmiştir. İşte bunlar tercemelerinde yine mukadder kılındı.

8. Bazı yerlerde iki hilâl arasında mevcud bulunan (şunu kasdeder) yahut (o fulanın oğludur) gibi tavzîhler, Muslim'in itinâsına hürmet ve aslına sadâkat olmak üzere çok yerde aynen muhafaza edildi. Nâdiren de bunlar senedden itibar olundu.

9. Hadîs'in rakamını yazdıktan sonra senedin tamamiyle veya kısmen terkedildiği yerlerde, terkedilen kısma işaret edecek bir çizgi çekildi. Sonra ekseriya sahâbîden, ara sıra tâbiîlerden olan râvîsinin ismi

ve bunun Rasûlullah'a hadîsi nisbet etme tarzı gösterildi. Ancak, burada Muslim Sahâbî ismini hangi lafızlarla zikretmişse ekseriya o lafız muhafaza edildi. Meselâ; Muslim bazen «an Âişete» bazan «an Âişete zevci'n-Nebiyy (S)», bazan «an ibn Umer», bazan «an Abdillahi'bni Umer» bazan «Ennehû kale» bazan «Enne'n-Nebiyye (S) kale kezâ kezâ» bazan «kale kale Rasûlullah (S)» lafızları ile hadîsi sevketmiştir. İşte bunlar ve bunlara benzer lafızların tercemelerinde de asıllarına sâdık kalındı.

10. Râvînin hadîsi ref' ve nisbet etme şekline gelince; bu nisbet umumiyetle heb cezim sigası iledir. Bu cezim ifadeleri türkçede buyurdu, dedi, emretti, buyurdu ki, şöyle demiştir...» gibi ma'lûm fiiller kullanılarak veya «*dır*» edâtı ie temin edilmeye çalışıldı. Meselâ: «Ebu Hureyre (R) şöyle dedi! Rasûlullah (S) buyurdu ki...», «Âişe (R) dan: Rasûlullah (S) şöyle buyurmuştur..» gibi.

Çünkü «rivayet olunmuş, buyurulmuş, söylenmiş, denilmiş» gibi sadece «*mişli*» tabirlerin türkçede bir gevşeklik ma'nâsını ifadede kullanılması galibdir. Nâdiren de olsa gevşeklik anlatan bir siga gelince o da cezim (kesinlik) göstermeyen tabirlerle ifadelendirilmeye çalışıldı.

11. Hadîsin Peygambere nisbeti bu suretle gösterildikten sonra metin tercemesine geçildi. Metinlerde arttırma eksiltme yapmaksızın Sahîh'te bulundukları gibi türkçeye terceme etmek yegâne maksadımız olmuştur.

12. Muslim Sahîh'inin bilhassa senedlerinde sahâbî isimlerinden son ekseriya *Tardiye* usûlü (رضى الله عنه..) mevcud değildir. Fakat tercemelerde bu husustaki umûmî örfe uyularak Sahâbî isimlerinden sonra tardiye lafızları bir (R) harfiyle remizlendirildi [6].

Tasliye ve *Teslîme*'leri de (S) harfi ile, yalnız Teslîme'ler ise (A) harfi ile remizlendirildi. Bu tasliye, teslîme ve tardiye harflerinin işaret ettikleri tabirler cinsiyet ve kemiyete uygun surette okunmalıdır. Meselâ: Rasûlullah SALALLAHU ALEYHİ VE SELLEME, Ebu Bekr RADIYALLAHU ANH, Âişe RADIYALLAHU ANHÂ, Mûsâ ve Îsâ ALEYHİMÂ'S-SELÂMU, Ashâb ALEYHİMU'S-SELÂMU, Ummehâtu'l-Mu'minîn ALEYHİNNE'S-SELÂMU... gibi.

13. (İBN) ler umûmiyetle üç harf halinde ve nadiren makamlarının gerektirdiği okuma tarzları ile yazıldı.,

14. Özel isimlerle mensûbiyetlerdeki târif harfleri, okuma tarzının gerekli kıldıkları hariç umumiyetle yazılmadı.

15. *Umer, Usmân, Lukman* gibi hâs isimlerde asıllarının telaffuzu

---

6. Hazfedilen veya kısaltılarak remz haline getirilen diğer kelimeler ve remizleri için hadis usulü kitaplarının ilgili bahislerinde yeter bilgiler verilmiştir.

esas tutuldu. Zaten arapçada «O, Ö, Ü» sesleri olmadığı gibi özel isimleri böyle eserlerde değiştirmek de doğru görülmedi.

16. «SAHÎH-İ MUSLİM TERCEMESİ» nde geçen âyet meâlleri bazan aynen, bazan da küçük tasarruflarla Muhammed Hamdi Yazar (1942)ın «Hak Dîni Kur'ân Dili»nden veya Hasan Basri Çantay (1964)ın «Kur'ân-ı Hakîm ve Meâli Kerîm»inden alınmıştır.

Bu teferruatlı TERCEME USÛLÜ'müzün gayesi, İmam Muslim'in şu kıymetli tasnîfini mümkin olduğu kadar bütün kıymetleri ve güzellikleri ile türkçeye aktarmak, aynı zamanda bu kıymetli muhtevanın gönüllere melâl vermeden okunmansını sağlamaktır.

Bu tercemenin naçiz şahsımız tarafından yapılmasına terğîb ve teşvîkleriyle vesîle olan kimselere, çalışmalarımız devamınca eserlerinden ve istişârelerinden faydalandığımız muhterem zevata ve nihayet bu büyük eseri neşr için mühim bir yatırım yaparak Türk Milletine sönmiyecek bir İRFAN huzmesi sunan İRFAN YAYINEVİ'ne hem kendimiz, hem de MUHAMMEDÎ hakîkatler adına teşekkürlerimizi ifade etmek isteriz. Bu meyanda bütün şu hayırlı teşebbüs ve hizmetleri, hizmet ve teşebbüs sâhipleri için kesiksiz bir âhiret azığı kılmasını da Cenab-ı Hak'dan niyaz eyleriz.

ربنا اغفر لنا ولاخواننا الذين سبقونا بالايمان ولا تجعل فى قلوبنا غلا للذين آمنوا ربنا انك رءوف رحيم

: *Ey Rabbımız! Bizlere ve daha önden iyman ile bizi geçmiş olan* (dîn) *kardeşlerimize mağfiret buyur ve gönüllerimizde iyman etmiş olanlara karşı bir kin bırakma! Ey Rabbimiz şüphe yok ki sen Raûfsun Rahîmsin* (el-Haşr: 10).

ربنا آتنا من لدنك رحمة وهيء لنا من امرنا رشدا

RABBENÂ ÂTÎNÂ MİN LEDÜNKE RAHMETEN VE HEYYİ' LENÂ MİN EMRİNA RAŞEDEN :

Ey Rabbimiz! Bize tarafından bir rahmet ver ve işimizden bizim için bir muvaffakiyet hazırla! (el-Kehf: 10).

Mehmed SOFUOĞLU

27 Muharrem 1385
29 Mayıs 1965
İSTANBUL

GİRİŞ

Hazırlayan :

MEHMED SOFUOĞLU

A — HADÎS'İN ÖNEMİ

«Allah insanları ibadetlerle mükellef ve farzları kendilerine zarûrî kıldı. Onlara peygamberlerini gönderdi. Mahlukâtına mükellefiyetler yüklemeye, onların da kendisine ibâdet etmelerini istemeye, kendi yönünden hiç bir ihtiyaç ve zarûret yokken onlara dînini teşri' buyurdu. Bununla, kendinden bir ihsan ve in'âm olarak sırf kullarının faydasını muradetti. Nitekim sayılması imkânsız pek çok nîmetler in'am ve ihsan buyurmuştur[1]. Kulların Allah'a ibadetle meşgul olmaları ni'meti ise en büyük nimettir. Çünkü, ibadetlerden gayrı olan nimetlerin faydası fânî dünyaya aiddir. İbâdetlerin faydası ise hem dünya, hem âhiret faydalarını kapsar. Dünya ve âhiret faydalarını toplayan nimet ise elbette ki en büyük ni'met ve en feyizli ihsandır...»[2]

«*O Allah ki Rasûlunu hidâyet kanunu ve Hak dini ile bütün dinlerin üzerine çıkarmak için gönderdi*» (et-Tevbe: 33, el-Feth: 28, es-Saff: 9).

Peygamber de Allah'ın risaletini bütün insanlara iletip en kavî hüccetleri gözler önüne koydu.

İmdi akıl ve (aklı irşad eden) vahiy insan için en büyük iki ilâhî nimettir. Bu en büyük nimetleri iyi kullanmıyanlar ve kıymetini bilmeden bu fânî hayattan geçenler: «لو كنا نسمع او نعقل ما كنا فى اصحاب السعير *: Eğer biz işitir veya akıl eder olsaydık bu cehennem ashâbı içinde bulunmazdık*» (el-Mülk: 11) diye itiraflar ve nedâmetler ızhar edeceklerdir[3]. Akıllarını iyi kullananlar Kur'ân-ı Kerîm'de çeşitli vesilelerle medholunmuş ve müjdelenmişlerdir:

فبشر عباد الذين يستمعون القول فيتبعون احسنه اولئك الذين هديهم الله واولئك هم اولوا الالباب

: Kullarımı müjdele! Onlar ki sözü dinlerler sonra da onun en güzeline

---

1. «وما بكم من نعمة فمن الله ثم اذا مسكم الضر فاليه تجئرون

: Size ulaşan her ni'met Allah'dandır. Sonra size her hangi bir keder ve musibet dokunduğu zaman ancak O'na feryad edersiniz» (en-Nahl: 53).

2. Mâverdi, «Edebü'd-Dünya ve'd-Din».

3. Bu âyette teklifin Sem'î (naklî) ve aklî delillere müstenid olduğuna ve bunların ilzam edici iki hüccet bulduğuna delâlet vardır. (Nesefî, Medarik).

tâbi olurlar[4]. *İşte onlar Allahın kendilerine hidâyet verdiği kimselerdir, işte onlar o temiz akıllılardır»* (ez-Zümer: 17-18).

Akıllarını ilâhî talimlere göre kullananlar elbette medhe ve müjdeye lâyık olan gerçekten uyanık bahtiyarlardır. Çünkü *«Sözlerin en hayırlısı Allah'ın kelâmı, hidâyetlerin en hayırlısı da Muhammed'in hidâyetidir*[5]. Bunda hâlis akıl sahiplerinin bir şüphesi yoktur. Bu ilâhî talimlerin tamâmı olan İslâm Dîni, sâde, kolay ve asla eksimeyecek şekli ile bu iki esastan alınarak öğrenilir ve öğretilir. İslâm dininin öğrenim ve öğretiminde doğrudan doğruya delillerine ve asıllarına gitmek yani Kur'ân ve sahîh hadîseri iyi bellemek ve belletmek en sağlam yoldur. Kur'ân-ı Kerîm müminlere dâimâ delillere dayanmalarını, delilsiz, ilimsiz asla bir hareket ve hükümde bulunmamalarını emrederek meâlen: *«Bir de hiç bilmediğin bir şeyin ardınca gitme. Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların herbiri ondan mesul bulunuyor»* (el-İsrâ: 36); *«... Helâk olan apaçık bir delilden sonra helâk olsun, yaşayan da apaçık bir delilden sonra hayatta kalsın..»* (el-Enfâl: 42)»; «... De ki *Allah hakka hidayet eder. O halde hakka hidayet eden mi uyulmaya daha layıktır, yoksa* (hayat ve) *hidayet verilmedikçe kendi kendine doğru yolu bulamıyan mı? Ne oluyor size? Nasıl hükmediyorsunuz? Mamafih onların çoğu sırf bir zan ardında gider, fakat zan hakdan hiç birşeyin yerini tutmaz..»* (Yunus: 35-36); *«Şimdi Rabbından bir beyyine üzerinde bulunan kimse hiç o kötü ameli kendine süslü gösterilmiş de heva hevesleri ardına düşmüş kimselere benzer mi?»* (Muhammed: 14) buyurmuştur.

İnsanlığın dünya ve âhiret hayatı için lüzumlu en kesin delîller ve ebedî bürhanlar ancak Allah'ın kelâmı olan Kur'ân-ı Kerîm'de ve Rasûlünün hadîslerinde mevcuddur. Dinin hâlisini, hiç eskimez ve ölümsüzünü Kur'ân ile Hadîs takrîr ve tesbit etmiştir. Kur'ân-ı Kerîm hiç şüphesiz okunmuş ve ebediyyen okunacak ilâhî bir vahiydir, *Vahyi metlüvvdür.* Hadîs de onun tefsiri, beyanı ve tatbikatı olan *Vahyi gayri metlüvvdür.* Çünkü onun bu tebliğ, tefsir ve beyan vazifesi hakkında: *«Sana da bu zikri indirdik ki kendilerine indirileni insanlara açıkça beyan edesin. Ve taki onlar da iyice fikirlern kullanırlar.»* (en-Nahl: 44), *«Bu kitabı sana ancak hakkında ihtilâf etikleri şeyleri açıkça anlatman için ve iyman edecek herhangi bir kavme bir hidâyet ve rahmet olarak indirdik»* (en-Nahl: 64) buyurulmuştur.

Rasûlullah'ın müminleri ve hata bütün insanlığı ta'lim ve terbiye

---

4. Bu kavl kelimesindeki «el» tarif harfi bazılarına göre cins içindir. Bu takdirde Kur'ân, Hadîs vediğer bütün beşerî yayınları, neşriyatı dinler de bunlar içinden hak ile batılı temyiz edip derece derece en efdal olanlarını tercih ederler, yani en güzel olanına tâbi olurlar demek olur. Bu güzel olan söz de şüphesiz Kur'ân ve hadîsledir.

5. Muslim, Cum'a, tahfîfu's-salât ve'l-hutbe.

vazifeleri hakkında da şu tavsifler yapılmıştır: *«Hakiykaten Allah mü'minleri minnettar kıldı. Zira içlerinde kendilerinden bir Rasûl gönderdi ki bu onlara Allah'ın âyetlerini okur, onları tezkiye eder, onlara kitap ve hikmet öğretir. Halbuki bundan evvel açık bir dalâlet içinde idiler»* (Âli İmran: 164); *«Allah, ummîler içinde kendilerinden bir Peygamber gönderdi ki, bu onlara âyetlerini okur, onları tertemiz yapar, onlara kitabı hikmeti öğretir. Halbuki onlar daha evvel hikiykaten apaçık bir sapıklık içinde idiler. Ve onlardan henüz kendilerine katılıp erişmemiş bulunan diğerlerine dahi* —Kitap ve hikmet öğretir— (el-Cum'a: 2-3)»; *«Ve her halde sen hiç şüphesiz pek büyük bir ahlâk üzerindesin»* (el-Kalem: 4).

İşte hadîs, kendisi ve vazîfeleri, Kur'ân-ı Kerîm'de bu ve daha başka suretlerle tavsif buyurulan Hz. Muhammed'in sözleri ile fi'lî ve takrîri sünnetlerinin ifadeleridir. O, mahlukatın en fasihidir, ona *Cevâmiü'l-Kelim* [6] verilmiştir. O. insanlığın en büyük önderidir.

Onun açtığı eskimez çığırın yani SÜNNET'in ifâdeleri olan Hadîsler, İslâm îmanının, İslâm ibâdetlerinin, İslâm hukuku ve ahlâkının Kur'ân-ı Kerîm'den sonra başlıca kaynağı ve delilidir.

Hazreti Peygamber emir ve nehiy hususunda vahye tâbî olduğundan dolayı (el-En'am: 50, el-A'raf: 203, Yunus: 15, el-Ahkaf: 9) onun emir ve nehiylerine itâat, Allah'ın emir ve nehiylerine itâat sayılır (en-Nisa: 89).

Hadîsler bu vasıfları ile aynı zamanda beşerî bütün iyi faaliyet sâhaları için bu en seçkin zâtın örnek halini de beyan ederler. O'nun hâlinde ise yalnız müslümanlar için değil bütün insanlık âlemi için en yüksek ve en güzel bir hayat nümunesi vardır:

«لقد كان لكم فى رسول الله اسوة حسنه لمن كان يرجوا الله واليوم الآخر وذكر الله كثيرا

: And olsun muhakkak ki Allah'ın Rasûlünde sizi niçin, Allah'ı ve âhiret gününü umar olanlar ve Allah'ı çok ananlar için pek güzel bir örnek vardır» (el-Ahzab: 21) [7].

Onu iyi benlerin kalbi ve kafası gerçekten aydın olur. Hadîsleri öğretmek dîni öğretmekdir. *«Din ise Allah'a, Rasûlüne, müslümanların*

---

6. Buhârî, İ'tısam bi'l-Kitab ve's-Sünneh, Kavlü'n-Nebiyy «Buistu bi cevâmi'l-Kelim». Cevamiü'l-Kelim, câmialı sözler demektir, bunlar lafızca az fakat ma'nâca zengin ve câmialı ifadelerdir.

7. Bu âyet Rasulüllah'ın yalnız sözleri ile değil fiil ve halleri ile de mukteda bih (kendisine uyulacak bir önder) olduğunu naslaştırır. Yani Rasulüllah din ve ahlâkın nazariyelerini tebliğ ve pekiştirmek ile kalmamış gerek harpte gerek sulhte fiilleri ve tatbikatı ile onların bütün inceliklerini kendisinde müşahhas olarak göstermiştir. Onun için Peygamberin siretinde her noktada insanlık âlemi için pek güzel bir örnek vardır. Bu örnekliği Allah ve âhiret gününe inanıb da Allah'ı çok zikretmekte olan kimseler içindir. Yoksa sade dünya hayat ve ziynetini arayanlar, Allah'ı ve âhireti düşünmeyenler için değil (Kur'ân Dili 5/3883).

imamlarına (önder ve başkanlarına) *ve umum halka nasihattir, hayırhâhlıktır»* '.

İşte, bunlar ve daha başka sebeplerden dolayı hadisle meşgul olmak ilmî gayretlerin ve hayır nevilerinin en kıymetlilerindendir. Şu halde hadîsleri okuyup öğrenmek onları herkese öğretmek, meşguliyetlerin ve mesleklerin en makbuludur.

Hadîs hususunda tasnif edilen kitapların kıymetçe en önde gelenleri de Ebû Abdillah Muhammedu'bnu İsmail el-Buhârî (256/869) nin *el-Câmiu's-Sahîh*'i ile Ebu'l-Huseyin Muslimubnu'l-Haccâc el-Kuşeyrî (261/884)nin *el-Câmiu's-Sahîh*'idir.

8. Buhârî ,İyman, ed-Dinu'n-Nasiha. Müslim, İyman, ed-Dinu'n-Nasiha.

B — İMÂM MUSLİM'İN HAL TERCEMESİ

1. NESEBİ, NİSBETİ ve DOĞUMU :

Ebu'l-Huseyin Muslimu'bnu'l-Haccâc ibn Muslim ibn Verd ibn Kurşân el-Kuşeyrî en-Niysaburî, hicrî 202 veya 206 (M. 817 veya 821) yılında Niysabur'da doğmuştur[9]. Kendisi Kuşeyr adlı büyük ve meşhur bir kabileye mensuptur. Bu kabilenin ismi de Kuşeyr ibn Ka'b'dan gelmektedir.

2. SİYAHATLARI ve ÜSTADLARI :

Muslim Nisyrâbur'daki üstadlardan tahsîlini tamamladıktan sonra hadîs işitmek ve ilim talebi uğrunda Hicaz, Mısır, Suriye, Irak, İran ve Türkistan'da siyahatler yapmıştır. Bağdad'a bir çok defa gelmiş orada hadîs takrîr etmiştir. Bu sebeple Bağdad'lılar kendisinden hadîs rivayetinde bulunmuşlardır. Kendisi hadîs rivayetinde sika'lardan yani en güvenilir râvîlerdendir.

İlim aramak için gittiği yerler ve buluştuğu âlimlerden bazıları şunlardır:

Horasan-Niysâbur'da Yahya'bnu Yahyâ (226/840), Ishaku'bnu Râhûye (238/852), Kuteybetu'bnu Saîd (240/854) ve diğerleri. Rey'de Mu-

---

9. Niysâbur, Merv, Herat ve Belh, Horasan'ın dört büyük şehridir. Bunların en ehemmiyetlisi Niysâbur'dur. Batlamyus **Kitâbü'l-Melhame**'de burasını tarif ve tavsif etmiştir. Şehir münbit bir ova kenarındadır, etrafında yüksek dağlar vardır. Müslümanlar Niysâbur'u ilk defa Hz. Umer zamanında Ahnefu'bnu Kays eli ile fethetmişlerdir. İkinci defa Usmanu'bnu Affan zamanında 30-31 yıllarında Abdullah ibn Âmir ibn Kureyz kumandasında sulhan fethetmişlerdir. Niysâbur ilk ve orta çağlarda büyük bir ilim ve irfan merkezi idi. Burada pek çok âlimler yetişmiştir. Bunların en meşhurlarından Umer Hayyam ile Feridü'd-Din Attar'ın türbeleri buradadır. Hâkim ibn'l-Beyyi' en-Niysâburî (405/1041), Niysabur âlimleri hakkında sekiz ciltlik bir tarih yazmıştır. Yâkût el-Hamavî (626/1228) ve Kâtip Çelebi (1067/1656) tarafından zikredilen bu eser, Abdulgâfir ibn İsmâil el-Fârisî tarafından 518/1124 senesine kadar devam ettirilmiştir. Hâkim'in eseri, ez-Zehebî (748/1347) tarafından kısaltılmıştır. (Mu'cemu'l-Buldan 5/331-333, İslâm Ans. Nişapur maddesi, Cüz: 93, s. 302-304).

hammed'ubnu Yahya ibn Mihran el-Cemmâl (238/852), Ebu Ğassan ve diğerleri. Irak-Bağdad'da Ahmedu'bnu Hanbel (241/855), Basra'da Abdullah'ibnu Mesleme el-Ka'nabî (221/836), Kûfe'de Hafsu'bnu Gıyâs (222/837) ve diğerleri. Hicaz'da Midîne'de İsmailu'bnu ebî Uveys (226/840), Mekke'de Saîdu'bnu Mansûr (227/841), Ebu Mus'ab ve diğerleri Mısır'da Amru'bnu Sevad, Harmelatu'bnu Yahya (243/857) ve diğer bir çokları.

Muslim bir çok siyahatlarından sonra tekrar Niysabur'a dönmüş ve orada ikamet etmiştir. O'nun Niysabur'da emlâkı ve serveti vardı. Kendisi ölümüne kadar bu şehirde ticaretle meşgul olmuştur.

Muslim'in Buhârî ile arkadaşlığı ve O'na sıkı bağlılığı vardır. «Kur'ân-ı telaffuz etmenin mahlukiyeti meselesi»nden dolayı kendi hocası Muhammedu'bnu Yahya ez-Zuhlî (257/870) ile Buhârî'nin arası açılınca, Muslim Zuhlî'yi terkedip Buhârî tarafını tutmuştur[10]. Bu yüzden bazı güçlüklere ve itablara da maruz kalmıştır. Bu meseleye tekrar döneceğiz.

Üstadlarının başlıcaları toplu olarak şunlardır :

Abdullahi'bnu Mesleme el-Ka'nabî (221/836).
Abdullahi'bnu Muhammed ibn Esma (230/844).
Ahmed ibn Hanbel (241/855).
Ahmedu'bnu Yunus (268/881).
Aliyyubnu'l-Ca'd (230/844).
Amru'bnu Hafs ibn Gıyâs el-Kûfî (222/836).
Amru'bnu Sevâd.
Ebu Âsım Ahmedu'bnu Cevvas.
Ebu Bekir ibn Ebî Şeybe (235/849).
Ebu Mus'ab ez-Zühri (242/856).
Ebu'r-Rabî' ez-Zehranî (234/848).
Ebu Zür'ati'r-Râzî (264/877).
Halefu'bnu Hişâm (229/843).
Harmeletu'bnu Yahya et-Tucûbî (Şâfii'nin arkadaşı 243/857).
İbrahimu'bnu'l-Munzir (236/850).
İbrahimu'bnu Mûsâ el-Ferrâ (230/844).
İshaku'bnu Râhûye (238/852).
İsmailu'bnu Ebî Uveys (226/840).
Kuteybetu'bnu Saîd (240/854).
Mâliku'bnu İsmail en-Nehdî (219/834)
Muhammedu'bnu Amr Zuneyc.
Muhammedu'bnu Müsennâ (252/866).
Muhammedu'bnu Rumh et-Tucîbî (242/856).
Muhammedu'bnu Seleme el-Murâdî.

10. Buhârî ile ez-Zühlî'nin bozuşması hakkında Tabakâtu-ş-şâfiiyyeti'l-Kübrâ (2/19-21) ve diğer ana kaynaklarda tafsilât vardır.

Muhammedu'bnu Yahya ibn Ebî Umar (243/857).
Saîdu'bnu aMnsûr (227/841).
Muhammedu'bnu Yahya ibn Mihran el-Cemmal (238/852).
Muhammedu'bnu Yesar.
Usman ıbnu Ebi Şeybe (239/853).
Sureycu'bnu Yûnus (235/849).
Şeybânu'bnu Ferrûh (235/849).
Ubeydullahi'bnu Muâz ibn Muâz (237/851).
Ubeydullahi'bnu Umer el-Kavârîrî)235/849).

(Tarihu Bağdâd, 13/100-104).

3. TALEBELERİ *(Kendinden rivayette bulunanlar):*

Muslim'in, kendisinden ilim almış ve aldıkları ilmi O'ndan rivayet etmiş bir çok talebeleri vardır. Onlardan başlıcaları şunlardır:

Abdullahi'bnu Muhammed eş-Şarkî.
Ahmedu'bnu Seleme (286/889).
Aliyyu'bnu Hüseyin el-Cüneyd (291/903?).
Aliyyu'bnu Hüseyin ibn Harb (319/931?).
Ebu'l-Abbas Muhammedu'bnu İshâk ibn Serac (271/884).
Ebu Amr Ahmedu'bnu Mubârek el-Mustemlî (284/897).
Ebu Avâne Yakubu'bnu Ishak el-İsferâînî (316/928).
Ebu Bekr Muhammedu'bnu Nadr el-Cârûdî.
Ebu Bekr ibn Huzeyma (311/923).
Ebu Hâmid Ahmedu'bnu Muhammed eş-Şarkî (320/932).
Ebu Hâtim er-Râzî (277/890).
Ebu Hamid Ahmedu'bnu Hamdûn el-A'meş.
Eb İsâ et-Tirmizî (275/888 yahut 279/892).
Hâtimu'bnu Ahmed el-Kindî.
Huseynu'bnu Muhammed ibn Ziyâd el-Kubbânî (279/892).
(Ki bu zat Muslim Sahîh'inin en mühim râvîsidir.)
İbrahimu'bnu Muhammed Sufyân el-Fakih ez-Zâhid (308/920).
İbrahimu'bnu Ebî Tâlib.
Mekkiyyu'bnu Abdân.
Muhammedu'bnu İshâk ibn Huzeyme (311/923).
Muhammedu'bnu Abdilvehhâb el-Ferrâ (272/885).
Muhammedu'bnu Mahled (331/942).
Mûsâ'bnu Hârûn.
Nasru'bnu Ahmed el-Hâfız (293/905).
Yahye'bnu Saîd.
Zekeriyya ibn Dâvûd el-Haffâf ve diğerleri".

---

11. Tehzibu'l-Esmâ ve'l-Lugât 2/89-92, Tehzibu't-Tehzib 10/126-127, Matbûâtu'l-Arabiyye 2/1745-1746.

4. TASNİF ETTİĞİ ESERLER :

Müslim'in hadîs sahasında tasnîf etiği eserlerin en büyüğü, en kıymetlisi ve ölümsüzü şüphesiz EL-CÂMİU'S-SAHÎH adlı hadîs mecmuasıdır. Hamd, nimet, fadl ve minnet ancak kendisine mahsus olan Allah, Muslim'i böyle bir kitab tasnîf etmeye muvaffak kılmakla müslimanlara büyük bir ihsanda bulunmuştur. Bununla âhiret yurdunda müellifine hazırladığı nimetlere ilâveten MUSLİM ismini ve ona senâyı ebedileştirmiştir. Kitabın faidesi hiç şüphe yok bütün müslümanlara şamil olmuştur. Buna tekrar döneceğiz.

Muslim, bundan başka fıkha ve râvîlere dâir eserler ve hal tercemeleri de yazmıştır, fakat bunların bir kısmı zamanımıza kadar muhafaza edilememiştir. Bunlardan başlıcaları şunlardır:

Rubâiyyat fi'l-Hadîs.
Tabakâtu'r-Ruvât.
Kitabu'l-Esmâ ve'l-Künâ.
Kitabu Efrâdı'ş-Şâmiyyîn.
Kitabu'l-Efrâd.
Kitabu'l-Akrân.
Kitabu'l-İntifâ' bi Cüludi's-Sibâ'.
Kitabu Evlâdi's-Sahâbe.
Kitabu't-Tarîh.
Kitabu'l-Câmi' Alel'-Ebvâb.
Kitabu's-Suâlât an Ahmed ibn Hanbel.
Kitabu'l-İlel.
Kitabu Hadîsi Amr İbn Şuayb.
Kitabu'l-Muhadramîn.
Kitabu Men leyse lehu illâ Râvin Vâhid.
Kitabu'l-Vuhdan.
Kitabu't-Temyîz.
Kitabu Evhâmi'l-Muhaddisîn.
el-Musnedu'l-Kebîr ale'r-Rıcâl.
Meşâyihu's-Sevrî.
Meşayihu Şu'be.
Meşayihu Mâlik ".

5. VEFATI :

Muslim dünyaya gelişinin hedeflerine uygun, semereli bir ömür sürdükten sonra ellibeş veya ellidokuz yaşında iken 261/875 yılı 24 Receb

---

12. İsmail Paşa, Hediyyetü'l-Arifîn Esmau'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannıfîn 2/231-232.

Pazar akşamı vefat etmiş, 25 Receb Pazartesi gününde de Niysâbur'un dış mahallesi olan Nasrâbad'ta defnedilmiştir —Allah O'na rahmet eylesin—. Tarih u Bağdad'ın yazıldığı 5. asra kadar kabri mahfuz kalmıştır[13].

6. MUÂSIRLARININ MUSLİM HAKKINDA BAZI BEYANLARI :

Ahemdu'bnu Seleme şöyle demiştir: «Ebu Zur'a (264/877) ve Ebu Hâtim (277/980) den işittim. Onlar Muslim ibn Haccâc'ı, Sahîh hadisleri bilmek hususunda kendi asırlarındaki şeyhler üzerine takdim ederlerdi.»

Ishak ibn Mensur (251/865) Muslim'e: «Allah Seni müslimanlar için bâki kıldığı müddetçe bizler asla hayrdan mahrum kalmayız» demiştir. Ebu Amr şöyle dedi: Hâfız Ebu Kureyş'den bize rivayet edildi ki o, şöyle demiştir: Ben Ebu Zur'a er-Râzî'nin yanında bulunuyordum. Derken Muslim'bnu Haccâc geldi ve selâm verdi, bir süre oturdu. İkisi müzakere ettiler, nihayet muslim kalkıp gitti. O esnada ben Ebu Zur'a'ya: Bu, SAHÎH'de 4.000 hadis cemetti dedim. Bunun üzerine Ebu Zur'a: Geri kalan sahîhleri kime bıraktı? dedi.

Ahmedu'bnu Seleme der ki: Muslim için bir müzakere meclisi akdolunmuştu. Orada kendisinin bilmediği bir hadîs soruldu. Muslim hemen evine döndü kandilini yaktı ve evdekilere «Bu gece benim yanıma hiç kimse girmesin» dedi. Kendisine: Bize bir sele hurma hediyye edildi, dediler. Onu bana ketirin, dedi. Ben kendisine o bir sele hurmayı getirdim. Kendisi birer birer hurmaları yiyerek o hadîsi arıyordu. Bu tarzda hadîs aramaya tâ sabaha kadar devam etti. Kendisi farkında olmadan sele'deki bütün hurmaları yemişti. Nihayet hurmaları bitirmiş ve hadîsi de bulmuş olarak sabaha erişti. (Bu sebepden kendisinde bir ağırlık hasıl olduğu ve neticede hastalandığı, ölümünün de bu yüzden meydana geldiği söylenmiştir).

Muslim, boylu boslu, beyaz sakallı ve beyaz saçlı idi. Sarığının bir tarafını iki omuzu arasına salıverirdi. Şeyhi[14] Muhammedu'bnu Abdilvehhâb onun hakkında: «Muslim, nâs'ın âlimlerinden ve ilim dağarcıklarındandır. Onun hakkında hayırdan başka bir şey bilmem» dedi. Kendisi bezzâz yani kumaş taciri idi.

Ebu Kureyş: İDünya hadis hâfızları dörttür, onlardan biri de Muslim'dir» demiştir.

Ebu Amr Hamdân dedi ki: İbn Akde'ye: ikisinden hangisi daha hâ-

---

13. Tarihu Bağdad 13/100-104, el-Muntazam, 5/32-33, Tezkiratu'l-Huffâz 2/165-167, Tehzibu'l-Esmâ ve'l-Lugât 2/89-92, el-Bidaye ve'n-Nihaye 11/33-34, Şerhu'n-Nevevi, Mukaddime.
14. Bütün hadis kitaplarında bu Şeyh tabiri; imam, âlim, üstâd ma'nâsınadır. Tarikat şeyhi veya kabile şeyhi anlaşılmasın.

fızdır, Buhârî mi, Muslim mi? diye sordum. Muhammed bir âlim idi, Muslim de bir âlimdir, dedi. Bu suali kendisine birkaç defa sordum, şöyle cevap verdi: Şamlılar hakkında Muhammed'in yanılması vâkı' olabilir. Çünkü Muhammed onların kitaplarını aldı ve onlara baktı. Kitaplarda bazen bir kimse künyesi ile zikrolunur, diğer bir yerde de ismi ile söylenir. Muhammed bunları iki kişi zanneder. Muslim'e gelince O'nun illetler hakkında yanılması yoktur. Çünkü o, sadece müsnedleri yazmış, maktû'ları ve murselleri yazmamıştır» ".

7. MUSLİM'İN BUHÂRÎ İLE MÜNASEBETİ :

Muslim'in kendisi Buhârî'den istifade eden ve hadîs ilminde Buhârî'nin bir nazîri olmadığını itiraf eyleyenlerdendir. Bu sebeple Muslim Buhrî'nin tilmîzlerinden sayılır. Muslim'in Sahîh'inde Buhârî'den rivayeti yoktur. Fakat diğer kitaplarında O'nun rivayetlerinden nakilleri vardır.

Buhârî ömrünün sonuna doğru Niysâbur'a geldiği zaman Muslim O'ndan hiç ayrılmamış, daima O'na gidip gelmiş, O'nun ilmini görüp son derece hürmet ve bağlılık göstermiştir. Bundan sonra daima Buhârî'yi müdafâa eder olmuştur. Buhârî'ye bağlılığı yüzünden kendi üstadı Muhammedu'bnu Yahya ez-Zuhlî (257/870) yi bile terketmiştir. Bir gün aralarında Muslim de varken Zuhlî halka! «Dikkat edin, *Mese'eletu'l-Lafz* yani Kur'ân'ın lafzını telaffuz etmenin mahluk olması meselesi'nde kim Buhârî'nin fikrine kail olursa bizim meclisimizden ayrılsın!» dedi. Bunun üzerine Muslim, birden ayağa kalktı, ridâsını omuzuna aldı ve herkesin gözü önünde meclisi terkedip evine gitti. Zuhlî'den dinlemiş olduğu hadîsleri toplayıp bir hammal sırtına yükleyerek Zuhlî'nin evine yolladı. Bir daha O'na ziyarete gitmedi. Sahîh'inde ve diğer eserlerinde Zuhlî'den rivayeti terketti ve ondan gelen rivayetleri hep mursel olarak rivayet eder oldu.

İşte bu suretle Muslim Zuhlî'yi tamamen terketmiş, artık ondan ne Sahîh'inde ne de diğer eserlerinde rivâyette bulunmamıştır. Buhârî ise Muhammedu'bnu Yahya ez-Zuhlî kendi aleyhinde bulunduğu halde ondan rivayeti terketmemiştir, hem Sahîh'inde hem de diğer eserlerinde Zuhlî'den rivayette bulunmuştur.

Muslim'in Buhârî'yi takdir etmesi :

Muslim'in Sahîh bildiği bir hadîs üzerine bir defa bir müzakere cereyan etmişti. Buhârî had'sin senedinde onun bilmediği bir illeti gösteri-

15. Tarihu Bağdad 10/100-104, Tehzibu't-Tehzib 10/126-128, el-Muntazam 5/32-33, Tezkiretu'l-Huffâz 2/165-167, el-Bidaye ve'n-Nihaye 11/33-34, Şerhu'n-Nevevî Mukaddime.

verince Muslim hemen ayağa kalkıp iki gözünün ortasından öpmüş ve: Bırak ayaklarını da öpeyim ey üstadların üstadı, muhaddislerin seyyidi, hadîs illetlerinin tabibi! diyerek minnettarlık hislerini ıhzâr etmiştir"[16].

Muslim'in bir muallel hadîs vesilesiyle Buhârî'yi çok takdir ettiği bu vak'a şöyle cereyan etmiştir: Bir gün Niysâbur'da Buhârî'nin meclisinde Muslim de hazır bulunuyordu. Bu sırada birisi Haccacu'bnu Muhammed tarîkından ve: عن ابن جريج عن موسى بن عقبة عن سهيل بن صالح عن ابيه عن ابى هريرة isnadı ile

كفارة المجلس اذا قام العبد ان يقول : سبحانك اللهم وبحمدك اشهد ان لا اله الا انت. استغفرك واتوب اليك

= Bir kulun dedikodulu bir meclisten kalktığı zaman *Sübhanekellâhümme*... demesi o meclise iştirak ettiğinin keffâretidir» hadîsini sevketti ve Buhârî'ye bu husustaki fikrini sordu. Meclisté hazır bulunan Muslim söz alarak: «Dünyada bundan sağlam isnad olur mu? İbn Cureyc, Mûsâ ibn Ukbe'den, o da Süheyl ibn Ebî Sâlih'den rivayet etmiş. Dünyada bu kadar kuvvetli isnad ile hiç bir hadîs gördün mü? dedi. Fakat Muhammedu'bnu İsmail Buhârî: Evet, amma ma'lûldür.» deyince, Muslim'i bir titreme aldı ve LÂ İLAHE İLELLAH! Bakalım illeti neresinde ise bana söyle dedi. Lâkin Buhârî başka tarîklerden de yine Haccâcu'bnu Muhammed'den olmak üzere kendisine bu hadîsin ulaştığı senedleri ile zikretti ve akabinde «Allah'ın örttüğünü sen de ört. Bu, halkın Haccâcu'bnu Muhammed'den onun da ibn Cüreye'den rivayet ettikleri büyük bir hadîstir» demekle yetindi ve illeti beyan etmek istemedi. Muslim ısrar etti başını öptü, ağlamaklı oldu. Buhârî bu kadar ısrarı görünce: Öyle ise yaz diyerek:

حدثنا موسى بن اسماعيل حدثنا وهيب. حدثنا موسى بن عقبة عن عون بن عبد الله قال قال رسول الله صلعم

isnad ile hadîsi rivayet etti. Bunun üzerine Muslim: «Sana buğzeden ancak hasedinden eder. Dünyada senin daha bir mislin olmadığına şehâdet ederim» diyerek Buhârî'ye karşı hayranlık ve takdirlerini ifade etti"[17].

---

16. Tarihu Bağdad 10/100-104; Ebu'l-Fidâ, el-Muhtasar min Ahbari'l-Beşer 2/54; İbn Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihaye 11/33-34.
17. Tarihu Bağdâd 13/100-104, el-Bidâye ve'n-Nihâye 11/33-34.
Bu anlatışa göre her iki hadisin metni birdir. Lâkin hadis birinci sened ile ma'lûl ikinci ile sahihtir. Her iki senedde dikkat edilirse şu anlaşılır: Buhârî'nin ma'lûl dediği rivayet hep an'ane ve nihayetinde merfu' olarak serdedilmiştir. Halbuki diğer rivayette sened —tâbiî olan— Avn ibn Abdillâh ibn Utbe'ye kadar hep Haddesenâ lafzı ile sevkedildikten sonra Ebu Hureyre (R)ın ismi zikredil-

8. İLİMDEKİ KEMÂL DERECESİ :

Âlimler Muslim'in celâleti ve imamlığında, hadîs sanatındaki maharet ve mertebesinin yüksekliğinde, bundaki tekaddümü ve iktidarında ittifak etmişlerdir.

O'nun celâdetine imametine, hadîs ilimlerindeki ustalığına, takvasına, iktidar ve tefennününe en büyük delil bu *-el-Câmiu's-Sahîh* adlı kitabıdır. Ondaki tertib güzelliği, ziyade ve noksansız olarak hadîs tariklerini hulasa ediş, isnadlar ziyadesiz ittifak ettiği zaman isnadlarda tahvîlden sakınış, metin ve senedde velev bir harf dahi olsa râvîlerin lâfızlarındaki ihtilâflara tenbihe itina, müdellislerin işitmesi tasrih edilmiş olan rivayetlere dikkat çekme ve kitabında ma'rûf olan diğer meziyyetler, kendinden evvel ve sonra hiç bir kitapta görülmemiştir. Bu meziyetler O'nun hadîsdeki kemâl derecesinin yüksekliğini apaçık gösteren beyyineler ve Hak şahidleridir.

Muslim'in Sahîh'ini dikkatle tadkîk edenler, siyak güzelliğine ve uslûbunun bedâheti içine emanet ettiği tahkîk kıymetlerine, tedkîk cevherlerine, takvaya, ihtiyata ve rivayetlerdeki ciddî araştırmasına, tarîkleri özetleyişine, dağınıkları zabtedişine ve diğer hârika güzellik ve özelliklerine muttali' olanlar, O'nun büyük bir imam olduğuna, kendi asrından sonrakilerin O'na erişemediğine kanî olurlar.

«ذلك فضل الله يؤتيه من يشاء والله ذو الفضل العظيم

: *Bu, Allah'ın, kimi dilerse ona vereceği bir fadl* (u inayet) *dır. Allah, büyük fadl sahibidir»* (el-Hadîd: 21, el-Cum'a: 4) ". ,

---

meksizin irsâl edilmiştir. Meğer merfu' olarak rivayet edilip duran hadis mursel imiş...
Bu hadisi Tirmizi bu isnad ile Hasen dediği gibi İbn Hıbbân ile Hâkim de Sahih demişlerdir (Tecrid Ter. 1/173-174).

18. Nevevi, Şerhu Muslim; Mukaddime 10-11, 21; Tehzibu'l-Esmâ ve'l-Lugât, 2/89-92.

C — MUSLİM'İN SAHÎHİ ÜZERİNE BİR TEDKÎK

1. SAHÎH'İN MUSLİM'E İSNAD ZİNCİRLERİ :

«Sahîh'in Muslim'e nisbeti şöhretin en yüksek mertebesindedir. Bu kitap mecmûu itibariyle Muslim'den tevâtüren gelmiş ve binaenaleyh bunun Ebu'l-Huseyin Muslimu'bnu'l-Haccâc el-Kuşeyrî'nin tasnîfi olduğuna kat'î ilim hasıl olmuştur.

Muslim'e kadar kesiksiz bir isnadla kesiksiz rivayet haysiyetine gelince bu bakımdan O'nun tarîkı bu şark İslâm âleminde Ebu İshâk İbrahimu'bnu Muhammed ibn Sufyân (308/920) ın Muslim'den rivayetine inhisar etmektedir. Mağrib beldelerinde bu Ebu Ishak rivayeti ile beraber bir de «Ebu Muhammed ibn Ahmed ibn Ali el-Kalânisî'den o da Muslim'den tarîkı ile de rivayet olunur.

Sahîh'i, ibn Süfyân (308/920) dan bir cemaat rivayet etmiştir, Culûdî (368/978) onlardan biridir. Culûdîden de bir cemaat rivayet etmiştir, Fârisî (448/1056) de bunlardandır. Fârisî'den de bir cemâat rivayet etmiş, Ferâvî (Furâvî şeklinde de zaptedilmiştir: 530/1035) de bunlardandır. Ferâvî'den birçok halk rivayette bulunmuş, bunlardan biri de Mansûr (608/1211) dur. Mansûr'dan da bir çokları rivayette bulunmuştur ki bunların biri de Nevevî'nin şeyhi Ebû Ishak (664/1246) dır[19].

2. SAHÎH'İN EBU ISHÂK RİVAYETİ ve NEVEVÎ'YE ULAŞMASI:

Nevevî Sahîh'in isnadını şöyle belirtir:

«Muslim'in Sahîh'i hakkındaki isnadıma gelince bize İmam Muslimu'bnu'l-Haccâc'ın Sahîh'inin hepsini Dımaşk Câmiinde Ebû Ishak İbrahimu'bnu Ebî Hafs Umar ibn Mudar el-Vâsıtî (664/1246) haber verdi. Dedi ki: Bize künyeler sâhibi Ebu'l-Kasım, Ebu Bekir, Ebu'l-Feth Mansûru'bnu Abdil-Mun'im el-Ferâvî (608/1211) haber verdi. Dedi ki: Bize Ebu Abdillah Muhammedu'bnu Fadl el-Ferâvî)530/1035) haver verdi. Dedi ki: Bize Ebu'l-Huseyn Abdu'l-Ğâfir el-Fârisî (448/1056) haber verdi. Dedi ki: Bize Ebu Ahmed Muhammedu'bnu Îsâ el-Cülûdî (368/978)

---

19. Şerhu'n-Nevevî, Mukaddime, s. 11.

haber verdi. Dedi ki: Bize Ebu Ishâk İbrahimu'bnu Muhammed İbn Sufyan (308/920) haber verdi. Dedi ki: Bize İmam Ebu'l-Huseyn Muslim'ubnu'l-Haccâc (261/874) haber verdi.

Bize ve kendisinde müşterek bulunduğumuz zamanımız ahâlisine hâsıl olan bu isnâd —Allah'a hamdolsun— âlî isnadın en yüksek derecesindedir. Bizimle Muslim arasında altı zât vardır...» ".

Nevevî, Sahîh'in bu rivayeti hakkında şu güzelliği de zikretmektedir :

«Muslim'in Sahîh'i için olan bu rivayetimizde bir letâfet hasıl olmuştur. O da isnadın Niysâburlularla ve muammerlerle (uzun ömürlülerle) zincirlenmiş bir isnad olmasıdır. Çünkü Sahîh'in râvîlerinin hepsi muammerler ve şeyhimiz Ebu Ishak'dan Muslim'e kadar bunların hepsi de Niysâburludurlar. Şeyhimiz her ne kadar Vâsıtlı ise de Niysâbur'da uzun müddet ikâmet etmiştir» ".

Nevevî buradaki râvî ve üstadlarının hal tercemelerini de vermiştir ".

MUSLİM'İ NEVEVÎYE BAĞLAYAN RİVAYET ZİNCİRİ ŞEMASI :

Ebu'l-Huseyin Muslimu'bnu'l-Haccâc (261/874).

↓

Ebu Ishak İbrahimu'bnu Muhammed İbn Sufyan (308/920).

↓

Ebu Ahmed Muhammedu'bnu Îsâ el-Celûdî (368/978).

↓

Ebu'l-Huseyin Abdü'l Ğâfir el-Fârisî (448/1056).

↓

Ebu Abdillah Muhammedu'bnu'l-Fadl el-Ferâvî (530/1035).

↓

Ebu'l-Feth Mansûru'bnu Abdil-Mun'im el-Ferâvî (608/1211).

↓

Ebu Ishak İbrahim ibn Ebî Hafs Umer ibn Mudarr el-Vâsıtî (664/1246).

↓

Muhyi'd-Dîn Ebu Zekeriyyâ Yahya'bnu Şeraf.. en-Nevevî (676/1277) ".

---

20. Şerhu'n-Nevevî, Mukaddime, s. 6.
21. Şerhu'n-Nevevî, Mukaddime, s. 7.
22. Şerhu'n-Nevevî, Mukaddime, s. 7-11.
23. Nevevî, Şerhu Muslim, Mukaddime, s. 6.
Burada Muslim Sahîh'ini okuyup okutarak rivayet etmiş ve bu suretle esere ve müslümanlığa çok hayırlı hizmetler ifâ eylemiş olan bu zevatı kısa hal terce-

3. SAHÎH'İN KALÂNİSÎ RİVAYETİ :

«el-Kalânisî'ye gelince O'nun rivayeti mağrib ahalisi aarsında yayılmıştır. O'nun mağriblilerden başkaları indinde rivayeti yoktur. Kalânisî'nin rivayeti Mağrib'e Ebu Abdillah Muhammedu'bnu Yahya ibn el-Hazzâ et-Temîmî el-Kurtubî (416/1025) ve diğerleri vâsıtasiyle girmiştir. Onlar bu rivayeti Mısır'da Ebu'l-Alâ Abdu'l-Vahhâb ibn Îsâ ibn Abdirrahmân ibn Hâmân el-Bağdâdî'den dinlemişlerdir.

---

mesiyle tanıtmak yerinde olacaktır. Hem bu suretle **el-Câmiu's-Sahîh**'in rivayet zincirinin tarih yönünden sağlamlığı tebarüz ettirilmiş olacaktır.

1. NEVEVÎ'NİN HAL TERCEMESİ :

Muhyid'd-Din Ebu Zekeriyya Yahya'bnu Şeref.. en-Nevevî 631/1233 de Şam'ın güneyinde bulunan Nevâ'da dünyaya gelmiştir. Daha küçük yaşta iken kabiliyyeti göze çarpan Nevevî'yi babası Şam'daki **el-Ravâhiye** Medresesine götürmüştür. Nevevi orada önce tıb tahsil etti. Fakat çok geçmeden kendisini tamamen islâmî ilimlere verdi. Bu arada 651 de babası ile birlikte Hacca gitti. 655 senesine doğru eserler vermeye başladı. 655 te yeni ölen Ebu Şâme'nin yerini almak üzere Şam'daki **Eşrefiyye Dâru'l-Hadis**'ine davet edildi. Tahsil yıllarında sıhhatı bozulmuş olmasına rağmen, son derece kanaatkâr bir hayat sürdü, hatta maaş bile almadı. Çok geçmeden âlim bir insan olarak o derece şöhret kazandı ki Sultan Baybars'ın huzuruna çıkıp Şamlıların müsâdere edilen bahçelerini geri vermesi, Suriyelilere yüklenen savaş vergilerinin kaldırılması ve müderrislerin gelirlerinin azaltılmaması hususları ileri sürmek cesaretini gösterdi. Fakat gayretleri boşa çıktı ve Baybars bu vergilerin meşrûiyyetine dâir fetvayı imzalamıyan Nevevî'yi Şam'dan çıkarttı. Nevevî ömründe evlenmemiş, Nevâ'da doğduğu evde babasının yanında 676/1277 de ölmüştür.

Nevevi'nin şöhreti zamanımıza kadar devam etmiştir. Kendisi hadis ilminde pek geniş bilgiye sahipti. Bu hususta muahhar devirlerde kabul edilenlerden daha da sıkı ölçüler tatbik etmiştir. Hadis'e dair beş eseri sahih olarak kabul etmektedir. Bununla beraber İbn Mâce'nin Sünen'ini hususiyle Ahmed ibn Hanbel'in Musned'i ile aynı seviyede sayar. Muslim'e karşı yakınlık duymasına rağmen Buhârî'ye daha yüksek bir mevki verir. Muslim'in Sahîh'i için en büyük şerhi yazmıştır. «el-MİNHÂC FÎ ŞERHİ SAHÎH-İ MUSLİM İBNİ'L-HACCÂC» adındaki bu şerhe eklediği mukaddimede eserin nakil tarihini, bir de hadis ilminin bir hulasasını yazmıştır. Yalnız isnadlar üzerinde mülahazalarını yazmak ve hadisleri dil bilgisi bakımından izah etmekle kalmayıp, bunları kelâm ve fıkıh bakımlarından da şerhetmiştir. Sözlerini desteklemek için başlıca mezhep kurucularına dayanmakla yetinmiyerek **Evzâî, Atâ** gibi ilk fakihlerin reylerini de zikretmektedir. Ayrıca Muslim'in eserine **başlıkları** —tercemeleri— da eklemiştir. Umumi kaynaklarda 50 kadar eseri zikredilmiştir. Bunlardan başlıcaları şunlardır :

Şerhu Muslim (ismi ve tavsifi yukarıda geçti),
Kitabu'l-Erbain,
Şerhu'l-Buhârî (kısmî şerh),
Şerhu suneni Ebî Dâvûd (kısmî şerh),
et-Takrib ve't-Teysir li Ma'rifeti Suneni'l-Beşiri'n-Nezir,
Minhâcu't-Tâlibîn ve Umdetu'l-Muttakin,
Tehzibu'l-Esmâ ve'l-lugât,

Ebu'l-A'lâ Abdu'l-Vahhâb şöyle dedi: Bize Şâfiî mezhebi üzerine fakih olan Ebu Bekr Ahmedu'bnu Muhammed ibn Yahya el-Aşkar tahdîs etti. Dedi ki: Bize Muhammed el-Kalânîsî tahdîs etti. Dedi ki: Bize Muslim (bin Haccâc) tahdîs etti...»

Hılyetu'l-Ebrâr ve Şiâru'l-Ahyâr fi Telhisi Deavât ve'l-Ezkâr (Ezkâru'n-Nevevi diye meşhurdur),
Riyâzu's-Sâlihîn min Kelâmı Seyyidi'l-Murselin.
et-Tıbyân fi Âdâbı Hameleti'l-Kur'ân, Bustanu'l-Ârifin fi'z-zuhdi ve't-Tasavvuf (bitirilememiştir).
Nevevi'nin ehemmiyeti Fakih ve Muhaddis olarak çok büyüktür. Şâfii çevrelerinde **Minhâcü't-Talibin** ve bunun iki şerhi, ibn Hacer'in **Tuhfe**'si ve er-Ramli'nin **Nihâye**'si Şâfii menâksıkinin hemen hemen birer kanun kitabı telâkki edilmiştir. Muslim Şerhi mukaddimesindeki kendi ifadesine göre bütün Kütübü Sitte'nin, Ahmedu'bnu Hanbel Musned'inin ve Mâlik'in **Muvatta**'ının âli isnad ile rivâyet haklarını elde etmiş ve bu konuda da ismini unutulmaz kılmıştır.
Zeki, çalışkan, mutteki, cesur ve mücâhid olan bu büyük âlimin daha genç sayılacak çağında 45 yaşında vefat etmesi elbette ilâhi takdirdir. Fakat böyle fakih, keskin görüşlü, dürüst ve yiğit bir âlimin eğer ömrü vefat etseydi kimbilir islâm'a ve insanlığa daha ne büyük hizmetler ve ne kıratta eserler bırakacaktı. Eserlerinden pek çok faydalandığımız bu değerli âlime Cenab-ı Hak'dan bol bol rahmetler dilerken hâsseten zamanımızda da böyle gerçek ilimli, dürüst ve yiğit islâm âlimlerinin çoğalmasını Rabbu'l-Alemin'den niyâz eyleriz!

2. NEVEVÎ'nin şeyhi Ebu Ishak İbrahimu'bnu Ebi Hafs Umer ibn Mudar el-Vâsıti'dir. İskenderiyye'de 664/1246 yılı Recebi'n yedinci günü vefat etmiştir.

3. Ebu'l-Kunâ, Ebul'-Kasım, Ebu Bekr, Ebu'l-Feth Mansûru'bnu Abdi'l-Mun'im ibn Abdillah ibn Muhammed ibn Fadl ibn Ahmed ibn Ebi'l-Abbas es-Sâidi el-Ferâvi sonra en-Niysâbûri. Ferâve'ye mensuptur. Ferâve, Horasan hududunda bir beldedir. Babasından, dedesinden ve babasının dedesi Ebû Abdillah Muhammed ibn Fadl'dan ve daha başkalarından rivayette bulunmuştur. Doğumu 522 Ramazan ayındadır. Niysâbur'un Şâzyah semtinde 608/1211 Şabanında vefat etmiştir.

4. Ebu Abdillah Ferâvi'ye gelince O, Ebu Mansûr'un dedesi Muhammed ibn Fadl'dır. Nesebinin tamamı oğlunun torunu Mansûr'un nesebinde geçmiştir. Bu Ebu abdillah, fıkıh, tefsir, hadis ilimlerindeki kudreti, âli isnadının çokluğu, talebelerinin fazlalığı, her gittiği yerde ilim neşri ile tanınmış bir âlim idi. Kendisi hakkında râvilerinin çokluğundan dolayı «Bin Râvili Ferâvi» derlerdi. Doğumu kendisine sorulduğunda: «Doğumum takriben 441 yılındadır.» demişti. Ölümü 530/1035 senesi Şevval ayının 21 veya 22 Perşembe gününde vâkı' olmuştur. Muslim'in Sahih'ini Ebu Said el-Buhâyri'nin kıraati ile Abdu'l-Ğafir'den 448 yılında dinlemiştir.

5. Ebu'l-Huseyn Abdu'l-Ğafir ibn Muhammed ibn Abdi'l-Ğafir ibn Ahmed ibn Muhammed ibn Said el-Fârisi el-Fesevi sonra en Niysâbûri. Muslim Sahih'ini 365 senesinde Cülûdi'den dinlemiştir. Bunun oğlunun oğlu Ebu'l-Huseyn Abdi'l-Ğafir —ki «el-Mufhim li Şerhi Sahihi Muslim», «Zeylu Târihi Niysâbur» ve «Kitabu Mecma'ıl-Ğarâib» adlı eserlerin sahibidir— onu şöyle anlatır: Kendisinden bir çok imamlar hadis dinlemiştir. Hâfız Ebu'l-Hasen es-Semerkandi, O'nun huzurunda Muslim Sahih'ini otuz kereden fazla okumuştur. Ebu Said Buhayri de O'nun huzurunda Sahih'i yirmi defadan fazla okumuştur. Ebu'l-Kasım Kuşeyri ve Vâhidi de O'nun huzurunda okumuşlardır.

SAHÎH'İN KALÂNİSÎ RİVAYETİNE ÂİD ŞEMA :

Ebu'l-Huseyn Muslimu'bnu'l-Haccâc el-Kuşeyrî (261/874).

Ebu Muhammed Ahmed ibn Ali el-Kalânisî.

Ebu Bekr Ahmed ibn Muhammed ibn Yahya el-Aşkar.

Ebu'l-Alâ Abdu'l-Vehhâb ibn Îsâ ibn Abdi'r-Rahmân ibn Mâhân el-Bağdâdî.

Ebu Abdillah Muhammed ibn Yahyâ ibn el-Hazzâ et-Temîmî el-Kurtubî (416/1025) [24].

---

95 seneyi ikmal ederek 448/1056 yılı Şevval ayının beşinci günü vefat etti ve altıncı günü Ebu Bekr ibn Huzeyme'nin türbesinde defn olundu.

Bazıları 353 yılında doğduğunu bildirmişlerdir.

6. Ebu Ahmed Muhammedu'bnu İsâ ibn Muhammed ibn Abdirrahman ibn Amriyye ibn Mansûr ez-Zâhid en-Niysâbûri el-Cülûdi. Cülûd «cild» in cem'idir. Ebu Amr ibn Salah: «O Niysâbur'daki Cülûdilerin silinmiş olan sikkesine mensuptur» demiştir. Diğer bir kayda göre Cülûd İfrikıye'de bir karye adıdır. Bir Başka rivayete göre de bu köy Şam'dadır.

Ebu Ahmed Cülûdî Kitap istinsah eder ve bu el emeği ile geçinirdi. Ebu Bekr ibn Huzeyme'yi ve O'ndan öncekileri dinlemiştir. Sufyânu's-Sevri mezhebinde idi. 80 yaşında iken 368/978 yılında 24 Zilhiccesinde Çarşamba günü vefat etti.

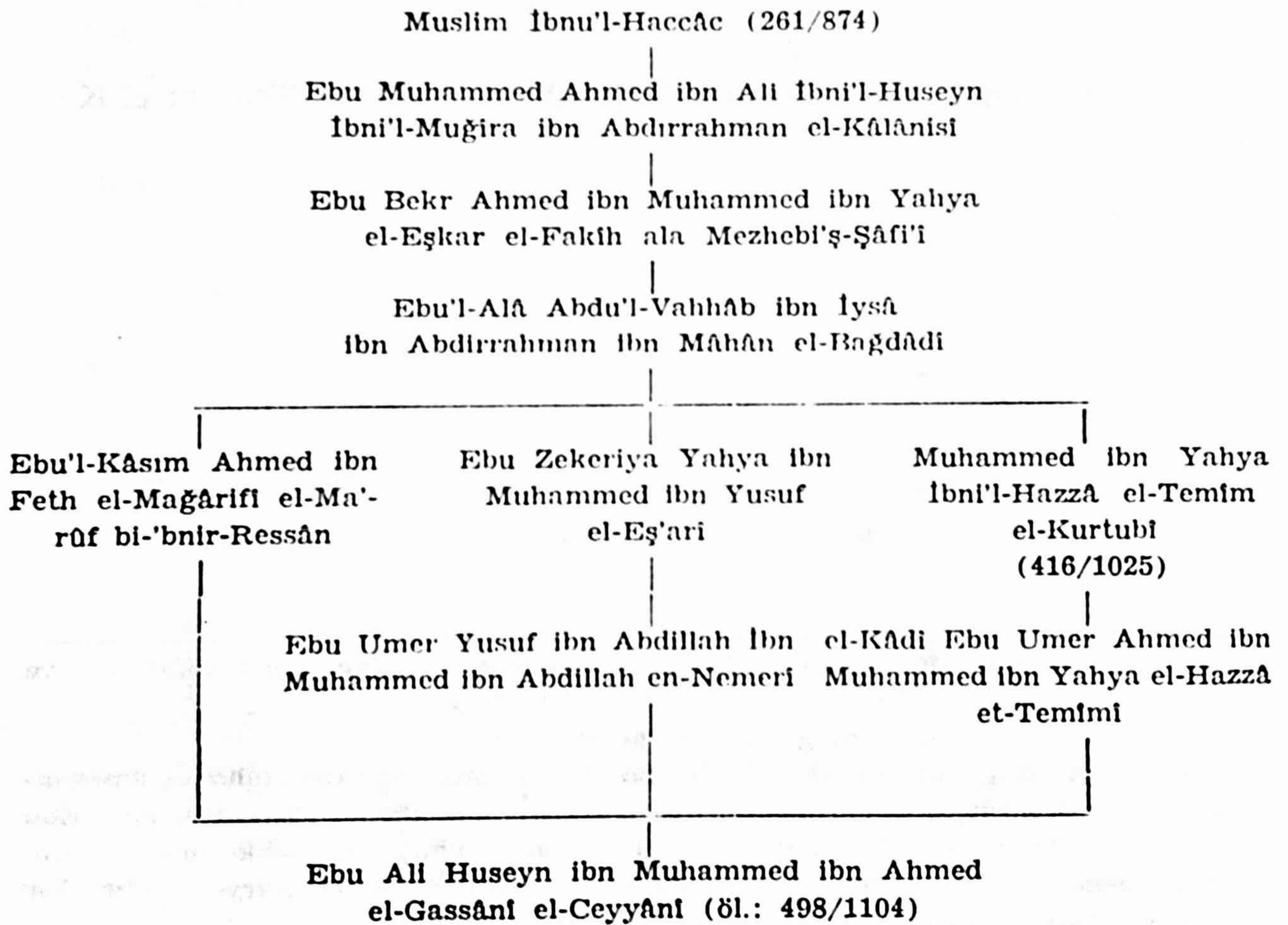
7. Ebu Ishak Ibrâhim ibn Muhammed ibn Sufyân en-Niysâbûri. Muslim'in meclisinde çok bulunanlardandır. İbrahimu'bnu Süfyan, Hicaz'da Niysabur'da, Rey'de, Irak'da hadis dinlemiştir. Kendisi: «Muslim bize kitabı kırâat etmeyi iki yüz elliyedi senesi Ramazanında bitirdi» demiştir.

308/920 yılı Receb ayında vefat etti. (Şerhu'n-Nevevi, Mukaddime, s. 6-10).

24. Şerhu'n-Nevevi, Mukaddime, s. 11-12.

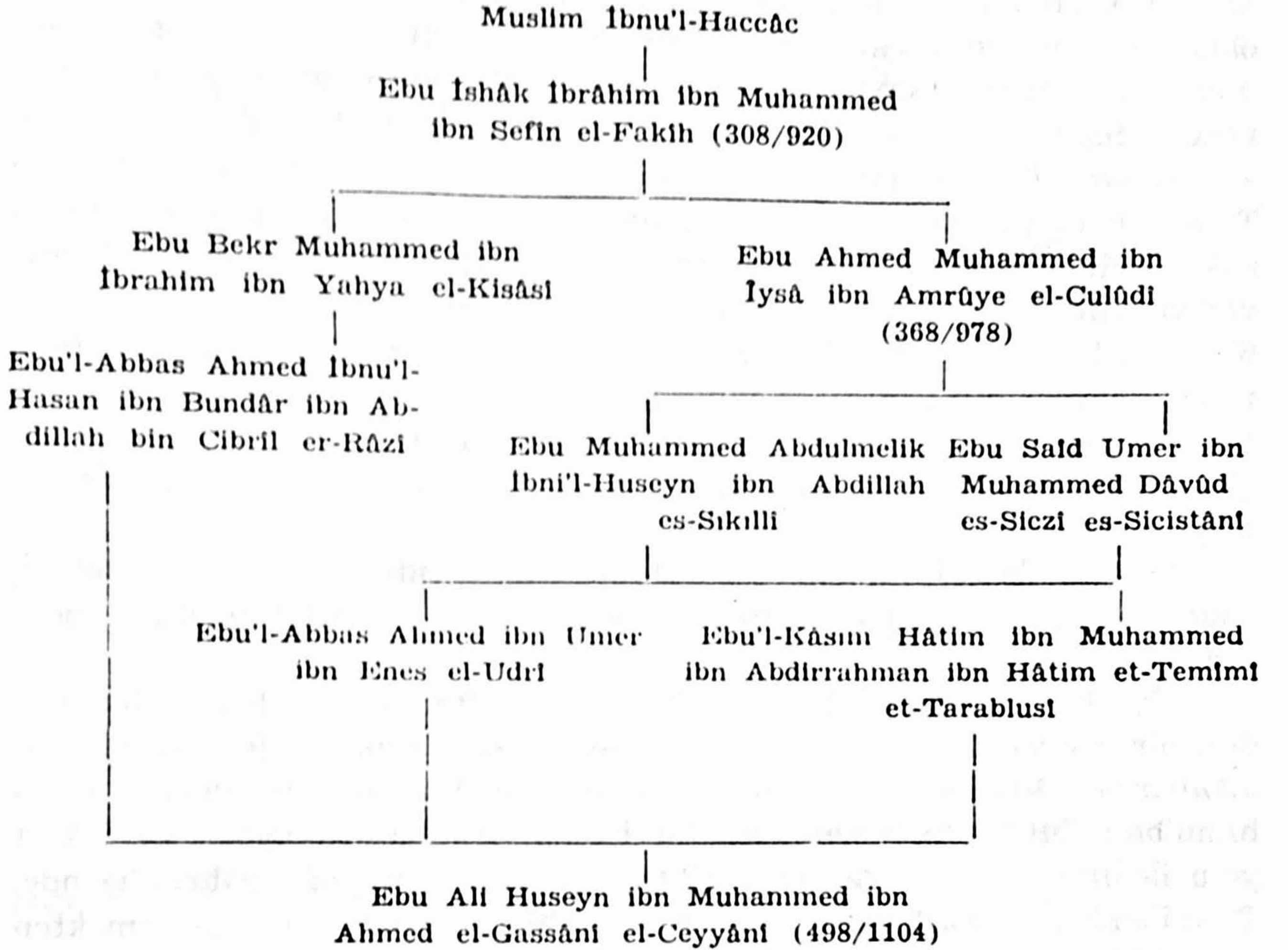
el-CÂMİU'S-SAHÎH'İN ENDELÜSDEKİ RİVAYET ZİNCİRLERİ ve BAZI FERİ'LERİ

1. *Muslim'i Kâdi Iyâz'ın hocası Ebu Ali Huseyn ibn Muhammed el-Gassânî'ye bağlıyan Kalânisî rivayetine âid şema:*

Takyîdu'l-Muhmel, 15 a-b, 132 a-b.

2. *Muslim'i Kâdî Iyâd'ın Hocası Ebu Ali Huseyn ibn Muhammed el-Gassânî'ye bağlıyan Kalânisi rivayetine âid şema:*

Ebu Ali Huseyn ibn Muhammed el-Gassânî Muslim'den bir üçüncü rivayet olan Ebu Bekr el-Cûzakiy rivayeti hakkında da şöyle der: «Muslim'den Ebu Hâtim Mekkiy ibn Abdân en-Nîsâburî, ondan da Ebu Bekr el-Cûzakıy rivayetine gelince, bu rivayetten bize birşey vâkı olmamıştır» (Takyîdu'l-Muhmel, 15 a-b, 132 a-b).

4. RÂVÎLERİN KİTABI RİVAYETTE BAZI HALLERİ :

İbnu's-Salah (643/1245)ın tedkîkine göre bu Kalânîsî rivayeti, kitabın sonundaki üç cüzde, Ebu Ishak rivayeti ile —rivayet tariki bakımından— küçük bir farklılık göstermektedir. Bu cüzlerin başlangıcı uzun *«İfk Hadîsi»*dir. Çünkü Ebu'l-Alâ ibn Mâhân bunu «Ebu Ahmed el-Cülûdî'den o da ibn Süfyan'dan o da Muslim'den» tarîki ile rivayet etmektedir. İbnu's-Salah şarkta yayılmış olan Ebu Ishak İbrahim ibn Muhammed ibn Sufyan vasıtası ile gelen Cülûdî rivayeti hakkında şu izahatı vermektedir:

«Cülûdî'nin, İbrahim ibn Sufyan'dan gelen rivayetinde nüshalar, rivayeti alışı gösteren tâbirde ihtilâf etmektedir. Bu rivayet *«Haddesenâ İbrahimu»* sigası ile mi yahud *«Ahbaranâ İbrahîmu»* sigası ile midir? Tereddüd, Cülûdî'nin İbrahim'in lafzından mı işittiği yahud huzurunda mı okuduğu hususunda vâki olmaktadır. En ihtiyatlı olan *«Ahbaranâ İbrahîmu, Haddesenâ İbrahimu»* denilmekdir.. Binaenaleyh okuyucu (kari) bedel olmak üzere bunların her ikisini de telâffuz etmelidir. Bize göre *«Arbaranâ»* ile yetinmek câizdir. Çünkü o, arkadaşı Abdu'r-Razzâk et-Tabsî'nin el yazısından alarak Ferâvî'nin tesbit ettiği nüshadan benim naklettiğim rivayette de böyledir. Niysâbur'da, içinde şeyhimiz Mueyyed'in semâ'ı bulunan bir asıldan intihab ettiğim kitapda, Hâfız Ebu'l-Kasım ed-Dımaşkî el-Asâkirî'nin el-Ferâvî'den kendi el yazısı ile olan rivayette ve bundan başkalarında da hep böyle *«Ahbaranâ»* şeklindedir. Bu hususta tereddüd edenin hükmü *«Ahbarenâ»*ya dönüp varmaktır. Çünkü her tahdîs tahkîkatta bir ihbardır, fakat her ihbâr bir tahdis değildir» [25].

İbnu's-Salah, İbrahimu'bnu Sufyan rivayetinde dikkatten kaçan üç nokta bulunduğunu, bazılarının bunları beyandan gaflet ettikleri şöylece izah etmektedir:

«İyi bil ki kitapta İbrahimu'bnu Sufyan'ın Muslim'den dinleyemediği bir yer vardır ki orada: *«Ahbaranâ İbrahimu an Muslim»* denilir de *«Ahbaranâ Muslim»* ve ne de *«Haddesenâ Muslim»* denilmez. İbrahimu'bnu Sufyan'ın Muslim'den bu kısım için olan rivayeti, ya icâzet yolu iledir, yahud da vicadet tarîki iledir. Râvilerin çoğu Fihristlerinde, Tesmî'lerinde, icazetlerinde ve diğer şeyhlerinde bunu beyan etmekten ve tahkîkni yapmaktan gaflet etmişlerdir. Bunu kitabın hepsinde: *«Ahbaranâ İbrahim,* Kale: *Ahbaranâ Muslim»* şeklinde söylemektedirler.

Üç yerde mevcut olup dikkatten kaçan bu noktalar itimad edilmiş asıllarda tahkîk olunmuştur:

Birincisi; Kitabu'l-Hacda Halk ve't-Taksîr bâbındaki ibn Munir rivayeti ile olan ibn Umer (R) ın «Rasûlullah (S) buyurdu ki: *Allah saçını kestirenlere rahmet etsin...*» hadîsindedir.

Benim, Hâfız Ebu'l-Kasım ed-Dımaşkî'nin kendi el yazısı ile olan aslında müşâhade ettiğim suret:

اخبرنا ابو اسحق ابراهم بن محمد ابن سفيان عن مسلم قال : حدثنا ابن نمير حدثنا ابى
حدثنا عبيد بن عمر الحديث

şeklindedir.

Hâfız Ebu Amir el-Abderî'nin el yazısı ile olan asılda da ifade böyledir, ancak o, *«Haddesenâ Ishâk»* demiştir. Ve yine benim, Sahîh'te,

---

25. Aynı eser, s. 12.

Ebu Ahmed el-Culûdi'den alınmış kadîm bir asılda müşâhade ettiğim şekil şudur:

من هنا قرأت على ابى احمد: حدثكم ابراهيم عن مسلم وكذا فى كتابه الى العلامة:

: Buradan itibaren Ebu Ahmed'in huzurunda okudum. Size İbrahim Muslim'den tahdis etmiştir. İşarete kadar kitabında durum böyledir.»

Bu işaret sekiz varak sonraki İbn Umer (R) hadîsinin başladığı yerdedir. Bu hadîs:

ان رسول الله صلعم اذا استوى على بعيره خارجاً على سفر كبر ثلاثاً

: Rasûlullah (S) bir sefere çıkarken binitinin üzerine doğrulduğu zaman üç defa tekbir getirirdi» hadîsidir.

Cülûdî'den alınmış olan bu asılda, o işaretin yanında «الى هنا قرأت عليه : Buraya kadar O'nun huzurunda okudum» sözlerini müşâhade ettim. «*Aleyhi* (huzurunda) tâbiri ile: Cülûdî'den o da Muslim'den» demek ister. Buradan itibaren de «*Haddesenâ Muslim* : Bize Muslim tahdîs etti» demiştir.

Hâfız Ebu'l-kasım'ın kendi el yazısı ile olan aslında o işâretin yanında buradan itibaren: «*Haddesenâ Muslim*» der ve «*İlâ hunâ*» da şek vardır.

İkincisi: Bunun evveli «*Vasâyâ*» nın başında Muslim'in:

حدثنا ابو خيثمة زهير بن حرب ومحمد بن المثنى واللفظ لمحمد بن المثنى

sözü ile başlayan şu ibn Ömer Hadîsindedir:

ماحق امرئ مسلم له شئ يريد ان يوصى فيه يبيت ليلتين الا ووصيته مكتوبة عنده

: Kendisinde bir şey bulunub da onda vasiyet etmek isteyen müsliman bir kişiye vasiyyeti yanında yazılı bulunmadıkça iki gece yatması câiz değildir.» Buradan, Muslim'in *el-Kasâme* bahsinde, *Huveysa* ve *Muhaysa* kıssasında:

حدثنى اسحاق بن منصور اخبرنا بشر بن عمرو قال: سمعت مالك بن انس

hadîsinin sonuna kadardır. Bu kısım on varak tutmaktadır.

Cülûdî'den alınmış olan asılda ve hâfız Ebu Âmir Abderî'nin el yazısı ile olan asılda, bu hadîsin baştarafından Muslim'den dinleyemediği yerin son bulduğu zikredilmiş ve İbrahim'in «*Haddesenâ Muslim*» sözü tekrar başlamıştır. Hâfız Ebu'l-Kasım ed-Dımaşkî'nin aslında ise, bu hadîsin dinlenilememiş kısım da dahil olduğu yahud olmadığı hususunda tereddüde benzer bir şey vardır. İtimad edilen birincisidir.

Üçüncüsü: Bunun başlangıcı İmâret (Emirlik) ve Hilâfet hadîslerinde Muslim'in: حدثنى زهير بن حرب حدثنا شبابة ..

sözleri ile başlayan ve Nebiyy (S) in: الامام جنة = *İmam ancak bir kalkandır»* buyurduğu Ebu Hureyre hadîsidir. Buradan itibaren «Kitabu's-Sayd ve'z-Zebâyih'deki: حدثنا محمد بن مهران الرازى حدثنا ابو عبد الله حماد بن الخيط kavline yani اذا رميت سهمك = okunu *attığın zaman..* haberini anlatan Ebu Sa'lebe el-Huşenî hadîsine kadar devam etmektedir. Bu hadîsin başında İbrahim'in «*Haddesenâ Muslim*» sözü avdet etmiştir. Bu *Fevât* (elden geçib giden ve bir daha ulaşılamıyan şey), fevatların en çoğudur, bu, on sekiz varak kadardır. Bunun evvelinde Hâfız Abderî'nin babası olan Nîysâbur'lu büyük hâfız'ın el yazısı ile —Ki kendisi kitabı Muhammedu'bnu Yezid el-Adl'den o da İbrahim'den rivayet eder idi— من هنا يقول ابراهيم : قال مسلم (Buradan itibaren İbrahim, *Kale Muslim* der) ibaresi vardır. Halbuki bu isnad, Cülûdî'den alınmış olan asılda, Ebu Âmir el-Abderî'nin aslında ve Ebu'l-Kasım ed-Dımaşkî'nin aslında «*An*» kelimesi iledir. Bundan evvel geçen *Fait'*deki, Cülûdî'den alınmış olan asılda, Ebu Âmir el-Abderî'nin aslında ve Ebu'l-Kasım'ın aslında da böyledir. İşte bu söz, onun, bunu Muslim'den *Vicâdet*'le rivayet etmesini ve hem de *İcâzeti* muhtemil kılmaktadır. Fakat nüshaların bazısında —Bir kısmının veya hepsinin— bunun Muslim'den icâzet sureti ile olduğu hakkında tasrîh vardır.» ".

5. SAHÎH'İN TE'LİFİ :

Muslim Sahîh'ini te'lifte Buhârî'nin yolunu takibetmiş, O'nun ilminden ve tasnîfinden faydalanmış, Sahîh seçiminde O'nun gösterdiği dikkat ve titizliği kendisi de göstermiştir (Tarihu Bağdad).

İbn Salah, Muslim'in Sahîh'inde gösterdiği şartı şöyle tesbit etmiştir: «Hadîs evvelinden âhirine kadar Sika'nın sika'dan nakli suretiyle muttasıl olacak, Şâzlık'tan ve illetten sâlim bulunacaktır. Bu, sahîh hadîsin tarifidir. Kendisinde bu şartlar topluca bulunan her hadîs, muhaddisler arasında ihtilafsız olarak sahîh hadîstir. Sıhhatında ihtilaf ettikleri hadîslere gelince, bu ihtilafın sebebi bazan hadîste bu şartlardan birinin bulunmaması olur..»

Muslim, Sahîh'inin *Mukaddime*'sinde hadîsleri üç kısma ayırdığını söylemiştir: Birincisi, Mutkın Hâfızların rivayet ettikleri, ikincisi Mestûr'ların hıfz ve itkanda orta halli kimselerin rivayet ettikleri, üçüncüsü de zaiflerin ve metrukların rivayet ettikleridir. Birinci kısmı bitirdikten sonra ikinci kısımdan rivayetleri yazdığını, üçüncü kısma gelince sadece ona meyl ve itimad etmediğini söylemiştir. Âlimler, Muslim'in

26. Aynı eser, s. 12-13.

tavsiye buyurulmuştu. Allah'ın Rasûlü: «*Benim sözümü işitip belleyen, sonra da onu işittiği gibi başkalarına ulaştıran kimsenin yüzünü Allah ağartsın. Zira nice kimseler var ki, yüklendikleri fıkhı kendilerinden daha fakîh olanlara ulaştırırlar*» buyurmuştu (Buhârî, Müslim..). Ve keza Fetih ve Vedâ haccı hutbelerinde: «*Benim dediklerimi hâzır olanlar gâip olanlara* (yani burada bulunmıyanlara ve müstakbel nesillere) *tebliğ etsin..*» emrini bir kaç defa tekrarlamıştı (Buhârî, İlim, liyubelliğı'l-ilme'ş şâhidu'l-gâibe).

İşte bu düşüncelerle terceme fikri gelişti, olgunlaştı, nihayet Hak Teâla bir *vesîle* halkederek bu hayırlı hizmete başlamayı ben nâçiz kulu Mehmed Sofuoğlu'na müyesser kıldı [3].

2. YAPILAN İŞ ve BEKLENEN FAYDALAR

Şimdi burada 1120 yılı aşan zaman içindeki İslâm âlimlerinin ve onlara tâbi olarak Muhammed Ümmeti'nin *iki Sahîh*'den biri kabul ettikleri MÜSLİM SAHÎH'ini aslını tercemesi ile birlikte sunuyoruz.

Tercemeden evvel; 1. TERCİH ve TERCEME SEBEBİ, 2. YAPILAN İŞ ve BEKLENEN FAYDALAR, 3. TERCEMEDE TAKİP EDİLEN USÛL, 4. TERCEMEDEKİ BAZI HUSUSLAR ve KISALTMALAR paragraflarını kapsayan bir TAKDÎM ve HADÎS'İN ÖNEMİ, İMAM MUSLİM'İN HAL TERCEMESİ, SAHÎH ÜZERİNE BİR TEDKÎK, KAYNAK KİTAPLAR FİHRİSTİ başlıklarını içine alan bir *GİRİŞ* bölümünü takdîm ediyoruz.

Bu suretle okuyucunun bir karşılaştırma kolaylığı bulacağını, aradığı konuları ve hadîsleri göz önünde tutabileceğini, Allah Rasûlünün öğrettiklerini gönül itmînanı ile okuyup belleyebileceğini, çeşitli konularla ilgili hadîslerin çok güzel toplanmış olması sebebiyle İslâm'ı öğrenme ve

---

3. **Kur'ân-ı Kerim'de vesile ile sarih olarak ilgili iki âyetten birisi şudur:**

«يا أيها الذين آمنوا اتقوا الله وابتغوا إليه الوسيلة وجاهدوا في سبيله لعلكم تفلحون

: Ey iyman edenler, Allah'dan korkun, O'na (yaklaşmaya) vesile arayın ve O'nun yolunda savaşın ki, felah bulasınız» (el-Mâide: 35). Diğeri de el-İsrâ: 57. âyettir. Bize takdir buyurulan vesile ile, haddizatında ağır ve büyük olan bu hayırlı hizmeti hakkıyle başarmanın cidden güç olduğunu bile bile yalnız Allah'ın inâyetine güvenerek bu işi üzerimize aldık.

«...اللهم لا مانع لما أعطيت ولا معطي لما منعت ولا ينفع ذا الجد منك الجد

... Allah'ım! Senin verdiğine mani' olabilecek hiç yok, vermediğini verebilecek de hiç yok! Baht ve zenginlik sahibinin baht ve zenginliği, senin lutûf ve ihsanın yerine geçib de kendisine faide vermez (Buhârî, Sıfatu's-salât zikr ba'de's salât; Müslim, Salât, ma yekûlu iza rafaa re'sehu mine'r-Rukû', Mesâcid, İstihbâbu'z-zikr ba'de's-salât).

öğretmede kolaylıklar bulacağını, Sahîh üzerindeki tedkîkin bu konuya bir aydınlık getireceğini ve eserin önemini bir kat daha belirteceğini, daha geniş inceleme ve araştırma yapacaklara naçizâne bir başlangıç ve muhtasar bir rehber olacağını ümit ediyoruz.

Yapılan bu tedkîkin ve tercemenin nihâî olduğu, eksiklerden, kusurlardan berî bulunduğu düşüncesi hiç bir zaman aklımızdan geçmez. Biz daha öncekilerin çalışmalarından çok istifadeler ettik. Allah Rasûlünün hadîslerini dosdoğru ve sâde bir şekilde tercemeye gayret ve cehid sarfettik. Bu yolda uhdemize düşen *tebliğ* vazifemizi —karınca karârınca— yerine getirmeye çalıştık. Esasen *«her bir ilim sahibinin üstünde daha iyi bir bilen vardır»* (Yusuf: 76). Bizden sonrakilerin bu vâdide daha başarılı gayretler göstermeleri ve bu yüzden kat kat hayırlara nâil olmaları en hâlis dileğimizdir.

3. TERCEMEDE TAKÎBEDİLEN USÛL

Lüzumlu hazırlık ve istişârelerden sonra Müslim Sahîh'inin 1330 Hicrî tarihli Matbaâ-i Âmire tab'ı ile yine büyük ölçüde ona istinadeden 1374/1955 tarihli Mısır tab'ı esas alındı. Sahîh'deki kitap, bâb ve hadîs rakamları Muhammed Fuâd Abdulbâkî tarafından *Miftâhu Kunûzi's-Sunne* ve *el-Mu'cemu'l-Mufahras li Elfâzı Hadîsi'n-Nebevî* adlı fihristlerden de faydalanarak hazırlanan bu son baskıya göredir.

Muslim Sahîh'i hiç bir eksiltme ve arttırma yapılmadan her bir hadîsi rakamlanmış senedler ve metinler halinde kendi harfleri ile alındı. Bunun altına senedi işaret eden noktalardan sonra metin kısmının tercemesi yine rakamlı olarak konuldu. Sahîh içindeki kitap başlıkları tercemeye lüzum görülmeyerek aynen, bâb başlıkları ise terceme edilerek alındı. Kitap başlıkları büyük harflerle, bâb başlıkları da küçük kapital harflerle yazıldı. Asıllarındaki müteselsil rakamlar tercemede de aynen muhâfaza edildi. Yani her kitap içindeki ahdîsler mustakil bir rakam aldığı gibi bir de bütün Sahîh'de bulunan aslî ve tekrarsız hadîsler iki hilâl arasında ayrıca bir rakam zincirine bağlandı.

Tercemelerde, aslına sadâkat, vazgeçilmez bir esas kabul edildi. Çünkü tercemede aslına sadâkat, bu işin ilk ve son şartıdır. Bütün tercemelerde böyle olması icabetmekle beraber bilhassa her kayd ve ıtlâkı bir takım şer'î hükümlere kaynak, muhtelif mezhep imamlarına delîl ve dayanak olan böyle ana eserlerde tercemenin aslına mutâbakatı çok önem kazanır. Bunun için gücümüzün yettiği nisbette sadâkatla tercemeye itinâ gösterildi. Bazı yerlerde metnin kolayca anlaşılmasını temin için tercemeye tamamlayıcı lafızlar ilâvesi gerektiğinde bunlar da ekseriya iki hilâl içinde gösterildi.

Bazan gerektikçe hâşiye olarak hadîsle ilgili açıklamalar verildi. Fa-

kat bu açıklamaların aslı gölgelememesine âzamî dikkat gösterildi. Esasen Muslim, hadîsleri öyle mâhirâne tasnîf etmiştir ki, izahı gereken bazı yerlerin izahını, müteâkip hadîslerdeki ifadeler ve ziyadelerle sağlamıştır. Bu sebebden çok defa yalnız tercemelerle yetinildi. Bu suretle Allah Rasûlü'nün ta'lîmleri mümkin mertebe olduğu gibi gözler önüne konuldu. Bundan maksadımız, tercemeleri okuyan herkesin kendi irfan seviyesine göre bu Nebevî irşadlardan nasibini almasıdır. Çünki, hiç bir kimse Peygamber kadar öğretici olamıyacağı gibi ne kadar hakîm olursa olsun hiç bir şahsın sözü de Peygamber'in sözlerinden daha doğru, daha güzel ve daha tesîrli olamaz. Zira: والله يقول الحق وهو يهدي السبيل *Allah hakkı söyler ve ancak O, doğru yolu gösterir»* (el-Ahzab: 4).

«Muhakkak sözlerin en hayırlısı Allah'ın kitabı, yolların en hayırlısı da Muhammed'in yoludur» [4].

O halde dünya ve âhiretle ilgili her işte önce başkalarının değil Allah'ın ve Rasûlü'nün sözleri olduğu gibi görülmeli ve her şeyden evvel onlar dinlenilmelidir.

GİRİŞ kısmını ve hadis tercemelerini hazırlarken faydalandığımız ve isimlerini zikrettiğimiz kitaplardan, basılmış yahut yazma halindeki Müslim Şerhlerinden bilhassa çok faydalandık. Buhârî ile Müslim'in sıhhatlarında ittifak ettikleri hadîslerde ise fazla olarak Buhârî Şerhleri ile Tecrîd-i Sarîh Tercemesi'nden de istifadeler ve karşılaştırmalar yaptık. Bütün müslümanları ilgilendiren böyle ilmî ve dinî eserler müşterektir. Onlarda geçmiş ve muâsır bir çok âlimin çalışma payı ve hakkı vardır. Bütün bunlarla beraber TAKDÎM'in YAPILAN İŞ ve BEKLENEN FAYDALAR bölümünde işaret ettiğimiz gibi noksansızlık iddiâmız yok, kusurları asgarî hadde indirme cehdi ve samîmiyeti vardır.

4. TERCEMEDEKİ BAZI HUSUSLAR ve KISALTMALAR

Tercemenin hemen üstündeki asılda sened ve metin aynen mevcud olduğu ve senedi tedkîk etmek isteyenlerin oradan daha kolaylıkla takibedebilmeleri mümkin bulunduğu için senedlerin tercemesi yoluna gidilmedi. Zaten senetteki râvîlerin isimlerini sadece latin harfleri ile sıralamaktan öteye geçmeyecek olan bir sened tercemesinden beklenen fayda sağlanmıyacaktı. Üstelik bazı edâ sîgalarının ve tabirlerin tercemesinde içinden çıkılmıyacak güçlüklerle karşılaşılacaktı. Zira bilhassa *Haddesenâ»* ve *«Haddesenî»* tabirlerini ihtiva eden bir isnadı bütün ıstılahî ma'-

4. **Müslim, Cumua, tahfîfu's-salât ve'l-hutbe.**

nâlarına ve inceliklerine sadâkat göstererek türkçede güzel bir tabir ile sevketmek cidden pek müşkil bir iştir [5].

---

5. Nitekim tahdis sigasını tercemede güçlüklerle karşılaşıldı: Tahdis ıstılah olarak umumiyetle «Semi'tu» da olduğu gibi üstad hadis tekrir ederken onun ağzından hadis almayı ifade eder. Çünkü haddeseni demek Semi'tu demeye en yakın bir tâbirdir. İhbar ise daha geniş anlamda yani hem üstadın tekbirlerini dinlemekte hem de üstadın huzurunda okumakta kullanılır. İhbar'ın huzurda okumaya diğer bir deyişle Arz'a tahsisi şâyi olduktan sonra hadisçilerin çoğu tarafından bu iki tabir arasında fark gözetilmeye başlanmıştır. Bir çok hadisçilere göre ahbaranâ ile Enbeenâ ve Nebbeenâ lafızları hadesenâ'nın dûnundadır. Maamafih haddesenâ ile ahbaranâ lafızlarının birini diğeri yerine kullananlar da mevcud olmuştur. Bunların en meşhurları şunlardır:

İbn şihab ez-Zühri	(124/741)
Hammâd ibn Seleme	(167/783)
İmam Mâlik	(179/795)
Abdullah ibn Mubârek	(181/797)
Huşeym ibn Beşir	(188/803)
Sufyân ibn Uyeyne	(198/813)
Yahya ibn Said el-Kattân	(198/813)
Yezid ibn Hârûn	(206/821)
Abdurrazzâk	(210/825)
Abdullah ibn Mûsâ	(213/828)
Amr ibn Avn	(220/835)
Yahya ibn Yahya et-Teymi	(226/840)
Ishâk ibn Râhûye	(236/850)
Buhârî	(256/869)
Ebu Mûsâ Ahmed ibn Furat	(258/871)

Bunların karşısında hadisin değerlendirilmesindeki tesirinden dolayı bu iki lafzın birini diğeri yerine ikamet etmeyi câiz görmeyenler de var olagelmiştir. Onlar da şunlardır:

İbn Cureyc	(149/766)
İmam Evzâi	(157/773)
Abdullah ibn Vehb el-Mısri	(198/813)
İmam Şâfii	(204/819)
İmam Ahmed	(241/855)
Abdullah ibn Sâlih	(248/862)
İmam Müslim	(261/874)
İmam Nesâi	(303/915)

Eda sigalarındaki bu ince farklara çok dikkat gösterenlerden biri İmam Müslim'dir. (Şerhu'n-Nevevi, Mukaddime, s. 21-22). O'nun Sahih'ini terceme ederken bu dikkat ve itinaya tercemede de aynen riâyet etmek bir diyânet ve emânet borcu telâkki edildi. Bu sebeble «Haddesenâ» ları, «Bize haber verdi» şeklinde tercemeye gönlümüz râzi olmadı. «Bize nakletti», «Bize rivayet etti», «Bize hikâye etti», «Bize anlattı», «Bize irâd etti» gibi tabirler de ıstılahî yönden bunun mukabili ve dengi değildi. Bunlardan her birine «Hadis» sözü de ilâve edilirse belki bir dereceye kadar maksad hasıl olur. Fakat bu hem sözü çoğaltır, hem de yine yeteri kadar onu karşılayamazdı.

«Haddesenâ» lugat bakımından «Bize söyledi» şeklinde tercemeye uygunsa da hâsseten «hadis söylemek» suretindeki ıstılahî ma'nâyı ifadede hafif görüldü.

Sonra bu kabil olsa bile sened tercemesi okuyucuların çoğuna bir ma'nâ ifade etmiyeceği gibi hem kitaba hem okuyucuya fazladan bir yük ve kalabalık olacaktı. Çünkü tabiî olarak okuyucu senedden ziyade doğrudan doğruya Rasûlullah'ın tebliğlerine O'ndan naklolunan hadislere itibar edecektir. Zaten aslolan da onlardır, sened sadece hadisin mevsûkiyetinin dayanağı ve vesikasıdır. O da hemen tercemenin üstünde aslı ile mevcuttur.

«Bize tebliğ etti» şeklinde tercemeye gelince bu, türkçe kullanılışa daha yakın bulunduğu, Kur'ân-ı Kerim'de de çok geçtiği ve hatta bizzat Rasûlullah'ın bazı hadislerinde **«Benden tebliğ edin»** meâlinde vârid olduğu halde hadis meclislerinde hadis takrir eden üstadlar bunu kullanmamışlar, «Belleganâ fulânun: Bize fulan tebliğ etti» şeklinde bir tâbire gitmemişlerdir.
«Bize takrir etti» şekli de hem türkçe ifâde bakımından hem de hadisleri nakledişteki fiili durumu göstermesi bakımından maksada hayli uygundur. Fakat bu tabir de hadisçiler arasında kullanılmamıştır. Hadis meclislerinde ve hadis derslerinde senedlerdeki ricâl ve müteâkip nesillerdeki üstadlar daima birbirlerine takrir edegelmiş oldukları halde bütün hadis tarihi boyunca üstadlardan hiç biri «Karraranâ fulânun: Bize fulan takrir etti »tabirini kullanmamıştır.
Hakiykaten tebliğ ve takrir, tahdisden apayrı birer kökten gelmekte ve ıstılah olarak tabiatiyle bir çok ince ma'nâlarda tahdisin tam mürâdifi olamamaktadır. Hayli araştırma ve istişârelere rağmen tahdisin türkçede uygun bir karşılığı bulunamadı. Nihayet tam türkçe olmamakla beraber bunu «Bize tahdis etti» şeklinde terceme etmeyi en sâlim yol gördük. Hadis kitaplarındaki tahdis'in ma'nâsı bu izahlarımızın başında görüldüğü gibi üstad'ın talebesine veya hâzır bir meclise elindeki kaynakdan hadisleri Peygamberden itibaren kimlerin kimlerden aldıklarını, alma tarz ve ifadelerini aynen tekrar edip sıralayarak bizzat takrir edip söylemesini yani «Bize fulan, hadis söyledi» demeyi ifade eder. Fazla olarak eda sıgaları denilen bu ifadelerin altında üstadın yazılı bir kaynağa isnad ettiği de bilinir. (Buhârî'nin kaynakları, s. 47, 48, 49, 60, 67. Türk târih kongresi, «İslâm tarihinde rivayetlerin değeri.» İslâm Tedkikleri Ens. dergisi 1956-1957 «İslâm târihinin kaynağı olmak bakımından hadisin ehemmiyeti») Bu böylece anlaşıldıktan sonra artık bunun türkçede tam karşılığının bulunmuş yahud bulunmamış olması pek mühim değildir. Haddesenâ'yı «Bize tahdis etti» şeklinde terceme edip, bunu hemen hemen aynen muhafaza etme maksadını güttüğümüz için bize yapılması muhtemel serzenişleri önceden kabullendik. Ve Peygamber'den itibaren takriben 14 asırdan beri bütün İslâm âlemindeki hadis imamları tarafından ısrarla kullanıla yelen ve artık değişmez bir ıstılah olan **Haddesenâ** veya **Haddeseni**'yi bu şekilde muhafazaya meylettik. İlmi iktidarlarına, dindarlıklarına ve aynı zamanda Türk dil ve Edebiyâtı bilgilerine itimâd ederek istişâre etitğimiz bazı vezat da bu kanaatimizi haklı görmüş ve bizi tasvibetmişlerdir.
Diğer edâ sigalarının tercemelerinde ise hemen heamen dâima yine kendileri kullanıldı. Bunlar zaten türkçede böyle kullanılmışlardır. **Enbeenâ** ve **Nebbeenâ** tabirleri ise, mânâca **Ahbaranâ**'ya denktir. Bunlar Ahbaranâ ma'nâsındadır. Bu sebeble ikisi de **«Bize haber verdi»** şeklinde terceme edilebilir.
Edâ sigaları denilen bu Haddesenâ ve benzeri tabirlerin ıstılah olarak taşıdıkları ma'nâ incelikleri ve hadisçilerin bunlara atfettikleri büyük ehemmiyet ve nihayet hadisleri kıymetlendirmekteki tesirleri, **Hadis Usûlü** kitaplarının ilgi bölümlerinde tafsil edilmiştir.

Bize sened tercemesini lüzumsuz kılan diğer bir sebeb de, bu kitapta her ne varsa hepsinin sahîh olduğu artık tamamiyle ve ittifakla malûm ve müsellem bulunması keyfiyetidir (Şerhu'n-Nevevî, s. 19).

İşte bu sebeblerden dolayı umûmî olarak sened tercemesinden vazgeçildi. Fakat aşağıdaki husûslar da dikkate alındı:

1. Bazan içinde lüzumlu bilgiler ve faydalar bulunan ve okuyucuya fazla bir yük teşkil etmiyecek olan senedler yine tam tercemeleriyle verildi.

2. Senedin sevkinde hadîsin vürûd sebebi, takviyesi veya ittisali ile ilgili delillerin bulunduğu yerlerde bu bilgileri muhafaza etmek için sened bazan tâbiûndan olan râvîden veya daha berisindeki râviden itibaren terceme edildi.

3. Sahabîye yakın olan râvîlerde tahvîl yapılmış ve her isnadda da ayrı ayrı Rasûlullah'ın sözleri bulunmuşsa böyle yerlerde tahvîl işaretini koyduktan sonra: (Yine fulandan) şeklinde tereccem edilerek bunlara işaret olundu.

4. Arka arkaya birkaç senedin toplandığı çok TAHVÎL'li hadîslerde cezim sigasını ifade ve raptı sağlamak için (burada râvî... diye tahdîs etti) şeklinde bir belirtme yapıldı.

5. Muslim ekseriya aslî hadîsleri yazdıktan sonra o hadîlerin veya onlara yakın lafızlarla olan ahdîslerin sadece isnadlarını arka arkaya dizer. Eğer varsa küçük lafız farklarını da buralarda gösterir. Bu suretle hadîsin çeşitli senedlerini göz önüne koyup, yaygınlığını ve geliş yollarının çokluğunu, dolayısiyle mevsûkiyet kuvvetini belirtmiş olur. Sadece isnadlardan ibaret olan böyle yerlerde yalnız isnadların kaynağı durumunda olan râvîlerin isimleri yazılıp, farklı kısımlar doğrudan doğruya sahiplerine nisbet edilerek gösterildi.

6. «An fulanin an fulanin» zincirinin tercemesinde «O da fulandan O da fulandan» şeklinde araya bir «O da» kelimesi koymak terceme yönünden ve nakil zincirinin iyice belirmesi bakımından lüzumlu görüldü.

7. Sened ve Metin aralarında ricâlin biribirlerinden nakillerini hikâ eden mükerrer «kale»ler, muhaddislerin kısaltma maksadile kabul etikleri bir örf olarak yazılmayıp mukadder kılınırlar.

Muslim'in Sahîh'inde ise bu iiknci «kale»ler bazı senet ve metinlerde zikredilmiştir. İşte bunlar tercemelerinde yine mukadder kılındı.

8. Bazı yerlerde iki hilâl arasında mevcud bulunan (şunu kasdeder) yahut (o fulanın oğludur) gibi tavzîhler, Muslim'in itinâsına hürmet ve aslına sadâkat olmak üzere çok yerde aynen muhafaza edildi. Nâdiren de bunlar senedden itibar olundu.

9. Hadîs'in rakamını yazdıktan sonra senedin tamamiyle veya kısmen terkedildiği yerlerde, terkedilen kısma işaret edecek bir çizgi çekildi. Sonra ekseriya sahâbîden, ara sıra tâbiîlerden olan râvîsinin ismi

ve bunun Rasûlullah'a hadîsi nisbet etme tarzı gösterildi. Ancak, burada Muslim Sahâbî ismini hangi lafızlarla zikretmişse ekseriya o lafız muhafaza edildi. Meselâ; Muslim bazen «an Âişete» bazan «an Âişete zevci'n-Nebiyy (S)», bazan «an ibn Umer», bazan «an Abdillahi'bni Umer» bazan «Ennehû kale» bazan «Enne'n-Nebiyye (S) kale kezâ kezâ» bazan «kale kale Rasûlullah (S)» lafızları ile hadîsi sevketmiştir. İşte bunlar ve bunlara benzer lafızların tercemelerinde de asıllarına sâdık kalındı.

10. Râvînin hadîsi ref' ve nisbet etme şekline gelince; bu nisbet umumiyetle heb cezim sigası iledir. Bu cezim ifadeleri türkçede buyurdu, dedi, emretti, buyurdu ki, şöyle demiştir...» gibi ma'lûm fiiller kullanılarak veya «*dır*» edâtı ie temin edilmeye çalışıldı. Meselâ: «Ebu Hureyre (R) şöyle dedi! Rasûlullah (S) buyurdu ki...», «Âişe (R) dan: Rasûlullah (S) şöyle buyurmuştur..» gibi.

Çünkü «rivayet olunmuş, buyurulmuş, söylenmiş, denilmiş» gibi sadece «*mişli*» tabirlerin türkçede bir gevşeklik ma'nâsını ifadede kullanılması galibdir. Nâdiren de olsa gevşeklik anlatan bir siga gelince o da cezim (kesinlik) göstermeyen tabirlerle ifadelendirilmeye çalışıldı.

11. Hadîsin Peygambere nisbeti bu suretle gösterildikten sonra metin tercemesine geçildi. Metinlerde arttırma eksiltme yapmaksızın Sahîh'te bulundukları gibi türkçeye terceme etmek yegâne maksadımız olmuştur.

12. Muslim Sahîh'inin bilhassa senedlerinde sahâbî isimlerinden son ekseriya *Tardiye* usûlü (رضي الله عنه..) mevcud değildir. Fakat tercemelerde bu husustaki umûmî örfe uyularak Sahâbî isimlerinden sonra tardiye lafızları bir (R) harfiyle remizlendirildi [6].

Tasliye ve *Teslîme*'leri de (S) harfi ile, yalnız Teslîme'ler ise (A) harfi ile remizlendirildi. Bu tasliye, teslîme ve tardiye harflerinin işaret ettikleri tabirler cinsiyet ve kemiyete uygun surette okunmalıdır. Meselâ: Rasûlullah SALALLAHU ALEYHİ VE SELLEME, Ebu Bekr RADIYALLAHU ANH, Âişe RADIYALLAHU ANHÂ, Mûsâ ve Îsâ ALEYHİMÂ'S-SELÂMU, Ashâb ALEYHİMU'S-SELÂMU, Ummehâtu'l-Mu'minîn ALEYHİNNE'S-SELÂMU... gibi.

13. (İBN) ler umûmiyetle üç harf halinde ve nadiren makamlarının gerektirdiği okuma tarzları ile yazıldı.,

14. Özel isimlerle mensûbiyetlerdeki târif harfleri, okuma tarzının gerekli kıldıkları hariç umumiyetle yazılmadı.

15. *Umer, Usmân, Lukman* gibi hâs isimlerde asıllarının telaffuzu

---

6. Hazfedilen veya kısaltılarak remiz haline getirilen diğer kelimeler ve remizleri için hadis usulü kitaplarının ilgili bahislerinde yeter bilgiler verilmiştir.

esas tutuldu. Zaten arapçada «O, Ö, Ü» sesleri olmadığı gibi özel isimleri böyle eserlerde değiştirmek de doğru görülmedi.

16. «SAHÎH-İ MUSLİM TERCEMESİ» nde geçen âyet meâlleri bazan aynen, bazan da küçük tasarruflarla Muhammed Hamdi Yazar (1942)ın «Hak Dîni Kur'ân Dili»nden veya Hasan Basri Çantay (1964)ın «Kur'ân-ı Hakîm ve Meâli Kerîm»inden alınmıştır.

Bu teferruatlı TERCEME USÛLÜ'müzün gayesi, İmam Muslim'in şu kıymetli tasnîfini mümkin olduğu kadar bütün kıymetleri ve güzellikleri ile türkçeye aktarmak, aynı zamanda bu kıymetli muhtevanın gönüllere melâl vermeden okunmasını sağlamaktır.

Bu tercemenin naçiz şahsımız tarafından yapılmasına terğîb ve teşvîkleriyle vesîle olan kimselere, çalışmalarımız devamınca eserlerinden ve istişârelerinden faydalandığımız muhterem zevata ve nihayet bu büyük eseri neşr için mühim bir yatırım yaparak Türk Milletine sönmiyecek bir İRFAN huzmesi sunan İRFAN YAYINEVİ'ne hem kendimiz, hem de MUHAMMEDÎ hakîkatler adına teşekkürlerimizi ifade etmek isteriz. Bu meyanda bütün şu hayırlı teşebbüs ve hizmetleri, hizmet ve teşebbüs sâhipleri için kesiksiz bir âhiret azığı kılmasını da Cenab-ı Hak'dan niyaz eyleriz.

ربنا اغفر لنا ولاخواننا الذين سبقونا بالايمان ولا تجعل فى قلوبنا غلا للذين آمنوا ربنا انك رءوف رحيم

: Ey Rabbımız! Bizlere ve daha önden iyman ile bizi geçmiş olan (dîn) *kardeşlerimize mağfiret buyur ve gönüllerimizde iyman etmiş olanlara karşı bir kin bırakma! Ey Rabbimiz şüphe yok ki sen Raâfsun Rahîmsin* (el-Haşr: 10).

ربنا آتنا من لدنك رحمة وهيء لنا من امرنا رشدا

RABBENÂ ÂTÎNÂ MÎN LEDÜNKE RAHMETEN VE HEYYİ' LENÂ MİN EMRİNA RAŞEDEN :

Ey Rabbimiz! Bize tarafından bir rahmet ver ve işimizden bizim için bir muvaffakiyet hazırla! (el-Kehf: 10).

Mehmed SOFUOĞLU

27 Muharrem 1385
29 Mayıs 1965
İSTANBUL

GİRİŞ

Hazırlayan :

MEHMED SOFUOĞLU

A — HADÎS'İN ÖNEMİ

«Allah insanları ibadetlerle mükellef ve farzları kendilerine zarûrî kıldı. Onlara peygamberlerini gönderdi. Mahlukâtına mükellefiyetler yüklemeye, onların da kendisine ibâdet etmelerini istemeye, kendi yönünden hiç bir ihtiyaç ve zarûret yokken onlara dînini teşri' buyurdu. Bununla, kendinden bir ihsan ve in'âm olarak sırf kullarının faydasını muradetti. Nitekim sayılması imkânsız pek çok nîmetler in'am ve ihsan buyurmuştur[1]. Kulların Allah'a ibadetle meşgul olmaları ni'meti ise en büyük nimettir. Çünkü, ibadetlerden gayrı olan nimetlerin faydası fânî dünyaya aiddir. İbâdetlerin faydası ise hem dünya, hem âhiret faydalarını kapsar. Dünya ve âhiret faydalarını toplayan nimet ise elbette ki en büyük ni'met ve en feyizli ihsandır...»[2]

«*O Allah ki Rasûlunu hidâyet kanunu ve Hak dini ile bütün dinlerin üzerine çıkarmak için gönderdi*» (et-Tevbe: 33, el-Feth: 28, es-Saff: 9).

Peygamber de Allah'ın risaletini bütün insanlara iletip en kavî hüccetleri gözler önüne koydu.

İmdi akıl ve (aklı irşad eden) vahiy insan için en büyük iki ilâhî nimettir. Bu en büyük nimetleri iyi kullanmıyanlar ve kıymetini bilmeden bu fânî hayattan geçenler: «لو كنا نسمع او نعقل ما كنا فى اصحاب السعير *: Eğer biz işitir veya akıl eder olsaydık bu cehennem ashâbı içinde bulunmazdık*» (el-Mülk: 11) diye itiraflar ve nedâmetler ızhar edeceklerdir[3]. Akıllarını iyi kullananlar Kur'ân-ı Kerîm'de çeşitli vesilelerle medholunmuş ve müjdelenmişlerdir:

فبشر عباد الذين يستمعون القول فيتبعون احسنه اولئك الذين هديهم الله واولئك هم اولوا الالباب

: Kullarımı müjdele! Onlar ki sözü dinlerler sonra da onun en güzeline

---

1. «وما بكم من نعمة فمن الله ثم اذا مسكم الضر فاليه تجئرون

: Size ulaşan her ni'met Allah'dandır. Sonra size her hangi bir keder ve musibet dokunduğu zaman ancak O'na feryad edersiniz» (en-Nahl: 53).

2. Mâverdi, «Edebü'd-Dünya ve'd-Din».

3. Bu âyette teklifin Sem'î (naklî) ve aklî delillere müstenid olduğuna ve bunların ilzam edici iki hüccet bulduğuna delâlet vardır. (Nesefî, Medarik).

tâbi olurlar[4]. *İşte onlar Allahın kendilerine hidâyet verdiği kimselerdir, işte onlar o temiz akıllılardır»* (ez-Zümer: 17-18).

Akıllarını ilâhî talimlere göre kullananlar elbette medhe ve müjdeye lâyık olan gerçekten uyanık bahtiyarlardır. Çünkü *«Sözlerin en hayırlısı Allah'ın kelâmı, hidâyetlerin en hayırlısı da Muhammed'in hidâyetidir*[5]. Bunda hâlis akıl sahiplerinin bir şüphesi yoktur. Bu ilâhî talimlerin tamâmı olan İslâm Dîni, sâde, kolay ve asla eksimeyecek şekli ile bu iki esastan alınarak öğrenilir ve öğretilir. İslâm dininin öğrenim ve öğretiminde doğrudan doğruya delillerine ve asıllarına gitmek yani Kur'ân ve sahîh hadîseri iyi bellemek ve belletmek en sağlam yoldur. Kur'ân-ı Kerîm müminlere dâimâ delillere dayanmalarını, delilsiz, ilimsiz asla bir hareket ve hükümde bulunmamalarını emrederek meâlen: *«Bir de hiç bilmediğin bir şeyin ardınca gitme. Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların herbiri ondan mesul bulunuyor»* (el-İsrâ: 36); *«... Helâk olan apaçık bir delilden sonra helâk olsun, yaşayan da apaçık bir delilden sonra hayatta kalsın..»* (el-Enfâl: 42)»; «... De ki *Allah hakka hidayet eder. O halde hakka hidayet eden mi uyulmaya daha layıktır, yoksa* (hayat ve) *hidayet verilmedikçe kendi kendine doğru yolu bulamıyan mı? Ne oluyor size? Nasıl hükmediyorsunuz? Mamafih onların çoğu sırf bir zan ardında gider, fakat zan hakdan hiç birşeyin yerini tutmaz..»* (Yunus: 35-36); *«Şimdi Rabbından bir beyyine üzerinde bulunan kimse hiç o kötü ameli kendine süslü gösterilmiş de heva hevesleri ardına düşmüş kimselere benzer mi?»* (Muhammed: 14) buyurmuştur.

İnsanlığın dünya ve âhiret hayatı için lüzumlu en kesin delîller ve ebedî bürhanlar ancak Allah'ın kelâmı olan Kur'ân-ı Kerîm'de ve Rasûlünün hadîslerinde mevcuddur. Dinin hâlisini, hiç eskimez ve ölümsüzünü Kur'ân ile Hadîs takrîr ve tesbit etmiştir. Kur'ân-ı Kerîm hiç şüphesiz okunmuş ve ebediyyen okunacak ilâhî bir vahiydir, *Vahyi metlüvvdür.* Hadis de onun tefsiri, beyanı ve tatbikatı olan *Vahyi gayri metlüvvdür.* Çünkü onun bu tebliğ, tefsir ve beyan vazifesi hakkında: *«Sana da bu zikri indirdik ki kendilerine indirileni insanlara açıkça beyan edesin. Ve taki onlar da iyice fikirlern kullanırlar.»* (en-Nahl: 44), *«Bu kitabı sana ancak hakkında ihtilâf etikleri şeyleri açıkça anlatman için ve iyman edecek herhangi bir kavme bir hidâyet ve rahmet olarak indirdik»* (en-Nahl: 64) buyurulmuştur.

Rasûlullah'ın müminleri ve hata bütün insanlığı ta'lim ve terbiye

---

4. Bu kavl kelimesindeki «el» tarif harfi bazılarına göre cins içindir. Bu takdirde Kur'ân, Hadîs vediğer bütün beşerî yayınları, neşriyatı dinler de bunlar içinden hak ile batılı temyiz edip derece derece en efdal olanlarını tercih ederler, yani en güzel olanına tâbi olurlar demek olur. Bu güzel olan söz de şüphesiz Kur'ân ve hadîsledir.

5. Muslim, Cum'a, tahfîfu's-salât ve'l-hutbe.

vazifeleri hakkında da şu tavsifler yapılmıştır: «*Hakiykaten Allah mü'minleri minnettar kıldı. Zira içlerinde kendilerinden bir Rasûl gönderdi ki bu onlara Allah'ın âyetlerini okur, onları tezkiye eder, onlara kitap ve hikmet öğretir. Halbuki bundan evvel açık bir dalâlet içinde idiler*» (Âli İmran: 164); «*Allah, ummîler içinde kendilerinden bir Peygamber gönderdi ki, bu onlara âyetlerini okur, onları tertemiz yapar, onlara kitabı hikmeti öğretir. Halbuki onlar daha evvel hikiykaten apaçık bir sapıklık içinde idiler. Ve onlardan henüz kendilerine katılıp erişmemiş bulunan diğerlerine dahi* —Kitap ve hikmet öğretir— (el-Cum'a: 2-3)»; «*Ve her halde sen hiç şüphesiz pek büyük bir ahlâk üzerindesin*» (el-Kalem: 4).

İşte hadîs, kendisi ve vazîfeleri, Kur'ân-ı Kerîm'de bu ve daha başka suretlerle tavsif buyurulan Hz. Muhammed'in sözleri ile fi'lî ve takrîri sünnetlerinin ifadeleridir. O, mahlukatın en fasihidir, ona *Cevâmiü'l-Kelim*[6] verilmiştir. O. insanlığın en büyük önderidir.

Onun açtığı eskimez çığırın yani SÜNNET'in ifâdeleri olan Hadîsler, İslâm îmanının, İslâm ibâdetlerinin, İslâm hukuku ve ahlâkının Kur'ân-ı Kerîm'den sonra başlıca kaynağı ve delilidir.

Hazreti Peygamber emir ve nehiy hususunda vahye tâbî olduğundan dolayı (el-En'am: 50, el-A'raf: 203, Yunus: 15, el-Ahkaf: 9) onun emir ve nehiylerine itâat, Allah'ın emir ve nehiylerine itâat sayılır (en-Nisa: 89).

Hadîsler bu vasıfları ile aynı zamanda beşerî bütün iyi faaliyet sâhaları için bu en seçkin zâtın örnek halini de beyan ederler. O'nun hâlinde ise yalnız müslümanlar için değil bütün insanlık âlemi için en yüksek ve en güzel bir hayat nümunesi vardır:

«لقد كان لكم فى رسول الله اسوة حسنه لمن كان يرجوا الله واليوم الآخر وذكر الله كثيرا

: *And olsun muhakkak ki Allah'ın Rasûlünde sizi niçin, Allah'ı ve âhiret gününü umar olanlar ve Allah'ı çok ananlar için pek güzel bir örnek vardır*» (el-Ahzab: 21)[7].

Onu iyi benlerin kalbi ve kafası gerçekten aydın olur. Hadîsleri öğretmek dîni öğretmekdir. «*Din ise Allah'a, Rasûlüne, müslümanların*

---

6. Buhârî, İ'tısam bi'l-Kitab ve's-Sünneh, Kavlü'n-Nebiyy «Buistu bi cevâmi'l-Kelim». Cevamiü'l-Kelim, câmialı sözler demektir, bunlar lafızca az fakat ma'nâca zengin ve câmialı ifadelerdir.

7. Bu âyet Rasulüllah'ın yalnız sözleri ile değil fiil ve halleri ile de mukteda bih (kendisine uyulacak bir önder) olduğunu naslaştırır. Yani Rasulüllah din ve ahlâkın nazariyelerini tebliğ ve pekiştirmek ile kalmamış gerek harpte gerek sulhte fiilleri ve tatbikatı ile onların bütün inceliklerini kendisinde müşahhas olarak göstermiştir. Onun için Peygamberin siretinde her noktada insanlık âlemi için pek güzel bir örnek vardır. Bu örnekliği Allah ve âhiret gününe inanıb da Allah'ı çok zikretmekte olan kimseler içindir. Yoksa sade dünya hayat ve ziynetini arayanlar, Allah'ı ve âhireti düşünmeyenler için değil (Kur'ân Dili 5/3883).

imamlarına (önder ve başkanlarına) *ve umum halka nasihattir, hayırhâhlıktır»* '.

İşte, bunlar ve daha başka sebeplerden dolayı hadîsle meşgul olmak ilmî gayretlerin ve hayır nevilerinin en kıymetlilerindendir. Şu halde hadîsleri okuyup öğrenmek onları herkese öğretmek, meşguliyetlerin ve mesleklerin en makbuludur.

Hadîs hususunda tasnif edilen kitapların kıymetçe en önde gelenleri de Ebû Abdillah Muhammedu'bnu İsmail el-Buhârî (256/869) nin *el-Câmiu's-Sahîh*'i ile Ebu'l-Huseyin Muslimubnu'l-Haccâc el-Kuşeyrî (261/884)nin *el-Câmiu's-Sahîh*'idir.

---

8. Buhârî ,İyman, ed-Dinu'n-Nasiha. Müslim, İyman, ed-Dinu'n-Nasiha.

B — İMÂM MUSLİM'İN HAL TERCEMESİ

1. NESEBİ, NİSBETİ ve DOĞUMU :

Ebu'l-Huseyin Muslimu'bnu'l-Haccâc ibn Muslim ibn Verd ibn Kurşân el-Kuşeyrî en-Niysaburî, hicrî 202 veya 206 (M. 817 veya 821) yılında Niysabur'da doğmuştur[9]. Kendisi Kuşeyr adlı büyük ve meşhur bir kabileye mensuptur. Bu kabilenin ismi de Kuşeyr ibn Ka'b'dan gelmektedir.

2. SİYAHATLARI ve ÜSTADLARI :

Muslim Nisyrâbur'daki üstadlardan tahsîlini tamamladıktan sonra hadîs işitmek ve ilim talebi uğrunda Hicaz, Mısır, Suriye, Irak, İran ve Türkistan'da siyahatler yapmıştır. Bağdad'a bir çok defa gelmiş orada hadîs takrîr etmiştir. Bu sebeple Bağdad'lılar kendisinden hadîs rivayetinde bulunmuşlardır. Kendisi hadîs rivayetinde sika'lardan yani en güvenilir râvîlerdendir.

İlim aramak için gittiği yerler ve buluştuğu âlimlerden bazıları şunlardır:

Horasan-Niysâbur'da Yahya'bnu Yahyâ (226/840), Ishaku'bnu Râhûye (238/852), Kuteybetu'bnu Saîd (240/854) ve diğerleri. Rey'de Mu-

---

9. Niysâbur, Merv, Herat ve Belh, Horasan'ın dört büyük şehridir. Bunların en ehemmiyetlisi Niysâbur'dur. Batlamyus **Kitâbü'l-Melhame**'de burasını tarif ve tavsif etmiştir. Şehir münbit bir ova kenarındadır, etrafında yüksek dağlar vardır. Müslümanlar Niysâbur'u ilk defa Hz. Umer zamanında Ahnefu'bnu Kays eli ile fethetmişlerdir. İkinci defa Usmanu'bnu Affan zamanında 30-31 yıllarında Abdullah ibn Âmir ibn Kureyz kumandasında sulhan fethetmişlerdir. Niysâbur ilk ve orta çağlarda büyük bir ilim ve irfan merkezi idi. Burada pek çok âlimler yetişmiştir. Bunların en meşhurlarından Umer Hayyam ile Feridü'd-Din Attar'ın türbeleri buradadır. Hâkim ibn'l-Beyyi' en-Niysâburî (405/1041), Niysabur âlimleri hakkında sekiz ciltlik bir tarih yazmıştır. Yâkût el-Hamavî (626/1228) ve Kâtip Çelebi (1067/1656) tarafından zikredilen bu eser, Abdulgâfir ibn İsmâil el-Fârisî tarafından 518/1124 senesine kadar devam ettirilmiştir. Hâkim'in eseri, ez-Zehebî (748/1347) tarafından kısaltılmıştır. (Mu'cemu'l-Buldan 5/331-333, İslâm Ans. Nişapur maddesi, Cüz: 93, s. 302-304).

hammed'ubnu Yahya ibn Mihran el-Cemmâl (238/852), Ebu Ğassan ve diğerleri. Irak-Bağdad'da Ahmedu'bnu Hanbel (241/855), Basra'da Abdullah'ibnu Mesleme el-Ka'nabî (221/836), Kûfe'de Hafsu'bnu Gıyâs (222/837) ve diğerleri. Hicaz'da Midîne'de İsmailu'bnu ebî Uveys (226/840), Mekke'de Saîdu'bnu Mansûr (227/841), Ebu Mus'ab ve diğerleri Mısır'da Amru'bnu Sevad, Harmelatu'bnu Yahya (243/857) ve diğer bir çokları.

Muslim bir çok siyahatlarından sonra tekrar Niysabur'a dönmüş ve orada ikamet etmiştir. O'nun Niysabur'da emlâkı ve serveti vardı. Kendisi ölümüne kadar bu şehirde ticaretle meşgul olmuştur.

Muslim'in Buhârî ile arkadaşlığı ve O'na sıkı bağlılığı vardır. «Kur'ân-ı telaffuz etmenin mahlukiyeti meselesi»nden dolayı kendi hocası Muhammedu'bnu Yahya ez-Zuhlî (257/870) ile Buhârî'nin arası açılınca, Muslim Zuhlî'yi terkedip Buhârî tarafını tutmuştur[10]. Bu yüzden bazı güçlüklere ve itablara da maruz kalmıştır. Bu meseleye tekrar döneceğiz.

Üstadlarının başlıcaları toplu olarak şunlardır :

Abdullahi'bnu Mesleme el-Ka'nabî (221/836).
Abdullahi'bnu Muhammed ibn Esma (230/844).
Ahmed ibn Hanbel (241/855).
Ahmedu'bnu Yunus (268/881).
Aliyyubnu'l-Ca'd (230/844).
Amru'bnu Hafs ibn Gıyâs el-Kûfî (222/836).
Amru'bnu Sevâd.
Ebu Âsım Ahmedu'bnu Cevvas.
Ebu Bekir ibn Ebî Şeybe (235/849).
Ebu Mus'ab ez-Zühri (242/856).
Ebu'r-Rabî' ez-Zehranî (234/848).
Ebu Zür'ati'r-Râzî (264/877).
Halefu'bnu Hişâm (229/843).
Harmeletu'bnu Yahya et-Tucûbî (Şâfii'nin arkadaşı 243/857).
İbrahimu'bnu'l-Munzir (236/850).
İbrahimu'bnu Mûsâ el-Ferrâ (230/844).
İshaku'bnu Râhûye (238/852).
İsmailu'bnu Ebî Uveys (226/840).
Kuteybetu'bnu Saîd (240/854).
Mâliku'bnu İsmail en-Nehdî (219/834)
Muhammedu'bnu Amr Zuneyc.
Muhammedu'bnu Müsennâ (252/866).
Muhammedu'bnu Rumh et-Tucîbî (242/856).
Muhammedu'bnu Seleme el-Murâdî.

---

10. Buhârî ile ez-Zühlî'nin bozuşması hakkında Tabakâtu-ş-şâfiiyyeti'l-Kübrâ (2/19-21) ve diğer ana kaynaklarda tafsilât vardır.

Muhammedu'bnu Yahya ibn Ebî Umar (243/857).
Saîdu'bnu aMnsûr (227/841).
Muhammedu'bnu Yahya ibn Mihran el-Cemmal (238/852).
Muhammedu'bnu Yesar.
Usman ıbnu Ebi Şeybe (239/853).
Sureycu'bnu Yûnus (235/849).
Şeybânu'bnu Ferrûh (235/849).
Ubeydullahi'bnu Muâz ibn Muâz (237/851).
Ubeydullahi'bnu Umer el-Kavârîrî)235/849).

(Tarihu Bağdâd, 13/100-104).

3. TALEBELERİ *(Kendinden rivayette bulunanlar)*:

Muslim'in, kendisinden ilim almış ve aldıkları ilmi O'ndan rivayet etmiş bir çok talebeleri vardır. Onlardan başlıcaları şunlardır:

Abdullahi'bnu Muhammed eş-Şarkî.
Ahmedu'bnu Seleme (286/889).
Aliyyu'bnu Hüseyin el-Cüneyd (291/903?).
Aliyyu'bnu Hüseyin ibn Harb (319/931?).
Ebu'l-Abbas Muhammedu'bnu İshâk ibn Serac (271/884).
Ebu Amr Ahmedu'bnu Mubârek el-Mustemlî (284/897).
Ebu Avâne Yakubu'bnu Ishak el-İsferâînî (316/928).
Ebu Bekr Muhammedu'bnu Nadr el-Cârûdî.
Ebu Bekr ibn Huzeyma (311/923).
Ebu Hâmid Ahmedu'bnu Muhammed eş-Şarkî (320/932).
Ebu Hâtim er-Râzî (277/890).
Ebu Hamid Ahmedu'bnu Hamdûn el-A'meş.
Eb Îsâ et-Tirmizî (275/888 yahut 279/892).
Hâtimu'bnu Ahmed el-Kindî.
Huseynu'bnu Muhammed ibn Ziyâd el-Kubbânî (279/892).
(Ki bu zat Muslim Sahîh'inin en mühim râvîsidir.)
İbrahimu'bnu Muhammed Sufyân el-Fakih ez-Zâhid (308/920).
İbrahimu'bnu Ebî Tâlib.
Mekkiyyu'bnu Abdân.
Muhammedu'bnu İshâk ibn Huzeyme (311/923).
Muhammedu'bnu Abdilvehhâb el-Ferrâ (272/885).
Muhammedu'bnu Mahled (331/942).
Mûsâ'bnu Hârûn.
Nasru'bnu Ahmed el-Hâfız (293/905).
Yahye'bnu Saîd.
Zekeriyya ibn Dâvûd el-Haffâf ve diğerleri".

---

11. Tehzibu'l-Esmâ ve'l-Lugât 2/89-92, Tehzibu't-Tehzib 10/126-127, Matbûâtu'l-Arabiyye 2/1745-1746.

4. TASNİF ETTİĞİ ESERLER :

Müslim'in hadîs sahasında tasnîf etiği eserlerin en büyüğü, en kıymetlisi ve ölümsüzü şüphesiz EL-CÂMİU'S-SAHÎH adlı hadîs mecmuasıdır. Hamd, nimet, fadl ve minnet ancak kendisine mahsus olan Allah, Muslim'i böyle bir kitab tasnîf etmeye muvaffak kılmakla müslimanlara büyük bir ihsanda bulunmuştur. Bununla âhiret yurdunda müellifine hazırladığı nimetlere ilâveten MUSLİM ismini ve ona senâyı ebedileştirmiştir. Kitabın faidesi hiç şüphe yok bütün müslümanlara şamil olmuştur. Buna tekrar döneceğiz.

Muslim, bundan başka fıkha ve râvîlere dâir eserler ve hal tercemeleri de yazmıştır, fakat bunların bir kısmı zamanımıza kadar muhafaza edilememiştir. Bunlardan başlıcaları şunlardır:

Rubâiyyat fi'l-Hadîs.
Tabakâtu'r-Ruvât.
Kitabu'l-Esmâ ve'l-Künâ.
Kitabu Efrâdı'ş-Şâmiyyîn.
Kitabu'l-Efrâd.
Kitabu'l-Akrân.
Kitabu'l-İntifâ' bi Cüludi's-Sibâ'.
Kitabu Evlâdi's-Sahâbe.
Kitabu't-Tarîh.
Kitabu'l-Câmi' Alel'-Ebvâb.
Kitabu's-Suâlât an Ahmed ibn Hanbel.
Kitabu'l-İlel.
Kitabu Hadîsi Amr İbn Şuayb.
Kitabu'l-Muhadramîn.
Kitabu Men leyse lehu illâ Râvin Vâhid.
Kitabu'l-Vuhdan.
Kitabu't-Temyîz.
Kitabu Evhâmi'l-Muhaddisîn.
el-Musnedu'l-Kebîr ale'r-Rıcâl.
Meşâyihu's-Sevrî.
Meşayihu Şu'be.
Meşayihu Mâlik ".

5. VEFATI :

Muslim dünyaya gelişinin hedeflerine uygun, semereli bir ömür sürdükten sonra ellibeş veya ellidokuz yaşında iken 261/875 yılı 24 Receb

---

12. İsmail Paşa, Hediyyetü'l-Arifîn Esmau'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannıfîn 2/231-232.

Pazar akşamı vefat etmiş, 25 Receb Pazartesi gününde de Niysâbur'un dış mahallesi olan Nasrâbad'ta defnedilmiştir —Allah O'na rahmet eylesin—. Tarih u Bağdad'ın yazıldığı 5. asra kadar kabri mahfuz kalmıştır[13].

6. MUÂSIRLARININ MUSLİM HAKKINDA BAZI BEYANLARI :

Ahemdu'bnu Seleme şöyle demiştir: «Ebu Zur'a (264/877) ve Ebu Hâtim (277/980) den işittim. Onlar Muslim ibn Haccâc'ı, Sahîh hadîsleri bilmek hususunda kendi asırlarındaki şeyhler üzerine takdim ederlerdi.»

Ishak ibn Mensur (251/865) Muslim'e: «Allah Seni müslimanlar için bâki kıldığı müddetçe bizler asla hayrdan mahrum kalmayız» demiştir. Ebu Amr şöyle dedi: Hâfız Ebu Kureyş'den bize rivayet edildi ki o, şöyle demiştir: Ben Ebu Zur'a er-Râzî'nin yanında bulunuyordum. Derken Muslim'bnu Haccâc geldi ve selâm verdi, bir süre oturdu. İkisi müzakere ettiler, nihayet muslim kalkıp gitti. O esnada ben Ebu Zur'a'ya: Bu, SAHÎH'de 4.000 hadîs cemetti dedim. Bunun üzerine Ebu Zur'a: Geri kalan sahîhleri kime bıraktı? dedi.

Ahmedu'bnu Seleme der ki: Muslim için bir müzakere meclisi akdolunmuştu. Orada kendisinin bilmediği bir hadîs soruldu. Muslim hemen evine döndü kandilini yaktı ve evdekilere «Bu gece benim yanıma hiç kimse girmesin» dedi. Kendisine: Bize bir sele hurma hediyye edildi, dediler. Onu bana ketirin, dedi. Ben kendisine o bir sele hurmayı getirdim. Kendisi birer birer hurmaları yiyerek o hadîsi arıyordu. Bu tarzda hadîs aramaya tâ sabaha kadar devam etti. Kendisi farkında olmadan sele'deki bütün hurmaları yemişti. Nihayet hurmaları bitirmiş ve hadîsi de bulmuş olarak sabaha erişti. (Bu sebepden kendisinde bir ağırlık hasıl olduğu ve neticede hastalandığı, ölümünün de bu yüzden meydana geldiği söylenmiştir).

Muslim, boylu boslu, beyaz sakallı ve beyaz saçlı idi. Sarığının bir tarafını iki omuzu arasına salıverirdi. Şeyhi[14] Muhammedu'bnu Abdilvehhâb onun hakkında: «Muslim, nâs'ın âlimlerinden ve ilim dağarcıklarındandır. Onun hakkında hayırdan başka bir şey bilmem» dedi. Kendisi bezzâz yani kumaş taciri idi.

Ebu Kureyş: İDünya hadîs hâfızları dörttür, onlardan biri de Muslim'dir» demiştir.

Ebu Amr Hamdân dedi ki: İbn Akde'ye: ikisinden hangisi daha hâ-

---

13. Tarihu Bağdad 13/100-104, el-Muntazam, 5/32-33, Tezkiratu'l-Huffâz 2/165-167, Tehzîbu'l-Esmâ ve'l-Lugât 2/89-92, el-Bidaye ve'n-Nihaye 11/33-34, Şerhu'n-Nevevi, Mukaddime.

14. Bütün hadis kitaplarında bu Şeyh tabiri; imam, âlim, üstâd ma'nâsınadır. Tarikat şeyhi veya kabile şeyhi anlaşılmasın.

fızdır, Buhârî mi, Muslim mi? diye sordum. Muhammed bir âlim idi, Muslim de bir âlimdir, dedi. Bu suali kendisine birkaç defa sordum, şöyle cevap verdi: Şamlılar hakkında Muhammed'in yanılması vâkı' olabilir. Çünkü Muhammed onların kitaplarını aldı ve onlara baktı. Kitaplarda bazen bir kimse künyesi ile zikrolunur, diğer bir yerde de ismi ile söylenir. Muhammed bunları iki kişi zanneder. Muslim'e gelince O'nun illetler hakkında yanılması yoktur. Çünkü o, sadece müsnedleri yazmış, maktû'ları ve murselleri yazmamıştır» ".

7. MUSLİM'İN BUHÂRÎ İLE MÜNASEBETİ :

Muslim'in kendisi Buhârî'den istifade eden ve hadîs ilminde Buhârî'nin bir nazîri olmadığını itiraf eyleyenlerdendir. Bu sebeple Muslim Buhrî'nin tilmîzlerinden sayılır. Muslim'in Sahîh'inde Buhârî'den rivayeti yoktur. Fakat diğer kitaplarında O'nun rivayetlerinden nakilleri vardır.

Buhârî ömrünün sonuna doğru Niysâbur'a geldiği zaman Muslim O'ndan hiç ayrılmamış, daima O'na gidip gelmiş, O'nun ilmini görüp son derece hürmet ve bağlılık göstermiştir. Bundan sonra daima Buhârî'yi müdafâa eder olmuştur. Buhârî'ye bağlılığı yüzünden kendi üstadı Muhammedu'bnu Yahya ez-Zuhlî (257/870) yi bile terketmiştir. Bir gün aralarında Muslim de varken Zuhlî halka! «Dikkat edin, *Mese'eletu'l-Lafz* yani Kur'ân'ın lafzını telaffuz etmenin mahluk olması meselesi'nde kim Buhârî'nin fikrine kail olursa bizim meclisimizden ayrılsın!» dedi. Bunun üzerine Muslim, birden ayağa kalktı, ridâsını omuzuna aldı ve herkesin gözü önünde meclisi terkedip evine gitti. Zuhlî'den dinlemiş olduğu hadîsleri toplayıp bir hammal sırtına yükleyerek Zuhlî'nin evine yolladı. Bir daha O'na ziyarete gitmedi. Sahîh'inde ve diğer eserlerinde Zuhlî'den rivayeti terketti ve ondan gelen rivayetleri hep mursel olarak rivayet eder oldu.

İşte bu suretle Muslim Zuhlî'yi tamamen terketmiş, artık ondan ne Sahîh'inde ne de diğer eserlerinde rivâyette bulunmamıştır. Buhârî ise Muhammedu'bnu Yahya ez-Zuhlî kendi aleyhinde bulunduğu halde ondan rivayeti terketmemiştir, hem Sahîh'inde hem de diğer eserlerinde Zuhlî'den rivayette bulunmuştur.

Muslim'in Buhârî'yi takdir etmesi :

Muslim'in Sahîh bildiği bir hadîs üzerine bir defa bir müzakere cereyan etmişti. Buhârî had'sin senedinde onun bilmediği bir illeti gösteri-

15. Tarihu Bağdad 10/100-104, Tehzibu't-Tehzib 10/126-128, el-Muntazam 5/32-33, Tezkiretu'l-Huffâz 2/165-167, el-Bidaye ve'n-Nihaye 11/33-34, Şerhu'n-Nevevi Mukaddime.

verince Muslim hemen ayağa kalkıp iki gözünün ortasından öpmüş ve: Bırak ayaklarını da öpeyim ey üstadların üstadı, muhaddislerin seyyidi, hadîs illetlerinin tabibi! diyerek minnettarlık hislerini ıhzâr etmiştir".

Muslim'in bir muallel hadîs vesilesiyle Buhârî'yi çok takdir ettiği bu vak'a şöyle cereyan etmiştir: Bir gün Niysâbur'da Buhârî'nin meclisinde Muslim de hazır bulunuyordu. Bu sırada birisi Haccacu'bnu Muhammed tarîkından ve: عن ابن جريج عن موسى بن عقبة عن سهيل بن صالح عن ابيه عن ابى هريرة isnadı ile

كفارة المجلس اذا قام العبد ان يقول : سبحانك اللهم وبحمدك اشهد ان لا اله الا انت. استغفرك واتوب اليك

= Bir kulun dedikodulu bir meclisten kalktığı zaman *Sübhanekellâhüm-me...* demesi o meclise iştirak ettiğinin keffâretidir» hadîsini sevketti ve Buhârî'ye bu husustaki fikrini sordu. Mecliste hazır bulunan Muslim söz alarak: «Dünyada bundan sağlam isnad olur mu? İbn Cureyc, Mûsâ ibn Ukbe'den, o da Süheyl ibn Ebî Sâlih'den rivayet etmiş. Dünyada bu kadar kuvvetli isnad ile hiç bir hadîs gördün mü? dedi. Fakat Muhammedu'bnu İsmail Buhârî: Evet, amma ma'lûldür.» deyince, Muslim'i bir titreme aldı ve LÂ İLAHE İLELLAH! Bakalım illeti neresinde ise bana söyle dedi. Lâkin Buhârî başka tarîklerden de yine Haccâcu'bnu Muhammed'den olmak üzere kendisine bu hadîsin ulaştığı senedleri ile zikretti ve akabinde «Allah'ın örttüğünü sen de ört. Bu, halkın Haccâcu'bnu Muhammed'den onun da ibn Cüreye'den rivayet ettikleri büyük bir hadîstir» demekle yetindi ve illeti beyan etmek istemedi. Muslim ısrar etti başını öptü, ağlamaklı oldu. Buhârî bu kadar ısrarı görünce: Öyle ise yaz diyerek:

حدثنا موسى بن اسماعيل حدثنا وهيب. حدثنا موسى بن عقبة عن عون بن عبد الله قال قال رسول الله صلعم

isnad ile hadîsi rivayet etti. Bunun üzerine Muslim: «Sana buğzeden ancak hasedinden eder. Dünyada senin daha bir mislin olmadığına şehâdet ederim» diyerek Buhârî'ye karşı hayranlık ve takdirlerini ifade etti".

---

16. Tarihu Bağdad 10/100-104; Ebu'l-Fidâ, el-Muhtasar min Ahbari'l-Beşer 2/54; İbn Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihaye 11/33-34.
17. Tarihu Bağdâd 13/100-104, el-Bidâye ve'n-Nihâye 11/33-34.
Bu anlatışa göre her iki hadisin metni birdir. Lâkin hadis birinci sened ile ma'lûl ikinci ile sahihtir. Her iki senedde dikkat edilirse şu anlaşılır: Buhârî'nin ma'lûl dediği rivayet hep an'ane ve nihayetinde merfu' olarak serdedilmiştir. Halbuki diğer rivayette sened —tâbiî olan— Avn ibn Abdillâh ibn Utbe'ye kadar hep Haddesenâ lafzı ile sevkedildikten sonra Ebu Hureyre (R)ın ismi zikredil-

8. İLİMDEKİ KEMÂL DERECESİ :

Âlimler Muslim'in celâleti ve imamlığında, hadîs sanatındaki maharet ve mertebesinin yüksekliğinde, bundaki tekaddümü ve iktidarında ittifak etmişlerdir.

O'nun celâdetine imametine, hadîs ilimlerindeki ustalığına, takvasına, iktidar ve tefennününe en büyük delil bu *-el-Câmiu's-Sahîh* adlı kitabıdır. Ondaki tertib güzelliği, ziyade ve noksansız olarak hadîs tariklerini hulasa ediş, isnadlar ziyadesiz ittifak ettiği zaman isnadlarda tahvîlden sakınış, metin ve senedde velev bir harf dahi olsa râvîlerin lâfızlarındaki ihtilâflara tenbihe itina, müdellislerin işitmesi tasrih edilmiş olan rivayetlere dikkat çekme ve kitabında ma'rûf olan diğer meziyyetler, kendinden evvel ve sonra hiç bir kitapta görülmemiştir. Bu meziyetler O'nun hadîsdeki kemâl derecesinin yüksekliğini apaçık gösteren beyyineler ve Hak şahidleridir.

Muslim'in Sahîh'ini dikkatle tadkîk edenler, siyak güzelliğine ve uslûbunun bedâheti içine emanet ettiği tahkîk kıymetlerine, tedkîk cevherlerine, takvaya, ihtiyata ve rivayetlerdeki ciddî araştırmasına, tarîkleri özetleyişine, dağınıkları zabtedişine ve diğer hârika güzellik ve özelliklerine muttali' olanlar, O'nun büyük bir imam olduğuna, kendi asrından sonrakilerin O'na erişemediğine kanî olurlar.

«ذلك فضل الله يؤتيه من يشاء والله ذو الفضل العظيم'

: *Bu, Allah'ın, kimi dilerse ona vereceği bir fadl* (u inayet) *dır. Allah, büyük fadl sahibidir*» (el-Hadîd: 21, el-Cum'a: 4) ''.

---

meksizin irsâl edilmiştir. Meğer merfu' olarak rivayet edilip duran hadîs mursel imiş...
Bu hadîsi Tirmizî bu isnad ile Hasen dediği gibi İbn Hıbbân ile Hâkim de Sahîh demişlerdir (Tecrîd Ter. 1/173-174).

18. Nevevî, Şerhu Muslim; Mukaddime 10-11, 21; Tehzîbu'l-Esmâ ve'l-Lugât, 2/89-92.

C — MUSLİM'İN SAHÎHİ ÜZERİNE BİR TEDKİK

1. SAHÎH'İN MUSLİM'E İSNAD ZİNCİRLERİ :

«Sahîh'in Muslim'e nisbeti şöhretin en yüksek mertebesindedir. Bu kitap mecmûu itibariyle Muslim'den tevâtüren gelmiş ve binaenaleyh bunun Ebu'l-Huseyin Muslimu'bnu'l-Haccâc el-Kuşeyrî'nin tasnîfi olduğuna kat'î ilim hasıl olmuştur.

Muslim'e kadar kesiksiz bir isnadla kesiksiz rivayet haysiyetine gelince bu bakımdan O'nun tarîkı bu şark İslâm âleminde Ebu İshâk İbrahimu'bnu Muhammed ibn Sufyân (308/920) ın Muslim'den rivayetine inhisar etmektedir. Mağrib beldelerinde bu Ebu Ishak rivayeti ile beraber bir de «Ebu Muhammed ibn Ahmed ibn Ali el-Kalânisî'den o da Muslim'den tarîkı ile de rivayet olunur.

Sahîh'i, ibn Süfyân (308/920) dan bir cemaat rivayet etmiştir, Culûdî (368/978) onlardan biridir. Culûdîden de bir cemaat rivayet etmiştir, Fârisî (448/1056) de bunlardandır. Fârisî'den de bir cemâat rivayet etmiş, Ferâvî (Furâvî şeklinde de zaptedilmiştir: 530/1035) de bunlardandır. Ferâvî'den birçok halk rivayette bulunmuş, bunlardan biri de Mansûr (608/1211) dur. Mansûr'dan da bir çokları rivayette bulunmuştur ki bunların biri de Nevevî'nin şeyhi Ebû Ishak (664/1246) dır[19].

2. SAHÎH'İN EBU ISHÂK RİVAYETİ ve NEVEVÎ'YE ULAŞMASI:

Nevevî Sahîh'in isnadını şöyle belirtir:

«Muslim'in Sahîh'i hakkındaki isnadıma gelince bize İmam Muslimu'bnu'l-Haccâc'ın Sahîh'inin hepsini Dımaşk Câmiinde Ebû Ishak İbrahimu'bnu Ebî Hafs Umar ibn Mudar el-Vâsıtî (664/1246) haber verdi. Dedi ki: Bize künyeler sâhibi Ebu'l-Kasım, Ebu Bekir, Ebu'l-Feth Mansûru'bnu Abdil-Mun'im el-Ferâvî (608/1211) haber verdi. Dedi ki: Bize Ebu Abdillah Muhammedu'bnu Fadl el-Ferâvî)530/1035) haver verdi. Dedi ki: Bize Ebu'l-Huseyn Abdu'l-Ğâfir el-Fârisî (448/1056) haber verdi. Dedi ki: Bize Ebu Ahmed Muhammedu'bnu Îsâ el-Cülûdî (368/978)

---

19. Şerhu'n-Nevevi, Mukaddime, s. 11.

haber verdi. Dedi ki: Bize Ebu Ishâk İbrahimu'bnu Muhammed İbn Sufyan (308/920) haber verdi. Dedi ki: Bize İmam Ebu'l-Huseyn Muslim'ubnu'l-Haccâc (261/874) haber verdi.

Bize ve kendisinde müşterek bulunduğumuz zamanımız ahâlisine hâsıl olan bu isnâd —Allah'a hamdolsun— âlî isnadın en yüksek derecesindedir. Bizimle Muslim arasında altı zât vardır...» ".

Nevevî, Sahîh'in bu rivayeti hakkında şu güzelliği de zikretmektedir :

«Muslim'in Sahîh'i için olan bu rivayetimizde bir letâfet hasıl olmuştur. O da isnadın Niysâburlularla ve muammerlerle (uzun ömürlülerle) zincirlenmiş bir isnad olmasıdır. Çünkü Sahîh'in râvîlerinin hepsi muammerler ve şeyhimiz Ebu Ishak'dan Muslim'e kadar bunların hepsi de Niysâburludurlar. Şeyhimiz her ne kadar Vâsıtlı ise de Niysâbur'da uzun müddet ikâmet etmiştir» ".

Nevevî buradaki râvî ve üstadlarının hal tercemelerini de vermiştir ".

MUSLİM'İ NEVEVİYE BAĞLAYAN RİVAYET ZİNCİRİ ŞEMASI :

Ebu'l-Huseyin Muslimu'bnu'l-Haccâc (261/874).

↓

Ebu Ishak İbrahimu'bnu Muhammed İbn Sufyan (308/920).

↓

Ebu Ahmed Muhammedu'bnu Îsâ el-Celûdî (368/978).

↓

Ebu'l-Huseyin Abdü'l Ğâfir el-Fârisî (448/1056).

↓

Ebu Abdillah Muhammedu'bnu'l-Fadl el-Ferâvî (530/1035).

↓

Ebu'l-Feth Mansûru'bnu Abdil-Mun'im el-Ferâvî (608/1211).

↓

Ebu Ishak İbrahim ibn Ebî Hafs Umer ibn Mudarr el-Vâsıtî (664/1246).

↓

Muhyi'd-Dîn Ebu Zekeriyyâ Yahya'bnu Şeraf.. en-Nevevî (676/1277) ".

---

20. Şerhu'n-Nevevî, Mukaddime, s. 6.
21. Şerhu'n-Nevevî, Mukaddime, s. 7.
22. Şerhu'n-Nevevî, Mukaddime, s. 7-11.
23. Nevevî, Şerhu Muslim, Mukaddime, s. 6.
Burada Muslim Sahîh'ini okuyup okutarak rivayet etmiş ve bu suretle esere ve müslümanlığa çok hayırlı hizmetler ifâ eylemiş olan bu zevatı kısa hal terce-

3. SAHÎH'İN KALÂNİSÎ RİVAYETİ :

«el-Kalânisî'ye gelince O'nun rivayeti mağrib ahalisi aarsında yayılmıştır. O'nun mağriblilerden başkaları indinde rivayeti yoktur. Kalânisî'nin rivayeti Mağrib'e Ebu Abdillah Muhammedu'bnu Yahya ibn el-Hazzâ et-Temîmî el-Kurtubî (416/1025) ve diğerleri vâsıtasiyle girmiştir. Onlar bu rivayeti Mısır'da Ebu'l-Alâ Abdu'l-Vahhâb ibn Îsâ ibn Abdirrahmân ibn Hâmân el-Bağdâdî'den dinlemişlerdir.

---

mesiyle tanıtmak yerinde olacaktır. Hem bu suretle **el-Câmiu's-Sahîh'in** rivayet zincirinin tarih yönünden sağlamlığı tebarüz ettirilmiş olacaktır.

1. NEVEVÎ'NİN HAL TERCEMESİ :

Muhyid'd-Din Ebu Zekeriyya Yahya'bnu Şeref.. en-Nevevî 631/1233 de Şam'ın güneyinde bulunan Nevâ'da dünyaya gelmiştir. Daha küçük yaşta iken kabiliyyeti göze çarpan Nevevî'yi babası Şam'daki **el-Ravâhiye** Medresesine götürmüştür. Nevevî orada önce tıb tahsil etti. Fakat çok geçmeden kendisini tamamen islâmî ilimlere verdi. Bu arada 651 de babası ile birlikte Hacca gitti. 655 senesine doğru eserler vermeye başladı. 655 te yeni ölen Ebu Şâme'nin yerini almak üzere Şam'daki **Eşrefiyye Dâru'l-Hadis**'ine davet edildi. Tahsil yıllarında sıhhatı bozulmuş olmasına rağmen, son derece kanaatkâr bir hayat sürdü, hatta maaş bile almadı. Çok geçmeden âlim bir insan olarak o derece şöhret kazandı ki Sultan Baybars'ın huzuruna çıkıp Şamlıların müsâdere edilen bahçelerini geri vermesi, Suriyelilere yüklenen savaş vergilerinin kaldırılması ve müderrislerin gelirlerinin azaltılmaması hususları ileri sürmek cesaretini gösterdi. Fakat gayretleri boşa çıktı ve Baybars bu vergilerin meşrûiyyetine dâir fetvayı imzalamıyan Nevevî'yi Şam'dan çıkarttı. Nevevî ömründe evlenmemiş, Nevâ'da doğduğu evde babasının yanında 676/1277 de ölmüştür.

Nevevî'nin şöhreti zamanımıza kadar devam etmiştir. Kendisi hadis ilminde pek geniş bilgiye sahipti. Bu hususta muahhar devirlerde kabul edilenlerden daha da sıkı ölçüler tatbik etmiştir. Hadis'e dair beş eseri sahih olarak kabul etmektedir. Bununla beraber İbn Mâce'nin Sünen'ini hususiyle Ahmed ibn Hanbel'in Musned'i ile aynı seviyede sayar. Muslim'e karşı yakınlık duymasına rağmen Buhârî'ye daha yüksek bir mevki verir. Muslim'in Sahîh'i için en büyük şerhi yazmıştır. «el-MİNHÂC Fİ ŞERHİ SAHÎH-İ MUSLİM İBNİ'L-HACCÂC» adındaki bu şerhe eklediği mukaddimede eserin nakil tarihini, bir de hadis ilminin bir hulasasını yazmıştır. Yalnız isnadlar üzerinde mülahazalarını yazmak ve hadisleri dil bilgisi bakımından izah etmekle kalmayıp, bunları kelâm ve fıkıh bakımlarından da şerhetmiştir. Sözlerini desteklemek için başlıca mezhep kurucularına dayanmakla yetinmiyerek **Evzâî, Atâ** gibi ilk fakîhlerin reylerini de zikretmektedir. Ayrıca Muslim'in eserine başlıkları —tercemeleri— da eklemiştir. Umumi kaynaklarda 50 kadar eseri zikredilmiştir. Bunlardan başlıcaları şunlardır :

Şerhu Muslim (ismi ve tavsifi yukarıda geçti),
Kitabu'l-Erbain,
Şerhu'l-Buhârî (kısmî şerh),
Şerhu suneni Ebî Dâvûd (kısmî şerh),
et-Takrîb ve't-Teysir li Ma'rifeti Suneni'l-Beşîri'n-Nezir,
Minhâcu't-Tâlibîn ve Umdetu'l-Muttakîn,
Tehzibu'l-Esmâ ve'l-lugât,

Ebu'l-A'lâ Abdu'l-Vahhâb şöyle dedi: Bize Şâfiî mezhebi üzerine fakih olan Ebu Bekr Ahmedu'bnu Muhammed ibn Yahya el-Aşkar tahdîs etti. Dedi ki: Bize Muhammed el-Kalânîsî tahdîs etti. Dedi ki: Bize Muslim (bin Haccâc) tahdîs etti...»

Hılyetu'l-Ebrâr ve Şiâru'l-Ahyâr fi Telhisi Deavât ve'l-Ezkâr (Ezkâru'n-Nevevi diye meşhurdur),

Riyâzu's-Sâlihîn min Kelâmı Seyyidi'l-Murselin.

et-Tıbyân fi Âdâbı Hameleti'l-Kur'ân, Bustanu'l-Ârifin fi'z-zuhdi ve't-Tasavvuf (bitirilememiştir).

Nevevi'nin ehemmiyeti Fakih ve Muhaddis olarak çok büyüktür. Şâfii çevrelerinde **Minhâcu't-Talibin** ve bunun iki şerhi, ibn Hacer'in **Tuhfe**'si ve er-Ramli'nin **Nihâye**'si Şâfii menâksıkinin hemen hemen birer kanun kitabı telâkki edilmiştir. Muslim Şerhi mukaddimesindeki kendi ifadesine göre bütün Kütübü Sitte'nin, Ahmedu'bnu Hanbel Musned'inin ve Mâlik'in **Muvatta**'ının âli isnad ile rivâyet haklarını elde etmiş ve bu konuda da ismini unutulmaz kılmıştır.

Zeki, çalışkan, mutteki, cesur ve mücâhid olan bu büyük âlimin daha genç sayılacak çağında 45 yaşında vefat etmesi elbette ilâhi takdirdir. Fakat böyle fakih, keskin görüşlü, dürüst ve yiğit bir âlimin eğer ömrü vefat etseydi kimbilir islâm'a ve insanlığa daha ne büyük hizmetler ve ne kıratta eserler bırakacaktı. Eserlerinden pek çok faydalandığımız bu değerli âlime Cenab-ı Hak'dan bol bol rahmetler dilerken hâsseten zamanımızda da böyle gerçek ilimli, dürüst ve yiğit islâm âlimlerinin çoğalmasını Rabbu'l-Alemin'den niyâz eyleriz!

2. NEVEVÎ'nin şeyhi Ebu Ishak İbrahimu'bnu Ebi Hafs Umer ibn Mudar el-Vâsıti'dir. İskenderiyye'de 664/1246 yılı Recebi'n yedinci günü vefat etmiştir.

3. Ebu'l-Kunâ, Ebul'-Kasım, Ebu Bekr, Ebu'l-Feth Mansûru'bnu Abdi'l-Mun'im ibn Abdillah ibn Muhammed ibn Fadl ibn Ahmed ibn Ebi'l-Abbas es-Sâidi el-Ferâvi sonra en-Niysâbûri. Ferâve'ye mensuptur. Ferâve, Horasan hududunda bir beldedir. Babasından, dedesinden ve babasının dedesi Ebû Abdillah Muhammed ibn Fadl'dan ve daha başkalarından rivayette bulunmuştur. Doğumu 522 Ramazan ayındadır. Niysâbur'un Şâzyah semtinde 608/1211 Şabanında vefat etmiştir.

4. Ebu Abdillah Ferâvi'ye gelince O, Ebu Mansûr'un dedesi Muhammed ibn Fadl'dır. Nesebinin tamamı oğlunun torunu Mansûr'un nesebinde geçmiştir. Bu Ebu abdillah, fıkıh, tefsir, hadis ilimlerindeki kudreti, âli isnadının çokluğu, talebelerinin fazlalığı, her gittiği yerde ilim neşri ile tanınmış bir âlim idi. Kendisi hakkında râvilerinin çokluğundan dolayı «Bin Râvili Ferâvi» derlerdi. Doğumu kendisine sorulduğunda: «Doğumum takriben 441 yılındadır.» demişti. Ölümü 530/1035 senesi Şevval ayının 21 veya 22 Pedşembe gününde vâkı' olmuştur. Muslim'in Sahih'ini Ebu Said el-Buhâyri'nin kıraati ile Abdu'l-Ğafir'den 448 yılında dinlemiştir.

5. Ebu'l-Huseyn Abdu'l-Ğafir ibn Muhammed ibn Abdi'l-Ğafir ibn Ahmed ibn Muhammed ibn Said el-Fârisi el-Fesevi sonra en Niysâbûri. Muslim Sahih'ini 365 senesinde Cülûdi'den dinlemiştir. Bunun oğlunun oğlu Ebu'l-Huseyn Abdi'l-Ğafir —ki «el-Mufhim li Şerhi Sahihi Muslim», «Zeylu Târihi Niysâbur» ve «Kitabu Mecma'ıl-Ğarâib» adlı eserlerin sahibidir— onu şöyle anlatır: Kendisinden bir çok imamlar hadis dinlemiştir. Hâfız Ebu'l-Hasen es-Semerkandi, O'nun huzurunda Muslim Sahih'ini otuz kereden fazla okumuştur. Ebu Said Buhayri de O'nun huzurunda Sahih'i yirmi defadan fazla okumuştur. Ebu'l-Kasım Kuşeyri ve Vâhidi de O'nun huzurunda okumuşlardır.

SAHÎH'İN KALÂNİSÎ RİVAYETİNE ÂİD ŞEMA :

Ebu'l-Huseyn Muslimu'bnu'l-Haccâc el-Kuşeyrî (261/874).

↓

Ebu Muhammed Ahmed ibn Ali el-Kalânisî.

↓

Ebu Bekr Ahmed ibn Muhammed ibn Yahya el-Aşkar.

↓

Ebu'l-Alâ Abdu'l-Vehhâb ibn Îsâ ibn Abdi'r-Rahmân ibn Mâhân el-Bağdâdî.

↓

Ebu Abdillah Muhammed ibn Yahyâ ibn el-Hazzâ et-Temîmî el-Kurtubî (416/1025) [24].

---

95 seneyi ikmal ederek 448/1056 yılı Şevval ayının beşinci günü vefat etti ve altıncı günü Ebu Bekr ibn Huzeyme'nin türbesinde defn olundu.
Bazıları 353 yılında doğduğunu bildirmişlerdir.

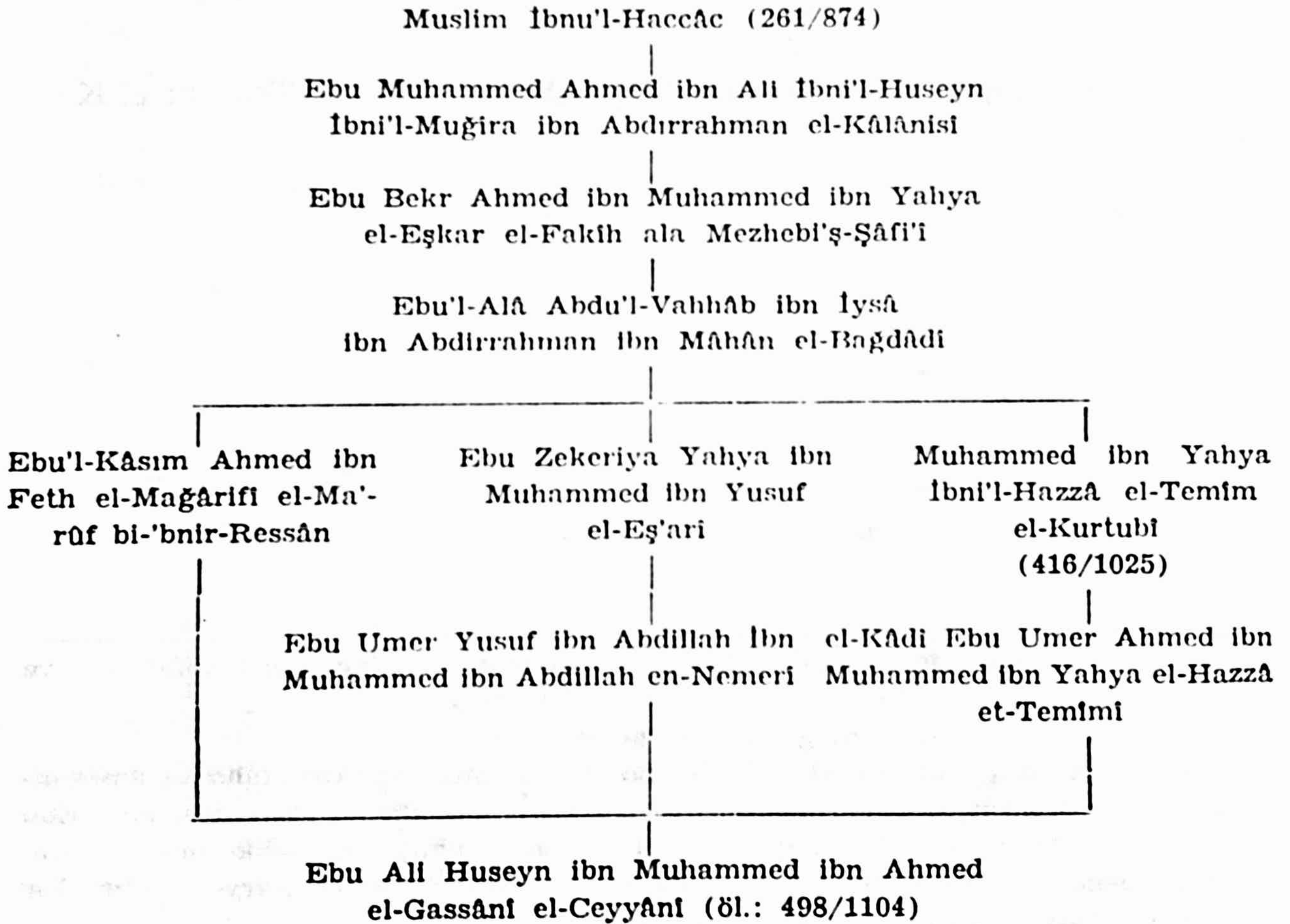
6. Ebu Ahmed Muhammedu'bnu İsâ ibn Muhammed ibn Abdirrahman ibn Amriyye ibn Mansûr ez-Zâhid en-Niysâbûri el-Cülûdi. Cülûd «cild» in cem'idir. Ebu Amr ibn Salah: «O Niysâbur'daki Cülûdilerin silinmiş olan sikkesine mensuptur» demiştir. Diğer bir kayda göre Cülûd İfrikıye'de bir karye adıdır. Bir Başka rivayete göre de bu köy Şam'dadır.
Ebu Ahmed Cülûdî Kitap istinsah eder ve bu el emeği ile geçinirdi. Ebu Bekr ibn Huzeyme'yi ve O'ndan öncekileri dinlemiştir. Sufyânu's-Sevri mezhebinde idi. 80 yaşında iken 368/978 yılında 24 Zilhiccesinde Çarşamba günü vefat etti.

7. Ebu Ishak Ibrâhim ibn Muhammed ibn Sufyân en-Niysâbûri. Muslim'in meclisinde çok bulunanlardandır. İbrahimu'bnu Süfyan, Hicaz'da Niysabur'da, Rey'de, Irak'da hadis dinlemiştir. Kendisi: «Muslim bize kitabı kırâat etmeyi iki yüz elliyedi senesi Ramazanında bitirdi» demiştir.
308/920 yılı Receb ayında vefat etti. (Şerhu'n-Nevevi, Mukaddime, s. 6-10).

24. Şerhu'n-Nevevi, Mukaddime, s. 11-12.

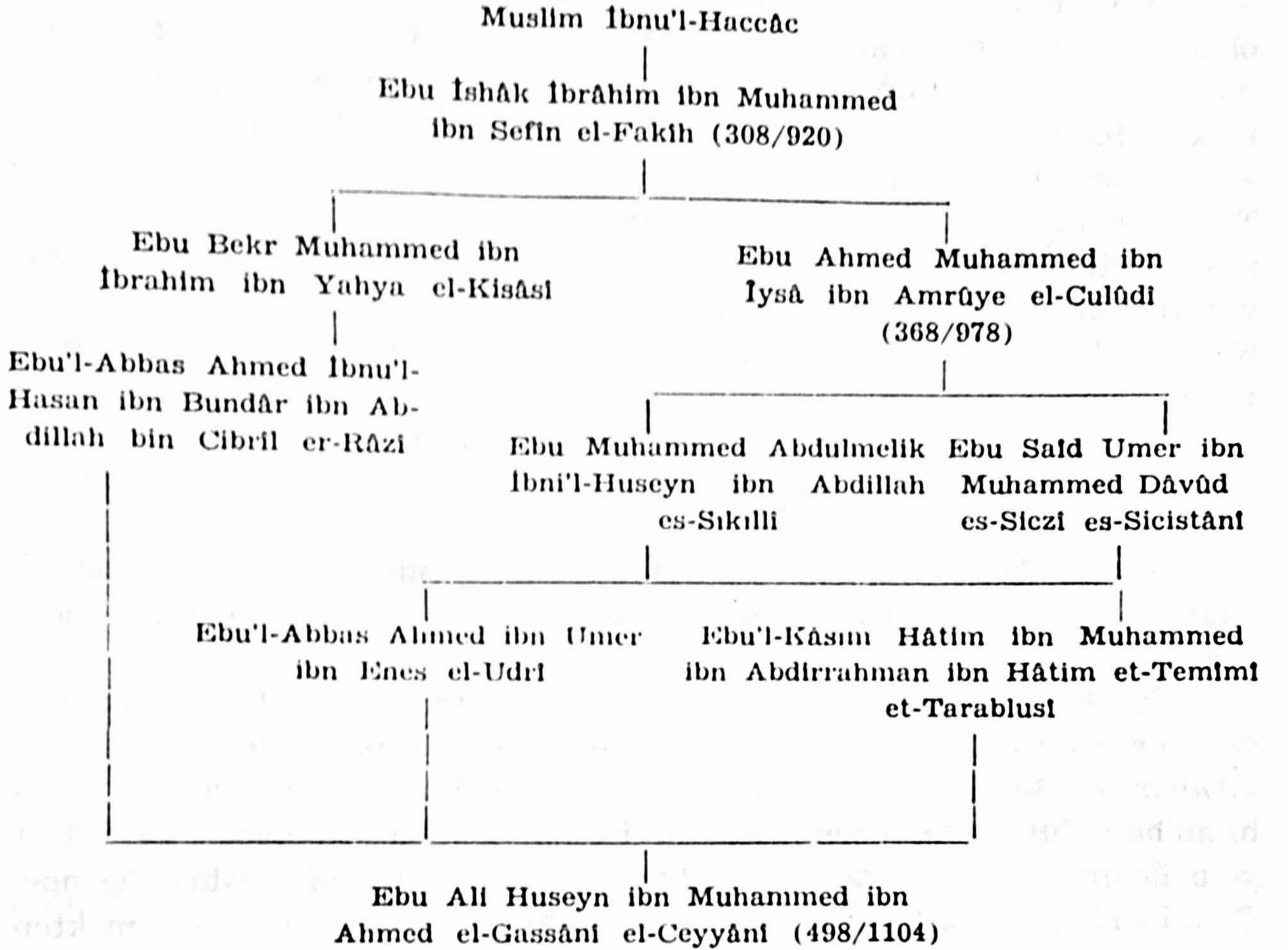
el-CÂMİU'S-SAHÎH'İN ENDELÜSDEKİ RİVAYET ZİNCİRLERİ ve BAZI FERİ'LERİ

1. *Muslim'i Kâdî Iyâz'ın hocası Ebu Ali Huseyn ibn Muhammed el-Gassânî'ye bağlıyan Kalânîsî rivayetine âid şema:*

Takyîdu'l-Muhmel, 15 a-b, 132 a-b.

2. Muslim'i Kâdî Iyâd'ın Hocası Ebu Ali Huseyn ibn Muhammed el-Gassânî'ye bağlıyan Kalânisi rivayetine âid şema:

Ebu Ali Huseyn ibn Muhammed el-Gassânî Muslim'den bir üçüncü rivayet olan Ebu Bekr el-Cûzakiy rivayeti hakkında da şöyle der: «Muslim'den Ebu Hâtim Mekkiy ibn Abdân en-Nîsâburî, ondan da Ebu Bekr el-Cûzakıy rivayetine gelince, bu rivayetten bize birşey vâkı olmamıştır» (Takyîdu'l-Muhmel, 15 a-b, 132 a-b).

4. RÂVÎLERİN KİTABI RİVAYETTE BAZI HALLERİ :

İbnu's-Salah (643/1245)ın tedkîkine göre bu Kalânîsî rivayeti, kitabın sonundaki üç cüzde, Ebu Ishak rivayeti ile —rivayet tariki bakımından— küçük bir farklılık göstermektedir. Bu cüzlerin başlangıcı uzun «*İfk Hadîsi*»dir. Çünkü Ebu'l-Alâ ibn Mâhân bunu «Ebu Ahmed el-Cülûdî'den o da ibn Süfyan'dan o da Muslim'den» tarîki ile rivayet etmektedir. İbnu's-Salah şarkta yayılmış olan Ebu Ishak İbrahim ibn Muhammed ibn Sufyan vasıtası ile gelen Cülûdî rivayeti hakkında şu izahatı vermektedir:

«Cülûdî'nin, İbrahim ibn Sufyan'dan gelen rivayetinde nüshalar, rivayeti alışı gösteren tâbirde ihtilâf etmektedir. Bu rivayet *«Haddesenâ İbrahimu»* sigası ile mi yahud *«Ahbaranâ İbrahîmu»* sigası ile midir? Tereddüd, Cülûdî'nin İbrahim'in lafzından mı işittiği yahud huzurunda mı okuduğu hususunda vâki olmaktadır. En ihtiyatlı olan *«Ahbaranâ İbrahîmu, Haddesenâ İbrahimu»* denilmekdir.. Binaenaleyh okuyucu (kari) bedel olmak üzere bunların her ikisini de telâffuz etmelidir. Bize göre *«Arbaranâ»* ile yetinmek câizdir. Çünkü o, arkadaşı Abdu'r-Razzâk et-Tabsî'nin el yazısından alarak Ferâvî'nin tesbit ettiği nüshadan benim naklettiğim rivayette de böyledir. Niysâbur'da, içinde şeyhimiz Mueyyed'in semâ'ı bulunan bir asıldan intihab ettiğim kitapda, Hâfız Ebu'l-Kasım ed-Dımaşkî el-Asâkirî'nin el-Ferâvî'den kendi el yazısı ile olan rivayette ve bundan başkalarında da hep böyle *«Ahbaranâ»* şeklindedir. Bu hususta tereddüd edenin hükmü *«Ahbarenâ»*ya dönüp varmaktır. Çünkü her tahdîs tahkîkatta bir ihbardır, fakat her ihbâr bir tahdis değildir»[25].

İbnu's-Salah, İbrahimu'bnu Sufyan rivayetinde dikkatten kaçan üç nokta bulunduğunu, bazılarının bunları beyandan gaflet ettikleri şöylece izah etmektedir:

«İyi bil ki kitapta İbrahimu'bnu Sufyan'ın Muslim'den dinleyemediği bir yer vardır ki orada: *«Ahbaranâ İbrahimu an Muslim»* denilir de *«Ahbaranâ Muslim»* ve ne de *«Haddesenâ Muslim»* denilmez. İbrahimu'bnu Sufyan'ın Muslim'den bu kısım için olan rivayeti, ya icâzet yolu iledir, yahud da vicadet tarîki iledir. Râvîlerin çoğu Fihristlerinde, Tesmî'lerinde, icazetlerinde ve diğer şeyhlerinde bunu beyan etmekten ve tahkîkni yapmaktan gaflet etmişlerdir. Bunu kitabın hepsinde: *«Ahbaranâ İbrahim,* Kale: *Ahbaranâ Muslim»* şeklinde söylemektedirler.

Üç yerde mevcut olup dikkatten kaçan bu noktalar itimad edilmiş asıllarda tahkîk olunmuştur:

Birincisi; Kitabu'l-Hacda Halk ve't-Taksîr bâbındaki ibn Munir rivayeti ile olan ibn Umer (R) ın «Rasûlullah (S) buyurdu ki: *Allah saçını kestirenlere rahmet etsin...»* hadîsindedir.

Benim, Hâfız Ebu'l-Kasım ed-Dımaşkî'nin kendi el yazısı ile olan aslında müşâhade ettiğim suret:

اخبرنا ابو اسحق ابراهيم بن محمد ابن سفيان عن مسلم قال : حدثنا ابن نمير حدثنا ابى
حدثنا عبيد بن عمر الحديث

şeklindedir.

Hâfız Ebu Amir el-Abderî'nin el yazısı ile olan asılda da ifade böyledir, ancak o, *«Haddesenâ Ishâk»* demiştir. Ve yine benim, Sahîh'te,

25. Aynı eser, s. 12.

Ebu Ahmed el-Culûdi'den alınmış kadîm bir asılda müşâhade ettiğim şekil şudur:

من هنا قرأت على ابى احمد: حدثكم ابراهيم عن مسلم وكذا فى كتابه الى العلامة:

: Buradan itibaren Ebu Ahmed'in huzurunda okudum. Size İbrahim Muslim'den tahdis etmiştir. İşarete kadar kitabında durum böyledir.»

Bu işaret sekiz varak sonraki İbn Umer (R) hadîsinin başladığı yerdedir. Bu hadîs:

ان رسول الله صلعم اذا استوى على بعيره خارجاً على سفر كبر ثلاثاً

: Rasûlullah (S) bir sefere çıkarken binitinin üzerine doğrulduğu zaman üç defa tekbir getirirdi» hadîsidir.

Cülûdî'den alınmış olan bu asılda, o işaretin yanında « الى هنا قرأت عليه : Buraya kadar O'nun huzurunda okudum» sözlerini müşâhade ettim. «*Aleyhi* (huzurunda) tâbiri ile: Cülûdî'den o da Muslim'den» demek ister. Buradan itibaren de «*Haddesenâ Muslim* : Bize Muslim tahdîs etti» demiştir.

Hâfız Ebu'l-kasım'ın kendi el yazısı ile olan aslında o işâretin yanında buradan itibaren: «*Haddesenâ Muslim*» der ve «*İlâ hunâ*» da şek vardır.

İkincisi: Bunun evveli «*Vasâyâ*» nın başında Muslim'in:

حدثنا ابو خيثمة زهير بن حرب ومحمد بن المثنى واللفظ لمحمد بن المثنى

sözü ile başlayan şu ibn Ömer Hadîsindedir:

ماحق امرئ مسلم له شئ يريد ان يوصى فيه يبيت ليلتين الا ووصيته مكتوبة عنده

: Kendisinde bir şey bulunub da onda vasiyet etmek isteyen müsliman bir kişiye vasiyyeti yanında yazılı bulunmadıkça iki gece yatması câiz değildir.» Buradan, Muslim'in *el-Kasâme* bahsinde, *Huveysa* ve *Muhaysa* kıssasında:

حدثنى اسحاق بن منصور اخبرنا بشر بن عمرو قال: سمعت مالك بن انس

hadîsinin sonuna kadardır. Bu kısım on varak tutmaktadır.

Cülûdî'den alınmış olan asılda ve hâfız Ebu Âmir Abderî'nin el yazısı ile olan asılda, bu hadîsin baştarafından Muslim'den dinleyemediği yerin son bulduğu zikredilmiş ve İbrahim'in «*Haddesenâ Muslim*» sözü tekrar başlamıştır. Hâfız Ebu'l-Kasım ed-Dımaşkî'nin aslında ise, bu hadîsin dinlenilememiş kısım da dahil olduğu yahud olmadığı hususunda tereddüde benzer bir şey vardır. İtimad edilen birincisidir.

Üçüncüsü: Bunun başlangıcı İmâret (Emirlik) ve Hilâfet hadîslerinde Muslim'in: حدثنى زهير بن حرب حدثنا شبابة ..»

sözleri ile başlayan ve Nebiyy (S) in: انما الامام جنة = *İmam ancak bir kalkandır»* buyurduğu Ebu Hureyre hadîsidir. Buradan itibaren «Kitabu's-Sayd ve'z-Zebâyih'deki: حدثنا محمد بن مهران الرازى حدثنا ابو عبدالله حماد بن الخيط kavline yani اذ رميت بسهمك = okunu *attığın zaman..* haberini anlatan Ebu Sa'lebe el-Huşenî hadîsine kadar devam etmektedir. Bu hadîsin başında İbrahim'in *«Haddesenâ Muslim»* sözü avdet etmiştir. Bu *Fevât* (elden geçib giden ve bir daha ulaşılamıyan şey), fevatların en çoğudur, bu, on sekiz varak kadardır. Bunun evvelinde Hâfız Abderî'nin babası olan Nîysâbur'lu büyük hâfız'ın el yazısı ile —Ki kendisi kitabı Muhammedu'bnu Yezid el-Adl'den o da İbrahim'den rivayet eder idi— من هنا يقول ابراهيم : قال مسلم (Buradan itibaren İbrahim, *Kale Muslim* der) ibaresi vardır. Halbuki bu isnad, Cülûdî'den alınmış olan asılda, Ebu Âmir el-Abderî'nin aslında ve Ebu'l-Kasım ed-Dımaşkî'nin aslında «*An*» kelimesi iledir. Bundan evvel geçen *Fait'*deki, Cülûdî'den alınmış olan asılda, Ebu Âmir el-Abderî'nin aslında ve Ebu'l-Kasım'ın aslında da böyledir. İşte bu söz, onun, bunu Muslim'den *Vicâdet'*le rivayet etmesini ve hem de *İcâzeti* muhtemil kılmaktadır. Fakat nüshaların bazısında —Bir kısmının veya hepsinin— bunun Muslim'den icâzet sureti ile olduğu hakkında tasrîh vardır.» ".

5. SAHÎH'İN TE'LİFİ :

Muslim Sahîh'ini te'lifte Buhârî'nin yolunu takibetmiş, O'nun ilminden ve tasnîfinden faydalanmış, Sahîh seçiminde O'nun gösterdiği dikkat ve titizliği kendisi de göstermiştir (Tarihu Bağdad).

İbn Salah, Muslim'in Sahîh'inde gösterdiği şartı şöyle tesbit etmiştir: «Hadîs evvelinden âhirine kadar Sika'nın sika'dan nakli suretiyle muttasıl olacak, Şâzlık'tan ve illetten sâlim bulunacaktır. Bu, sahîh hadîsin tarifidir. Kendisinde bu şartlar topluca bulunan her hadîs, muhaddisler arasında ihtilafsız olarak sahîh hadîstir. Sıhhatında ihtilaf ettikleri hadîslere gelince, bu ihtilafın sebebi bazan hadîste bu şartlardan birinin bulunmaması olur..»

Muslim, Sahîh'inin *Mukaddime'*sinde hadîsleri üç kısma ayırdığını söylemiştir: Birincisi, Mutkın Hâfızların rivayet ettikleri, ikincisi Mestûr'ların hıfz ve itkanda orta halli kimselerin rivayet ettikleri, üçüncüsü de zaiflerin ve metrukların rivayet ettikleridir. Birinci kısmı bitirdikten sonra ikinci kısımdan rivayetleri yazdığını, üçüncü kısma gelince sadece ona meyl ve itimad etmediğini söylemiştir. Âlimler, Muslim'in

---

26. Aynı eser, s. 12-13.

bu taksiminden maksadının ne olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Hâfız Ebu Abdillah Hâkim (405/1014) ile meslektaşı Hâfız Ebu Bekr Beyhakî (458/1065): «Muslim ancak birinci kısımdaki hadîsleri yazmıştır, ikinci kısımdaki hadîsleri yazmadan ölüm O'nu alıp götürmüştür.» demişlerdir.

Kâdî İyâd (544/1149): «İşte bu, Hakim'in ve O'na tâbî olan şeyhlerin kabul ettiği görüştür. Dikkat eden vetaklîde bağlanmayan için ise mesele böyle değildir. Çünkü Muslim'in hadîs yazmaktaki taksimine dikkat edersen, söylediği gibi insanlardan üç tabaka üzerine (birinci, ikinci ve üçüncü derecedeki râvîlere göre) olduğunu görürsün:

Birinci kısım Hâfızların hadîsidir. Bunun yazılması bitince *setr, sıdk* ve *ilim* ehlinden olmakla beraber mahâret ve itkan'da birinci dereceden olmayan râvîlerin hadîslerini yazar. Sonra âlimlerin veya çoğunun töhmetli görmekte ittifak ettiği kimselerin hadîslerinin terkine, bir kısmının ittiham ve bir kısmının sahîh gördüklerinin de nefyedilmesine işaret eder, onları burada zikretmez. Kitabın babları arasında zikrettiklerini, ilk iki tabakanın hadîsleri olarak buldum. Onlardan ikinci derecede isnadları da birincileri mutâbaat ve istişhâd etmek üzere yahud birinci babda bir şey bulamamış olduğu yerlerde getirmiştir. Daha sonra da bazılarının, haklarında söz söylediği diğerlerinin de tezkiye eylediği ve hadîslerini tahrîc ettiği bir kısım râvîleri de zikretmiştir. Nitekim Buhârî de böyle yapmıştı. Binaenaleyh kanaatımca Muslim, zikrettiği üzere el-CÂMİU'S-SAHÎH kitabında her üç derecedeki râvîleri getirmiş, kitabını da buna göre tertiplemiş ve bunu da MUKADDİME'deki taksîminde beyan etmiştir. Kendisinin kat'iyyetle izhar ettiği gibi dördüncü tabakayı terketmiştir.

«Hâkim ise bunu, Muslim her bir tabaka için bir kitap yazmayı ve her tabakanın hadîslerini husûsî bir kitapta takdîm etmeyi muradetti diye tefsîr etti. Halbuki Muslim'in muradı böyle değildir. O, te'lifinden zâhir olduğu ve maksadından anlaşıldığı veçhiyle bunları bablarda toplamayı ve iki tabakanın hadîslerini getirmeyi muradetmiştir. Binaenaleyh birinci tabaka ile başlar, sonra istişhâd ve mutâbaat olmak üzere ikinci tabakayı getirir, nihayet üç kısmın hepsini de eserine almıştır. Bu üç tabaka ile hâfızları, sonra onları takibedenleri kasdetmiş olması, üçüncü tabakayı da terketmiş olması ihtimal dahilindedir.»

«Bu te'vilimi ve bu husustaki re'yimi bu konuyu anlayan kimselerle müzâkere ve mübâhese etitm, neticede her insaflı kişinin bu re'yi doğru gördüğünü ve zikrettiğim şeyin kendisine de zâhir olduğunu müşâhade ettim. Bu husus, kitabı teemmül edenlere ve babların hepsini mütâlea eyleyenlere zâhirdir.»

Muslim'in arkadaşı İbn Sufyan'ın: «Muslim, senedli hadîslerden üç kitap tahrîç etmiştir: Biri insanlara karşı okuduğu şu kitap, ikincisi içi-

ne İkrime, Megâzî sahibi ibn Ishak ve benzerlerinin girdiği, üçüncüsü de zaiflerin dahil olduğudur» sözü ile bizim görüşümüze itiraz olunamaz. Zira ibn Sufyan'ın sözünü teemmül edersen onun, Muslim'in kitabının başında zikrettiği ve Hâkim'in işaret eylediği maksada uygun düşmediğini görürsün"[27].

Niysâbur'un hadis hâfızlarından biri olan Mekkî ibn Abdân şöyle demiştir: Müslim ibn Haccâc'dan işittim, şöyle diyordu: «Şâyet hadîs âlimleri iki yüz yıl hadîs yazmakla meşgul olsalar nihayet onların dönüp dolaşmaları şu müsned üzerinde olacaktır.» Yine Muslim'den işittim şöyle diyordu: «Şu kitabımı Ebu Zur'a er-Râzî (264/877) ye arzettim. O'nun, kendisinde illet olduğunu işaret ettiği her hadîsi terkettim. "Sahîh'dir, illeti yoktur" dediği her hadîsi kitabımda yazdım».

Hatîb el-Bağdâdî (463/1070) Muslim'den senedli olarak: «Ben bu *el-Müsnedü's-Sahîh*'i üç yüzbin işitilmiş hadîs içinden tasnîf ettim» dediğini rivayet etmiştir.

İbn Şarkî dedi ki, Muslim'den işittim, şöyle diyordu: «Şu el-Müsned kitabıma koyduğum her şeyi muhakkak hüccetle koydum, ondan düşürdüğüm her şeyi de yine hüccetle düşürdüm».

Ahmed ibn Seleme (286/899) de şöyle demiştir: «Muslim, Sahîh'i te'lif ederken on iki sene — diğer rivayette on beş sene — onunla beraber bulundum. Sahîh, mükerrerlerle beraber on iki bin kadar hadîsten meydana gelmiştir"[28].

6. BUHÂRÎ İLE MUSLİM'İN ŞARTLARI :
(Sahîh te'lâfinin dayandığı şartlar)

Buhârî ve Muslis, kendi kitaplarına aldıkları rivayetler için kabul ettikleri şartları sarîh olarak bildirmemişlerdir. Bunların Sahîh'lerindeki sıhhat şartlarını araştıran âlimler, başlıca şu üç görüşü ileri sürerler:

1. Hâkim Niysâbûrî (405/1014) in *Ulûmu'l-Hadîs ve el-Medhal ilâ Marifeti Kitâbi'l-İklîl* (Şehid Ali Paşa Kütüp. rak. 346) kitaplarında verdiği görüş: «Sıhhatı üzerinde ittifak edilenlerin birincisi Buhârî ile Muslim'in seçtikleri hadîslerdir, bunlar Sahîh'in birinci derecesidir. Bu iki imamın seçtikleri hadîsi Rasûlallah (S) den rivayette şöhreti olan ve en az iki râvîsi bulunan meşhur bir sahabî rivayet eder; ondan da en az iki Sika râvîsi olup kendisi de sahâbî'den rivayet etmekle meşhur bir tâbiî, sonra ondan da tâbiîlerin tâbiîlerinden yine bir çok sika râvîleri

---

27. Aynı eser, s. 22-24.
28. Şezerâtu'z-Zeheb 2/144-145, Tezkiretu'l-Huffâz 2/165-167; en-Nücûmu'z-Zâhira 3/33.

olan mutkin bir hâfız rivayet eder, nihayet Buhârî yahud Muslim'in şeyhi rivayetinde adaletle meşhur bir hâfız olur.»

Hâkim'e göre gerek Buhârî gerek Muslim, kitaplarında ancak kendilerine asgarî ikişer ikişer veya daha fazla Peygambere kadar râvîler zinciri ile giden hadîsleri almışlardır. Yani bir hadîsi kitaplarına almak için onun en aşağı iki senedinin bulunmasını şart koşmuşlardır. Hâkim'in bu görüşü bazılarınca kabul edilmemiştir.

2. Ebu'l-Fadl Muhammed ibn Tâhir el-Makdisî (507/1113) nin görüşü:

«Buhârî ile Muslim'in şartı, tâ meşhur bir sahâbîye varıncaya kadar nâkillerinin hep sika oldukları muttefakun aleyh olup, diğer sika'lar ve *Sept*'ler (huccet sayılan râvîler) tarafından da hılâfı rivayet edilmeyen hadîsi, muttasıl ve inkıtasız bir sened ile tahric etmektir. Sahâbînin iki veya daha ziyade râvîsi var ise ne âlâ, yalnız bir tek râvîsi olup da tariki sahih olursa onunla da yetinirler».

İbn Hacer Askalânî (852/1448) nin de söylediği gibi Şeyhayn, kendi kitaplarına hadîs kabul etme hususunda bu esas üzerine yürümüşlerse de bazen bunun yerine kâim olacak tercîh ettirici bir sebebden dolayı bu kaideden bazı fedakârlıklar da yapmışlardır (Tedrîbu'r-Râvî).

3. Hâfız Ebu Bekr Muhammed ibn Mûsâ el-Hâzımî (584/1192) nin görüşü:

«Sahîh'in şartı, isnâdı muttasıl ve râvîsi Muslim, Sâdık, gayrı müdellis, gayrı muhtalit, adalet sıfatları ile muttasıf, dâbıt, mütehaffız, sâlim zihinli, az vehimli, ve salim itikatlı olmaktır»[29].

7. SAHÎHAYN'IN MAKBÛLİYET SEBEBLERİ :
(Sahîhayn'ın en sahîh olma sebebleri)

«Sahîhayn'da hafızların münekkidleri tarafından tenkîde uğramış hadîslerin toplamı 220 dir. Bunların 32 si her ikisinde, 78 i yalnız Buhârî'de, 110 tanesi de yalnız Muslim'dedir. Lâkin itiraz edenlerin zayıf gördüğü bu hadîslerin hiç biri, yaralayıcı bir illet ile ma'lûl değildir. Nitekim ibnu Hacer el-Askalânî, Buhârî Şerhinin mukaddimesinde Buhârî'dekilerin hepsini birer birer zikrederek Sahîh olduklarını isbat etmiştir...»

«Buhârî ile Muslim'in ilmî salabet ve salahiyetleri pek geniş, sahîh'i sakîm'den temyiz etme iktidarları diğerlerinden pek yüksek olduğundan dolayı ve daha başka karineler sebebi ile kitapları bütün âlimlerin makbûlü olmuştur..»

---

29. Tedrîbu'r-Râvî, s. 38-39, Mukaddimetu Feth, 1-6, el-Hadîs ve'l-Muhaddisûn, s. 384-388, Tecrîd Terc., 1/232.

«Bazıları Sahihayn sahibleri bir hadîsi sahîh kabul etmekte yalnız râvînin zabtına, adâletine, irsâl etmemesi haline bakmakla yetinip başka ciheti dikkate almamışlardır zanneder. Halbuki iş zannettikleri gibi değildir. Onlar bu ricâlin kendi şeyhleri ile olan münasebet derecelerini de araştırmışlardır. Her râvînin kendinden rivayet ettiği zatın meclisine devamı az mıdır, çok mudur? Onun memleketlisi olup hadîsleri ile ülfet ve mümâresesi var mıdır? Yoksa yabancı bir memleketten gelip kendisi ile teberrüken yaptığı mülâkatlarda bazı hadîslerini işitip savuşmuş bir kimse midir?.. gibi ancak hadîs ve hadîs usûlü ilimlerinde kâmil mahareti olub son derece dikkat etmeyi itiyad etmiş en büyük âlimlerin farkına varacağı hususları da göz önüne almışlar ve yazdıklarını o kitaplara tevdî' etmişlerdir. Câmi'lerinin Kitabullah'dan sonra kitapların en sahîhi olması işte bu gibi yüksek meziyyetlerle tahakkuk etmiştir (Tecrid Ter. 1/230, 251).

Ve işte bu makbûliyetleri sebebiyle de asırlar boyunca sahîh hadîslerin kuvvet itibariyle derecelenişlerinde şaşmaz bir ölçü ve dâima baş vurulan bir mi'yâr tanınmışlardır. Nitekim en başta mütevâtir hadisler gelir. Sonra kuvvet itibariyle bu dereceleniş şöyledir:

1. Buhârî ile Muslim'in ittifak ettikleri,
2. Buhârî'nin infirad ettikleri,
3. Muslim'in infirad ettikleri,
4. Buhârî ile Muslim'in *Câmi*'lerinde olmadığı halde her ikisinin şartlarına uyan hadîsler,
5. Yalnız Buhârî'nin şartlarına uyanlar,
6. Yalnız Muslim'in şartlarına uyanlar,
7. Her ikisinni dışında kalan diğer hadîs imamları indinde sahîh olan hadîsler (İbnu's-Salah, Mukaddime, s. 11-12, Tecrid Ter., 1/229).

8. ŞEYHU'L-İSLÂM İBNU TEYMİYYE (728/1327) NİN SAHÎHAYN HAKKINDAKİ FİKİRLERİ :

Bir hadîsin sahîh olup olup olmadığına hükmetmekte hadîs imamları ne Buhârî'yi ne de Muslim'i taklid etmeiş değillerdir. Bu iki musannıfın sahîh addettikleri hemen bütün hadîsler kendilerinden evvel de hadîs imamlarınca sahîh bulunmuş ve kabul edilmişlerdir. Kendi asırlarında da öyle idi. Kendilerinden sonra da hadîs imamları bu kitapları tedkîk gözünden geçirip, bu iki imamın sahîh dediklerine kendileri de sahîh demekte muvafakat ettiler. Yalnız bir takım hâfızların eleştirerek aleyhte hüküm verdikleri takrîben yirmi hadîslik az bir miktarını istisna etmek lâzım gelir. Tenkîde uğrayan bu yerlerin çoğu Muslim'dedir. Bunlarda da bir takımları onlardan yana, bir takımları da tenkîdcilerden yana çıkmışlardır. Lâkin işin doğrusu bu babda tafsîl üzere hüküm vermektedir. Bazı yerler vardır

ki hakîkaten tenkîde şayandır: Ummu Habibe hadîsi, خلق الله التربة يوم السبت hadîsi, üç yahud daha fazla rükû ile Küsuf namazı kılındığını bildiren hadis bu cümledendir [30]. Buhârî'ye edilen tenkidlerin bazıları yerinde değildir. Tenkîde hakkıyla uğramaktan en uzak olan Buhârî'nin Sahîh'idir. Buhârî hemen daima tenkîd edilebilecek bir lafız rivayet etti mi derhal tenkîd edilmiş olduğunu beyan eden lafzı da rivayet etmiştir. Hulasa bu, yedi bin dirhemi tenkîd edip de içinden bir kaç dirhemi —onlar da büsbütün faidesiz ve sahte olmamak üzere— hîleli olmasına benzer. Buhârî san'atında imam olan bir zat'tır. Bu iki kitabın hadîslerinin toplamı —tekrarsız takrîbî olarak— yedi bin kadardır. Bunu söylemekten maksadımız bu iki kitabın hadîslerini kendilerinden evvel ve sonra bir çok yüksek imamın eleştirdiklerini, sayısını ancak Allah'ın bilebileceği bir çok zevâtın kendilerinden bunları rivayet etmiş olduklarını ve bu hadîsleri ne rivayet ne de tashîh etmekte yalnız kalmadıklarını söylemektir.

Bunu hıfzeden zat: انا نحن نزلنا الذكر وانا له لحافظون : KUR'ÂN'I BİZ İNDİRDİK BİZ, ONUN KORUYUCULARI DA ŞÜPHESİZ BİZİZ» (el-Hicr: 9) buyuran büyük koruyucu Allah Taâlâdır» [31].

9. SAHÎHAYN'IN MUKAYESESİ :

Sırf Sahîh'lerden ibaret olmak üzere yani Sahîh'den başka neviden hadîs karıştırmaksızın kitap yazan ilk hâfız, Muhammed ibn İsmail el-Buhârî (256/869) dir. Buhârî kendinden evvel te'lîf edilmiş bütün hadîs kitapları içinden *Sahîh* olan hadîsleri *Hasen* ve *Zaîf* olanlardan ayırmış ve yalnız Sahîhlerini «*el-Câmiu's-Sahîh*» ine koymuştur. Diğer bir deyişle Buhârî kendi asrına kadar sened ve metin bakımından Sahîh oldukları hususunda umumî bir icmâ hasıl olmuş hadîsleri bu kitabına koymuştur. Buhârî'yi böyle bir te'life sevkeden âmiller arasında, daha önceki müellefâtın çeşitli değerde hadîsleri ihtiva etmeleri, bunların de-

---

30. İbnu Teymiyye'nin işaret etitği bu üç hadisin Muslim'deki yerleri:
a - Ummu Habibe Hadisi: Salatu'l-Musafirin, fadlu's-süneni'r-râtibe kable'l-feraiz ve ba'dehunne ve beyanı adedihinne 101-103 «728».
b - «Halakallahu't-Turbete yevme's-sebt» hadisi: Sıfatu'l-munafıkin, ibtidau'l-halk... 27 «2789».
d - Dört rukü'lu küsûf namazı:
Küsûf, zikru men kale: innehu rekea semani rekaâtin fi erbai secedâtin 18-19 «908-909».
Bu küsûf namazı hadisi Buhâri'nin «Kitabu'l-Küsûf» unun müteaddid bablarında başka başka sahâbiler tarafından rivayet edilmiştir.
31. Minhacu's-Sunne (4/58-59): Fasl, Kâler-Râfızi, el-Burhanu'l-Hâmis ve'l-İşrûn, Kavluhû Taâlâ (54 فسوف يأتي الله بقوم يحبهم ويحبونه ... (المائدة :

lil olarak kullanılmasında bazı zorluklar ve görüş ayrılıklarının bulunması, fıkhın çeşitli bablarında tereddütsüz olan huccetleri bir arada ve herkesin kolaylıkla istifade edebileceği bir tarzda toplama temayülü.. zikredilebilir.

Kendisi bu teşebbüsünün sebebini —devrinde hadîs ve fıkıh'ta Emîru'l-Mü'minîn olan Ishaku'bnu Râhûye (238/852) nin te'sirini— şöyle anlatır: «Bir gün Ishak ibn Râhûye'nin yanında idik. Nebiyy (S) in sünnetinin yalnız Sahîh olanlarını muhtasar bir kitapta toplasanız, dedi. İşte bu söz bana tesir etti. Bunun üzerine ben *el-Câmiu's-Sahîh*'i toplamaya başladım. Bu kitaba Sahîh olandan başkasını yazmadım. Kitap uzamasın diye terkedip yazmadığım Sahîhler de, yazdıklarımdan çoktur. Buraya yazdıklarımı altı yüz bin hadîs içinden seçtim. Sahîh'i on altı senede tamamladım. Onu kendim ile Allah arasında huccet edindim.»

Yine Buhârî'nin dediğine göre bu kitabı el-Mescidü'l-Haram'da tasnîf etmiştir. İçine yazacağı her bir hadîs için bütün sıhhat delillerini topladıktan sonra bir de boy abdesti alıp iki rek'at namaz kılarak istihâre etmiş, ancak Sahîhliğine kesin kanaat getirdikten sonra bu kitaba yazmıştır. Buhârî böyle harika dikkatler ve titizliklerle meydana getirdiği eserine «el-CAMİU'L-MUSNEDU'S-SAHİHU'L-MUHTASAR MİN UMÛRİ RASÛLİLLAH Sallellahu Aleyhi Ve Sellem VE SUNEHİHÎ VE EYYÂMİHÎ» adını vermiştir[32].

Buhârî eserini tamamladıktan sonra bunu devrinin en yüksek ilim otoritelerinden olan Ahmed İbn Hanbel (241/855) e, Yahya ibn Maîn (233/847) e, Ali ibn Medînî (235/849) ye ve daha başkalarına arzetmiştir. Bunların hepsi eseri çok güzel bulmuşlar, sadece dört hadîs müstesna olmak üzere bütün kitabın sıhhatına şehadet etmişlerdir. Ebu Câfer Muhammed Ukaylî (322/943): «Bu dört hadîs hususundaki söz yine Buhârî'nin sözüdür, onlar da sahîh'tir» demiştir. Onlardan sonra her asırdaki âlimler bunu kabul etmişler ve sıhhatça bütün tasnîflere üstün olduğuna şehadet eylemişlerdir.

Rivayete göre Buhârî'den Sahîh'ini doksan bin kadar talebesi dinlemiştir. Bunlar içinden Sahîh'in en meşhur râvîleri şunlardır:

1. Ebu Abdillah Muhammed ibn Yusuf ibn Matar ibn Sâlih ibn Bişr el-Firabrî (320-932). Firabrî bir kere 248 yılında Firab'da, bir kere de

---

32. Ebu Ali Hüseyin ibn Muhammed, Takyidu'l-Muhmel.. 13 b, Bayezıt Kütüb., rak. 1211.
Nevevi, Şerhu Sahihi'l-Buhâri 6 b - 7 a Süleymaniyye Kütüb. Kılıç Ali Paşa kısmı, rak. 243; Ta'likatu's-Suyûti ale'l-Buhâri 2 a; Umdetu'l-Kâri 1/8 el-Fevâid el-Ulâ.
Fatih kütübhanesi rak. 1061-1063 de kayıtlı olup hicri 736 senesinde istinsah edilen Buhâri nushasının zahrında da bu isim, «el-Cüz'us-Sâni minel-Câmuis-Sahih min Hadisi Rasulillah (s)...» tarzında kısaltılmıştır.

252 yılında Buhârâ'da olmak üzere Sahîh'i iki defa bizzat Buhârî'den dinlemiştir.

2. İbrahim ibn Ma'kıl ibn Haccâc en-Nesefî (294/906).
3. Hammad bin Şâkir en-Nesevî (290/902).
4. Ebu Talha Mansur ibn Muhammed ibn Ali ibn Kurayne el-Bezdevî (329-940).
5. Ebu Abdillah el-Huseyin ibn İsmail el-Mahâmilî (330/941) ".

Bu rivayet yollarının müteaddid kolları ve feri'leri de vardır.

«Buhârî iktabında tanınmış bir sahâbîden rivayet edilen ve râvîleri sika'dan olup, aralarında rivayet hususunda ihtilaf bulunmıyan hadîsleri toplamış ve bu suretle bütün râvî halkalarını birbirine bağlıyarak hadîsin kaynağına kadar gitmiştir.» (İslâm Ans., 2/771-772).

Eserini doksan yedi kitaba ve bunları da 3730 bâb'a ayırmıştır. Buhârî «*Bâb*» adıyla ayırdığı bu bölümlere ekseriya bir çok mütalealar ilâve etmiştir. Hadîsleri bu bâblara —tercemelere— misal olarak vermiştir. İbn Hacer'in sayımına göre Sahîh'de muallaklar, mutâbeatlar ve mevkuflar hariç mükerrerlerle birlikte 7397 hadîs vardır. Tekrarsız olarak Rasûlullah'a vasledilmiş metinler ise 2602 adeddir.

Buhârî'nin açtığı bu yeni çığırda yani sırf sahîhleri toplama yolunda aynı tesîrler ve sebeblerle Muslimu'bnu'l-Haccâc el-Kuşeyrî ve diğerleri yürümüştür. Muslim de yukarıda kısmen tanıtmaya çalıştığımız bu meşhur eserini el-CÂMİU'S-SAHÎH veya el-MUSNEDÜ'S-SAHÎH adını vermiş ve bu suretle kitabın muhtevasını ismi ile hulâsa ve takdim etmiştir. O da eserini çok az bir farkla hemen hemen aynı vasıfları hâiz hadîsleri toplamakla meydana getirmiştir. Muslim'in eseri 54 kitaptan ibarettir. Bunlarda hadîsin mûtâd mevzuları bulunmaktadır. Hadîsler fıkhın ilgili kısımları ile sıkıca bağlı bir şekilde sıralanmıştır. Kitapların adedinde ve ifadelendirilişlerinde ayrılıklar olmakla beraber her ikisinde de hadîslerin çeşitli kitap isimleri altında toplanması bir benzerlik teşkil eder. Bu şekil diğer hadîs mecmualarının çoğunda da böyledir. Ancak bâb'lar hususunda Muslim'in durumu Buhârî'den tamamiyle farklıdır. Muslim'in Sahîh'inde kitaplar sarîh olarak bâb'lara (fasıllara) ayrılmamıştır. Nevevî bu konuda şöyle der: «Müslim, Sahîh'ini bir çok bâb'lara göre tertip etti, o hakikatta bâb'lara ayrılmıştır. Fakat Muslim kitabın hacmi artmasın diye veya başka sebeplerden dolayı bâb'ların adlarını yani *Terceme*lerini zikretmemiştir. Bir cemaat O'nun bâb'larının adlarını koymuş yani bâb'ları tercemelendirmiştir. Bunların bazısı güzel bazısı güzel değildir. Bu güzel olmayış ya *Terceme* ibaresindeki bir

---

33. Fethu'l-Bâri Mukaddime, Tabakâtu'ş-Şâfiyye 2/1-18, Tâlikatu's-Suyûtî ale'l-Buhâri, el-Hadis ve'l-Muhaddisûn, s. 379, Tecrid Ter. Şerhu'n-Nevevî ale'l-Buhârî, 6 a - 6 b, Takyidu'l-Muhmel 13 b. ve devamı.

kusurdan yahud lafzının rekâketinden yahud da bunlardan başka sebeblerden iberi gelmiştir. İnşâallah ben onları yerlerine yakışacak bir takım ibarelerle ta'bir etmeye gayret edeceğim.» ".

Nevevî'nin hakîkaten fevkalade bir isabetle yerlerine koyduğu bâb başlıkları «Tercemeler», İmam Muslim'in bu konuda yaptığı ihtisar'ı ve icmâli tafsîle ve açıklığa kavuşturmuştur. Bunların sayısı yaptığımız sayıma göre 1322 bâb'dır. Muslim Sahîh'inin mukaddemesi ile bu 54 kitabında 1322 kadar olan bütün bâb'larında ise yine yaptığımız sayım sonunda 5677 kadar müstakil rakam almış hadîsin mevcud olduğu görülmüştür.

«Muslim eserine hadîs ilmine giriş mâhiyetinde uzunca bir *Mukaddime* eklenmiştir. Buhârî'de böyle bir şey yoktur. Muslim'in eseri Kur'ân'a tahsîs edilmiş kısa bir tefsîr bölümü ile nihayet bulmaktadır. Buhârî'de bu kısım çok mufassaldır. Muslim'de tefsîr kısmının kısalığına mukabil eserin *Mukaddime* kısmından sonra İslâmın en eski kelâm ilmine dair mufassal bir icmâl olan *Kitâbu'l-îmân* kısmı son derece geniş ve kıymetlidir.» (İslâm Ans., 8/821-822).

Gâlip görüşe göre Buhârî'nin kitabı Muslim'in kitabından daha sahîhdir, çıkartılan fıkhî hükümleri ile hükme ilişkin nükteleri ve diğer fâideleri de ondan çoktur. Buhârî'nin daha üstün olduğu, Muslim'in sâdık taraftarı olup, Sahîh'ine çok mühim bir şerh yazmış bulunan Nevevî tarafından da kabul edilmektedir.

İmam Şâfiî (204/819) nin: «Yer yüzünde Mâlik'in kitabından daha doğru hiç bir kitap bilmiyorum», diğer bir rivayete göre: «Allah'ın kitabından sonra Mâlik'in *Muvatta*'ından daha sahîh bir kitap yoktur» demiş olmasına gelince, bu sözler *Sahîhayn*'ın telifinden evvel söylenmiştir. Sonra Mâlik, Muvatta'ına yalnız Sahîh hadîsleri yazmakla yetinmemiş, *Mursel, Munkati'* ve birçok *Belâğ*'larını da yazmıştır ".

Buhârî ise muttasıl olarak işitmiş olduğu hadîslerin isnadlarını kasden keser veya ta'lîk eder. Bu şekildeki gayrı muttasıl hadîslerin kimi başka yerde mevsûlen iyrâd edilmiş de orada ihtisar için müsned olmıyarak zikredilmiş, kimi şartına muvafık olmadığından şartına uygun olan diğer hadîslerden ayrılsın diye isnadını tamamen zikretmiştir. Ve bu gibi yerlerde ya tenvi' ya istişhâd yahud bazı Kur'ân âyetlerini tefsîr.. gibi maksadlar gütmüştür ".

---

34. Şerhu'n-Nevevî, Mukaddime, s. 21.

35. Belağ, Müellifin isnad etmeksizin «Beleğanî an fulânin = Fulanın dediği bana bâliğ oldu» diyerek zikrettiği metindir.

36. Buhârî'nin Sahîh'ini tasnif usulü hakkında şu açıklamalar da yapılmıştır: «Buhârî hadîsleri hiç umulmadık bâblara dercetmekle beraber böyle yapması büsbütün gayesiz de değildir. O'nun da kendine göre bir tertibi ve meseleleri,

Bununla beraber Hâkim'in Şeyhi Ebu Ali Nîysabûrî, Muslim'in Sahîh'i için —kitabın hutbesinden sonra Peygamber'in hadîslerine hiç bir kimsenin sözü karışmadığından dolayı— «gök kubbesi altında Muslim'in kitabından daha Sahîh hiç bir kitap yoktur» demiştir.

Meslemetu'bnu Kasım el-Kurtubî (353/964) de tertibinin güzelliğine bakarak: «Muslim'in kitabı gibisini te'lîf etmiş hiç bir kimse yoktur» demiştir. Mağrib âlimlerinin ve bu arada İbnu Hazm ez-Zâhirî de bu görüştedirler.

Cumhura göre Buhârî Camii'nin daha sahîh olması isnadlarında ittisal daha kuvvetli, ricâlindeki itkân (sağlamlık) daha çok olduğundandır. Bunları şöyle tefsîl edebiliriz:

1. Muslim'in bırakıp da yalnız Buhârî'nin, hadîslerini kitabına almakta münferid kaldığı râvîler 480 civarındadır. Bunların içinde doğru yanlış, hakkında söz söylemiş olanlar yalnız 80 râvîdir, yani altıda bir nisbetindedir. Buhârî'nin bırakıp da yalnız Muslim'in, hadîslerini kitabına almakta infirad ettiği râvîler 620'dir. Bunların 160 tanesi yani takrîben dörtte biri hakkında söz söylenmiştir. Nevevî'ye göre Buhârî'nin kendilerinden hadîs aldığı halde Muslim'in hadîs almadığı kimselerin sa-

---

bir tasnif ediş usûlü vardır. Kendisi bu kitabından bahsederken şöyle demiştir: ... lâkin bu kitanın içinde tekrar edilmiş hiç bir hadis koymak istemem, içinde şayet tekrarı îyhâm eder bir şey görürsen —iyice dikkat edersen anlarsın ki— gerek isnada ve gerek mühmeli takyid, müphemi tefsîr eder bir ziyadeyi ihtiva gibi metne âid bir faide için yazılmıştır. Bu nüktelere ancak kitabı tam bir bir uyanıklık ve dikkatle tetebbû' eden vâkıf olabilir. Bu dediğim gayelerden hâlî olarak bir tekrar vâki olmuşsa kasdım olmaksızın olmuştur. Hem de böylesi nâdiren vukû bulmuştur..»

Hâfız Ebu'l-Fadl Muhammed ibn Tâhir el-Makdisî (507/1113) şöyle diyor : «Malumun olsun ki Buhârî, bazan bir hadisi müteaddid yerlerde zikreder ve her babda başka bir isnadla istidlâl eder ve hadisi hangi babda yazmışsa o babın gerektirdiği ma'nâyı oradaki rivayetten çıkarır. Aynı isnad ile ve aynı lafız ile bir hadisi iki yerde tekrar ettiği nâdirdir. Bir hadisi tekrar ettiğinde başka tarîk ile irâd eder. Ve bundan bazı faydalar gözetir. Meselâ bir hadisi bir sahabiden rivâyet ettikten sonra yine o hadisi diğer sahabiden rivâyet etmiş bulunursa maksadı o hadisi garabetten kurtarmak olmuştur. Bizzat kendi şeyhlerine varıncaya kadar ikinci, üçüncü... tabakaların ravîleri hakkında da bunu yapar. O hadîsi müteaddit yerlerde okuyanlar tekrar edilmiş sanırlar. Hakikatte ise o fazla bir faideyi müştemil olduğu için tekrar sayılmaz. Zahirî tekrardan bir farkı da bazı râvîlerin tam, diğer bazılarının muhtasar olarak rivâyet ettikleri aynı hadisin hangi lafızları, hangi râviye âid olduğunu ayırt ederek göstermektir ki bunun için her birinden nasıl vârid olmuş ise öylece hadisi rivayet eder. Ve nâkilinden şüphe varsa bu suretle izâle eyler. Kezalik hem mevsûl hem mürsel, hem merfu' hem mevkûf olarak vârid olmuş mutaârız hadisler vardır ki Buhârî'ce Vaslı yahud ref'i (merfûluğu) tereccuh etmiştir. İşte bu gibi yerlerde aynı hadisi iki tarîk ile rivâyet eder ki bununla taâruzun kendisince hükhü olmadığını vasıl veya ref'i suretlerinin tereccuh etmiş olduğunu anlatmak ister» (Tecrid Ter. 1/489).

yısı 434'tür. Buhârî'nin kendilerinden hadîs almadığı halde Muslim'in kendilerinden hadîs aldığı kimseler ise 525 şeyh'tir. (Şerhu'n-Nevevî, Mukaddime, s. 16).

2. Buhârî, münferid olduğu râvîlerden, hakkında söz edilenlerin hadîslerini çok çok kitabına almamıştır. «İkrime an ibn Abbas (= İkrime o da ibn Abbas'dan)» tercemesinden başka hiç birinin bütün hadîslerini veya çoklarını almaz.

Muslim ise «Ebu Zubeyr an Câbir», «Suheyl an Ebîhi», «Alâ ibn Abdirrahmân an ebîhi», «Hammâd ibn Seleme an Sâbit» gibi tercemelerin (isimlerin) çok rivayetlerini almıştır.

3. Hakkında söz söylenmiş olanlardan Buhârî'nin münferid olduğu kimselerin çoğu kendi şeyhlerindendir. Yani onlarla uzun müdded görüşmüş, hallerini öğrenmiş, hadîslerine muttali' olarak sağlamlarını diğerlerinden ayırt etmiş olduğu kimselerdir.

Muslim'in bu kabilden ricâli ise ekseriya kendi zamanından evvelki tâbiîler ile tâbiîlerin tâbiîlerindendirler. Muhaddisin, zamanca uzak râvîlerden fazla kendi şeyhlerini tanıyacağı şüphesizdir. Buhârî, hakkında söz edilen bu gibi şeyhlerini başkalarının görüşü hilâfına olarak sika saydığı için rivayetlerini kitabına almakta mahzur görmemiştir.

4. Buhârî kitabına hıfz itkan'da birinci dereceye varan râvîlerin rivâyetlerini almış ondan, sonraki tabakadan ancak ta'lik olarak rivayet etmiştir.

Muslim'in ise ikinci tabakadan usûl olarak rivâyetleri çoktur.

5. Buhârî, hadîsin sahîh olması için gereken beş şarta yani Şâz olmamak, Muallel olmamak, Sened muttasıl olmak, Ricâl adl ve tâmmu'z-Zabt olmak şartlarına ilâveten râvînin kendi şeyhinden semâ'ı olduğunun sâbit olmasını da şart koşar. Râvî ile merviyyun anh'ın yalnız bir zamanda yaşamış olmalarını (çağdaş olmalarını) kâfi görmeyip bir de görüşmüş olduklarının sübûtunu şart kılar.

Muslim ise müdellis olmayan râvî'nin «an fulânin» demesini kavuşmaya haml ettiklerine bakarak, likâ'nın da ayrıca sübutunu şart addetmez.

Bu maddeyi şöyle de ifade edebiliriz: Buhârî, buluşma (likâ) sabit olmadıkça *an'aneyi* ittisâl ma'nâsına almaz. Çok kere de bir râvînin muan'an hadîsini îrâdettikten sonra o râvînin muan'an semâını ispat maksadı ile o bahisle hiç ilgisi olmayan diğer bir hadisi orada rivâyet eder.

Muslim ise muan'an hadîste râvî ile merviyyun anh'ın yani râvî ile, kendisinden hadîs aldığı kimsenin buluşmaları sabit olmasa da yalnız çağdaş bulunmaları dolayısiyle ittisal olduğuna kaildir.

Buhârî ile Muslim'in şartlarda ayrıldıkları en mühim fark işte bu çağdaşlığın buluşmaya hamledilip edilemiyeceği meselesidir.

6. Her iki kitapta tenkîde uğramış hadîslerin sayısı 220 kadardır. Bunlardan Buhârî'ye âid olanları 80'den azdır. Hangisi daha az tenkîde uğramış ise elbette o daha üstün olacaktır[37].

Muslim'in Üstün Tarafları:

Bu böyle olmakla beraber Muslim Sahîh'inin Buhârî Sahîh'ine üstünlükleri ve inkâr edilmez meziyetleri vardır:

Buhârî'de bir mukaddime yoktur. Doğrudan doğruya hadîs serdine geçilmiştir.

«Muslim ise yapacağı işi önceden plânlaştırmış ve bunu açık olarak belirtmiştir. Hatta muan'an hadîsler hakkında ciddî bir prensip müdafaası da yapmıştır.» (Buhârî'nin Kaynakları, s. 193-194).

Muslim bir hadîsin bütün tariklerini müteaddit isnadlar ve muhtelif lafızlarla bir araya toplam ve o hadîs, fıkhın ahngi bâb'ına ait ise oraya yazar. Bu toplama esnasında da en önce Mutkin (yani sağlam belleyen ve bellediğini iyice muhâfaza eden) hâfızların rivâyetlerini yazar, meşhurların, hıfzda ve itkan'da orta derecede olanların naklini sonraya, zaiflerin ve metrûkların rivâyetlerini de mütâbeat ve istişhâd olarak daha sonraya bırakır. Aranan hadîs hem daha kolay bulunur hem de gerek senedler, gerek metinler hep birden göz önünde tutulup çıkarılacak hükümler kolayca çıkarılır.

Buhârî ise bir çok hadîsleri —ancak kendisinin bildiği ve fakat haber vermediği bir tertiple— başkalarının hatırına gelebilecek yerlere yazmadığı gibi, hadîsi içinde bulunabilecek muhtelif hükümlere göre de parçalara böler ve ayrı ayrı yerlere yazar. Bunların kitap içindeki yerini bulmak çok mümârese ister. Bu zorluğa mukabil Buhârî'nin de kitabının bâb'larını tertip etmekte gösterdiği bir çok incelikler ve akılları hayrette bırakan ustalıklar vardır.

Muslim kitabına sahîh hadîslerden başka bir şey karıştırmamıştır. Mukaddimesinden sonra muhtevasını sadece sahîh hadîsler teşkil eder.

Muslim tekrardan şiddetle kaçınmıştır. Hadîsleri, ilgili bulundukları bâb'lara tam bir dikkat ve titizlikle yerleştirmiştir. Bir hadîs arandığı zaman hemen bulunabilecek bir kolaylık arzeder. Halbuki biraz evvel de işaret ettiğimiz gibi Buhârî'de bir hadîsi hadîs ilminden bir hayli nasîbi olan kimseler bile kolay kolay bulamazlar.

Muslim'in Sahîh'inin intizam ve tertibini şu sebeblere bağlamak isteyenler olmuştur:

«Muslim kitabını ikamet ettiği yerde, kaynaklarının yanıbaşında ve şeyhlerinin hayatta bulunduğu bir sırada meydana getirmiştir. Hadîsle-

---

37. Şerhu'n-Nevevî Mukaddime, s. 16, el-Hadîs ve'l-Muhaddisûn, 388-399, Tecrîd Ter. 1/211-215.

rinin arasından başka söz serdinden kaçınmıştır. Kitabın uslûbuna, siyâkına gayret göstermiştir. Buhârî gibi muhtelif bâb'larda hadîsleri parçalamağa mecbur kalacak şekilde ahkâm istinbatına çalışmamıştır. Muhtelif hadîs zincirlerini bir yerde toplayabilmiştir *Mevkûf* hadîslere ehemmiyet vermemiş, sadece *Müsned* hadîslerle meşgul olmuştur..» (Buhârî'nin Kaynakları, s. 198-199).

Rivâyet edilen lafzı aynen edâ hususunda Muslim'in Sahîh'deki itinası Buhârî'den fazladır. Muslim ma'nâyı tağyîr etmese bile râvîlerin bir harfte de olsa ihtilâflarını beyan eder. Buhârî ise ma'nâ ile rivâyeti (rivâyet bil ma'nâ'yı) tecvîz edenlerden olduğu için dikkatin bu kadarını zâid görür. Hatta bazıları «rivayet hususunda tutulacak yol Muslim'in yolu olmak gerekirdi; lâkin ne çare ki olmadı» detmişlerdir.

Muslim, mevkûf ve maktû' hadîslerden hiç birini kitabına almamayı iltizam etmiştir. Lâkin hadîsin bütün tarîklerini bir arada zikrettiği için mükerrerleri Buhârî'den çoktur. Şöyle ki Müslim hadîsleri, ilgili bulundukları kitab ve bâb'larda güzelce toplamış olmakla beraber bazı hadîsleri birden fazla yerde tekrar etmiştir. Bunların adedi M. F. Abdulbâkî'nin sayımına göre 137 ye bâliğ olur. Bunlardan 71 hadîsi ilk defa koyduğu kitaptan başka bir kitap içinde tekrar yazmıştır. (Sahîhu Muslim, 5/601).

Muslim'in hadîsleri takrîben hep Buhârî'deki merfu' hadîslerdir. Onda, Buhârî'de olmayan 820 kadar hadîs bulunduğu tesbit edilmiştir.

Muslim'i Savunma:

Muslim'i, Sahîh'in şartından olmayan bir takım zaifların ve orta derecedeki kimselerin rivâyetlerini kitabına aldığından dolayı ayıplayanlar vardır. Fakat diğer bir çokları da kendisini şu surette savunmuşlardır:

1. Bu râvîlerin bazıları başkasınca zaif ise de kendince sika'dırlar.
2. Bu gibi rivayetleri asıllarda değil mutâbaat ile şevâhidde vâki olmuştur. Muslim, asıl olmak üzere önce Sahîh ve pürüzsüz bir isnad ile hadîsi zikrettikten sonra aslı te'kîd ve sıhhatında mübâlağa olsun diye ona dair olan zaîf isnad veya isnadları da zikreder. Ve sonraki isnadları ile bazı ziyadeler rivayet ederse o da asla aid bir faideyi ihtiva etmiş olur.
3. Kendisine zaiflik ârız olmuş bir zaîfden, aklının bozulmasından önce hadîs almış ise rivayetini —sonradan vâkî olan zaafından dolayı— kitabına almaktan korkmaz. Nitekim Abdullah ibn Vehb el-Mısrî'nin kardeşi Ahmed ibn Abdirrahmân 250/864 senesinden ve Muslim'in Mısır'dan çıkışından sonraki bir zamanda aklı karışıp bozuldu, işte onun rivayetini kitabına almaktan dolayı elbette Muslim ayıplanamaz.
4. Sika'lardan rivayet etmiş olduğu ehlince bilinen bazı hadîsleri,

sika'ların tarîkinden rivayet ettiğinde *nâzil isnâd* olacaksa Muslim —hadîsin mevsûkiyeti erbabınca malum olduğuna güvenerek— bazan o kuvvette olmayan diğer bir tarîkten *âlî isnâd* olarak rivayet eder.

Ebu Zur'a er-Râzî, Esbat ibn Nadr ile Katan ve Ahmed ibnu Îsâ el-Mısrî'den rivayetine itiraz ettiği zaman, Muslim şu cevabı vermişti:

«Sika'ların, bu adamların şeyhlerinden rivayet ettikleri hadîsler hangileri ise ben yalnız bunları, onlardan rivayet ettim. Onların rivayetleri de bana âlî isnad ile vâkî oluyordu. Onlardan daha mevsûk olanların rivayetleri de bize nâzil isnad ile geliyordu. İşte o sebebten dolayı yalnız bunların hadîslerini aldım» [38].

5. Muslim Sahîh'inde *Vicâdet*'le alınmış bazı hadîsler «*an*» lafzı ile rivayet edilmişse de o hadîsler diğer tarîklerden mevsûl olarak da rivayet edilmiş olduklarından onlarda *tedlîs* korkusu yoktur.

Netice olarak Buhârî'nin Sahîh'i kıdem, senedlerinin yüksekliği, kendisinin diğer bir çok hadîsçilere rehberlik etmiş olması ve hadîs san'atının inceliklerine engin vukûfu sebebleriyle, talebesi ve bir takipçisi olan Muslim'den yüksektir. Fakat Muslim'in de Buhârî'ye çok yakın geniş bir ihatası, sağlamlık ve pekinliği kendisine has bir takım özellik ve güzellikleri vardır. Bir şair bu mukayese ve tercih yönleri hususunda şunları söylemiştir:

تشاجر قوم فى البخارى ومسلم   لدى قالوا اى ذين يقدم فقلت
لقد فاق البخارى صحة   كما فاق فى حسن الصناعة مسلم

= Bir cemaat benim yanımda Buhârî'nin Sahîh'i ile Muslim'in Sahîh'i hakkında münakaşa ettiler, bu ikisinden hangisi öne geçirilir? dediler. Ben de san'at güzelliği bakımından Muslim üstün olduğu gibi, sıhhat itibariyle de şüphesiz Buhârî üstündür, dedim» (Istılahâtı Fıkhıyye Kâmûsu, 1/456).

10. MUSLİM'İN TA'LÎKLERİ :

Ta'lîk, muharric'in kendi şeyhinden başlıyarak bir veya daha ziyade râvî ismini arka arkaya terketmesi veya bütün silsileyi bırakması suretiyle hadîsi en yukarıdaki râvîye —cezim sîğâlarından biri ile— isnad etmesidir. Böyle rivayet edilen hadîse *Muallak* hadîs adı verilir.

Muslim'de yalnız 17 hadîs ta'lîk edilmiştir. Bu adedi 14 e ve hatta 12 ye indirenler de vardır. Bunlar bir tanesi müstesna olmak üzere mevsûlen de rivayet edilmişlerdir.

---

38. Şerhu'n-Nevevî, Mukaddime, s. 24-26. Tecrîd Ter. 1/215.

Buhârî'de 1341 hadîs ta'lik edilmiştir. Bunların 1181 tanesi kitabın başka yerlerinde vasledilmiştir, geriye 160 ta'lik kalmış oluyor[39].

İbn Salah bu hususta şu izahları verir: Buhârî ve Muslim'de munkatı' suretinde vâkî olan rivayetler Sahîh derecesinden zaîf derecesine indirilecek münkati' nev'ine katılmazlar. Bu nev'i, tâlîk diye isimlendirilmiştir. Bu nev'e bu ismi veren Ebu'l-Hasan ed-Dârekutnî (385/995) dir. Bunu *el-Cem' Beyne's-Sahîhaynde Humeydî* (448/1095) ve Mağribli âlimlerden başkaları da söylemişlerdir. Bu ta'lik nev'i Buhârî'nin kitabında hayli fazladır. Muslim'in kitabında ise pek azdır. Hâfız Ebu Ali el-Ğassânî el-Ceyyânî (498/1104), Muslim'in kitabında rivayet ettikleri arasında 14 yerde inkıtâ' vukuunu îhâm eden sözleri şöyle sıralar:

1. Teyemmümde Ebu'l-Cehm hadîsi hakkında: «Ve Leysu'bnu Sa'd rivayet etti» kavli.

2. Kitabu's-Salât'da, Nebiyy (S) üzerine sâlat bâbında: «Bize, İsmâil ibn Zekeriyyâ'dan, O da A'meş'ten olmak üzere bir arkadaşımız tahdîs etti» sözü. Bu, Ebu'l-Alâ ibn Ma'hân rivayetindedir. Halbuki bu hadîsten Ebu Ahmed el-Culûdî rivayeti kabul edilmiştir ki Culûdî orada Muslim'den olmak üzere şöyle demiştir: «Bize Muhammedu'bnu Bekkâr tahdîs etti. Dedi ki: Bize İsmailu'bnu Zekeriyyâ tahdîs etti..» sözü.

3. Tekbir ile kıraat arasındaki sükût babında: «Yahya'bnu Hasan'dan ve Yunus el-Müeddeb'den bana tahdîs olundu» sözü.

4. Kitabu'l-Cenâiz'de Nebiyy (S) in geceleyin el-Baki' kabristanına çıkması hakkındaki Âişe (R) hadîsi: «Ve bana Haccâc el-A'ver'i dinleyen kimse tahdîs etti, lafız da onundur. Dedi ki: Bize ibn Cureyc tahdîs etti» sözü.

5. Cevâih bâbındaki Âişe (R) hadîsinde: «Bana ashabımızdan birden fazla kimseler tahdîs etti. Dediler ki: Bize İsmail ibn Ebî Uveys tahdîs etti» sözü.

6. Yine bu bâb'daki: «Ve Leys ıbnu Sa'd rivayet etti. Dedi ki: Bana Caferu'bnu Rabîa tahdîs etti. Ve ibnu Ebi Hudud'un alacaklısından hakkını taleb etmesi husûsundaki Ka'bu'bnu Mâlik hadîsini zikretti» sözü.

7. İhtikâru't-taâm babında, Ma'muru'bnu Abdillah el-Adevî hadîsindeki: «Bana, Amru'bnu Avn'dan arkadaşlarımızın biri tahdîs etti» sözü.

8. «Nebiyy (S) in sıfatı» ndaki: «Ebu Usame'den ve bunu O'ndan rivayet edenlerden İbrahimu'bnu Saîd el-Cevherî'den bana tahdîs olundu. Dedi ki: Bize Ebu Usame tahdîs etti..» sözü.

---

39. Bu 160 hadîsi de İbn Hacer et-Tevfik ismindeki güzel bir te'lifinde birer birer isnadlarını bulup vasletmiştir. İbn Hacer Buhârî'nin bütün ta'likat, mutâbaât ve mevkûfâtı hakkında Ta'liku't-Ta'lik adı ile müsned olarak bir kitap daha yazmıştır. Bunu da bilâhare et-Teşvik ilâ vasli'l-Muhimmi mine't-Ta'lik adı ile isnadsız olarak ihtisâr etmiştir (Tecrid Ter. 1/226).

9. Fedâil'in sonunda ibn Umer (R) ın Rasulullah (S) den rivayet ettiği: أرأيتكم ليلتكم هذه hadîsi hakkındaki sözü.

Muslim bu Hadîs'i Ma'mer'den o da Zuhri'den o da Sâlim'den o da babasından olmak üzere mevsûlen rivayet etmiştir. Sonra şöyle demiştir: «Bana Abdullah ibnu Abdirrahmân Dârimî tahdîs etti. Dedi ki: Bize Ebu'l-Yeman haber verdi. Dedi ki: Bize Şuayb haber verdi. Ve bunu Abdurrahmân ibn Hâlid ibn Musafir'den olmak üzere Leys de rivayet etmiştir. Her ikisi de Zuhrî'den olmak üzere Ma'mer'in isnadı ile, Ma'mer'in hadîsi gibi rivâyet etmişlerdir» sözü.

10. Muslim'in Kitabu'l-Kader'in sonunda Ebu Saîd Hudrî (R) ın: « لتركبن سنن من قبلكم » hadisi hakkındaki: «Haddesenî ıddetun min ashâbinâ an Saîd ibn Ebî Meryem» sözü.

Bu hadîsi İbrahim bin Muhammed ibn Sufyan, Muhammed ibn Yahya'dan o da ibn Ebî Meryem'den şeklinde vasletmiştir. Muslim bunu sadece mutâbea ve istişhâd yolu ile irâd etmiştir.

11. Berâ' ibn Âzib'in es-Salâtu'l-Vustâ hadisini evvelâ mevsûl olarak rivayet ettikten sonra; mutâbaa ve istişhâd'da söylemiş olduğu: «Bu hadîsi Sufyanu's-Sevrî'den el-Eşcaî de rivayet etmiştir» sözü.

12. Yine nefsi aleyhine itirafta bulunan kimseyi recm hakkındaki Ebu Hureyre hadîsini mevsûlen rivayet ettikten sonra, mutâbaat olarak söylediği: «Keza bunu leys de, Abdurrahman ibn Halid ibn Musafir'den o da ibn Şihâb'dan bu isnadla rivayet etmiştir» sözü.

13. Kitâbu'l-Imâra'da, Avf ibn Mâlik'den muttasıl olarak rivâyet ettiği *«İmâmlarınızın en hayırlıları kendilerini sever bulunduklarınızdır»* hadîsine mutâbaat olarak söylediği «Ve bunu Muâviye ibn Sâlih, Rabia ibn Yezîd'den rivâyet etmişdir» sözü.

Ebu Ali Ğassanî, «أرأيتكم ليلتكم هذه» lafızları ile Fedâil'de söylenen ibn Umer hadîsini 14. olarak zikretmiştir. Halbuki bunu ikinci kerre söylemiş olmaktadır. Binaenaleyh bu, «14» sayısından düşer. İkinci hadîs de düşecektir. Çünkü Culûdî onu Muslim'den mevsûlen rivayet etmiştir. Onun bu rivayeti ise itimad edilmiş meşhur bir rivayettir. Buna göre netice 14 değil 12 olmuştur. Bu 12 de de durum munkati' değildir. Bunlardan hiç bir şey, bu görülen husustan dolayı Sahîh derecesinden çıkarılmış değildir. Bunların hepsi Sahîh cihetlerden mevsûldürler... Durum Buhârî'nin Tâ'lîkâtında da böyledir [40].

---

40. Şerhu'n-Nevevî, Mukaddime, s. 16-18.

11. MÜKERRERLERİ TOPLAMAKTAKİ USÛLÜ :

«Muslim'in Sahîh'inin diğer mecmualardan farklı olan bir tarafı da burada isnadlara daha çok dikkat edilmiş olmasıdır. Muslim'in eserinde çok defa aynı hadîsin biraz değişik metni için çok farklı isnadlar verilmektedir. Böyle bir yeni isnad, metinde ح (tahvîl veya havale «değiştirme») ile işaret edilmiştir. Muslim bu noktada çok dikkatli hareket etmekle meşhurdur» (İslâm Ans., 8/821-822).

«Muslim bir hadîsi bir isnad ile rivayet ettikten sonra diğer bir isnad ile yine o hadîsi îrâdetmek istediğinde metni aynen zikretmeyip ikinsi isnad'dan sonra «*Mislehû*» yahud «*Nahvehu*» demekle iktifa eder. Ve bununla «ikinci isnadın metni de evvelki isnadın metni gibidir, yahud ona benzer lafızlar iledir» demek ister. İşte bunu bazı muhaddisler câiz görmezler. Metin tekerrür etmiş olsa bile her isnadın akabinde ona ait lafızları aynen zikretmek lâzım gelir derler...

Bazıları da bunun cevazı için bir takım şartlar ileri sürerler. Hâkim: «*Mislehu*» demek ile «*Nahvehu*» demek arasındaki farkı gözetmek de hadîs ile meşgul olana lâzım gelen zabt ve itkân'ın bir nev'idir. Her iki isnada aid metinlerin bir lafız ile olduğuna cezm etmeden «*Mislehu*» demek halâl olmaz. Metinler lafzan muttehid olmayıp da yalnız manen muttehid iseler «*Nahvehu*» diyebilir der.

Bu meseleyi bilmek Müslim'in Sahîh'i ile meşgul olacaklara pek lâzımdır. Çünkü bu kitapta metin makamına kâim olmak üzere «*Mislehu*» ile «*Nahvehu*» lafızlarına pek çok tesadüf edilir (Tecrîd Ter., 1/462).

12. «HEMMÂM NÜSHASI GİBİ KADÎM BAZI NÜSHALARIN HADÎSLERİNE AİT SENEDİ TEKRAR EDİP ETMEMEK MESELESİ» NDE MUSLİM'İN USÛLÜ :

«Aynı sahâbî'nin rivayetlerini toplayan bazı kadîm nüshalar vardır; bunların câmî oldukları hadîslerin senedi hep birdir. Bunun bir örneği Hemmâm ibn Munebbih (132/749) nüshasıdır. Bu nüshada hadîsler hep: عبدالرزاق عن معمر عن همام بن منبه عن ابى هريرة Senedi iledir. İşte böyle bir kitabı rivayet ederken bazıları—bir çok eski asıllarda görüldüğü üzere—her hadîsin başında bu senedi olduğu gibi tekrar ederler. İhtiyata en muvafık olanı da budur. Hatta bunu vâcib görenler de vardır.

Muhaddislerin ekserisi ise yalnız ilk hadîste, yahud her işitme meclisinde okunan ilk hadîste bu isnadı söylemekle yetinip diğer hadîslere sıra geldikçe senedlerini evvelkine idrâç ederek: «*Ve bi'l-İsnâd* = yine o isnâd ile», yahud —yine o demek olan— «*Vebihî*» derler...

Hadîsin alınış keyfiyetini beyan etmek en iyi şekildir. Nitekim Muslim:

حدثنا محمد بن رافع حدثنا عبد الرزاق اخبرنا معمر عن همام بن منبه قال هذا ما حدثنا ابو هريرة عن محمد رسول الله صلعم

diyerek o nüshanın açtığı bâb'a muvafık bir çok hadislerini rivayet eder. Muslim nüshadaki:

قال هذا ما حدثنا ابو هريرة عن محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم

: Bu, Ebu Hureyre'nin bize, Allah'ın Rasûlü Muhammed (S.) den söyledikleridir» ibaresi ile bu hadislerin oradan alınmış olduklarını beyan etmiş oluyor. Muslim'in bu bâb'daki meslcki muttariden hep böyledir: Kitabu'l-İmân: 103, 205, (248/249) arası; Kitabu't-Tahâre; 2, 21, 92, (88-89) arası, 96; Kitabu'l-Hayz: 75 rakamlı hadîsler ve benzerlerinde olduğu gibi.

Buhârî'nin tuttuğu yolda ise ıttırad yoktur. O bazan yalnız istediği hadîsi Hemmâm nüshasının ilk hadîsinin başında olan isnad ile zikreder. Bazan da ilk hadîsi senedi ile zikreder, müteakiben «Ve bi isnâdihî» diyerek arzu ettiği hadîsi rivayet eder..» (Şerhu'n-Nevevî, Mukaddime, s. 22; Tec. Ter., 1/473-475).

Muslim'i Hemmâmu'bnu Munebbih'e Bağlayan Rivayet Zinciri:

Ebu Hureyre (58/677)

↓

Memmamu'bnu Munebbih (130/747)

↓

Ma'maru'bnu Râşid (152/769)

↓

Abdurrazzaku'bnu Hemmâm (212/827)

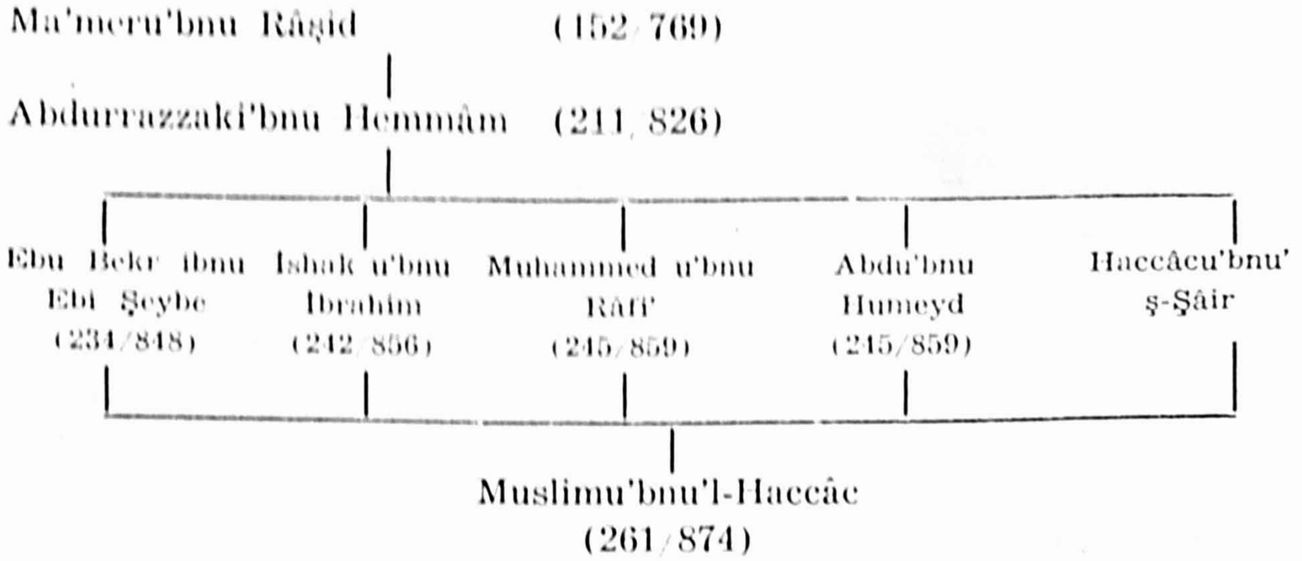
↓

Muhammedu'bnu Râfi' (245/859)

↓

Muslimu'bnu'l-Haccâc (261/874)

Muslim'i Ma'meru'bnu Râşid'e Bağlayan Rivayet Zinciri:

(Fuat Sezgin, Ma'mer ibn Raşid'in Câmii, Türkiyat mec., Cilt 12, 1955).

13. «RİVAYETLERİ TELFİK MESELESİ» NDE MUSLİM'İN USÛLÜ :

«Râvî bir hadisi müteaddit kimselerden almış bulunur da rivayetler ma'nen müttehid olmakla beraber lafzan farklı olurlarsa acaba: اخبرنا فلان وفلان واللفظ لفلان: Fulan ile fulan bize haber verdiler, söyleyeceğim lafız da bulanın lafzıdır. O dedi ki», yahud: قال هذا لفظ فلان قال : Şu fulanın lafzıdır. O dedi ki», yahud da; قالا اخبرنا فلان قال : O ikisi şöyle dediler, fulan bize haber verdi. Dedi ki» gibi bir ibare ile isnadları topluca serdedip sonra hadîsi hassaten birinin lafzı üzere sevk ederse câiz olur mu?

Bu, rivayetlerin telfiki meselesine umumiyetle evet diye cevap verilir. Buna benzer yerlerde Muslim'in pek hoş ibare ve uslûbları vardır. O, meselâ: حدثنا ابو بكر بن ابى شيبة وابو سعيد الاشج وكلاهما عن ابى خالد ... dedikten ve Ebu Hâlid'ten iki tarîk ile hadîsi aldığını iş'âr eder; sonra hadis lafzının Ebu Bekr ubnu Ebî Şeybe'den mervî lafız olduğunu göstermek için isnadı yine baştan alıp: قال ابو بكر حدثنا ابو خالد الاحمر عن الاعمش diyerek hadîsi sevkeder..» (Tecrîd Ter., 1/452).

14. MUSLİM'İN HADÎSİ İHTİSAR'DAKİ DURUMU :

«Hadisi kısaltarak nakletmek mes'elesinde kayıdlarını ve şartlarını gözeterek ihtisar etmeyi tecvîz edenlerden biri de Muslim'dir. Bunu Sa-

hîh'inin mukaddimesinde işaret etmiştir» Tecrîd Ter., 1/452; el-Câmiu's-Sahîh, s. 5).

15. «YALNIZ SİKA'NIN RİVAYETİ İLE YETİNMEK MESELESİ» NDE MUSLİM'İN USÛLÜ :

«Bir hadîs, biri mecrûh diğeri sika olan iki râvîden nakledilmiş bulunur. Meselâ Ener (R) ın bir hadîsini sika olan Sâbit Bunânî ile mecrûh bulunan Ebânu'bnu Ebî Ayyaş rivayet etmiş olurlarsa, Ebân'ın rivayetini terkedip yalnız Sâbit'in rivayeti ile yetinmek caizdir. Fakat bazı muhaddisler bunu pek uygun görmeyip her iki rivayetin söylenmesi fikrini tutarlar. Çünkü Ebân'ın rivayetinde, Sâbit'inkinde olmayan bir lafız bulunmak ve o sayede Sâbit'e âid lafzın doğru yorumunu ta'yin etmek ihtimali vardır.

Muslim bu gibi yerlerde yalnız sika'nın rivayetini senedi ile zikreder, akabinde mecrûh'dan kinâye olarak «*Ve âharu:* Bir başkası da bunu vivayet etmiştir» demek suretiyle mübhem geçer. Bununla zikrettiğimiz fayda hasıl olmuyorsa da hadîsin başka tarîkten de rivayet edildiğini bildirmek faydası vardır» (Tecrîd Ter., 1/478).

16. SAHÎH ÜZERİNE AZILAN ŞERHLER :

Muslim'in Sahîh'i üzerine muhtasar ve mufassal bir çok şerhler yazılmıştır. Bunlardan bilebildiklerimiz şunlardır:

Abdu'l-Ğafir ibn İsmail el-Fârisî (529/1134, «el-Mufhim fî Şerhi Garîbi Muslim.»

el-İmam Kıvamu's-Sünne Ebu'l-Kasım İsmail ibn Muhammed el-Isfahanî (535/1240), Şerhu Muslim.

Ebu Abdillah Muhammed ibn Ali el-Mâzirî (536/1141), «el-Mu'lim bi Fevâid-i Kitabi Muslim.»

el-Kâdî Iyâd ibn Mûsâ el-Yahsubî el-Mâlikî (544/1149), «el-İkmâl fî Şerhi Muslim.»

Imâdu'd-Dîn Abdurrahmân ibn Abdi'l-Ali el-Mısrî (624/1226), Şerhu Muslim..

Şemsu'd-Dîn Ebu'l-Muzaffer Yûsuf bin Kızoğlu — ibnu'l-Cevzî'nin torunu— (654/1256), Şerhu Muslim..

Ebu'l-Abbas Ahmed ibn Umer ibn İbrahim el-Kurtubî (656/1358), «el-Mufhim limâ Eşkele min Telhîsi Kitabi Muslim.»

Ebu Zekeriyyâ Yahya'bnu Şeref en-Nevevî (676/1277), «el-Minhâc fî Şerhi Muslim i'bni'l-Haccâc.»

Şemsu'd-Din Muhammed ibn Yusuf el-Kunevî (788/1386), «el-İkmâl fî Şerhi Muslim.»

Ebu Abdillah Muhammed ibn Halife el-Vuştânî el-Ubbî (827/1424), «İkmaâlu İkmâli'l-Mu'lim», (Mâzırî, Iyâd, Kurtubî ve Nevevî Şerhlerini cemetmiştir).

Ebu'l-Ferec İsâ ibn Mes'ud ez-Zevâvî (844/1440), Şerhu Muslim..

Takiyu'd-Dîn Ebu Bekr ibn Muhammed el-Hısnî ed-Dımaşkî (829/1426), Şerhu Muslim.

İbrahim ibn Muhammed ibn Sıbt ibn el-A'cemî (841/1438), «Tuhfetu'l-Muncid ve'l-Mutfhım fî Garîbi Sahîh-i Muslim.»

Muhammed u'bnu Yusuf es-Senâsî (892/1486), «Mukemmilu İkmâli'l-İkmâl.»

Celâlu'd-Dîn es-Süyûtî (911/1505), «ed-Dîbâç Alâ Sahîh-i Muslimi'bni'l-Haccâc.»

Şihâbu'd-Dîn Ahmed ibn Muhammed el-Hatîb el-Kastallânî (923/1517), «Minhacu'l-İbtihâc bi Şerhi Muslimi'bni'l-Haccâc.»

Kâdî Zeynu'd-Dîn Zekeriyya ibn Muhammed el-Ensârî (926/1519), Şerhu Muslim.. (Bunu Şârânî zikretmiştir, müsvedelerinin çoğu kendi el yazısı iledir «Keşfu'z-Zunûn»).

Huseyin Kefevî —Kırım'da— (1010/1601), Şerhu Muslim (yarıya kadar.)

Aliyyu'l-Kârî el-Herevî Sümme'l-Mekkî (1016/1607), Şerhu Muslim..

Ebu'l-Yumun İsmail Nureddin Üsküdârî (1082/1671), Sahîh-i Muslim Şerhi.

Mustafa ibn Ümer Üsküdârî —Celeb— (1093/1682), Şerhu Muslim.

İstanbul'lu Süleyman Fâdıl Efendi (1134/1721), Şerhu Musnedi Muslim el-Müsemmâ bi «Buğyeti'l-Muslim ve Ğunyeti Muğnim.»

Ebu Muhammed Abdullah ibn Muhammed el-Med'uvv bi Yûsuf Efendi Zâde (1167/1753), «İnâyetu'l-Meliki'l-Mun'im li Şerh-i Sahîh-i Muslim.»

Kurşunlu Zâde Mustafa Efendi —Diyarbekir'li— (1190/1776), Şerhu Muslim.

Sıddîk Hasan Han (1307/1890), «es-Sirâcu'l-Vahhâc min Keşfi Matâlibi Sahîh-i Muslim'ibni'l-Haccâc.»

Cabir A. Usmanî Derbendî Dehlî (1353/1934), «Fethul'l-Mulhim Şerhu Sahîh-i Muslim»".

17. SAHİHAYN ÜZERİNE DİĞER ESERLER :

Muhammed ibn Ali el-Hâkim en-Nîsyâbûrî (405/1014), «el-Medhal ilâ Marifeti's-Sahihayn.»

---

41. Keşfu'z-Zunûn, I, 555, Brockelmann, I, 166, Sub. I, 265-266, Bursalı Mehmed Tâhir, Osmanlı Müellifleri.

Ebu Ali Huseyin ibn Muhammed el-Gassânî (498/1104), Takyîdu'l-muhmel ve Temyîzu'l-Müşkil, Bayezid Kütüp. rak. 1211.

Kadî Iyâd el-Yahsubî (544/1149), «Şerhu Muşkilâti's-Sahihayn.»

Ali el-Kuraşî el-Attâr el-Mâlikî (622/1225), «Guraru'l-Fevâidi'l-Mecmûa fî Beyânı Mâ vakaa fî Sahîh-i Muslim mine'l-Ahâdîsi'l-Maktûa».

Usman u'bnu Ali eş-Şehruzûrî (643/1243), «Sıyânetu Sahîh-i Muslim Min'el-Ahlal ve'l-Ğalat ve hımayetuhû minel-İskât ve's-Sakat.»

Salâhu'd-Dîn Halil el-Alâî, «Muşkilu's-Sahîhayn» (Süleymaniye Çelebi Abdullah kısmı rak. 476/2).

Muhammed Şerif ibn Mustafa Tokâdî, «Miftâhu's-Sahîhayn».

Muhammed Şerif ibn Mustafa Tokâdî, «Ahkâmu's-Sahihayn».

Muhamed ibn İbrahim ibn Muhammed Vânî (735/1334), «er-Rubâiyyât min Sahîhi Muslim.»

18. SAHİHAYN YAHUD DA BU İKİSİNDEN BİRİ ÜZERİNE MUSTAHRAC KİTAPLAR :

«Mustahrac adlı kitaplarda Mustahric denilen müellif muteber hadîs kitaplarından birini ele alır. İçindeki hadîsleri müellifin tertibini, metinlerinin sırasını, isnadlarını gözeterek kendine has diğer tariklerden kitap sahibinin hadîsini tahrîc eder. Kendi senedleri ile kitap sahibinin — şeyhinden sahabiye kadar senedindeki ricâlin biri ile birleşir. Bu suretle mustahric muharrice yani kitab sahibi olan müellife uğramaksızın onu şeyhinde veya daha yukarılarda birleşen diğer senedlerle rivayet tarîklerini çoğaltmış ve hadîsin yaygınlığını isbat etmiş olur» [42].

---

42. Mustahracların faydaları :

1. Hadiscilerce pek arzu edilen Âlî isnad temin edilir.
2. Rivayet tariklerinin teaddüdü sayesinde rivayete olan itimadı takviye eder ki, diğer bir rivayetle taâruzu halinde çok işe yarar.
3. Asıl kitab sahibinin, kısa yazmak arzusu yahud bıkkınlık vermek korkusu yahud da başka bir sebepten dolayı kitabına yazmadığı bir çok sahih hadis meydana çıkar.
4. Hadis metinlerinde müphem veya eksik kalmış bazı sahih lafızlara —sahih ziyadelere— ıttıla' hasıl olur.
5. Aslın musannıfı, bir muhtelit'den (sonradan zihni bozulan bir râviden) rivayet etmiş bulunur da rivayet ettiği hadisi ihtilattan evvel mi, sonra mı işittiğini tasrih etmezse mustahric, ihtilattan evvel rivayet edildiğini ispat veya takviye eder.
6. Bazan hadis sika olan bir müdellisden an'ane ile rivayet edilmiş olur. Bu takdirde mustahriç işitmeyi tasrih ederek rivayet ederse tedlis yüzünden hadise ârız olan ayb giderilmiş olur.
7. Bazan «Haddesanâ fulânun» yahut «Raculün» yahut ta «Ğayru vâhidin» tarzında mübhem bir şahıstan rivayet vâki olur, mustahric bu mübhem şahsın kim olduğunu tayin eder.

Hâfızlardan bir cemaat Muslim'in Sahîh'i üzerine bir çok kitaplar tasnif etmişlerdir. Bunlar Muslim'den sonra bir müddet daha hayatta kalmışlar ve âlî isnadlara erişmişlerdir. Bunlar içinde Muslim'in bazı şeyhlerini idrak edenler de vardır. İşte bunlar Muslim'in hadîslerini, onların musannafları içinde zikrolunan bu senedlerle tahrîc etmişlerdir.

«Hülasa mustahraçlar sayesinde Sahîh ve Sünen kitaplarında yalnız bir veya iki tarîk ile rivayet edilen hadîslerin, tarîklerinin ve rivayetlerinin çokluğu açık olarak görülür. Yedi sekiz bini aşmayan Buhârî hadîslerinin altı yüz bin içinden (Sağânî, Şuyuh'l-Buhârî 3 a), yine o miktardaki Muslim hadîslerinin 300 bin hadîs iiçnden seçildiği rivayetlerinin sıhhatına emniyet gelir ve müelliflerince bilinen bu kadar hadîs içinden yalnız tarîkleri en sağlam olanlarının alınmış olduğuna kolayca hüküm verilir.» Tecrîd Ter., 1/123-125).

Mustahrac yazanların başlıcaları şunlardır:

Ebu Bekr Ahmed ibnu İbrahim ibn İsmail el-Cürcânî (371/981).

Ebu Ahmed Muhammed ibnu Ebî Hâmid el-Gıtrîfî (377/987).

Ebu Abdillah Muhammed ibnu Abbas İbn Ebî Zühl-el-Herevî (378/988).

Ebu Bekir Ahmed ibnu Musa el-Isfahanî (416/1025).

(Bu dört zat sırf Buhârî üzerine yazmışlardır.)

Ebu'Avâne Yakûb ibn İsâ el-Esferâyînî (316/927).

Ebu Muhammed Kasım ibn Esbâğ el-Beyyanî el-Kurtubî (340/951).

Ebu Cafer Ahmed ibn Hamdân el-Hayrî en-Nîysabûrî (311/923).

Ebu Bekr Muhammed ibn Muhammed en-Niysabûrî el-Esferâyînî (286/899).

Ebu Bekr Muhammed ibn Abdillah el-Cevzakî en-Niysâburî (388/998).

Ebu Hâmid Ahmed ibn Muhammed el-Herevî eş-Şârıkî (355/965).

Ebu'l-Velîd Hassan ibn Muhammed el-Kazvinî en-Niysâburî (344/955).

Ebu Imrân Mûsâ ibn Abbas el-Cuveynî en-Nîysâburî (323/934).

Ebu'n-Nasr Muhammed ibn Muhammed et-Tûsî (344/955).

Ebu Saîd Ahmed ibn Ebu Bekr el-Hayrî en-Nîysâburî (353/964).

Ebu'l-Fadl (Ahmed ibn Seleme en-Nîysâburî) el-Bezzâr (286/899).

Ebu Nuaym Ahmed ibn Abdillah el-Isfahânî (430/1038).

(Bu 12 zatın mustahracları sırf Muslim üzerinedir.)

Ebu Abdillah Muhammed ibn Yakub eş-Şeybanî en-Nîysâburî, ibnu'l-Ahrem (344/955).

Ebu Zerr Abd ibn Ahmed el-Herevî (434/1042).

Ebu Muhammed Hasan ibn Ebî Tâlib el-Bağdadî el-Hallâl (439/1047).

Ebu Alii Hüseyin ibn Muhammed el-Mâsercesi (365/975).

---

8. Bazan hadisde Arab dili kaidesi'ne muhalefet olur da o ibareyi tercihte zorluğa düşülür. Böyle yerlerde mustahric diğer tarikten lisan kaidesine uygun bir rivayet bulursa sahih olan rivayetin o olduğu anlaşılır.

Ebu Mes'ud Süleyman ibn İbrahim el-Mulenci el-Isbahanî (486/1093).
Ebu Bekr Ahmed bin Ali-el-Mencuveyh-el-Isbahanî (428/1036).
Ebu Bekr Ahmed ibn Abdân eş-Şirâzî (388/998).
Ebu Bekr Ahmed ibn Muhammed el-Havârızmî el-Burkânî (425/1033).
(Bu 8 zatın mustahracları Sahîhayn'dan her ikisi üzerinedir.)
Buhârî üzerine 13, Muslim üzerine 16 Mustahrac yazılmıştır".

19. SAHİHAYN ÜZERİNE MÜSTEDREKLER :

Buhârî ve Müslim'in Sahîhleri üzerine *Müstedrek* isimli eserler de yazılmıştır. Müstedrek, Sahîhlerden biri veya her ikisinin şartlarını hâiz iken bu müelliflerin kitaplarına girmemiş ve dışarıda kalmış olan hadîslerin toplandığı hadîs mecmualarına verilen bir isimdir. Sahîhayn üzerine yapılan başlıca müstedrekler:

Ebu'l-Hasen Ali ibn Umer ed-Dârekudnî (385/995), «el-İstidrâkât ve't-Tetebu'» (200 kadar hadîs ihtiva eder.)

Ebu Mes'ûd İbrahim ibn Muhammed ed-Dıbaşkî (401/1010). Ziyâu'd-Dîn Ebu Abdillâh Muhammed ibn Abdi'l-Vâhid el-Makdisî ed-Dımaşkî (643/1245), Kitabu'l-Ahâdisi'l-Ciyâdi'l-Muhtâra mimmâ leyse fi's-Sahîhayn ev ahadihimâ.»

Ebu Abdillâh Hâkim ibnu'l-Beyyi' (405/1014), «el-Mustedrek alâ Kitabi's-Sahihayn», (Şemsu'd-Din Zehebi (748/1347) «Taakkubât» adlı bir eserinde bunu tenkîh ve telhîs etmiştir. Müstedrek mutlaka bu taakkubât ile birlikte okunmalıdır. Bu iki eser birlikte tabolunmuştur).

Ebu Bekr Ahmed ibn Huseyn el-Beyhakî (458/1065), «*el-İlzâmât*», (Buhârî ile Muslim'in şartlarına uygun olup da kitaplarında olmayan sahîhleri toplamış ve kitaplarına bunları da almaları lâzım gelirdi ma'nâsını kastederek eserine bu ismi vermiştir).

Ebu Zerr Abd ibn Ahmed el-Herevî (434/1042), Hâkim'inki gibi Sahîhayn üzerine bir müstedreki vardır, fakat bu pek meşhur olmamıştır. Adı «Kitabu'l-Mustedrek Ale's-Sahîhayn'dır»".

20. SAHÎHAYN'I BİR ARAYA TOPLAYAN KİTAPLAR :

Sahîhayn'ı bir araya toplayan âlimler de vardır. Yalnız hadîs metinlerini araştıranlar bu kitaplara müracaatta kolaylık bulurlar. Bunların başlıcaları şunlardır:

Ebu Bekr Muhmmed ibn Abdillâh el-Cevzakî (388/998).

---

43. Şerhu'n-Nevevi, Mukaddime, s. 26. Tecrid Ter. 1/221-226, er-Risaletu'l-Mustatrafe, s. 24-28.
44. Şerhu'n-Nevevi, Mukaddime, s. 28; Tecrid Ter., 1/252-253; er-Risâletu'l-Mustatrafe.

Ebu Mes'ûd İbrahim ibn Muhammed Dımaşkî (401/1010).

Ebu Muhammed İsmail ibn Ahmed ibn Furat-es-Serahsî (414/1023).

Ebu Bekr Ahmed ibn Muhammed el-Berkânî (425/1038).

Ebu Abdillâh Muhfammed i bn Ebî Nasr el-Humeydî el-Endelûsî (488/1095).

Ebu Muhammed Huseyn ibn Mes'ûd el-Ferra el-Bağavî (516/1122).

Abdu'l-Hakk ibn Abdirrahmân el-İşbîlî -ibnu'l-Harrat- (581/1185).

Ebu Abdillâh Muhammed ibn Huseyn el-Merrî (582/1186).

Ebu Hafs Umar ibn Bedr ibn Saîd el-Mevsılî (622/1225).

Ebu Cafer Ahmed ibn Muhammed Kurtubî -ibn Ebî Hucce- (642/1244)

Bunlardan her birinin «*Kitâbu'l-Cem'beyne's-Sahîhayn*» isimli kitapları vardır. Bu ismi taşıyan şu on kitabın her birinde başka başka usuller seçilmiştir. Ancak şu var ki Humeydî'ninkinden mâadası hep bâb'lar üzerine tertip edilmiştir. Humeydî ise hadîsleri râvîleri olan sahâbilerin üstünlük derecelerine göre tertibetmiştir: Önce Ebu Bekr'in sonra diğer üç Halifenin, daha sonra cennetle müjdelenen en sahâbîden geri kalan altısının ilâ... hadîslerini sıralamıştır (Tec. Ter., 1/257).

21. SAHÎHAYN İLE BİRLİKTE DİĞER BAZILARINI DA BİR ARAYA TOPLAYAN KİTAPLAR :

Radıyyu'd-Dîn ibn Huseyn es-Sağânî (650/1252), «Meşariku'l-Envârı'n-Nebeviyye min Sıhâhi'l-Ahbâri'l-Mustafaviyye» (Bir çok şerhleri vardır).

Ebu'l-Hasen Rezin ibn Muâviye el-Abderî es-Serakustî el-Endelûsî (535/1140), «el-Cem' beyne usuli's-Sitte» (Muvatta', Buharî, Muslim, Ebu Dâvûd, Tirmizî ve Neseî).

Ebu's-Saâdât Mecdu'd-Dîn ibnu'l-Esîr el-Cezerî (606/1209), «Câmiu'l-Usûl min Ahâdîsi'r-Rasûl» (Bir çok tecridleri ve Zevâidleri vardır.)

Ebu Abdillâh (Muhammed ibn Atîk) ibn Ali el-Gırnâtî (646/1248), Kitabu «Envâru'l-Misbah fi'l-Cem'i beyne'l-Kütübi's-Sitteti's-Sıhâh» ve «Câmiul'-Cevâmiı's-Seb'a» (Sahîhayn, dört Sünen ve Dârimî'nin Süneni).

İmâdu'd-Dîn Ebu'l-Fidâ İsmail ibn Umer -ibn Kesîr- (774/1372), «el-Cem' beyne'l-Usûli's-Sitte ve mesânîd-i Ahmed ve'l-Bezzâr ve'l-Mu'cemi'l-Kebîr» (Bu büyük bir müsned'dir). Kendisi buna, «Câmiu'l-Mesânîd Ve's-Sünen el-Hâdî ilâ Akvemi Sünen» adını vermiştir.

Ebu'l-Ferec ibnu'l-Cevzî (597/1200), «Câmiu'l-Mesânîd bi Luhsı'l-Esânîd» (bunda Sahîhayn'ı, Tirmizi'yi ve müsned-i Ahmed'i cemetmiştir).

Ebu Muhammed el-Bağavî (516/1123), Mesâbihu's-Sünneh (içinde sıhâh ve hısân hadîslerden 4484 hadîs toplamıştır. Sıhâh ile, Sahîhayn'ın veya ikisinden birinin tahrîclerini, hısân ile Ebu Davud, Tirmizî ve diğerlerinin tahrîclerini kasdeder. Hatîb Tebrizî tarafından «*Mişkâtu'l-*

Mesâbîh..» adı ile yeniden tertibedilmiş, bir çok âlimler tarafından şerhler yazılmıştır.) ".

«el-Envâru'l-Lem'a fi'l-Cem'ı beyne's-Sıhahı's-Seb'a» ".

22. SAHÎHİN MUHTASARLARI :

Ebu'l-Fadl Muhammed ibn Abdillâh el-Mursî (655/1255).

Zekiyyu'd-Dîn Abdu'l-Azîm ibn Abdi'l-Kavî el-Munzirî (656/1258) nin «*Muhtasar*»ları vardır.

Ebu'l-Abbas Ahmed ibn Ebî Hafs Umer el-Kurtubî (656/1258), «Telhîsu Sahîh Muslim» (Süleymaniye I. Ahmed kısmı, rak. 82).

23. SAHÎHAYN'IN İTTİFAKLARINI TOPLAYANLAR :

Takıyu'd-Dîn Abdu'l-Ğanî ibn Abdi'l-Vâhid el-Makdisî ed-Dımaşkî (600/1203) nin: «Umdetu'l-Ahkâm», (ibnu Dakîki'l-Îyd 702/1302 Şerhi ile 4 cild halinde Mısır'da basılmıştır.) İsminden de anlaşılacağı üzere bunda yalnız ahkâm hadîsleri ele alınmıştır.

Yine aynı müellife veya başkasına nisbet edilen, «Nesru'd-Durer fî Ahâdîsi Hayri'l-Beşer».

Muhammed Habîbullah eş-Şınkîtî (1363/1944), «Zâdu'l-Muslim fîma't-Tafaka Aleyhi'l-Buhârî maa Muslim» ".

---

45. Tecrid Ter., 1/257; er-Risâletu'l-Mustatrafe, s. 141-142.

46. Eser baş tarafta Muslim Sahîh'inin güzel bir tecridini ihtiva etmektedir. Eserde Sahîhayn ile dört Sünen ve Dârimîn'in müsnedi toplanmıştır. Müellif evvelâ Müslimi'n Sahîh'indeki hadisleri — aynı Zebidi'nin Buhârî Tecrîdi tarzında — tecrîd etmiş, kitabını 15 sene tedris ettikten sonra talebesinin arzusu üzerine Buhârî'nin, Müslim'de bulunmıyan hadislerini de tecrid ederek ayrı bir kısım yapmış. Bunu da bir sene kadar tedris etikten sonra İlhanlı Devletinin meşhur Sadrıâzamı Divanu'l-Memâlik sâhibi Muhammedu'bnu Cuveynî'nin emir ve tavsiyesi üzerine diğer beş kitabın Sahîhaynd'a olmayan hadislerini tecrid ederek ayrı ayrı kısımlarda toplamıştır. Böylece bu yedi kitabın ihtiva ettiği takriben 30 bin hadisi tekrarsız olarak bir araya getirmiştir. Tarihi karinelere göre eser 653/1255 ile 683/1284 yılları arasında te'lif edilmiş olmalıdır. Kitabın tam bir nushası Lâleli Kütüphanesi 404 rakamında, ilk yarısı ise Beyazıt Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi kısmı 538 rakamında ve Ayasofya Kütüphanesi 459 rakamında mevcuttur. Bu nushalarda müellif ismi yokdur. Süleymaniye Şehid Ali Paşa kısmı 373 deki nushada, Ebû Sa'd Mahmûd Ibnu'l-Kemâl es-Sâvî'nin te'lifi olduğu bir iki yerinde yazılıdır. Fotokopi hâlindeki Şehid Ali Paşa Kütüphanesi fihristi s. 16 da ve kütüphanenin tesbit fişinde de bu isim müellif olarak görülmektedir.

47. Muttafakun aleyh hadislerin hepsini toplamamıştır. Hadislerin ilk harflerine göre tertiplenmiş olarak sadece kavlî hadislerle yetinmiş, bir de bunlara «Kâne» lafzı ile başlıyan Şemâil hadisleri ile «Neha» lafzı ile başlıyan hadisleri ilâve etmiştir. Kitaptaki bütün hadislerin sayısı 1368 dir. Talebesi üstad Muhammed eş-Şernûbî şerhi ile birlikte beş cild halinde basılmıştır.

Muhammed Fuad Abdulbakiy, «el-Lu'luu ve'l-Mercân fîma't-Tefaka aleyhi'ş-Şeyhân» [48].

24. SAHÎHAYN'A «ETRAF» YAZANLAR :

Etraf kitapları, içlerinde hadîsin bütün isnadlarını toplamakla beraber, o hadîsin geri kalan kısmına delâlet edecek bir «Taraf»ının zikredilmesiyle yetinilen kitaplardır. Bunlar ya bütün hadîs kitaplarını kaplıyacak surette veya bir takım hususî kitaplara bağlanmak suretiyle meydana getirilirler.

Sahîhayn hakkındaki en meşhur «*Etraf*» kitapları şunlardır:

Ebu Mes'ûd İbrahim ibn Muhammed ibn Ubeyd ed-Dımaşkî (401/1010), «Etrâfu's-Sahîhayn».

Ebu Muhammed (Halef) ibn Muhammed ibn Ali ibn Hamdûn el-Vâsıtî (401/1010), «Etrâfu's-Sahîhayn».

Ebu Nuaym Ahmed ibn Abdillah el-Isbahânî (430/1038), «Etrâfu's-Sahîhayn.»

İbn Hacer el-Askalanî (852/1148), «Etrâfu's-Sahîhayn..»

Diğer kitaplarla beraber Sahîhayn'ın Etrafı :

Ebu'l-Abbas Ahmed ibn Sâbit ibn Muhammed et-Tarkî, «Etrâfu Kutübi'l-Hamse».

Ebu'l-Fadl Muhammed ibn Tahir el-Makdısî (507/1113), «Etrâfu's-Sitte» (Sahîhân ve dört Sünen).

Cemâlu'd--Dîn Ebu'l-Haccâc Yûsuf ibnu Abdirrahmân ed-Dımaşkî (742/1341), «Etrâfu's-Sitte» [49].

25. SAHÎHAYN'IN RİCÂLİ HAKKINDAKİ KİTAPLAR :

Yalnız Buhârî'nin Ricâli Hakkında :
Ahmed ibnu Muhamed el-Kelâbâzî (398/1007).
Muhammed ibn Dâvûd el-Kurdî (925/1519).
Huseyn ibn Huseyn Şâfîzâde (1279/1862).
«Esâmi-i Ruvâtı Sahîh-i Buhârî».

---

48. Müellif bu kitapta Buhârî ile Muslim'in ittifak ettiği hadisleri toplamış ve bütün faideleri ve kıymetleri cemeden bir yol tutmuş. Kitabını tertibde İmam Muslim'in tertibini seçmiş, O'nun kitap ve bâb isimlerini rakamlarıyla beraber aldığı gibi Buhârî Sahîh'inden de, onun Muslim ile ittifak ettiği hadisin metnini almıştır. Metinleri güzelce harekelemiştir. Hâşiye olarak hadis lafızlarını ve bazı ibareleri açıklayan latif şerhler koymuştur. Eser üç cild'de 2006 adet muttafakun aleyh hadis ihtiva etmektedir.

49. er-Risaletu'l-Mustatrafe, s. 137-139, el-Hadis ve'l-Muhaddisûn, s. 434.

Yalnız Muslim'in Ricâli Hakkında :

Ebu Bekr Ahmed ibn Ali el-Isfahânî —ibn Mencûye— (428/1036), «el-Kitâb fî Ricâli Sahîh-i Muslim).

Muhammed ibn Ahmed ez-Zehebî, «Tesmiyetu Rıcâli Sahîh-i Muslim ellezîne inferade bihim ani'l-Buhârî».

Her ikisinin Ricâli Hakkında :

Ebu'l-Kâsım Hibetullah ibn Hasen et-Taberî —Lakkânî— (498/1104).

Ebu'l-Fadl Muhammed ibn Tâhir el-Makdisî (507/1113), «Kitabu'l-Cem' beyne Ricâli's-Sahîhayn».

Şihâbu'd-Dîn Ebu'l-Huseyn Ahmed ibn Ahmed bin Hakkârî (763/1361).

Sirâcu'd-Dîn Ebu Hafs Umer ibn Raslân el-Buklînî (805/1402).

Imâdu'd-Dîn Ebu Zekeriyyâ Yahya ibn Ebî Bekr el-Âmirî el-Yemenî (893/1487), «er-Riyâdu'l-Mustatâbe fî Cümleti Men Ravâ fi's-Sahihayn Mine's-Sahâbe».

Abdu'l-Ğânî ibn Safiyiddîn Ahmed ibn Muhammed el-Bahrânî (1174/1760), «Kurratu'l-Ayneyn fî Dabtı Esmâ-ı Ricâli's-Sahîhayn»[50].

Ebu'l-Mahâsin Muhammed ibn Ali el-Hasan, Tezkira fî Ricâli'l-Aşara Köprülü Kütüp. rak. 263. (Bunda el-Kütübü's-Sitte'den başka Ebû Hanîfe, Şafiî ve Ahmed ibn Hanbel'in Müsned'leri ve İmam Malik'in Muvatta'ı ele alınmıştır.)

26. SAHÎHAYN'IN DIŞINDAKİ SAHÎH HADÎSLER MESELESİ :

«Bazı kimseler, sahîh hadîsler yalnız Buhârî ile Muslim'in «*Câmi*«lerindeki hadîslerden ibarettir zannederler. Halbuki bu iki imâm kitaplarına Sahîh'den mâadasını almamayı taahhüd etmişlerse de, kaplayıcı bir surette bütün Sahîhleri toplamayı taahhüd etmemişlerdir. Buhârî: «*Câmi'*ime Sahîh olmadık hiç bir hadîs koymadım. Kitap pek uzun olmasın diye bir çok sahîhleri de bıraktım» demiştir.

«Sen yalnız Sahîh olan hadîsleri bir yere toplamakla bid'atcılara bize karşı silâh vermiş oldun. Onlara senin kitabında olmayan bir hadîsi huccet getirdiğimizde, dediğiniz hadîs Sahîh değildir diye cevap veriyorlar...» şeklinde söyledikleri zaman Muslim de şu cevabı vermiştir: «Ben bu kitabı ortaya çıkardığım zaman içindekiler Sahîh'tir dedim ise orada yazmadığım hadîsler zayıftır demedim. Sahîhlerden seçtiğim bu kitabı yanımda bulunsun ve benden yazacak kimsenin elinde bulunsun da sırhatından şüphe etmesin diye yazdım».

---

50. er-Risâletu'l-Mustatrafa, s. 166-170.

«Rasûlullah'ın namazının sıfatı bâbındaki; اذا اقرأ فانصتوا = *İmam Kırâat ettiği zaman susunuz!* meâlinde olan Ebu Hureyre hadîsi, Muslim'den: Bu hadis sahîh midir? diye sorulmuş. Muslim: O benim indimde sahîhtir, diye cevap vermiş. Bunun yüzerine kendisine: Öyle ise bu hadîsi niçin *el-Musnedu's-Sahîh*'e katmadın? denilmiş, Muslim buna: Ben kendimce sahîh olan her hadîsi bu kitaba yazmadım. Ben yalnız buraya sıhhatı üzerinde hadîscilerin ittifak ettiklerini koydum, demiştir.»

Rivayete göre Muslim'in sıhhat için aradığı icmâ imam Ahmed ibn Hanbel (241/855), ile Yahya'bnu Maîn (233/847), Usmân ibn Şeybe (239/853) ve Saîd ibn Mansûr Horasanî (227/841)nin icmâlarıdır.

Bazıları şeyhayn'ın fetv ettikleri sahîh hadîsler pek azdır, demişlerse de Buhârî'nin Sahîh hadîslerden terkettiklerim yazdıklarımdan çoktur, demiş olmasına; Hâkim'in de Sahîhtir diyerek *Mustedrek*'ine dercedip itirazdan salim kalan hadîsleri büyük bir kitap tuttuğuna göre bu dava müsellem değildir.. (Tecrîd Ter., 1/216, Şerhu'n-Nevevî, Mukaddime, İbnu's-Salâh, Mukaddime, s. 8).

27. MUSLİM SAHÎH'İNİN MUHTELİF TAB'LARI :

Sahîh'in müstakil veya şerhli olarak çeşitli baskıları yapılmıştır:

1265	tarihli	Kalkutta (Calcutta)	tab'ı
1283	»	Kahire	»
1290	»	Kahire	»
1319	»	Delhi	»
1320	»	Istanbul	»
1327	»	Mısır	»
1330	»	Istanbul	»
1349	»	Mısır	»
1375/1955	»	Mısır	»

İtimad edilmiş bir çok nüshalarla mükerrer mukabeleler yapılmak suretiyle hazırlanan nüshanın Mehmed Zihnî Efendi (1332/1914)nin kalemi ile harekeli, tashihli ve hâşiyeli olarak sekiz cüz (4 cild) halinde Maarif Nezareti tarafından yapılan 1330 tarihli Matbaa-ı Âmire tab'ı cidden güzeldir.

Muhammed Fuâd Abdulbâkî tarafından *«Miftâhu Kunûzi's-Sünne»* ve *«el-Mu'cemu'l-Mufahras li Elfâzı'l-Hadîsi'n-Nebevî»* adlı fihristlere göre Kitâb, bâb ve hadîsleri rakamlı ve kısa hâşiyeler konmuş olarak hazırlandıktan sonra 1375/1955 tarihinde Kahire'de yapılan tab'ı da çok güzeldir. Bu baskıda Âmire tab'ından fazla olarak çeşitli fihristlerden meydana gelen bir de *Fihristler Cildi* ilâve edilmiştir.

D — KAYNAK KİTAPLAR FİHRİSTİ[51]

1. GİRİŞ KISMINI ve TERCEMEYİ HAZIRLARKEN FAYDALANDIĞIMIZ VEYA FAYDALANILABİLECEK KAYNAKLARIN BAŞLICALARI ŞUNLARDIR :

Ahmed Emin, Duha'l-İslâm, Kahire, 1357/1938.

Ahmed Naîm ve Kamil Miras, Tecrîd-i Sarîh Tercemesi İst. 1928-1944.

Askalânî, İbn Hacer, Ta'lîku-t-Ta'lîk Ayasofya Kütüp. rak. 472.

Askalânî, İbn Hacer, Fethu'l-Bârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî, İst., 1308.

Askalânî, İbn Hacer, Tehzîbu't-Tehzîb, Haydarabad, 1325.

Askalânî, İbn Hacer, Hedyu's-Sârî li Sahîhi Ebî Abdillah el-Buhârî, Bulak, 1301.

Askalânî, İbn Hacer, Nubhetu'l-Fiker fî Mustalahi Ehli'l-Eser (Aliyyu'l-Karî Şerhi ile) İst., 1327.

Askalânî İbn Hacer, Lisânu'l-Mîzan, Haydarabad, 1329-1331.

Alaî, Şeyh Salahud-Din Halil, Muşkilu-s-Sahîhayn, Süleymaniye Çelebi Abdullah kısmı rak. 476/2.

Aynî, Umdetu'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî, İst., 1308.

Bâcî, Ebu-l-Velîd: Kitabu-l-cerhi ve-ta'dîl fî esmai-r-ricâli-l-mezkura fî Sahîhi'l-Buhârî ve Muslim, Nuruosmaniye Kütüp. rak. 766.

Buhârî, Muhammed ibn İsmail, el-Câmiu's-Sahîh, İst., 1315.

Buhârî, Muhammed ibn İsmail, et-Tarihu'l-Kebir, Haydarabad, 1941-1945.

Bursalı, Mehmed Tâhir, Osmanlı Müellifleri, İst., 1333-1342.

Brockelmann; Geschichte der Arabischen Litteratur, Leiden, 1944-1949, Supple. 1937-1942.

Erdebilî, Muhammed ibn Ali, Camiu'r-Ruvât, Tahran, 1334.

Ebu'l-Fidâ, el-Muhtasar min Ahbari'l-Beşer)Tarihu Ebi'l-Fidâ diye de tanınır), Mısır, 1325.

Ebu Ali el Hüseyn ibn Muhammed ibn Ahmed el Gassânî el Ceyyânî, Takyîdu'l Muhmel ve Temyizu'l-Müşkil, Bayezid Kütüp. rak. 1211.

Ebu'l-Fedâil el-Hasen ibn Muhammed ibn Hasen es-Sağânî, Kitabun

---

51. **Fihrist** yahut sonundaki «T» nın hazfı ile **Fihris** kitaplar defteri ma'nâsınadır. Bu gün eski kütüphane defterlerine hâlâ aynı isim verilmektedir. Farsçadan muarreb olan bu kelime aslında **Câmiu'l-Eşya** demektir. Kamûs mütercimi Asım Efendi: «Fihris, O, tafsili müfredadtır ki, kitap evvellerinde müştemil olduğu fasıllar ve bâblar beyân olunur. Ve kitapların isimleri tesbit olunan sahifeye —deftere— denir.» diyor. Araplar fihris derler. Bizde iki ma'nâsı da kullanılır.

fîyhi Esamî Şuyûhi Ebî Abdillâh Muhammed ibn İbrahim ibn Muğıyra el-Buhârî, Süleymaniye, Karaçelebizade kısmı, rak. 68.

Ebu'l-Mahasin Muhammed ibn Ali ibn el-Hasen, Tezkiratu'l-Ricali'l-Aşara, Köprülü Kütüp. rak. 263.

Ebu Saîd Muhammed Abdu'l-Hâdî ibn Muhammed Abdi'l-Kerîm, Hâdî'l-Müsterşidîn ilâ ittisali'l-Musnidîn (el-Mulakkab bi takrîbi'l-Murad fî Ref'i'l-Esnâd), Haydarabad, 1355.

Ebu Ubeyd el-Kâsım ibn Sellâm el-Herevî, Garîbu'l-Hadîs, Köprülü Kütüp. rak. 455.

Ebu Zehu, Muhammed Muhammed, el-Hadîs ve'l-Muhaddisun, Mısır, 1378/1958.

Ferrâ, Takıyu'd-Din İbrahim ibn Muhammed el-Makdisî ed-Dımaşkî, ez-Zeyl Alâ Tabakati'l-Hanbeliyye.

Fihristu Dârı'l-Kutubi'l-Mısrıyye, Kahire, 1342/1924.

Hacı Halife Kâtip Çelebi, Kitabu Keşfi'z-Zünun an Esmai'l-Kutubi Ve'l-Funûn, İst. 1360-1362/1941-1943.

Hâfız Nâsıru'd-Din Ebu'l-Abbas Ahmed ibn Vecîhi-d-Dîn Muhammed ibn Mansur... Hatîbu İskenderiyye, Kitâbu'l-Mutevârî alâ Terâcimi Ebvabi'l-Buhârî, Umumi Kütüp. rak. 1115.

Hâkim, el-Medhal ilâ marifeti Kitabi'l-İklîl, Şehid Ali Paşa Kütüp. rak. 346.

Hâkim, Kitabu Ma'rifeti Ulûmi'l-Hadîs, Kahire, 1937.

Hamidullah, Sahifetu Hemmâm ibn Munebbih, Dımaşk, 1372/1953.

Hattâbî, Ebu Süleyman Hamd ibn Muhammed: Şerhu Sahîhi'l-Buhârî el-Müsemma bi İ'lâmı's-Sünen, Feyzullah Efendi Kütüp. rak. 437.

Hatîb el-Bağdadî, Kitabu'l-Kifâye fî ilmi'r-Rivaye, Haydarabad, 1357.

Hatîb el-Bağdadî, Şerefu Ashâbi'l-Hadîs, Atıf Efendi Kütüp. rak. 601.

Hatîb el-Bağdadî, el-Esmau'l-Mubheme fî enbaî'l-Muhkeme, Feyzullah Efendi Kütüp. rak. 497.

Hatîb el-Bağdadî, Kitabu'l-Fasl li'l-Vasli'l-Mudrec fi'n-Nakl, Topkapı Sarayı III. Ahmed kısmı, rak. 612.

Hatîb el-Bağdadî, Takyîdu'l-İlm, Dımaşk, 1949.

Hatîb el-Bağdadî, Tarihu Bağdad, Kahire, 1349/1931.

Hût el-Beyrûtî, Esnâ'l-Merâtib fî Ehâdîsi Muhtelifeti'l-Meratib, Kahire, 1346.

İbn Abdi'l-Hâdî, Tezkiratu'l-Huffâz, Haydarabad, tarihsiz.

İbn Asâkir, Tarihu Dımaşk, 1954.

İbnu Cevzî, el-Muntazam fî Tarîhi'l-Mulûk ve'l-Umem, Haydarabad, 1357.

İbnu'l-Esîr, en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser, Kahire, 1318.

İbnu'l-Esîr, el-Kâmil fıt'a-Tarih, Mısır, 1301.

İbnu'l-Esîr, el-Lübâb fî Tehzîbi'l-Ensâb, Mısır, 1356-1369.

İbn Hanbel, Ahmed, el-Musned, Kahire, 1313.

İbn Hanbel, Ahmed, Kitabu'l-İlel ve Mağfiretu'r-Ricâl, Ankara, 1963.

İbn Hazm, el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkam, Kahire, 1346.

İbn Kesîr, el-Bâisu'l-Hasîs Şerhu İhtisâri Ulûmi'l-Hadîs (Tahkik Ahmed Muhammed Şâkir) Kahire, 1370/1951.

İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye, Mısır, 1351.

İbn Ebî Ya'lâ, Tabakâtu'l-Hanâbile, Mısır, 1371/1952.

İbn Ebî Ya'lâ, Tabakâtu'l-Hanâbile (İhtisaru Muhammed ibn Abdilkadir en-Nablûsî) Dımaşk, 1350.

İbn Haldûn, el-Mukaddime, Mısır, tarihsiz.

İbn Hallikân, Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zaman. Mısır, 1367/1949.

İbn Kuteybe, Kitabu'l-Haârif, Kahire, 1300.

İbn Kuteybe, Kitabu Te'vil-i Muhtelifi'l-Hadîs, Kahire, 1326.

İbn Imâd, Şezerâtu'z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb, Kahire, 1350.

İbn Nedîm, el-Fihrist, Mısır, 1948.

İbnu's-Salah, Ulûmu'l-Hadîs («Mukaddimetu'bni's-Salâh»), Kahire, 1328 (Haleb, 1350/1931 Şerhli tab'ı).

İbn Tağrî Berdî, en-Nucûmu'z-Zâhira fî Mulûki Mısra ve'l-Kahira, 1351/1932.

İbn Teymiyye, Minhâcu's-Sünneti'n-Nebeviyye fî Nakzı Kelâmi'ş-Şiati ve'l-Kaderiyye, Bulak, 1322.

İslâm Ansiklopedisi, M.E.B. İst., 1950/1960.

İsmail Paşa el-Bağdadî, Hediyyetu'l-Ârifîn Esmeâu'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannıfîn, İst., 1951-1955.

İsmail Paşa el-Bağdadî, Kitabu Izhârı'l-Meknûn fi'z-Zeyli alâ Keşfi'z-Zünûn an Esâmi'l-Kutubi ve'l-Kanûn, İst., 1945-1947.

Karî, Mulla Ali, Haşiyyetun alâ Şerhi Nuhbeti'l-Fiker fî Mustalahâti Ehli'l-Eser, İst., 1327.

Karî, Mulla Ali, Kitabu Mevduâti'l-Kebîr, İst., 1289.

Kasımî, Kavâidu't-Tahdîs min Funûni Mustalahi'l-Hadîs, Ta'lîk Muhammed Behce el-Bîtâr, Dımaşk, 1352/1925.

Kastallânî, Muslihu'd-Din, İrşâdu's-Sârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî, Kahire, 1307.

Kadî Iyâd, Kitâbu'l-İlma' ilâ Marifeti Usûli'r-Rivaye ve Takyîdi's-sema' ve Cumelin min Fadâili İlmi'l-Hadîs ve Ehlihi ve Nuketin min Edebi Hameletıhî ve Naklıhî. Ayasofya Kütüp. rak. 433.

Kirmanî, el-Buhârî bi Şerhi'l-Buhârî (25 cüz) Kahire, 1935-1945.

Kurtubî, Abdullah ibn Muhammed, Akdıyetu Rasûlillah (S) Kahire, 1346.

Kehhâle, Umer Rıza, Mu'cemu Müellifîn Terâcumu Musannıfîn fı'l-Kutubi'l-Arabiyye, Dımaşk, 1376/1957.

Kettânî, Muhammed ibn Câfer, er-Risaletu'l-Mustatrafe li Beyâni Meşrûdi Kutubi's-Sunneti'l-Muşerrafe, Beyrut, 1332, Karaçi, 1379/1960.

Lutfî, Abdulbedi', Fihrisu Mahtûtâti'l-Musavvera, Kahire, 1956.

Makrîzî, Kitabu'l-Hıtat ve'l-Âsâr, Kahire, 1270.

Meknâsî, Ahmed Muhammed, Fihrisu'l-Müellifîn ve'l-Anâvîn, Tatvan (el-Mağribu'l-Aksâ) 1372/1952.

Muhammed Ebu'l-Fadl (Şeyhu'l-Ezher), et-Tırâzu'l-Hadîs fî Fenni Mustalahi'l-Hadîs, Kahire, 1943.

Muhammed Huseyin, Fihristu'l-Kutubi'l-Arabiyye el-Mahfûza bi'l-Kutuphâneti'l-Hıdviyye, Mısır, 1301-1309.

Musannafu'bni Ebî Şeybe, Köprülü Kütüp. rak. 438

Musannafu Abdırrazzak ibn Hemmam... es-San'ânî, 1-5. cüz Murad Molla Kütüp. rak. 596-600, 6. cüz Feyzullah Efendi Kütüp. rak. 541.

Nevevî, Muhyıddîn, Şerhu Sahîhi'l-Buhârî, Kılıç Ali Paşa Kütüp. rak. 243.

Nevevî, Muhyıddîn, et-Takrîb ve't-Teysîr li Ma'rifeti Suneni'l-Beşîri'n-Nezîr (Suyûtî Şerhi ile) Mısır, 1307.

Nevevî, Muhyıddîn, Tehzîbu'l-Esmâ ve'l-Lügât, Gotha (Çekoslovakya), 1242.

Okiç, M. Tayyib, Bazı Hadîs Meseleleri Üzerine Tedkikler, İst., 1959.

Râmehurmuzî, Ebu Muhammed Hasan ibn Abdirrahmân, el-Muhaddisu'l-Fâsıl beyne'r-Râvî ve'l-Vâî (İst., Köprülü Kütüp. rak. 397, Şehit Ali Paşa Kütüp. rak. 537 yazma).

Şâfiî Muhammed ibn İdris, er-Risâle, Tahkîk Ahmed Muhammed Şâkir, Kahire, 1358/1940.

Şâtıbî, Ebu İbrahim ibn Musa, el-Muvafakât fî Usûli'ş-Şerîa, Mısır (Abullah Dıraz'ın Şerh ve tâlikâtı ile 4 cild).

Şâtıbî, Ebu İbrahim ibn Musa, el-İ'tisâm, Mısır, 1332.

Şattî, Muhammed Cemîl, Muhtasaru Tabakâti'l-Hanâbile, Dımaşk, 1339.

Şemsuddin Sâmî, Kamûsu'l-A'lâm, İst., 1306-1316.

Şerif Radî, el-Mecâzâtu'n-Nebeviyye, Tahkîk Mahmûd Mustafa, Kahire, 1356/1937.

Sem'ânî Abdul Kerim ibn Muhammed, Edebu'l-İmlâ ve'l-İstimlâ, Leiden, 1952.

Safedî, Salâhu'd-Dîn Halil ibn Aybek, el-Vafî bi'l-Vefeyât, İst., 1949.

Serkis, Yûsuf Elyan, Mu'cemu'l-Matbûâti'l-Arabiyyeti ve'l-Muarraba (Matbaanın zuhurundan 1919 yılına kadar) Kahire, 1346/1928 — 1349/1931.

Sezgin, Dr. M. Fuad: Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar, İstanbul, 1956.

Subkî, Tacuddîn, Tabakatu'ş-Şâfiyyeti'l-Kübrâ, Mısır, 1323.

Suyûtî, et-Tavşîh ve't-Ta'lik ale'l-Camii's-Sahîh (= Ta'liktu's-Suyûtî ale'l-Buhârî), Topkapı Saray Kütüp. Medine kısmı, rak. 261.

Suyûtî, Tedrîbu'r-Râvî fî Şerhi Takrîbi'n-Nevevî, Mısır, 1307.

Taberî, Ebu Cafer Muhammed ibn Cerîr: Târihu'l-Ümem ve'l-Mulûk, Leiden, 1876-1901.

Taşköprî Zâde Ahmed, Mevzûâatu'l-Ulûm, Mütercimi müellifin oğlu Kemâluddîn Muhammed, İst., 1313.

Taşköprî Zâde, Miftahu's-Saâde ve Misbâhu's-Siyâde, Haydarabad, 1328.

Tahânuvî Şeyh Ali, Keşşâfu Istılâhâtı'l-Funûn, İst., 1317.

Ukberî, İ'râbu Hadîsi'n-Nebevî (İst., Pertev Paşa, rak. 56).

Wensinck, (Nâşir), Dr. E. Y.: El-Mu'cemu'l-Mufahras li Elfâzı'l-Hadîsi'n-Nebevî, Leiden, 1936.

Yâfiî, Mir'âtu'l-Cinân, Haydarabad, 1337-1939.

Yakût, Ebu Abdillah Yakut ibn Abdillah el-Hamavî, Mu'semu'l-Buldân, Mısır, 1323/1906, Leipzig, 1886.

Zebîdî, Muhammed ibn Muhammed, İthâfu's-Sâde, Mısır, 1311.

Zehebî, Şemseddin, Mizânu'l-İ'tidâl fî Nakdı'r-Ricâl, Mısır, 1325.

Zehebî, Şemsuddin, Tezkiratu'l-Huffâz, Haydarabad, 1333-1334. («Tabakâtu'l-Huffâz» da deniyor).

Zehebî, Şemsuddin, Tarihu'l-İslâm ve Tabakâtu'l-Meşâhir ve'l-A'lâm, Kahire, 1367. (Topkapı Sarayı III. Ahmed rak. 2913).

Zehebî, Şemsuddin, Siyeru'n-Nubelâ (Şimdi bazı cüzlerinde gelmiş olan «Siyeru Al'âmi'n-Nübelâ» ismi ile Mısır'da basıldı).

Zehebî Ebu Abdillah Muhammed ibn Ahmed ibn Usman ez-Zehebî, Muğnî fî Tabakâtı'l-Muhaddisîn, Feyzullah Efendi Kütüp. rak. 1528.

Zeydan, Curcî, Tarihu Edebi'l-Lugati'l-Arabiyye, Kahire, 1936.

Zikirli, Hayruddin, el-A'lâm, Kâmûsu Teracüme li Eşheri'r-Ricâli ve'n-Nisâ mine'l-Arab ve'l-Musta'rabîn vel'l-Musteşrikîn, 1373-1378/1954-1959.

Zikirli, Hayreddin, el-A'lâm'ın 10/260-360 arasında harf sırası ile ve «el-Masâdır ve'l-Merâci'» ismi ile çok güzel kitablar fihristi.

2. MUSLİM'İN HAL TERCEMESİ ve ESERLERİNDEN BAHSEDEN ANA KANAKLAR :

Ebu'l-Fidâ, el-Muhtasar min Ahbâri'l-Beşer 2/54,
Ebu Saîd Abdulhâdî, Hâdi'l-Müsterşidîn ilâ ittisâli'l-Musnidîn 328,
Ferra, Tabakâtu'l-Hanâbile 1/337, (246),

Hacı Halîfe (Kâtip Çelebi), Keşfüz-Zunûn, I-II: 175, 202, 485, 555, 1099, 1159, 1160, 1387, 1399, 1405, 1453, 1464, 1469.
Hâtib el-Bağdadî, Tarihu Bağdad 13/100-104,
Hayruddin ez-Zirikli, el-A'lâm 8/17-118,
Lutfi Abdu'l-Bedî', Fihrisu'l-Mahtutâti'l-Musavvara 2/210,
İbnu'l-Cevzî, el-Muntazam fî Tarihi'l-Mulûk ve'l-Umem 2:5/32-33.
İbnu'l-Esîr, el-Lubâb 2/263,
İbnu'l-Esîr, el-Kâmil fi't-Tarih 7/95, (6/7),
İbnu'l-Hacer, Tehzîbu't-Tehzîb 10/126-128,
İbnu'l-Hacer, Muhtasaru Duveli'l-İslâm 1/124,
İbn Hallikân, Vefayâtu'l-A'yân 2/119-120, (II. Tab: 4/280-282),
İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye 11/33,
İbn Abdi'l-Hâdî, Tezkiratu'l-Huffâz,
İbn İmâd, Şezerâtu'z-Zeheb 2/144-145,
İbn Nedîm, el-Fihrist 1/23, (336),
İbn Tağrî Berdî, en-Nücûmu'z-Zâhira 3/33-34,
İsmail Paşa Bağdadî, Hediyyetu'l-Ârifîn 2/431,
Meknâsî, Fihrisu'l-Muellifîn ve'l-Anâvîn 299,
Muhammed Huseyin, Fihrusu'l-Hidviyye 1/315-319 (203-208),
Nevevî, Tehzîbu'l-Esmâ ve'l-Lugât 2/89-92,
Nevevî, Şerhu'n-Nevevî, Mukaddime 1/1-42,
Umar Rıza Kehhale, Mu'semu'l-Muellifîn 12/233-234,
Safedî, el-Vâfî 24/145-147,
Şemsu'd-Din Sâmî, Kamûsu'l-A'lâm 6/4281,
Serkis, Mu'cemu'l-Matbûât 2/1745-1746,
Taş Köprî, Miftâhu's-Saâde 2/8-9,
Tayyibî, Miftâhu's-Saâde 2/96,
Ya'fiî Mir'âtu'l-Cinân 2/174-175,
Yusuf el-Iş, Fihrisu Mahtûtâti'z-Zehiriyye 6/202-203,
Zehebî, Tezkiretu'l-Huffâz 2/150-152, 2/165-167,
Zehebî, Siyeru'n-Nubelâ 8/275-280,
Brockelmann, I, 166 (160). Sup. I:265-266,
Fihristu'bni Hayr, 212,
İslâm Ansiklopedisi 8/821-822 (5/47-54 Hadîs dolayısiyle, 2/771-772 Buhârî dolayısiyle),
Les Manuscrits arabes de l'Escurial 3:82,
Mingana, Catalogue of aribis manuscrips, 214-217,
Muhammed Ebu Şehbe, el-Hac 6:66-71 (Mecmua),
Wensinck, Encyclopédie de l'İslam III:808, [52].

---

52. Umer Rıda Kehhâle, Mu'cem'ul-Müellifin 12/232-233; Hayruddin Zirikli, el-Alâm, 117-118 den ilâvelerle.

E — DUÂ

Artık bu uzunca GİRİŞ'e son verip sözlerimizi bitiriyor, müellif Muslim'in «MUKADDİME» sinden başlayarak Sahîh'in muhtevasının tercemesine giriyoruz. Bu muhteva, Hâtemu'l-Enbiya Muhammed Mustafâ (S) in buyurdukları, teşvik ettikleri, yahud yaptığı işler olmak üzere merfu' olarak muttasıl senedlerle rivayet edilmiş kıymetli hadîslerdir. Hak Taâlâ:

«.. وما آتاكم الرسول فخذوه وما نهاكم عنه فانتهوا ...

: PEYGAMBER SİZE NE VERDİ İSE, ONU ALIN, SİZE NE YASAK ETTİ İSE ONDAN DA SAKININ...» (el-Haşr: 7),

«لقد كان لكم في رسول الله اسوة حسنة» : AND OLSUN Kİ ALLAH'IN ELÇİSİNDE SİZİN İÇİN ÇOK GÜZEL BİR ÖRNEK VARDIR...» buyurmuştur (el-Ahzâb: 21);

Rasûlullah (S) de:

«وقد تركت فيكم ما لن تضلوا بعده ان اعتصمتم به: كتاب الله وسنة رسوله

: BEN SİZE KENDİSİNE SIKICA SARILDIĞINIZ TAKDİRDE ONDAN SONRA ASLA SAPITMAYACAĞINIZ (iki) ŞEYİ BIRAKTIM: ALLAH'IN KİTABI ve RASÛLÜ'NÜN SÜNNETİ» buyurdu (Muslim, Haccu'n-Nebiyy).

HADÎS'İN ÖNEMİ bölümünde (ez-Zümer: 17-18) işaret edilen *en güzel sözler* hiç şüphesiz işte bunlardır.

* * *

Bu tercemenin naçiz mütercim için ve bunu okuyan müslimanlar için daima akıp duracak ve hiç kesilmiyecek bir hayır ve sevap kaynağı olmasını Hak Taâlâ'dan niyaz eylerim. Ayrıca iyi bir maksadla bunu okuyup tedkîk etmek isteyenlere de rağbetler, kolaylıklar ve faydalar temennî ederim.

: BEN GÜCÜMÜN YETTİĞİ KADAR ISLAHDAN BAŞKA BİR ŞEY ARZU ETMEM. BENİM MUVAFFAKİYETİM ANCAK ALLAH YARDI-

MI İLEDİR. BEN YALNIZ O'NA GÜVENİP DAYANDIM VE YALNIZ O'NA DÖNERİM (Hûd: 88).

.. ان اريد الا الاصلاح ما استطعت وما توفيقى الا بالله عليه توكلت واليه انيب

ALLAH'IM! GÜNAHIMI, BİLGİSİZLİĞİMİ, HER İŞİMDE İSRAFIMI VE BENDEN DAHA İYİ BİLDİĞİN BÜTÜN KUSURLARIMI AFVEYLE!

ALLAH'IM! CİDDÎ VE GAYRI CİDDÎ NE SÖYLEDİMSE, KASITLI VE KASITSIZ NE İŞLEDİMSE AFVEYLE! İTİRAF EDERİM Kİ BUNLARIN HEPSİ BENDE VARDIR (Buhârî, Deavât, Kavlu'n-Nebiyy: Allahammeğfirlî...; Muslim, Zikr ve'd-Duâ, et-Teavvuz min Şerri mâ amile ve min şerri mâ lem ya'mel) ".

اللهم اغفرلى خطيئتى وجهلى و اسرافى فى امرى كله

وما انت اعلم به منى

اللهم اغفرلى هزلى وجدى وخطئى وعمدى

وكل ذلك عندى

———oOo———

53. Bu, Rasûlullah (S)in kendi şahsında Ümmetine ta'lim buyurduğu duâlardan biridir. Hiç şüphesiz kendisi dâimâ İlâhî vahye ma'kes olduğu için burada zikredilen günah ve kusurlardan tamamiyle beri'dir. Biz bunu kendi nefsimizin bir itirafı ve istiğfarı olarak buraya koymuş bulunuyoruz.

F — İÇİNDEKİLER

(Takdîm ve Giriş'e âid)

———oOo———

الجامع الصحيح

للإمام أبي الحسين مسلم بن الحجاج القشيري النيسابوري

Ebu'l-Hüseyin Müslimu'bnu'l-Haccâc
el-Kuşeyrî en-Niysâbûrî
(206-261)

SAHÎH-İ MUSLİM
VE
TERCEMESİ

CİLD : 1

Mütercim :
MEHMED SOFUOĞLU
İst. Yüksek İslâm Enstitüsü Öğretim Üyesi

İRFAN
YAYIMCILIK ve TİCARET
Silivri Kapı Cad. Özgünay Pasajı altı
Kocamustafapaşa-İstanbul

مُقَدِّمَة

بسم الله الرحمن الرحيم

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ . وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ . وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ خَاتَمِ النَّبِيِّينَ وَعَلَى جَمِيعِ الْأَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِينَ . أَمَّا بَعْدُ . فَإِنَّكَ ، يَرْحَمُكَ اللَّهُ بِتَوْفِيقِ خَالِقِكَ ، ذَكَرْتَ أَنَّكَ هَمَمْتَ بِالْفَحْصِ عَنْ تَعَرُّفِ جُمْلَةِ الْأَخْبَارِ الْمَأْثُورَةِ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ ، فِي سُنَنِ الدِّينِ وَأَحْكَامِهِ . وَمَا كَانَ مِنْهَا فِي الثَّوَابِ وَالْعِقَابِ ، وَالتَّرْغِيبِ وَالتَّرْهِيبِ ، وَغَيْرِ ذَلِكَ مِنْ صُنُوفِ الْأَشْيَاءِ . بِالْأَسَانِيدِ الَّتِي بِهَا نُقِلَتْ ، وَتَدَاوَلَهَا أَهْلُ الْعِلْمِ فِيمَا بَيْنَهُمْ . فَأَرَدْتَ ، أَرْشَدَكَ اللَّهُ ، أَنْ تُوَقَّفَ عَلَى جُمْلَتِهَا مُؤَلَّفَةً مُحْصَاةً . وَسَأَلْتَنِي أَنْ أُلَخِّصَهَا لَكَ فِي التَّأْلِيفِ بِلَا تَكْرَارٍ يَكْثُرُ . فَإِنَّ ذَلِكَ ، زَعَمْتَ ، مِمَّا يَشْغَلُكَ عَمَّا لَهُ قَصَدْتَ . مِنَ التَّفَهُّمِ فِيهَا ، وَالِاسْتِنْبَاطِ مِنْهَا . وَلِلَّذِي سَأَلْتَ ، أَكْرَمَكَ اللَّهُ ، حِينَ رَجَعْتُ إِلَى تَدَبُّرِهِ ، وَمَا تَؤُولُ بِهِ الْحَالُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ ، عَاقِبَةٌ مَحْمُودَةٌ ، وَمَنْفَعَةٌ مَوْجُودَةٌ . وَظَنَنْتُ ، حِينَ سَأَلْتَنِي تَجَشُّمَ ذَلِكَ ، أَنْ لَوْ عُزِمَ لِي عَلَيْهِ ، وَقُضِيَ لِي تَمَامُهُ ، كَانَ أَوَّلُ مَنْ يُصِيبُهُ نَفْعُ ذَلِكَ إِيَّايَ خَاصَّةً ، قَبْلَ غَيْرِي مِنَ النَّاسِ . لِأَسْبَابٍ كَثِيرَةٍ يَطُولُ بِذِكْرِهَا الْوَصْفُ . إِلَّا أَنَّ جُمْلَةَ ذَلِكَ ، أَنَّ ضَبْطَ الْقَلِيلِ مِنْ هَذَا الشَّأْنِ وَإِتْقَانَهُ ، أَيْسَرُ عَلَى الْمَرْءِ مِنْ مُعَالَجَةِ الْكَثِيرِ مِنْهُ . وَلَا سِيَّمَا عِنْدَ مَنْ لَا تَمْيِيزَ عِنْدَهُ مِنَ الْعَوَامِّ . إِلَّا أَنْ يُوَقِّفَهُ عَلَى التَّمْيِيزِ غَيْرُهُ . فَإِذَا كَانَ الْأَمْرُ فِي هَذَا كَمَا وَصَفْنَا فَالْقَصْدُ مِنْهُ إِلَى الصَّحِيحِ الْقَلِيلِ ، أَوْلَى بِهِمْ مِنِ ازْدِيَادِ السَّقِيمِ . وَإِنَّمَا يُرْجَى بَعْضُ الْمَنْفَعَةِ فِي الِاسْتِكْثَارِ مِنْ هَذَا الشَّأْنِ ، وَجَمْعِ الْمُكَرَّرَاتِ مِنْهُ ، لِخَاصَّةٍ مِنَ النَّاسِ . مِمَّنْ رُزِقَ فِيهِ بَعْضَ التَّيَقُّظِ ، وَالْمَعْرِفَةِ بِأَسْبَابِهِ وَعِلَلِهِ . فَذَلِكَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ ، يَهْجُمُ بِمَا أُوتِيَ مِنْ ذَلِكَ عَلَى الْفَائِدَةِ فِي الِاسْتِكْثَارِ مِنْ جَمْعِهِ . فَأَمَّا عَوَامُّ النَّاسِ الَّذِينَ هُمْ بِخِلَافِ مَعَانِي الْخَاصِّ ، مِنْ أَهْلِ التَّيَقُّظِ وَالْمَعْرِفَةِ ، فَلَا مَعْنَى لَهُمْ فِي طَلَبِ الْكَثِيرِ ، وَقَدْ عَجَزُوا عَنْ مَعْرِفَةِ الْقَلِيلِ .

ثُمَّ إِنَّا، إِنْ شَاءَ اللهُ، مُبْتَدِئُونَ فِي تَخْرِيجِ مَاسَأَلْتَ وَتَأْلِيفِهِ، عَلَى شَرِيطَةٍ سَوْفَ أَذْكُرُهَا لَكَ. وَهُوَ إِنَّا نَعْمِدُ إِلَى جُمْلَةِ مَا أُسْنِدَ مِنَ الْأَخْبَارِ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَنَقْسِمُهَا عَلَى ثَلَاثَةِ أَقْسَامٍ. وَثَلَاثِ طَبَقَاتٍ مِنَ النَّاسِ. عَلَى غَيْرِ تَكْرَارٍ. إِلَّا أَنْ يَأْتِيَ مَوْضِعٌ لَا يُسْتَغْنَى فِيهِ عَنْ تَرْدَادِ حَدِيثٍ فِيهِ زِيَادَةُ مَعْنًى، أَوْ إِسْنَادٌ يَقَعُ إِلَى جَنْبِ إِسْنَادٍ، لِعِلَّةٍ تَكُونُ هُنَاكَ. لِأَنَّ الْمَعْنَى الزَّائِدَ فِي الْحَدِيثِ، الْمُحْتَاجَ إِلَيْهِ، يَقُومُ مَقَامَ حَدِيثٍ تَامٍّ. فَلَا بُدَّ مِنْ إِعَادَةِ الْحَدِيثِ الَّذِي فِيهِ مَا وَصَفْنَا مِنَ الزِّيَادَةِ. أَوْ أَنْ يُفَصَّلَ ذَلِكَ الْمَعْنَى مِنْ جُمْلَةِ الْحَدِيثِ عَلَى اخْتِصَارِهِ إِذَا أَمْكَنَ. وَلَكِنْ تَفْصِيلُهُ رُبَّمَا عَسُرَ مِنْ جُمْلَتِهِ. فَإِعَادَتُهُ بِهَيْئَتِهِ، إِذَا ضَاقَ ذَلِكَ، أَسْلَمُ.

فَأَمَّا مَا وَجَدْنَا بُدًّا مِنْ إِعَادَتِهِ بِجُمْلَتِهِ، مِنْ غَيْرِ حَاجَةٍ مِنَّا إِلَيْهِ، فَلَا نَتَوَلَّى فِعْلَهُ إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى

فَأَمَّا الْقِسْمُ الْأَوَّلُ، فَإِنَّا نَتَوَخَّى أَنْ نُقَدِّمَ الْأَخْبَارَ الَّتِي هِيَ أَسْلَمُ مِنَ الْعُيُوبِ مِنْ غَيْرِهَا وَأَنْقَى مِنْ أَنْ يَكُونَ نَاقِلُوهَا أَهْلَ اسْتِقَامَةٍ فِي الْحَدِيثِ، وَإِتْقَانٍ لِمَا نَقَلُوا. لَمْ يُوجَدْ فِي رِوَايَتِهِمْ اخْتِلَافٌ شَدِيدٌ. وَلَا تَخْلِيطٌ فَاحِشٌ. كَمَا قَدْ عُثِرَ فِيهِ عَلَى كَثِيرٍ مِنَ الْمُحَدِّثِينَ. وَبَانَ ذَلِكَ فِي حَدِيثِهِمْ.

فَإِذَا نَحْنُ تَقَصَّيْنَا أَخْبَارَ هَذَا الصِّنْفِ مِنَ النَّاسِ، أَتْبَعْنَاهَا أَخْبَارًا يَقَعُ فِي أَسَانِيدِهَا بَعْضُ مَنْ لَيْسَ بِالْمَوْصُوفِ بِالْحِفْظِ وَالْإِتْقَانِ. كَالصِّنْفِ الْمُقَدَّمِ قَبْلَهُمْ عَلَى أَنَّهُمْ، وَإِنْ كَانُوا فِيمَا وَصَفْنَا دُونَهُمْ، فَإِنَّ اسْمَ السَّتْرِ وَالصِّدْقِ وَتَعَاطِي الْعِلْمِ يَشْمَلُهُمْ. كَعَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ، وَيَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ، وَلَيْثِ ابْنِ أَبِي سُلَيْمٍ، وَأَضْرَابِهِمْ، مِنْ حُمَّالِ الْآثَارِ وَنُقَّالِ الْأَخْبَارِ.

فَهُمْ وَإِنْ كَانُوا بِمَا وَصَفْنَا مِنَ الْعِلْمِ وَالسَّتْرِ عِنْدَ أَهْلِ الْعِلْمِ مَعْرُوفِينَ، فَغَيْرُهُمْ مِنْ أَقْرَانِهِمْ مِمَّنْ عِنْدَهُمْ مَا ذَكَرْنَا مِنَ الْإِتْقَانِ وَالِاسْتِقَامَةِ فِي الرِّوَايَةِ يَفْضُلُونَهُمْ فِي الْحَالِ وَالْمَرْتَبَةِ. لِأَنَّ هَذَا عِنْدَ أَهْلِ الْعِلْمِ دَرَجَةٌ رَفِيعَةٌ وَخَصْلَةٌ سَنِيَّةٌ.

أَلَا تَرَى أَنَّكَ إِذَا وَازَنْتَ هَؤُلَاءِ الثَّلَاثَةَ الَّذِينَ سَمَّيْنَاهُمْ، عَطَاءً وَيَزِيدَ وَلَيْثًا، بِمَنْصُورِ بْنِ الْمُعْتَمِرِ وَسُلَيْمَانَ الْأَعْمَشِ وَإِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ، فِي إِتْقَانِ الْحَدِيثِ وَالِاسْتِقَامَةِ فِيهِ، وَجَدْتَهُمْ مُبَايِنِينَ لَهُمْ. لَا يُدَانُونَهُمْ لَا شَكَّ عِنْدَ أَهْلِ الْعِلْمِ بِالْحَدِيثِ فِي ذَلِكَ. لِلَّذِي اسْتَفَاضَ عِنْدَهُمْ مِنْ صِحَّةِ حِفْظِ مَنْصُورٍ وَالْأَعْمَشِ وَإِسْمَاعِيلَ. وَإِتْقَانِهِمْ لِحَدِيثِهِمْ. وَأَنَّهُمْ لَمْ يَعْرِفُوا مِثْلَ ذَلِكَ مِنْ عَطَاءٍ وَيَزِيدَ وَلَيْثٍ.

وَفِي مِثْلِ مَجْرَى هٰؤُلَاءِ إِذَا وَازَنْتَ بَيْنَ الْأَقْرَانِ، كَابْنِ عَوْنٍ وَأَيُّوبَ السَّخْتِيَانِيِّ، مَعَ عَوْفِ بْنِ أَبِي جَمِيلَةَ وَأَشْعَثَ الْحُمْرَانِيِّ وَهُمَا صَاحِبَا الْحَسَنِ وَابْنِ سِيرِينَ. كَمَا أَنَّ ابْنَ عَوْنٍ وَأَيُّوبَ صَاحِبَاهُمَا. إِلَّا أَنَّ الْبَوْنَ بَيْنَهُمَا وَبَيْنَ هٰذَيْنِ بَعِيدٌ فِي كَمَالِ الْفَضْلِ وَصِحَّةِ النَّقْلِ. وَإِنْ كَانَ عَوْفٌ وَأَشْعَثُ غَيْرَ مَدْفُوعَيْنِ عَنْ صِدْقٍ وَأَمَانَةٍ عِنْدَ أَهْلِ الْعِلْمِ. وَلٰكِنَّ الْحَالَ مَا وَصَفْنَا مِنَ الْمَنْزِلَةِ عِنْدَ أَهْلِ الْعِلْمِ.

وَإِنَّمَا مَثَّلْنَا هٰؤُلَاءِ فِي التَّسْمِيَةِ، لِيَكُونَ تَمْثِيلُهُمْ سِمَةً يَصْدُرُ عَنْ فَهْمِهَا مَنْ غَبِيَ عَلَيْهِ طَرِيقُ أَهْلِ الْعِلْمِ فِي تَرْتِيبِ أَهْلِهِ فِيهِ. فَلَا يُقَصَّرُ بِالرَّجُلِ الْعَالِي الْقَدْرِ عَنْ دَرَجَتِهِ. وَلَا يُرْفَعُ مُتَّضِعُ الْقَدْرِ فِي الْعِلْمِ فَوْقَ مَنْزِلَتِهِ. وَيُعْطَى كُلُّ ذِي حَقٍّ فِيهِ حَقَّهُ. وَيُنَزَّلُ مَنْزِلَتَهُ.

وَقَدْ ذُكِرَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهَا أَنَّهَا قَالَتْ: أَمَرَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ نُنَزِّلَ النَّاسَ مَنَازِلَهُمْ. مَعَ مَا نَطَقَ بِهِ الْقُرْآنُ مِنْ قَوْلِ اللهِ تَعَالَى: وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ.

فَعَلَى نَحْوِ مَا ذَكَرْنَا مِنَ الْوُجُوهِ، نُؤَلِّفُ مَا سَأَلْتَ مِنَ الْأَخْبَارِ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ.

فَأَمَّا مَا كَانَ مِنْهَا عَنْ قَوْمٍ هُمْ عِنْدَ أَهْلِ الْحَدِيثِ مُتَّهَمُونَ. أَوْ عِنْدَ الْأَكْثَرِ مِنْهُمْ. فَلَسْنَا نَتَشَاغَلُ بِتَخْرِيجِ حَدِيثِهِمْ. كَعَبْدِ اللهِ بْنِ مِسْوَرٍ أَبِي جَعْفَرٍ الْمَدَائِنِيِّ، وَعَمْرِو بْنِ خَالِدٍ، وَعَبْدِ الْقُدُّوسِ الشَّامِيِّ، وَمُحَمَّدِ بْنِ سَعِيدٍ الْمَصْلُوبِ، وَغِيَاثِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، وَسُلَيْمَانَ بْنِ عَمْرٍو أَبِي دَاوُدَ النَّخَعِيِّ، وَأَشْبَاهِهِمْ مِمَّنِ اتُّهِمَ بِوَضْعِ الْأَحَادِيثِ وَتَوْلِيدِ الْأَخْبَارِ.

وَكَذٰلِكَ، مَنِ الْغَالِبُ عَلَى حَدِيثِهِ الْمُنْكَرُ أَوِ الْغَلَطُ، أَمْسَكْنَا أَيْضًا عَنْ حَدِيثِهِمْ.

وَعَلَامَةُ الْمُنْكَرِ فِي حَدِيثِ الْمُحَدِّثِ، إِذَا مَا عُرِضَتْ رِوَايَتُهُ لِلْحَدِيثِ عَلَى رِوَايَةِ غَيْرِهِ مِنْ أَهْلِ الْحِفْظِ وَالرِّضَا، خَالَفَتْ رِوَايَتُهُ رِوَايَتَهُمْ أَوْ لَمْ تَكَدْ تُوَافِقُهَا. فَإِذَا كَانَ الْأَغْلَبُ مِنْ حَدِيثِهِ كَذٰلِكَ، كَانَ مَهْجُورَ الْحَدِيثِ، غَيْرَ مَقْبُولِهِ وَلَا مُسْتَعْمَلِهِ.

فَمِنْ هٰذَا الضَّرْبِ مِنَ الْمُحَدِّثِينَ عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَرَّرٍ، وَيَحْيَى بْنُ أَبِي أُنَيْسَةَ، وَالْجَرَّاحُ بْنُ الْمِنْهَالِ أَبُو الْعَطُوفِ، وَعَبَّادُ بْنُ كَثِيرٍ، وَحُسَيْنُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ ضُمَيْرَةَ، وَعُمَرُ بْنُ صُهْبَانَ. وَمَنْ نَحَا نَحْوَهُمْ فِي رِوَايَةِ الْمُنْكَرِ مِنَ الْحَدِيثِ: فَلَسْنَا نُعَرِّجُ عَلَى حَدِيثِهِمْ. وَلَا نَتَشَاغَلُ بِهِ.

لِأَنَّ حُكْمَ أَهْلِ الْعِلْمِ، وَالَّذِي نَعْرِفُ مِنْ مَذْهَبِهِمْ فِي قَبُولِ مَا يَتَفَرَّدُ بِهِ الْمُحَدِّثُ مِنَ الْحَدِيثِ، أَنْ يَكُونَ قَدْ شَارَكَ الثِّقَاتِ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ وَالْحِفْظِ فِي بَعْضِ مَا رَوَوْا. وَأَمْعَنَ فِي ذٰلِكَ عَلَى الْمُوَافَقَةِ لَهُمْ.

فَإِذَا وُجِدَ كَذَلِكَ، ثُمَّ زَادَ بَعْدَ ذَلِكَ شَيْئًا لَيْسَ عِنْدَ أَصْحَابِهِ، قُبِلَتْ زِيَادَتُهُ

فَأَمَّا مَنْ تَرَاهُ يَعْمِدُ لِمِثْلِ الزُّهْرِيِّ فِي جَلَالَتِهِ وَكَثْرَةِ أَصْحَابِهِ الْحُفَّاظِ الْمُتْقِنِينَ لِحَدِيثِهِ وَحَدِيثِ غَيْرِهِ، أَوْ لِمِثْلِ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، وَحَدِيثُهُمَا عِنْدَ أَهْلِ الْعِلْمِ مَبْسُوطٌ مُشْتَرَكٌ قَدْ نَقَلَ أَصْحَابُهُمَا عَنْهُمَا حَدِيثَهُمَا عَلَى الِاتِّفَاقِ مِنْهُمْ فِي أَكْثَرِهِ. فَيَرْوِي عَنْهُمَا أَوْ عَنْ أَحَدِهِمَا الْعَدَدَ مِنَ الْحَدِيثِ، مِمَّا لَا يَعْرِفُهُ أَحَدٌ مِنْ أَصْحَابِهِمَا، وَلَيْسَ مِمَّنْ قَدْ شَارَكَهُمْ فِي الصَّحِيحِ مِمَّا عِنْدَهُمْ، فَغَيْرُ جَائِزٍ قَبُولُ حَدِيثِ هَذَا الضَّرْبِ مِنَ النَّاسِ. وَاللَّهُ أَعْلَمُ.

قَدْ شَرَحْنَا مِنْ مَذْهَبِ الْحَدِيثِ وَأَهْلِهِ بَعْضَ مَا يَتَوَجَّهُ بِهِ مَنْ أَرَادَ سَبِيلَ الْقَوْمِ وَوُفِّقَ لَهَا. وَسَنَزِيدُ، إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى، شَرْحًا وَإِيضَاحًا فِي مَوَاضِعَ مِنَ الْكِتَابِ. عِنْدَ ذِكْرِ الْأَخْبَارِ الْمُعَلَّلَةِ. إِذَا أَتَيْنَا عَلَيْهَا فِي الْأَمَاكِنِ الَّتِي يَلِيقُ بِهَا الشَّرْحُ وَالْإِيضَاحُ، إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى.

وَبَعْدُ، يَرْحَمُكَ اللَّهُ، فَلَوْلَا الَّذِي رَأَيْنَا مِنْ سُوءِ صَنِيعِ كَثِيرٍ مِمَّنْ نَصَبَ نَفْسَهُ مُحَدِّثًا، فِيمَا يَلْزَمُهُمْ مِنْ طَرْحِ الْأَحَادِيثِ الضَّعِيفَةِ، وَالرِّوَايَاتِ الْمُنْكَرَةِ، وَتَرْكِهِمُ الِاقْتِصَارَ عَلَى الْأَحَادِيثِ الصَّحِيحَةِ الْمَشْهُورَةِ، مِمَّا نَقَلَهُ الثِّقَاتُ الْمَعْرُوفُونَ بِالصِّدْقِ وَالْأَمَانَةِ بَعْدَ مَعْرِفَتِهِمْ وَإِقْرَارِهِمْ بِأَلْسِنَتِهِمْ، أَنَّ كَثِيرًا مِمَّا يَقْذِفُونَ بِهِ إِلَى الْأَغْبِيَاءِ مِنَ النَّاسِ هُوَ مُسْتَنْكَرٌ، وَمَنْقُولٌ عَنْ قَوْمٍ غَيْرِ مَرْضِيِّينَ، مِمَّنْ ذَمَّ الرِّوَايَةَ عَنْهُمْ أَئِمَّةُ أَهْلِ الْحَدِيثِ. مِثْلُ مَالِكِ بْنِ أَنَسٍ، وَشُعْبَةَ بْنِ الْحَجَّاجِ، وَسُفْيَانَ بْنِ عُيَيْنَةَ، وَيَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ الْقَطَّانِ، وَعَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مَهْدِيٍّ، وَغَيْرِهِمْ مِنَ الْأَئِمَّةِ - لَمَا سَهُلَ عَلَيْنَا الِانْتِصَابُ لِمَا سَأَلْتَ مِنَ التَّمْيِيزِ وَالتَّحْصِيلِ.

وَلَكِنْ مِنْ أَجْلِ مَا أَعْلَمْنَاكَ مِنْ نَشْرِ الْقَوْمِ الْأَخْبَارَ الْمُنْكَرَةَ، بِالْأَسَانِيدِ الضِّعَافِ الْمَجْهُولَةِ، وَقَذْفِهِمْ بِهَا إِلَى الْعَوَامِّ الَّذِينَ لَا يَعْرِفُونَ عُيُوبَهَا، خَفَّ عَلَى قُلُوبِنَا إِجَابَتُكَ إِلَى مَا سَأَلْتَ.

(١) باب وجوب الرواية عن الثقات وترك الكذابين، والتحذير من الكذب على رسول الله صلى الله عليه وسلم

وَاعْلَمْ، وَفَّقَكَ اللَّهُ تَعَالَى، أَنَّ الْوَاجِبَ عَلَى كُلِّ أَحَدٍ عَرَفَ التَّمْيِيزَ بَيْنَ صَحِيحِ الرِّوَايَاتِ وَسَقِيمِهَا. وَثِقَاتِ النَّاقِلِينَ لَهَا، مِنَ الْمُتَّهَمِينَ. أَنْ لَا يَرْوِيَ مِنْهَا إِلَّا مَا عَرَفَ صِحَّةَ مَخَارِجِهِ. وَالسِّتَارَةَ فِي نَاقِلِيهِ. وَأَنْ يَتَّقِيَ مِنْهَا مَا كَانَ مِنْهَا عَنْ أَهْلِ التُّهَمِ وَالْمُعَانِدِينَ. مِنْ أَهْلِ الْبِدَعِ.

والدليل على أن الذي قلنا من هذا هو اللازم دون ما خالفه ـ قول الله جل ذكره : يا أيها الذين آمنوا إن جاءكم فاسق بنبإ فتبينوا أن تصيبوا قوما بجهالة فتصبحوا على ما فعلتم نادمين . وقال جل ثناؤه : ممن ترضون من الشهداء . وقال عز وجل : وأشهدوا ذوي عدل منكم . فدل بما ذكرنا من هذه الآي ـ أن خبر الفاسق ساقط غير مقبول ، وأن شهادة غير العدل مردودة . والخبر ، وإن فارق معناه معنى الشهادة في بعض الوجوه ، فقد يجتمعان في أعظم معانيهما إذ كان خبر الفاسق غير مقبول عند أهل العلم . كما أن شهادته مردودة عند جميعهم . ودلت السنة على نفي رواية المنكر من الأخبار . كنحو دلالة القرآن على نفي خبر الفاسق . وهو الأثر المشهور عن رسول الله ﷺ « من حدث عني بحديث يرى أنه كذب فهو أحد الكاذبين »

حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة حدثنا وكيع ، عن شعبة ، عن الحكم ، عن عبد الرحمن بن أبي ليلى ، عن سمرة بن جندب . ح وحدثنا أبو بكر بن أبي شيبة أيضا . حدثنا وكيع ، عن شعبة وسفيان ، عن حبيب ، عن ميمون بن أبي شبيب ، عن المغيرة بن شعبة ؛ قالا : قال رسول الله ﷺ ذلك .

(٢) باب تغليظ الكذب على رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم

١ – (١) وحدثنا أبو بكر بن أبي شيبة حدثنا غندر ، عن شعبة . ح وحدثنا محمد بن المثنى وابن بشار . قالا : حدثنا محمد بن جعفر . حدثنا شعبة ، عن منصور ، عن ربعي بن حراش ؛ أنه سمع عليا رضي الله عنه يخطب . قال : قال رسول الله ﷺ « لا تكذبوا علي فإنه من يكذب علي يلج النار »

٢ – (٢) وحدثني زهير بن حرب . حدثنا إسماعيل ، يعني ابن علية ، عن عبد العزيز بن صهيب ، عن أنس بن مالك ؛ أنه قال : إنه ليمنعني أن أحدثكم حديثا كثيرا ـ أن رسول الله ﷺ قال « من تعمد علي كذبا فليتبوأ مقعده من النار » .

٣ – (٣) وحدثنا محمد بن عبيد الغبري . حدثنا أبو عوانة ، عن أبي حصين ، عن أبي صالح ، عن أبي هريرة ؛ قال : قال رسول الله ﷺ « من كذب علي متعمدا فليتبوأ مقعده من النار » .

٤ – (٤) وحدثنا محمد بن عبد الله بن نمير . حدثنا أبي حدثنا سعيد بن عبيد . حدثنا علي بن ربيعة ؛

قَالَ : أَتَيْتُ الْمَسْجِدَ . وَالْمُغِيرَةُ أَمِيرُ الْكُوفَةِ قَالَ فَقَالَ الْمُغِيرَةُ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ « إِنَّ كَذِبًا عَلَيَّ لَيْسَ كَكَذِبٍ عَلَى أَحَدٍ . فَمَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ » .

وحدثنى عَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ السَّعْدِيُّ . حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ . أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ قَيْسٍ الْأَسَدِيُّ ، عَنْ عَلِيِّ ابْنِ رَبِيعَةَ الْأَسَدِيِّ ، عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ بِمِثْلِهِ وَلَمْ يَذْكُرْ « إِنَّ كَذِبًا عَلَيَّ لَيْسَ كَكَذِبٍ عَلَى أَحَدٍ » .

***

(٣) باب النهى عن الحديث بكل ما سمع

٥ — (٥) وحدثنا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُعَاذٍ الْعَنْبَرِيُّ . حَدَّثَنَا أَبِي ح وحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى . حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمٰنِ ابْنُ مَهْدِيٍّ . قَالَا : حَدَّثَنَا شُعْبَةُ ، عَنْ خُبَيْبِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ ، عَنْ حَفْصِ بْنِ عَاصِمٍ ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ؛ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ « كَفَى بِالْمَرْءِ كَذِبًا أَنْ يُحَدِّثَ بِكُلِّ مَا سَمِعَ » .

وحدثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ . حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حَفْصٍ . حَدَّثَنَا شُعْبَةُ ، عَنْ خُبَيْبِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ ، عَنْ حَفْصِ بْنِ عَاصِمٍ ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ بِمِثْلِ ذٰلِكَ .

وحدثنا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى . أَخْبَرَنَا هُشَيْمٌ ، عَنْ سُلَيْمَانَ التَّيْمِيِّ ، عَنْ أَبِي عُثْمَانَ النَّهْدِيِّ ؛ قَالَ . قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ : بِحَسْبِ الْمَرْءِ مِنَ الْكَذِبِ أَنْ يُحَدِّثَ بِكُلِّ مَا سَمِعَ .

وحدثنى أَبُو الطَّاهِرِ أَحْمَدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ سَرْحٍ قَالَ : أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ ؛ قَالَ : قَالَ لِي مَالِكٌ : اعْلَمْ أَنَّهُ لَيْسَ يَسْلَمُ رَجُلٌ حَدَّثَ بِكُلِّ مَا سَمِعَ . وَلَا يَكُونُ إِمَامًا أَبَدًا ، وَهُوَ يُحَدِّثُ بِكُلِّ مَا سَمِعَ .

حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى قَالَ : حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمٰنِ . قَالَ : حَدَّثَنَا سُفْيَانُ ، عَنْ أَبِي إِسْحٰقَ ، عَنْ أَبِي الْأَحْوَصِ ، عَنْ عَبْدِ اللهِ ؛ قَالَ : بِحَسْبِ الْمَرْءِ مِنَ الْكَذِبِ أَنْ يُحَدِّثَ بِكُلِّ مَا سَمِعَ .

وحدثنا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى . قَالَ : سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّحْمٰنِ بْنَ مَهْدِيٍّ يَقُولُ : لَا يَكُونُ الرَّجُلُ إِمَامًا يُقْتَدَى بِهِ حَتَّى يُمْسِكَ عَنْ بَعْضِ مَا سَمِعَ .

وحدثنا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى أَخْبَرَنَا عُمَرُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ مُقَدَّمٍ ، عَنْ سُفْيَانَ بْنِ حُسَيْنٍ ؛ قَالَ : سَأَلَنِي إِيَاسُ ابْنُ مُعَاوِيَةَ فَقَالَ : إِنِّي أَرَاكَ قَدْ كَلِفْتَ بِعِلْمِ الْقُرْآنِ . فَاقْرَأْ عَلَيَّ سُورَةً . وَفَسِّرْ حَتَّى أَنْظُرَ فِيمَا عَلِمْتَ .

قَالَ فَفَعَلْتُ . فَقَالَ لِى : احْفَظْ عَلَىَّ مَا أَقُولُ لَكَ . إِيَّاكَ وَالشَّنَاعَةَ فِى الْحَدِيثِ . فَإِنَّهُ قَلَّمَا حَمَلَهَا أَحَدٌ إِلَّا ذَلَّ فِى نَفْسِهِ . وَكُذِّبَ فِى حَدِيثِهِ .

وحدثنى أَبُو الطَّاهِرِ وَحَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَىٰ . قَالَا : أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ . قَالَ : أَخْبَرَنِى يُونُسُ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُتْبَةَ ؛ أَنَّ عَبْدَ اللهِ بْنَ مَسْعُودٍ قَالَ : مَا أَنْتَ بِمُحَدِّثٍ قَوْمًا حَدِيثًا لَا تَبْلُغُهُ عُقُولُهُمْ ، إِلَّا كَانَ لِبَعْضِهِمْ فِتْنَةً .

* * *

(٤) باب النهى عن الرواية عن الضعفاء والاحتياط فى تحملها

٦ — (٦) وحدثنى مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ نُمَيْرٍ وَزُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ . قَالَا : حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ يَزِيدَ . قَالَ : حَدَّثَنِى سَعِيدُ بْنُ أَبِى أَيُّوبَ . قَالَ : حَدَّثَنِى أَبُو هَانِئٍ ، عَنْ أَبِى عُثْمَانَ مُسْلِمِ بْنِ يَسَارٍ ، عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ ، عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ ؛ أَنَّهُ قَالَ « سَيَكُونُ فِى آخِرِ أُمَّتِى أُنَاسٌ يُحَدِّثُونَكُمْ مَا لَمْ تَسْمَعُوا أَنْتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ . فَإِيَّاكُمْ وَإِيَّاهُمْ » .

* * *

٧ — (٧) وحدثنى حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَىٰ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ حَرْمَلَةَ بْنِ عِمْرَانَ التُّجِيبِىُّ . قَالَ : حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ . قَالَ : حَدَّثَنِى أَبُو شُرَيْحٍ ؛ أَنَّهُ سَمِعَ شَرَاحِيلَ بْنَ يَزِيدَ يَقُولُ : أَخْبَرَنِى مُسْلِمُ بْنُ يَسَارٍ ؛ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ : قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ « يَكُونُ فِى آخِرِ الزَّمَانِ دَجَّالُونَ كَذَّابُونَ . يَأْتُونَكُمْ مِنَ الْأَحَادِيثِ بِمَا لَمْ تَسْمَعُوا أَنْتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ . فَإِيَّاكُمْ وَإِيَّاهُمْ . لَا يُضِلُّونَكُمْ وَلَا يَفْتِنُونَكُمْ » .

وحدثنى أَبُو سَعِيدٍ الْأَشَجُّ . حَدَّثَنَا وَكِيعٌ . حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ ، عَنِ الْمُسَيَّبِ بْنِ رَافِعٍ ، عَنْ عَامِرِ ابْنِ عَبَدَةَ ؛ قَالَ : قَالَ عَبْدُ اللهِ : إِنَّ الشَّيْطَانَ لَيَتَمَثَّلُ فِى صُورَةِ الرَّجُلِ . فَيَأْتِى الْقَوْمَ فَيُحَدِّثُهُمْ بِالْحَدِيثِ مِنَ الْكَذِبِ . فَيَتَفَرَّقُونَ . فَيَقُولُ الرَّجُلُ مِنْهُمْ : سَمِعْتُ رَجُلًا أَعْرِفُ وَجْهَهُ ، وَلَا أَدْرِى مَا اسْمُهُ ، يُحَدِّثُ .

وحدثنى مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ . حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ . أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ ، عَنِ ابْنِ طَاوُسٍ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ عَبْدِ اللهِ ابْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ ؛ قَالَ : إِنَّ فِى الْبَحْرِ شَيَاطِينَ مَسْجُونَةً أَوْثَقَهَا سُلَيْمَانُ . يُوشِكُ أَنْ تَخْرُجَ فَتَقْرَأَ عَلَى النَّاسِ قُرْآنًا .

وحدثنى مُحَمَّدُ بْنُ عَبَّادٍ وَسَعِيدُ بْنُ عَمْرٍو الْأَشْعَثِىُّ جَمِيعًا ، عَنِ ابْنِ عُيَيْنَةَ . قَالَ سَعِيدٌ : أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنْ هِشَامِ بْنِ حُجَيْرٍ ، عَنْ طَاوُسٍ ؛ قَالَ : جَاءَ هٰذَا إِلَى ابْنِ عَبَّاسٍ (يَعْنِى بُشَيْرَ بْنَ كَعْبٍ) فَجَعَلَ يُحَدِّثُهُ .

فَقَالَ لَهُ ابْنُ عَبَّاسٍ : عُدْ لِحَدِيثِ كَذَا وَكَذَا . فَعَادَ لَهُ . ثُمَّ حَدَّثَهُ . فَقَالَ لَهُ : عُدْ لِحَدِيثِ كَذَا وَكَذَا. فَعَادَ لَهُ . فَقَالَ لَهُ : مَا أَدْرِى، أَعَرَفْتَ حَدِيثِي كُلَّهُ وَأَنْكَرْتَ هٰذَا؟ أَمْ أَنْكَرْتَ حَدِيثِي كُلَّهُ وَعَرَفْتَ هٰذَا؟ فَقَالَ لَهُ ابْنُ عَبَّاسٍ : إِنَّا كُنَّا نُحَدِّثُ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ إِذْ لَمْ يَكُنْ يُكْذَبُ عَلَيْهِ . فَلَمَّا رَكِبَ النَّاسُ الصَّعْبَ وَالذَّلُولَ ، تَرَكْنَا الْحَدِيثَ عَنْهُ .

وحدثني مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ . حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ. أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ ، عَنِ ابْنِ طَاوُسٍ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ؛ قَالَ : إِنَّمَا كُنَّا نَحْفَظُ الْحَدِيثَ وَالْحَدِيثُ يُحْفَظُ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ . فَأَمَّا إِذْ رَكِبْتُمْ كُلَّ صَعْبٍ وَذَلُولٍ ، فَهَيْهَاتَ .

وحدثني أَبُو أَيُّوبَ سُلَيْمَانُ بْنُ عُبَيْدِ اللهِ الْغَيْلَانِيُّ . حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ ، يَعْنِي الْعَقَدِيَّ . حَدَّثَنَا رَبَاحٌ ، عَنْ قَيْسِ بْنِ سَعْدٍ ، عَنْ مُجَاهِدٍ ؛ قَالَ : جَاءَ بُشَيْرٌ الْعَدَوِيُّ إِلَى ابْنِ عَبَّاسٍ . فَجَعَلَ يُحَدِّثُ وَيَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ ، قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ . فَجَعَلَ ابْنُ عَبَّاسٍ لَا يَأْذَنُ لِحَدِيثِهِ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِ . فَقَالَ : يَا ابْنَ عَبَّاسٍ ! مَالِى لَا أَرَاكَ تَسْمَعُ لِحَدِيثِى ؟ أُحَدِّثُكَ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَلَا تَسْمَعُ . فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ : إِنَّا كُنَّا مَرَّةً إِذَا سَمِعْنَا رَجُلًا يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ ابْتَدَرَتْهُ أَبْصَارُنَا . وَأَصْغَيْنَا إِلَيْهِ بِآذَانِنَا . فَلَمَّا رَكِبَ النَّاسُ الصَّعْبَ وَالذَّلُولَ ، لَمْ نَأْخُذْ مِنَ النَّاسِ إِلَّا مَا نَعْرِفُ .

حدثنا دَاوُدُ بْنُ عَمْرٍو الضَّبِّيُّ حَدَّثَنَا نَافِعُ بْنُ عُمَرَ ، عَنِ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ ؛ قَالَ : كَتَبْتُ إِلَى ابْنِ عَبَّاسٍ أَسْأَلُهُ أَنْ يَكْتُبَ لِي كِتَابًا وَيُخْفِي عَنِّي فَقَالَ : وَلَدٌ نَاصِحٌ . أَنَا أَخْتَارُ لَهُ الْأُمُورَ اخْتِيَارًا وَأُخْفِي عَنْهُ . قَالَ فَدَعَا بِقَضَاءِ عَلِيٍّ . فَجَعَلَ يَكْتُبُ مِنْهُ أَشْيَاءَ . وَيَمُرُّ بِهِ الشَّيْءُ فَيَقُولُ : وَاللهِ مَا قَضَى بِهٰذَا عَلِيٌّ . إِلَّا أَنْ يَكُونَ ضَلَّ .

حدثنا عَمْرٌو النَّاقِدُ . حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ ، عَنْ هِشَامِ بْنِ حُجَيْرٍ، عَنْ طَاوُسٍ ؛ قَالَ: أُتِيَ ابْنُ عَبَّاسٍ بِكِتَابٍ فِيهِ قَضَاءُ عَلِيٍّ رضي الله عنه فَمَحَاهُ . إِلَّا قَدْرَ . وَأَشَارَ سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ بِذِرَاعِهِ .

حدثنا حَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْحُلْوَانِيُّ . حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ . حَدَّثَنَا ابْنُ إِدْرِيسَ ، عَنِ الْأَعْمَشِ ، عَنْ أَبِي إِسْحٰقَ ؛ قَالَ : لَمَّا أَحْدَثُوا تِلْكَ الْأَشْيَاءَ بَعْدَ عَلِيٍّ رضي الله عنه ؛ قَالَ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِ عَلِيٍّ : قَاتَلَهُمُ اللهُ أَيَّ عِلْمٍ أَفْسَدُوا .

حدثنا عَلِيُّ بْنُ خَشْرَمٍ . أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍ ، يَعْنِي ابْنَ عَيَّاشٍ قَالَ : سَمِعْتُ الْمُغِيرَةَ يَقُولُ : لَمْ يَكُنْ

يَصْدُقُ عَلَى عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فِي الْحَدِيثِ عَنْهُ ، إِلَّا مِنْ أَصْحَابِ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ .

(٥) باب بيان أن الإسناد من الدين . وأن الرواية لا تكون إلا عن الثقات . وأن جرح الرواة بما هو فيهم جائز، بل واجب وأنه ليس من الغيبة المحرمة ، بل من الذب عن الشريعة المكرمة

حَدَّثَنَا حَسَنُ بْنُ الرَّبِيعِ . حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ ، عَنْ أَيُّوبَ وَهِشَامٍ ، عَنْ مُحَمَّدٍ . وَحَدَّثَنَا فُضَيْلٌ ، عَنْ هِشَامٍ . قَالَ وَحَدَّثَنَا مَخْلَدُ بْنُ حُسَيْنٍ ، عَنْ هِشَامٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ ؛ قَالَ : إِنَّ هٰذَا الْعِلْمَ دِينٌ فَانْظُرُوا عَمَّنْ تَأْخُذُونَ دِينَكُمْ .

حَدَّثَنَا أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ . حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ زَكَرِيَّاءَ ، عَنْ عَاصِمٍ الْأَحْوَلِ ، عَنِ ابْنِ سِيرِينَ ؛ قَالَ : لَمْ يَكُونُوا يَسْأَلُونَ عَنِ الْإِسْنَادِ . فَلَمَّا وَقَعَتِ الْفِتْنَةُ ، قَالُوا : سَمُّوا لَنَا رِجَالَكُمْ . فَيُنْظَرُ إِلَى أَهْلِ السُّنَّةِ فَيُؤْخَذُ حَدِيثُهُمْ وَيُنْظَرُ إِلَى أَهْلِ الْبِدَعِ فَلَا يُؤْخَذُ حَدِيثُهُمْ .

حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْحَنْظَلِيُّ . أَخْبَرَنَا عِيسَى ، وَهُوَ ابْنُ يُونُسَ . حَدَّثَنَا الْأَوْزَاعِيُّ ، عَنْ سُلَيْمَانَ ابْنِ مُوسَى ؛ قَالَ : لَقِيتُ طَاوُسًا فَقُلْتُ : حَدَّثَنِي فُلَانٌ كَيْتَ وَكَيْتَ . قَالَ : إِنْ كَانَ صَاحِبُكَ مَلِيًّا فَخُذْ عَنْهُ .

وحَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ الدَّارِمِيُّ . أَخْبَرَنَا مَرْوَانُ ، يَعْنِي ابْنَ مُحَمَّدٍ الدِّمَشْقِيَّ . حَدَّثَنَا سَعِيدُ ابْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ مُوسَى ؛ قَالَ قُلْتُ لِطَاوُسٍ : إِنَّ فُلَانًا حَدَّثَنِي بِكَذَا وَكَذَا . قَالَ : إِنْ كَانَ صَاحِبُكَ مَلِيًّا فَخُذْ عَنْهُ .

حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ . حَدَّثَنَا الْأَصْمَعِيُّ ، عَنِ ابْنِ أَبِي الزِّنَادِ ، عَنْ أَبِيهِ ؛ قَالَ : أَدْرَكْتُ بِالْمَدِينَةِ مِائَةً كُلُّهُمْ مَأْمُونٌ . مَا يُؤْخَذُ عَنْهُمُ الْحَدِيثُ . يُقَالُ : لَيْسَ مِنْ أَهْلِهِ .

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عُمَرَ الْمَكِّيُّ . حَدَّثَنَا سُفْيَانُ . ح وَحَدَّثَنِي أَبُو بَكْرِ بْنُ خَلَّادٍ الْبَاهِلِيُّ . وَاللَّفْظُ لَهُ قَالَ : سَمِعْتُ سُفْيَانَ بْنَ عُيَيْنَةَ ، عَنْ مِسْعَرٍ . قَالَ : سَمِعْتُ سَعْدَ بْنَ إِبْرَاهِيمَ يَقُولُ : لَا يُحَدِّثُ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا الثِّقَاتُ .

وحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ قُهْزَاذَ . مِنْ أَهْلِ مَرْوَ . قَالَ : سَمِعْتُ عَبْدَانَ بْنَ عُثْمَانَ يَقُولُ : سَمِعْتُ عَبْدَ اللهِ بْنَ الْمُبَارَكِ يَقُولُ : الْإِسْنَادُ مِنَ الدِّينِ . وَلَوْلَا الْإِسْنَادُ لَقَالَ مَنْ شَاءَ مَا شَاءَ .

وقال محمد بن عبد الله: حدثني العباس بن أبي رزمة؛ قال: سمعت عبد الله يقول: بيننا وبين القوم القوائم. يعني الإسناد.

وقال محمد: سمعت أبا إسحاق إبراهيم بن عيسى الطالقاني؛ قال: قلت لعبد الله بن المبارك: يا أبا عبد الرحمن! الحديث الذي جاء «إن من البر بعد البر، أن تصلي لأبويك مع صلاتك، وتصوم لهما مع صومك» قال فقال عبد الله: يا أبا إسحاق! عمن هذا؟ قال قلت له: هذا من حديث شهاب ابن خراش. فقال: ثقة. عمن؟ قال قلت: عن الحجاج بن دينار. قال: ثقة. عمن؟ قال قلت: قال رسول الله ﷺ. قال: يا أبا إسحاق! إن بين الحجاج بن دينار وبين النبي ﷺ مفاوز، تنقطع فيها أعناق المطي، ولكن ليس في الصدقة اختلاف.

وقال محمد: سمعت علي بن شقيق يقول: سمعت عبد الله بن المبارك يقول على رؤوس الناس: دعوا حديث عمرو بن ثابت فإنه كان يسب السلف.

وحدثني أبو بكر بن النضر بن أبي النضر. قال: حدثني أبو النضر هاشم بن القاسم. حدثنا أبو عقيل صاحب بهية. قال: كنت جالسا عند القاسم بن عبيد الله ويحيى بن سعيد. فقال يحيى للقاسم: يا أبا محمد! إنه قبيح على مثلك، عظيم أن تسأل عن شيء من أمر هذا الدين، فلا يوجد عندك منه علم. ولا فرج. أو علم ولا مخرج. فقال له القاسم: وعم ذاك؟ قال: لأنك ابن إمامي هدى. ابن أبي بكر وعمر. قال يقول له القاسم: أقبح من ذاك عند من عقل عن الله، أن أقول بغير علم. أو آخذ عن غير ثقة. قال فسكت فما أجابه.

وحدثني بشر بن الحكم العبدي. قال: سمعت سفيان بن عيينة يقول: أخبروني عن أبي عقيل صاحب بهية أن أبناء لعبد الله بن عمر سألوه عن شيء لم يكن عنده فيه علم. فقال له يحيى بن سعيد: والله إني لأعظم أن يكون مثلك، وأنت ابن إمامي الهدى. يعني عمر وابن عمر. تسأل عن أمر ليس عندك فيه علم. فقال: أعظم من ذلك، والله، عند الله، وعند من عقل عن الله، أن أقول بغير علم. أو أخبر عن غير ثقة. قال وشهدهما أبو عقيل يحيى بن المتوكل حين قالا ذلك.

وحدثنا عمرو بن علي، أبو حفص. قال: سمعت يحيى بن سعيد. قال: سألت سفيان الثوري وشعبة ومالكا وابن عيينة، عن الرجل لا يكون ثبتا في الحديث. فيأتيني الرجل فيسألني عنه.

قَالُوا : أَخْبِرْ عَنْهُ أَنَّهُ لَيْسَ بِثَبْتٍ .

وحدثنا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ سَعِيدٍ . قَالَ سَمِعْتُ النَّضْرَ يَقُولُ : سُئِلَ ابْنُ عَوْنٍ عَنْ حَدِيثٍ لِشَهْرٍ وَهُوَ قَائِمٌ عَلَى أُسْكُفَّةِ الْبَابِ . فَقَالَ : إِنَّ شَهْرًا نَزَكُوهُ . إِنَّ شَهْرًا نَزَكُوهُ .

قَالَ مُسْلِمٌ رَحِمَهُ اللهُ : يَقُولُ : أَخَذَتْهُ أَلْسِنَةُ النَّاسِ . تَكَلَّمُوا فِيهِ .

وحدثني حَجَّاجُ بْنُ الشَّاعِرِ . حَدَّثَنَا شَبَابَةُ . قَالَ : قَالَ شُعْبَةُ : وَقَدْ لَقِيتُ شَهْرًا فَلَمْ أَعْتَدَّ بِهِ .

وحدثني مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ قُهْزَاذَ، مِنْ أَهْلِ مَرْوَ . قَالَ : أَخْبَرَنِي عَلِيُّ بْنُ حُسَيْنِ بْنِ وَاقِدٍ . قَالَ : قَالَ عَبْدُ اللهِ بْنُ الْمُبَارَكِ : قُلْتُ لِسُفْيَانَ الثَّوْرِيِّ : إِنَّ عَبَّادَ بْنَ كَثِيرٍ مَنْ تَعْرِفُ حَالَهُ . وَإِذَا حَدَّثَ جَاءَ بِأَمْرٍ عَظِيمٍ . فَتَرَى أَنْ أَقُولَ لِلنَّاسِ : لَا تَأْخُذُوا عَنْهُ ؟ قَالَ سُفْيَانُ : بَلَى . قَالَ عَبْدُ اللهِ : فَكُنْتُ ، إِذَا كُنْتُ فِي مَجْلِسٍ ذُكِرَ فِيهِ عَبَّادٌ ، أَثْنَيْتُ عَلَيْهِ فِي دِينِهِ ، وَأَقُولُ : لَا تَأْخُذُوا عَنْهُ .

وَقَالَ مُحَمَّدٌ : حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ عُثْمَانَ . قَالَ ، قَالَ أَبِي ، قَالَ عَبْدُ اللهِ بْنُ الْمُبَارَكِ : انْتَهَيْتُ إِلَى شُعْبَةَ فَقَالَ : هٰذَا عَبَّادُ بْنُ كَثِيرٍ فَاحْذَرُوهُ .

وحدثني الْفَضْلُ بْنُ سَهْلٍ قَالَ : سَأَلْتُ مُعَلَّى الرَّازِيَّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَعِيدٍ ، الَّذِي رَوَى عَنْهُ عَبَّادٌ . فَأَخْبَرَنِي عَنْ عِيسَى بْنِ يُونُسَ ؛ قَالَ : كُنْتُ عَلَى بَابِهِ وَسُفْيَانُ عِنْدَهُ . فَلَمَّا خَرَجَ سَأَلْتُهُ عَنْهُ ، فَأَخْبَرَنِي أَنَّهُ كَذَّابٌ .

وحدثني مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عَتَّابٍ . قَالَ : حَدَّثَنِي عَفَّانُ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ الْقَطَّانِ ، عَنْ أَبِيهِ ، قَالَ : لَمْ نَرَ الصَّالِحِينَ فِي شَيْءٍ أَكْذَبَ مِنْهُمْ فِي الْحَدِيثِ .

قَالَ ابْنُ أَبِي عَتَّابٍ : فَلَقِيتُ أَنَا مُحَمَّدَ بْنَ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ الْقَطَّانِ. فَسَأَلْتُهُ عَنْهُ فَقَالَ عَنْ أَبِيهِ : لَمْ تَرَ أَهْلَ الْخَيْرِ فِي شَيْءٍ ، أَكْذَبَ مِنْهُمْ فِي الْحَدِيثِ .

قَالَ مُسْلِمٌ : يَقُولُ : يَجْرِي الْكَذِبُ عَلَى لِسَانِهِمْ وَلَا يَتَعَمَّدُونَ الْكَذِبَ .

حدثني الْفَضْلُ بْنُ سَهْلٍ . قَالَ : حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هٰرُونَ . قَالَ : أَخْبَرَنِي خَلِيفَةُ بْنُ مُوسٰى . قَالَ : دَخَلْتُ عَلَى غَالِبِ بْنِ عُبَيْدِ اللهِ . فَجَعَلَ يُمْلِي عَلَيَّ : حَدَّثَنِي مَكْحُولٌ . حَدَّثَنِي مَكْحُولٌ . فَأَخَذَهُ الْبَوْلُ فَقَامَ . فَنَظَرْتُ فِي الْكُرَّاسَةِ فَإِذَا فِيهَا حَدَّثَنِي أَبَانٌ ، عَنْ أَنَسٍ ، وَأَبَانٌ عَنْ فُلَانٍ ، فَتَرَكْتُهُ وَقُمْتُ .

قَالَ : وَسَمِعْتُ الْحَسَنَ بْنَ عَلِيٍّ الْحُلْوَانِيَّ يَقُولُ : رَأَيْتُ فِي كِتَابِ عَفَّانَ حَدِيثَ هِشَامٍ أَبِي الْمِقْدَامِ ،

حَدِيثَ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ . قَالَ هِشَامٌ : حَدَّثَنِي رَجُلٌ يُقَالُ لَهُ يَحْيَى بْنُ فُلَانٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ كَعْبٍ .
قَالَ قُلْتُ لِعَفَّانَ: إِنَّهُمْ يَقُولُونَ: هِشَامٌ سَمِعَهُ مِنْ مُحَمَّدِ بْنِ كَعْبٍ. فَقَالَ: إِنَّمَا ابْتُلِيَ مِنْ قِبَلِ هٰذَا الْحَدِيثِ.
كَانَ يَقُولُ : حَدَّثَنِي يَحْيَى، عَنْ مُحَمَّدٍ . ثُمَّ ادَّعَى، بَعْدُ، أَنَّهُ سَمِعَهُ مِنْ مُحَمَّدٍ .

حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ قُهْزَاذَ . قَالَ : سَمِعْتُ عَبْدَ اللهِ بْنَ عُثْمَانَ بْنِ جَبَلَةَ يَقُولُ: قُلْتُ لِعَبْدِاللهِ ابْنِ الْمُبَارَكِ : مَنْ هٰذَا الرَّجُلُ الَّذِي رَوَيْتَ عَنْهُ حَدِيثَ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو « يَوْمُ الْفِطْرِ يَوْمُ الْجَوَائِزِ » قَالَ : سُلَيْمَانُ بْنُ الْحَجَّاجِ . انْظُرْ مَا وَضَعْتَ فِي يَدِكَ مِنْهُ .

قَالَ: ابْنُ قُهْزَاذَ . وَسَمِعْتُ وَهْبَ بْنَ زَمْعَةَ يَذْكُرُ عَنْ سُفْيَانَ بْنِ عَبْدِ الْمَلِكِ . قَالَ : قَالَ عَبْدُ اللهِ ، يَعْنِي ابْنَ الْمُبَارَكِ : رَأَيْتُ رَوْحَ بْنَ غُطَيْفٍ ، صَاحِبَ الدَّمِ قَدْرِ الدِّرْهَمِ ، وَجَلَسْتُ إِلَيْهِ مَجْلِسًا . فَجَعَلْتُ أَسْتَحْيِي مِنْ أَصْحَابِي أَنْ يَرَوْنِي جَالِسًا مَعَهُ . كُرْهَ حَدِيثِهِ .

حَدَّثَنِي ابْنُ قُهْزَاذَ . قَالَ : سَمِعْتُ وَهْبًا يَقُولُ عَنْ سُفْيَانَ ، عَنِ ابْنِ الْمُبَارَكِ ؛ قَالَ : بَقِيَّةُ صَدُوقُ اللِّسَانِ. وَلٰكِنَّهُ يَأْخُذُ عَمَّنْ أَقْبَلَ وَأَدْبَرَ .

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ . حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ مُغِيرَةَ ، عَنِ الشَّعْبِيِّ ؛ قَالَ : حَدَّثَنِي الْحَارِثُ الْأَعْوَرُ الْهَمْدَانِيُّ، وَكَانَ كَذَّابًا .

حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ ، عَبْدُ اللهِ بْنُ بَرَّادٍ الْأَشْعَرِيُّ . حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ ، عَنْ مُفَضَّلٍ ، عَنْ مُغِيرَةَ ؛ قَالَ : سَمِعْتُ الشَّعْبِيَّ يَقُولُ : حَدَّثَنِي الْحَارِثُ الْأَعْوَرُ ، وَهُوَ يَشْهَدُ أَنَّهُ أَحَدُ الْكَاذِبِينَ .

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ. حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ مُغِيرَةَ ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ ؛ قَالَ : قَالَ عَلْقَمَةُ : قَرَأْتُ الْقُرْآنَ فِي سَنَتَيْنِ . فَقَالَ الْحَارِثُ: الْقُرْآنُ هَيِّنٌ . الْوَحْيُ أَشَدُّ .

وحَدَّثَنِي حَجَّاجُ بْنُ الشَّاعِرِ . حَدَّثَنَا أَحْمَدُ ، يَعْنِي ابْنَ يُونُسَ . حَدَّثَنَا زَائِدَةُ ، عَنِ الْأَعْمَشِ ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ ؛ أَنَّ الْحَارِثَ قَالَ : تَعَلَّمْتُ الْقُرْآنَ فِي ثَلَاثِ سِنِينَ وَالْوَحْيَ فِي سَنَتَيْنِ . أَوْ قَالَ : الْوَحْيَ فِي ثَلَاثِ سِنِينَ . وَالْقُرْآنَ فِي سَنَتَيْنِ .

وحَدَّثَنِي حَجَّاجٌ . قَالَ: حَدَّثَنِي أَحْمَدُ، وَهُوَ ابْنُ يُونُسَ . حَدَّثَنَا زَائِدَةُ ، عَنْ مَنْصُورٍ وَالْمُغِيرَةِ ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ ؛ أَنَّ الْحَارِثَ اتُّهِمَ .

وحَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ . حَدَّثَنَا جَرِيرٌ ، عَنْ حَمْزَةَ الزَّيَّاتِ . قَالَ : سَمِعَ مُرَّةُ الْهَمْدَانِيُّ

مِنَ الْحَارِثِ شَيْئًا . فَقَالَ لَهُ : اقْعُدْ بِالْبَابِ . قَالَ ، فَدَخَلَ مُرَّةُ وَأَخَذَ سَيْفَهُ . قَالَ ، وَأَحَسَّ الْحَارِثُ بِالشَّرِّ ، فَذَهَبَ .

وحدثني عُبَيْدُ اللهِ بْنُ سَعِيدٍ . حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمٰنِ ، يَعْنِي ابْنَ مَهْدِيٍّ . حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ ، عَنِ ابْنِ عَوْنٍ ؛ قَالَ : قَالَ لَنَا إِبْرَاهِيمُ : إِيَّاكُمْ وَالْمُغِيرَةَ بْنَ سَعِيدٍ ، وَأَبَا عَبْدِ الرَّحِيمِ . فَإِنَّهُمَا كَذَّابَانِ .

حدثنا أَبُو كَامِلٍ الْجَحْدَرِيُّ . حَدَّثَنَا حَمَّادٌ ، وَهُوَ ابْنُ زَيْدٍ . قَالَ : حَدَّثَنَا عَاصِمٌ . قَالَ : كُنَّا نَأْتِي أَبَا عَبْدِ الرَّحْمٰنِ السُّلَمِيَّ وَنَحْنُ غِلْمَةٌ أَيْفَاعٌ . فَكَانَ يَقُولُ لَنَا : لَا تُجَالِسُوا الْقُصَّاصَ غَيْرَ أَبِي الْأَحْوَصِ . وَإِيَّاكُمْ وَشَقِيقًا . قَالَ وَكَانَ شَقِيقٌ هٰذَا يَرَى رَأْيَ الْخَوَارِجِ . وَلَيْسَ بِأَبِي وَائِلٍ .

حدثنا أَبُو غَسَّانَ ، مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو الرَّازِيُّ . قَالَ: سَمِعْتُ جَرِيرًا يَقُولُ: لَقِيتُ جَابِرَ بْنَ يَزِيدَ الْجُعْفِيَّ . فَلَمْ أَكْتُبْ عَنْهُ . كَانَ يُؤْمِنُ بِالرَّجْعَةِ .

حدثنا الْحَسَنُ الْحُلْوَانِيُّ . حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ . حَدَّثَنَا مِسْعَرٌ . قَالَ : حَدَّثَنَا جَابِرُ بْنُ يَزِيدَ ، قَبْلَ أَنْ يُحْدِثَ مَا أَحْدَثَ .

وحدثني سَلَمَةُ بْنُ شَبِيبٍ . حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ . حَدَّثَنَا سُفْيَانُ . قَالَ : كَانَ النَّاسُ يَحْمِلُونَ عَنْ جَابِرٍ قَبْلَ أَنْ يُظْهِرَ مَا أَظْهَرَ . فَلَمَّا أَظْهَرَ مَا أَظْهَرَ اتَّهَمَهُ النَّاسُ فِي حَدِيثِهِ . وَتَرَكَهُ بَعْضُ النَّاسِ . فَقِيلَ لَهُ: وَمَا أَظْهَرَ ؟ قَالَ : الْإِيمَانَ بِالرَّجْعَةِ .

وحدثنا حَسَنٌ الْحُلْوَانِيُّ . حَدَّثَنَا أَبُو يَحْيَى الْحِمَّانِيُّ . حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ وَأَخُوهُ ؛ أَنَّهُمَا سَمِعَا الْجَرَّاحَ بْنَ مَلِيحٍ يَقُولُ : سَمِعْتُ جَابِرًا يَقُولُ : عِنْدِي سَبْعُونَ أَلْفَ حَدِيثٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ ، كُلُّهَا.

وحدثني حَجَّاجُ بْنُ الشَّاعِرِ . حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ . قَالَ ، سَمِعْتُ زُهَيْرًا يَقُولُ : قَالَ جَابِرٌ : أَوْ سَمِعْتُ جَابِرًا يَقُولُ : إِنَّ عِنْدِي لَخَمْسِينَ أَلْفَ حَدِيثٍ . مَا حَدَّثْتُ مِنْهَا بِشَيْءٍ . قَالَ ثُمَّ حَدَّثَ يَوْمًا بِحَدِيثٍ فَقَالَ : هٰذَا مِنَ الْخَمْسِينَ أَلْفًا .

وحدثني إِبْرَاهِيمُ بْنُ خَالِدٍ الْيَشْكُرِيُّ . قَالَ سَمِعْتُ أَبَا الْوَلِيدِ يَقُولُ: سَمِعْتُ سَلَّامَ بْنَ أَبِي مُطِيعٍ يَقُولُ : سَمِعْتُ جَابِرًا الْجُعْفِيَّ يَقُولُ : عِنْدِي خَمْسُونَ أَلْفَ حَدِيثٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ .

وحدثني سَلَمَةُ بْنُ شَبِيبٍ . حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ . حَدَّثَنَا سُفْيَانُ . قَالَ: سَمِعْتُ رَجُلًا سَأَلَ جَابِرًا عَنْ قَوْلِهِ

عَزَّ وَجَلَّ : فَلَنْ أَبْرَحَ الْأَرْضَ حَتَّى يَأْذَنَ لِي أَبِي أَوْ يَحْكُمَ اللهُ لِي وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ . فَقَالَ جَابِرٌ : لَمْ يَجِئْ تَأْوِيلُ هٰذِهِ . قَالَ سُفْيَانُ : وَكَذَبَ فَقُلْنَا لِسُفْيَانَ : وَمَا أَرَادَ بِهٰذَا ؟ فَقَالَ : إِنَّ الرَّافِضَةَ تَقُولُ : إِنَّ عَلِيًّا فِي السَّحَابِ . فَلَا نَخْرُجُ مَعَ مَنْ خَرَجَ مِنْ وَلَدِهِ ، حَتَّى يُنَادِيَ مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ . يُرِيدُ عَلِيًّا أَنَّهُ يُنَادِي اخْرُجُوا مَعَ فُلَانٍ . يَقُولُ جَابِرٌ : فَذَا تَأْوِيلُ هٰذِهِ الْآيَةِ . وَكَذَبَ . كَانَتْ فِي إِخْوَةِ يُوسُفَ ﷺ.

وحدثني سَلَمَةُ . حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ . حَدَّثَنَا سُفْيَانُ . قَالَ : سَمِعْتُ جَابِرًا يُحَدِّثُ بِنَحْوٍ مِنْ ثَلَاثِينَ أَلْفَ حَدِيثٍ : مَا أَسْتَحِلُّ أَنْ أَذْكُرَ مِنْهَا شَيْئًا ، وَأَنَّ لِي كَذَا وَكَذَا .

قَالَ مُسْلِمٌ : وَسَمِعْتُ أَبَا غَسَّانَ ، مُحَمَّدَ بْنَ عَمْرٍو الرَّازِيَّ . قَالَ : سَأَلْتُ جَرِيرَ بْنَ عَبْدِ الْحَمِيدِ . فَقُلْتُ : الْحَارِثُ بْنُ حَصِيرَةَ لَقِيتَهُ ؟ قَالَ : نَعَمْ . شَيْخٌ طَوِيلُ السُّكُوتِ . يُصِرُّ عَلَى أَمْرٍ عَظِيمٍ .

حدثني أَحْمَدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدَّوْرَقِيُّ . قَالَ : حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ مَهْدِيٍّ . عَنْ حَمَّادِ بْنِ زَيْدٍ . قَالَ : ذَكَرَ أَيُّوبُ رَجُلًا يَوْمًا . فَقَالَ : لَمْ يَكُنْ بِمُسْتَقِيمِ اللِّسَانِ . وَذَكَرَ آخَرَ فَقَالَ : هُوَ يَزِيدُ فِي الرَّقْمِ .

حدثني حَجَّاجُ بْنُ الشَّاعِرِ . حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ . حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ . قَالَ : قَالَ أَيُّوبُ : إِنَّ لِي جَارًا . ثُمَّ ذَكَرَ مِنْ فَضْلِهِ . وَلَوْ شَهِدَ عِنْدِي عَلَى تَمْرَتَيْنِ مَا رَأَيْتُ شَهَادَتَهُ جَائِزَةً .

وحدثني مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ . وَحَجَّاجُ بْنُ الشَّاعِرِ . قَالَا : حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ . قَالَ : قَالَ مَعْمَرٌ : مَا رَأَيْتُ أَيُّوبَ اغْتَابَ أَحَدًا قَطُّ إِلَّا عَبْدَ الْكَرِيمِ . يَعْنِي أَبَا أُمَيَّةَ . فَإِنَّهُ ذَكَرَهُ فَقَالَ : رَحِمَهُ اللهُ . كَانَ غَيْرَ ثِقَةٍ . لَقَدْ سَأَلَنِي عَنْ حَدِيثٍ لِعِكْرِمَةَ . ثُمَّ قَالَ : سَمِعْتُ عِكْرِمَةَ .

حدثني الْفَضْلُ بْنُ سَهْلٍ . قَالَ : حَدَّثَنَا عَفَّانُ بْنُ مُسْلِمٍ . حَدَّثَنَا هَمَّامٌ . قَالَ : قَدِمَ عَلَيْنَا أَبُو دَاوُدَ الْأَعْمَى . فَجَعَلَ يَقُولُ : حَدَّثَنَا الْبَرَاءُ . قَالَ : وَحَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ أَرْقَمَ . فَذَكَرْنَا ذٰلِكَ لِقَتَادَةَ . فَقَالَ : كَذَبَ . مَا سَمِعَ مِنْهُمْ . إِنَّمَا كَانَ ذٰلِكَ سَائِلًا . يَتَكَفَّفُ النَّاسَ . زَمَنَ طَاعُونِ الْجَارِفِ .

وحدثني حَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْحُلْوَانِيُّ . قَالَ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ . أَخْبَرَنَا هَمَّامٌ . قَالَ : دَخَلَ أَبُو دَاوُدَ الْأَعْمَى عَلَى قَتَادَةَ . فَلَمَّا قَامَ قَالُوا : إِنَّ هٰذَا يَزْعُمُ أَنَّهُ لَقِيَ ثَمَانِيَةَ عَشَرَ بَدْرِيًّا . فَقَالَ قَتَادَةُ : هٰذَا كَانَ سَائِلًا قَبْلَ الْجَارِفِ . لَا يَعْرِضُ فِي شَيْءٍ مِنْ هٰذَا وَلَا يَتَكَلَّمُ فِيهِ . فَوَاللهِ مَا حَدَّثَنَا الْحَسَنُ عَنْ بَدْرِيٍّ مُشَافَهَةً . وَلَا حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ عَنْ بَدْرِيٍّ مُشَافَهَةً ، إِلَّا عَنْ سَعْدِ بْنِ مَالِكٍ .

حدثنا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ . حَدَّثَنَا جَرِيرٌ ، عَنْ رَقَبَةَ ؛ أَنَّ أَبَا جَعْفَرٍ الْهَاشِمِيَّ الْمَدَنِيَّ كَانَ يَضَعُ

أَحَادِيثَ كَلَامَ حَقٍّ . وَلَيْسَتْ مِنْ أَحَادِيثِ النَّبِيِّ ﷺ . وَكَانَ يَرْوِيهَا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ .

حَدَّثَنَا الْحَسَنُ الْحُلْوَانِيُّ . قَالَ : حَدَّثَنَا نُعَيْمُ بْنُ حَمَّادٍ . قَالَ أَبُو إِسْحَٰقَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ سُفْيَانَ . وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ قَالَ حَدَّثَنَا نُعَيْمُ بْنُ حَمَّادٍ . حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ الطَّيَالِسِيُّ ، عَنْ شُعْبَةَ ، عَنْ يُونُسَ بْنِ عُبَيْدٍ ؛ قَالَ : كَانَ عَمْرُو بْنُ عُبَيْدٍ يَكْذِبُ فِي الْحَدِيثِ .

حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ ، أَبُو حَفْصٍ . قَالَ سَمِعْتُ مُعَاذَ بْنَ مُعَاذٍ يَقُولُ : قُلْتُ لِعَوْفِ بْنِ أَبِي جَمِيلَةَ : إِنَّ عَمْرَو بْنَ عُبَيْدٍ حَدَّثَنَا عَنِ الْحَسَنِ ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ « مَنْ حَمَلَ عَلَيْنَا السِّلَاحَ فَلَيْسَ مِنَّا » قَالَ : كَذَبَ ، وَاللهِ ! عَمْرٌو . وَلَٰكِنَّهُ أَرَادَ أَنْ يَحُوزَهَا إِلَى قَوْلِهِ الْخَبِيثِ

وحَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عُمَرَ الْقَوَارِيرِيُّ . حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ قَالَ : كَانَ رَجُلٌ قَدْ لَزِمَ أَيُّوبَ وَسَمِعَ مِنْهُ . فَفَقَدَهُ أَيُّوبُ . فَقَالُوا : يَا أَبَا بَكْرٍ إِنَّهُ قَدْ لَزِمَ عَمْرَو بْنَ عُبَيْدٍ . قَالَ حَمَّادٌ : فَبَيْنَا أَنَا يَوْمًا مَعَ أَيُّوبَ وَقَدْ بَكَّرْنَا إِلَى السُّوقِ . فَاسْتَقْبَلَهُ الرَّجُلُ . فَسَلَّمَ عَلَيْهِ أَيُّوبُ وَسَأَلَهُ ثُمَّ قَالَ لَهُ أَيُّوبُ : بَلَغَنِي أَنَّكَ لَزِمْتَ ذَاكَ الرَّجُلَ قَالَ حَمَّادٌ : سَمَّاهُ ، يَعْنِي عَمْرًا . قَالَ : نَعَمْ . يَا أَبَا بَكْرٍ إِنَّهُ يَجِيئُنَا بِأَشْيَاءَ غَرَائِبَ . قَالَ يَقُولُ لَهُ أَيُّوبُ : إِنَّمَا نَفِرُّ أَوْ نَفْرَقُ مِنْ تِلْكَ الْغَرَائِبِ

وحَدَّثَنِي حَجَّاجُ بْنُ الشَّاعِرِ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ . حَدَّثَنَا ابْنُ زَيْدٍ ، يَعْنِي حَمَّادًا . قَالَ قِيلَ لِأَيُّوبَ : إِنَّ عَمْرَو بْنَ عُبَيْدٍ رَوَى عَنِ الْحَسَنِ قَالَ : لَا يُجْلَدُ السَّكْرَانُ مِنَ النَّبِيذِ . فَقَالَ : كَذَبَ . أَنَا سَمِعْتُ الْحَسَنَ يَقُولُ : يُجْلَدُ السَّكْرَانُ مِنَ النَّبِيذِ .

وحَدَّثَنِي حَجَّاجٌ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ قَالَ : سَمِعْتُ سَلَّامَ بْنَ أَبِي مُطِيعٍ يَقُولُ : بَلَغَ أَيُّوبَ أَنِّي آتِي عَمْرًا فَأَقْبَلَ عَلَيَّ يَوْمًا فَقَالَ : أَرَأَيْتَ رَجُلًا لَا تَأْمَنُهُ عَلَى دِينِهِ ، كَيْفَ تَأْمَنُهُ عَلَى الْحَدِيثِ ؟

وحَدَّثَنِي سَلَمَةُ بْنُ شَبِيبٍ . حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ . حَدَّثَنَا سُفْيَانُ . قَالَ : سَمِعْتُ أَبَا مُوسَىٰ يَقُولُ : حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عُبَيْدٍ قَبْلَ أَنْ يُحْدِثَ

حَدَّثَنِي عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُعَاذٍ الْعَنْبَرِيُّ . حَدَّثَنَا أَبِي قَالَ : كَتَبْتُ إِلَى شُعْبَةَ أَسْأَلُهُ عَنْ أَبِي شَيْبَةَ قَاضِي وَاسِطٍ . فَكَتَبَ إِلَيَّ : لَا تَكْتُبْ عَنْهُ شَيْئًا . وَمَزِّقْ كِتَابِي

وحَدَّثَنَا الْحُلْوَانِيُّ قَالَ : سَمِعْتُ عَفَّانَ قَالَ : حَدَّثْتُ حَمَّادَ بْنَ سَلَمَةَ عَنْ صَالِحٍ الْمُرِّيِّ بِحَدِيثٍ عَنْ ثَابِتٍ . فَقَالَ : كَذَبَ . وَحَدَّثْتُ هَمَّامًا عَنْ صَالِحٍ الْمُرِّيِّ بِحَدِيثٍ ، فَقَالَ : كَذَبَ .

وحدثنا محمود بن غيلان . حدثنا أبو داود . قال قال لي شعبة : ايت جرير بن حازم فقل له : لا يحل لك أن تروي عن الحسن بن عمارة فإنه يكذب . قال أبو داود : قلت لشعبة : وكيف ذاك؟ فقال : حدثنا عن الحكم بأشياء لم أجد لها أصلا . قال قلت له : بأي شيء؟ قال قلت للحكم أصلى النبي ﷺ على قتلى أحد؟ فقال : لم يصل عليهم. فقال الحسن بن عمارة عن الحكم عن مقسم عن ابن عباس ؛ إن النبي ﷺ صلى عليهم ودفنهم . قلت للحكم : ما تقول في أولاد الزنا؟ قال : يصلى عليهم . قلت : من حديث من يروى؟ قال : يروى عن الحسن البصري . فقال الحسن بن عمارة . حدثنا الحكم عن يحيى بن الجزار عن علي .

وحدثنا الحسن الحلواني . قال : سمعت يزيد بن هرون ، وذكر زياد بن ميمون ، فقال : حلفت ألا أروي عنه شيئا . ولا عن خالد بن محدوج . وقال : لقيت زياد بن ميمون . فسألته عن حديث فحدثني به عن بكر المزني . ثم عدت إليه فحدثني به عن مورق . ثم عدت إليه فحدثني به عن الحسن . وكان ينسبهما إلى الكذب .

قال الحلواني : سمعت عبد الصمد ، وذكرت عنده زياد بن ميمون ، فنسبه إلى الكذب .

وحدثنا محمود بن غيلان . قال قلت لأبي داود الطيالسي : قد أكثرت عن عباد بن منصور . فما لك لم تسمع منه حديث العطارة الذي روى لنا النضر بن شميل؟ قال لي : اسكت . فأنا لقيت زياد ابن ميمون، وعبد الرحمن بن مهدي . فسألناه فقلنا له : هذه الأحاديث التي ترويها عن أنس؟ فقال أرأيتما رجلا يذنب فيتوب أليس يتوب الله عليه؟ قال قلنا : نعم . قال : ما سمعت من أنس ، من ذا قليلا ولا كثيرا . إن كان لا يعلم الناس فأنتما لا تعلمان أني لم ألق أنسا

قال أبو داود : فبلغنا ، بعد ، أنه يروي . فأتيناه أنا وعبد الرحمن فقال : أتوب . ثم كان ، بعد ، يحدث . فتركناه .

حدثنا حسن الحلواني قال : سمعت شبابة . قال : كان عبد القدوس يحدثنا فيقول : سويد ابن عقلة . قال شبابة : وسمعت عبد القدوس يقول : نهى رسول الله ﷺ أن يتخذ الروح عرضا . قال فقيل له : أي شيء هذا؟ قال : يعني تتخذ كوة في حائط ليدخل عليه الروح .

قال مسلم : وسمعت عبيد الله بن عمر القواريري يقول : سمعت حماد بن زيد يقول لرجل ،

بَعْدَ مَا جَلَسَ مَهْدِيُّ بْنُ هِلَالٍ بِأَيَّامٍ : مَا هٰذِهِ الْعَيْنُ الْمَالِحَةُ الَّتِي نَبَعَتْ قِبَلَكُمْ ؟ قَالَ : نَعَمْ يَا أَبَا إِسْمَاعِيلَ

وحدّثنا الْحَسَنُ الْحُلْوَانِيُّ . قَالَ : سَمِعْتُ عَفَّانَ قَالَ : سَمِعْتُ أَبَا عَوَانَةَ قَالَ : مَا بَلَغَنِي عَنِ الْحَسَنِ حَدِيثٌ ، إِلَّا أَتَيْتُ بِهِ أَبَانَ بْنَ أَبِي عَيَّاشٍ ، فَقَرَأَهُ عَلَيَّ .

وحدّثنا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ . حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ . قَالَ : سَمِعْتُ أَنَا ، وَحَمْزَةُ الزَّيَّاتُ مِنْ أَبَانَ بْنِ أَبِي عَيَّاشٍ نَحْوًا مِنْ أَلْفِ حَدِيثٍ .

قَالَ عَلِيٌّ : فَلَقِيتُ حَمْزَةَ فَأَخْبَرَنِي أَنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ ﷺ فِي الْمَنَامِ . فَعَرَضَ عَلَيْهِ مَا سَمِعَ مِنْ أَبَانَ . فَمَا عَرَفَ مِنْهَا إِلَّا شَيْئًا يَسِيرًا . خَمْسَةً أَوْ سِتَّةً .

حدّثنا عَبْدُاللهِ بْنُ عَبْدِالرَّحْمٰنِ الدَّارِمِيُّ . أَخْبَرَنَا زَكَرِيَّاءُ بْنُ عَدِيٍّ . قَالَ قَالَ لِي أَبُو إِسْحٰقَ الْفَزَارِيُّ : اكْتُبْ عَنْ بَقِيَّةَ مَارَوَى عَنِ الْمَعْرُوفِينَ . وَلَا تَكْتُبْ عَنْهُ مَارَوَى عَنْ غَيْرِ الْمَعْرُوفِينَ وَلَا تَكْتُبْ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عَيَّاشٍ مَا رَوَى عَنِ الْمَعْرُوفِينَ ، وَلَا عَنْ غَيْرِهِمْ .

وحدّثنا إِسْحٰقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْحَنْظَلِيُّ . قَالَ : سَمِعْتُ بَعْضَ أَصْحَابِ عَبْدِ اللهِ قَالَ : قَالَ ابْنُ الْمُبَارَكِ : نِعْمَ الرَّجُلُ بَقِيَّةُ . لَوْلَا أَنَّهُ كَانَ يَكْنِي الْأَسَامِيَ وَيُسَمِّي الْكُنَى . كَانَ دَهْرًا يُحَدِّثُنَا عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْوُحَاظِيِّ . فَنَظَرْنَا فَإِذَا هُوَ عَبْدُ الْقُدُّوسِ .

وحدّثني أَحْمَدُ بْنُ يُوسُفَ الْأَزْدِيُّ . قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّزَّاقِ يَقُولُ : مَارَأَيْتُ ابْنَ الْمُبَارَكِ يُفْصِحُ بِقَوْلِهِ : كَذَّابٌ إِلَّا لِعَبْدِ الْقُدُّوسِ . فَإِنِّي سَمِعْتُهُ يَقُولُ لَهُ : كَذَّابٌ .

وحدّثني عَبْدُ اللهِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ الدَّارِمِيُّ . قَالَ : سَمِعْتُ أَبَا نُعَيْمٍ . وَذَكَرَ الْمُعَلَّى بْنَ عُرْفَانَ . فَقَالَ : قَالَ : حَدَّثَنَا أَبُو وَائِلٍ قَالَ : خَرَجَ عَلَيْنَا ابْنُ مَسْعُودٍ بِصِفِّينَ . فَقَالَ أَبُو نُعَيْمٍ : أَتُرَاهُ بُعِثَ بَعْدَ الْمَوْتِ ؟ .

حدّثني عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ وَحَسَنٌ الْحُلْوَانِيُّ ، كِلَاهُمَا عَنْ عَفَّانَ بْنِ مُسْلِمٍ . قَالَ : كُنَّا عِنْدَ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عُلَيَّةَ . فَحَدَّثَ رَجُلٌ عَنْ رَجُلٍ . فَقُلْتُ إِنَّ هٰذَا لَيْسَ بِثَبْتٍ . قَالَ فَقَالَ الرَّجُلُ : اغْتَبْتَهُ . قَالَ إِسْمَاعِيلُ : مَااغْتَابَهُ . وَلٰكِنَّهُ حَكَمَ : أَنَّهُ لَيْسَ بِثَبْتٍ .

وحدثنا أبو جعفر الدارمي . حدثنا بشر بن عمر . قال : سألت مالك بن أنس ، عن محمد بن عبد الرحمن الذي يروي عن سعيد بن المسيب ؟ فقال : ليس بثقة . وسألته عن صالح مولى التوأمة ؟ فقال : ليس بثقة . وسألته عن أبي الحويرث ؟ فقال : ليس بثقة . وسألته عن شعبة الذي روى عنه ابن أبي ذئب ؟ فقال : ليس بثقة . وسألته عن حرام بن عثمان ؟ فقال : ليس بثقة . وسألت مالكا عن هؤلاء الخمسة ؟ فقال : ليسوا بثقة في حديثهم . وسألته عن رجل آخر نسيت اسمه ؟ فقال : هل رأيته في كتبي ؟ قلت : لا . قال : لو كان ثقة لرأيته في كتبي .

وحدثني الفضل بن سهل . قال حدثني يحيى بن معين . حدثنا حجاج . حدثنا ابن أبي ذئب عن شرحبيل بن سعد ، وكان متهما .

وحدثني محمد بن عبد الله بن قهزاذ . قال : سمعت أبا إسحق الطالقاني يقول : سمعت ابن المبارك يقول : لو خيرت بين أن أدخل الجنة وبين أن ألقى عبد الله بن محرر ، لاخترت أن ألقاه ثم أدخل الجنة . فلما رأيته ، كانت بعرة أحب إلي منه .

وحدثني الفضل بن سهل . حدثنا وليد بن صالح . قال قال عبيد الله بن عمرو : قال زيد ، يعني ابن أبي أنيسة : لا تأخذوا عن أخي .

حدثني أحمد بن إبراهيم الدورقي . قال : حدثني عبد السلام الوابصي . قال : حدثني عبد الله بن جعفر الرقي ، عن عبيد الله بن عمرو ؛ قال : كان يحيى بن أبي أنيسة كذابا .

حدثني أحمد بن إبراهيم . قال : حدثني سليمان بن حرب ، عن حماد بن زيد ؛ قال : ذكر فرقد عند أيوب . فقال : إن فرقدا ليس صاحب حديث .

وحدثني عبد الرحمن بن بشر العبدي . قال : سمعت يحيى بن سعيد القطان ، ذكر عنده محمد ابن عبد الله بن عبيد بن عمير الليثي ، فضعفه جدا . فقيل ليحيى : أضعف من يعقوب بن عطاء ؟ قال : نعم . ثم قال : ما كنت أرى أن أحدا يروي عن محمد بن عبد الله بن عبيد بن عمير .

حدثني بشر بن الحكم . قال : سمعت يحيى بن سعيد القطان ، ضعف حكيم بن جبير وعبد الأعلى . وضعف يحيى بن موسى بن دينار . قال : حديثه ريح . وضعف موسى بن دهقان ، وعيسى بن أبي عيسى المدني . قال : وسمعت الحسن بن عيسى يقول : قال لي ابن المبارك : إذا قدمت على جرير فاكتب

عِلْمَهُ كُلَّهُ إِلَّا حَدِيثَ ثَلَاثَةٍ . لَا تَكْتُبْ حَدِيثَ عُبَيْدَةَ بْنِ مُعَتِّبٍ . وَالسَّرِيِّ بْنِ إِسْمَاعِيلَ . وَمُحَمَّدِ بْنِ سَالِمٍ .

قَالَ مُسْلِمٌ : وَأَشْبَاهُ مَاذَكَرْنَا مِنْ كَلَامِ أَهْلِ الْعِلْمِ فِي مُتَّهَمِي رُوَاةِ الْحَدِيثِ وَإِخْبَارِهِمْ عَنْ مَعَايِبِهِمْ كَثِيرٌ . يَطُولُ الْكِتَابُ بِذِكْرِهِ ، عَلَى اسْتِقْصَائِهِ . وَفِيمَا ذَكَرْنَا كِفَايَةٌ . لِمَنْ تَفَهَّمَ وَعَقَلَ مَذْهَبَ الْقَوْمِ . فِيمَا قَالُوا مِنْ ذٰلِكَ وَبَيَّنُوا .

وَإِنَّمَا أَلْزَمُوا أَنْفُسَهُمُ الْكَشْفَ عَنْ مَعَايِبِ رُوَاةِ الْحَدِيثِ . وَنَاقِلِي الْأَخْبَارِ . وَأَفْتَوْا بِذٰلِكَ حِينَ سُئِلُوا ، لِمَا فِيهِ مِنْ عَظِيمِ الْخَطَرِ . إِذِ الْأَخْبَارُ فِي أَمْرِ الدِّينِ إِنَّمَا تَأْتِي بِتَحْلِيلٍ ، أَوْ تَحْرِيمٍ ، أَوْ أَمْرٍ ، أَوْ نَهْيٍ ، أَوْ تَرْغِيبٍ ، أَوْ تَرْهِيبٍ . فَإِذَا كَانَ الرَّاوِي لَهَا لَيْسَ بِمَعْدِنٍ لِلصِّدْقِ وَالْأَمَانَةِ . ثُمَّ أَقْدَمَ عَلَى الرِّوَايَةِ عَنْهُ مَنْ قَدْ عَرَفَهُ وَلَمْ يُبَيِّنْ مَا فِيهِ لِغَيْرِهِ ، مِمَّنْ جَهِلَ مَعْرِفَتَهُ ، كَانَ آثِمًا بِفِعْلِهِ ذٰلِكَ . غَاشًّا لِعَوَامِّ الْمُسْلِمِينَ . إِذْ لَا يُؤْمَنُ عَلَى بَعْضِ مَنْ سَمِعَ تِلْكَ الْأَخْبَارَ أَنْ يَسْتَعْمِلَهَا ، أَوْ يَسْتَعْمِلَ بَعْضَهَا . وَلَعَلَّهَا أَوْ أَكْثَرَهَا أَكَاذِيبُ . لَا أَصْلَ لَهَا . مَعَ أَنَّ الْأَخْبَارَ الصِّحَاحَ مِنْ رِوَايَةِ الثِّقَاتِ . وَأَهْلِ الْقَنَاعَةِ أَكْثَرُ مِنْ أَنْ يُضْطَرَّ إِلَى نَقْلِ مَنْ لَيْسَ بِثِقَةٍ . وَلَا مَقْنَعٍ

وَلَا أَحْسِبُ كَثِيرًا مِمَّنْ يُعَرِّجُ مِنَ النَّاسِ عَلَى مَا وَصَفْنَا مِنْ هٰذِهِ الْأَحَادِيثِ الضِّعَافِ وَالْأَسَانِيدِ الْمَجْهُولَةِ ، وَيَعْتَدُّ بِرِوَايَتِهَا بَعْدَ مَعْرِفَتِهِ بِمَا فِيهَا ، مِنَ التَّوَهُّنِ وَالضَّعْفِ - إِلَّا أَنَّ الَّذِي يَحْمِلُهُ عَلَى رِوَايَتِهَا ، وَالِاعْتِدَادِ بِهَا ، إِرَادَةُ التَّكَثُّرِ بِذٰلِكَ عِنْدَ الْعَوَامِّ ، وَلِأَنْ يُقَالَ : مَا أَكْثَرَ مَا جَمَعَ فُلَانٌ مِنَ الْحَدِيثِ ، وَأَلَّفَ مِنَ الْعَدَدِ .

وَمَنْ ذَهَبَ فِي الْعِلْمِ هٰذَا الْمَذْهَبَ . وَسَلَكَ هٰذَا الطَّرِيقَ فَلَا نَصِيبَ لَهُ فِيهِ . وَكَانَ بِأَنْ يُسَمَّى جَاهِلًا ، أَوْلَى مِنْ أَنْ يُنْسَبَ إِلَى عِلْمٍ .

وَقَدْ تَكَلَّمَ بَعْضُ مُنْتَحِلِي الْحَدِيثِ مِنْ أَهْلِ عَصْرِنَا فِي تَصْحِيحِ الْأَسَانِيدِ وَتَسْقِيمِهَا بِقَوْلٍ ، لَوْ ضَرَبْنَا عَنْ حِكَايَتِهِ وَذِكْرِ فَسَادِهِ صَفْحًا لَكَانَ رَأْيًا مَتِينًا ، وَمَذْهَبًا صَحِيحًا .

إِذِ الْإِعْرَاضُ عَنِ الْقَوْلِ الْمُطَّرَحِ ، أَحْرَى لِإِمَاتَتِهِ وَإِخْمَالِ ذِكْرِ قَائِلِهِ وَأَجْدَرُ أَنْ لَا يَكُونَ ذٰلِكَ تَنْبِيهًا لِلْجُهَّالِ عَلَيْهِ . غَيْرَ أَنَّا لَمَّا تَخَوَّفْنَا مِنْ شُرُورِ الْعَوَاقِبِ وَاغْتِرَارِ الْجَهَلَةِ بِمُحْدَثَاتِ الْأُمُورِ ، وَإِسْرَاعِهِمْ إِلَى اعْتِقَادِ خَطَإِ الْمُخْطِئِينَ ، وَالْأَقْوَالِ السَّاقِطَةِ عِنْدَ الْعُلَمَاءِ ، رَأَيْنَا الْكَشْفَ عَنْ فَسَادِ قَوْلِهِ ، وَرَدَّ مَقَالَتِهِ

بِقَدْرِ مَا يَلِيقُ بِهَا مِنَ الرَّدِّ ـ أَجْدَى عَلَى الْأَنَامِ ، وَأَحْمَدُ لِلْعَاقِبَةِ إِنْ شَاءَ اللّٰهُ .

وَزَعَمَ الْقَائِلُ الَّذِي افْتَتَحْنَا الْكَلَامَ عَلَى الْحِكَايَةِ عَنْ قَوْلِهِ ، وَالْإِخْبَارِ عَنْ سُوءِ رَوِيَّتِهِ ، أَنَّ كُلَّ إِسْنَادٍ لِحَدِيثٍ فِيهِ فُلَانٌ عَنْ فُلَانٍ ، وَقَدْ أَحَاطَ الْعِلْمُ بِأَنَّهُمَا قَدْ كَانَا فِي عَصْرٍ وَاحِدٍ ، وَجَائِزٌ أَنْ يَكُونَ الْحَدِيثُ الَّذِي رَوَى الرَّاوِي عَمَّنْ رَوَى عَنْهُ قَدْ سَمِعَهُ مِنْهُ وَشَافَهَهُ بِهِ . غَيْرَ أَنَّهُ لَا نَعْلَمُ لَهُ مِنْهُ سَمَاعًا وَلَمْ نَجِدْ فِي شَيْءٍ مِنَ الرِّوَايَاتِ أَنَّهُمَا الْتَقَيَا قَطُّ ، أَوْ تَشَافَهَا بِحَدِيثٍ ـ أَنَّ الْحُجَّةَ لَا تَقُومُ عِنْدَهُ بِكُلِّ خَبَرٍ جَاءَ هٰذَا الْمَجِيءَ ، حَتَّى يَكُونَ عِنْدَهُ الْعِلْمُ بِأَنَّهُمَا قَدِ اجْتَمَعَا مِنْ دَهْرِهِمَا مَرَّةً فَصَاعِدًا . أَوْ تَشَافَهَا بِالْحَدِيثِ بَيْنَهُمَا . أَوْ يَرِدَ خَبَرٌ فِيهِ بَيَانُ اجْتِمَاعِهِمَا ، وَتَلَاقِيهِمَا ، مَرَّةً مِنْ دَهْرِهِمَا . فَمَا فَوْقَهَا . فَإِنْ لَمْ يَكُنْ عِنْدَهُ عِلْمُ ذٰلِكَ ، وَلَمْ تَأْتِ رِوَايَةٌ صَحِيحَةٌ تُخْبِرُ أَنَّ هٰذَا الرَّاوِيَ عَنْ صَاحِبِهِ قَدْ لَقِيَهُ مَرَّةً ، وَسَمِعَ مِنْهُ شَيْئًا ـ لَمْ يَكُنْ فِي نَقْلِهِ الْخَبَرَ عَمَّنْ رَوَى عَنْهُ ذٰلِكَ ، وَالْأَمْرُ كَمَا وَصَفْنَا ، حُجَّةٌ . وَكَانَ الْخَبَرُ عِنْدَهُ مَوْقُوفًا . حَتَّى يَرِدَ عَلَيْهِ سَمَاعُهُ مِنْهُ لِشَيْءٍ مِنَ الْحَدِيثِ . قَلَّ أَوْ كَثُرَ . فِي رِوَايَةٍ مِثْلِ مَا وَرَدَ .

(٦) باب صحة الاحتجاج بالحديث المعنعن

وَهٰذَا الْقَوْلُ ، يَرْحَمُكَ اللّٰهُ ، فِي الطَّعْنِ فِي الْأَسَانِيدِ ، قَوْلٌ مُخْتَرَعٌ . مُسْتَحْدَثٌ غَيْرُ مَسْبُوقٍ صَاحِبُهُ إِلَيْهِ . وَلَا مُسَاعِدَ لَهُ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ عَلَيْهِ . وَذٰلِكَ أَنَّ الْقَوْلَ الشَّائِعَ الْمُتَّفَقَ عَلَيْهِ بَيْنَ أَهْلِ الْعِلْمِ بِالْأَخْبَارِ وَالرِّوَايَاتِ قَدِيمًا وَحَدِيثًا ، أَنَّ كُلَّ رَجُلٍ ثِقَةٍ رَوَى عَنْ مِثْلِهِ حَدِيثًا ، وَجَائِزٌ مُمْكِنٌ لَهُ لِقَاؤُهُ ، وَالسَّمَاعُ مِنْهُ ، لِكَوْنِهِمَا جَمِيعًا كَانَا فِي عَصْرٍ وَاحِدٍ ، وَإِنْ لَمْ يَأْتِ فِي خَبَرٍ قَطُّ أَنَّهُمَا اجْتَمَعَا ، وَلَا تَشَافَهَا بِكَلَامٍ ؛ فَالرِّوَايَةُ ثَابِتَةٌ . وَالْحُجَّةُ بِهَا لَازِمَةٌ . إِلَّا أَنْ يَكُونَ هُنَاكَ دَلَالَةٌ بَيِّنَةٌ ، أَنَّ هٰذَا الرَّاوِيَ لَمْ يَلْقَ مَنْ رَوَى عَنْهُ ، أَوْ لَمْ يَسْمَعْ مِنْهُ شَيْئًا . فَأَمَّا وَالْأَمْرُ مُبْهَمٌ عَلَى الْإِمْكَانِ الَّذِي فَسَّرْنَا ، فَالرِّوَايَةُ عَلَى السَّمَاعِ أَبَدًا ، حَتَّى تَكُونَ الدَّلَالَةُ الَّتِي بَيَّنَّا .

فَيُقَالُ لِمُخْتَرِعِ هٰذَا الْقَوْلِ الَّذِي وَصَفْنَا مَقَالَتَهُ ، أَوْ لِلذَّابِّ عَنْهُ : قَدْ أَعْطَيْتَ فِي جُمْلَةِ قَوْلِكَ أَنَّ خَبَرَ الْوَاحِدِ الثِّقَةِ ، عَنِ الْوَاحِدِ الثِّقَةِ ، حُجَّةٌ يَلْزَمُ بِهِ الْعَمَلُ . ثُمَّ أَدْخَلْتَ فِيهِ الشَّرْطَ بَعْدُ ، فَقُلْتَ : حَتَّى نَعْلَمَ أَنَّهُمَا قَدْ كَانَا الْتَقَيَا مَرَّةً فَصَاعِدًا ، أَوْ سَمِعَ مِنْهُ شَيْئًا . فَهَلْ تَجِدُ هٰذَا الشَّرْطَ الَّذِي اشْتَرَطْتَهُ عَنْ أَحَدٍ يَلْزَمُ قَوْلُهُ ؟ وَإِلَّا فَهَلُمَّ دَلِيلًا عَلَى مَا زَعَمْتَ .

فَإِنِ ادَّعَى قَوْلَ أَحَدٍ مِنْ عُلَمَاءِ السَّلَفِ بِمَا زَعَمَ مِنْ إِدْخَالِ الشَّرِيطَةِ فِي تَثْبِيتِ الْخَبَرِ، طُولِبَ بِهِ. وَلَنْ يَجِدَ هُوَ وَلَا غَيْرُهُ إِلَى إِيجَادِهِ سَبِيلًا. وَإِنْ هُوَ ادَّعَى فِيمَا زَعَمَ دَلِيلًا يَحْتَجُّ بِهِ قِيلَ لَهُ: وَمَا ذَاكَ الدَّلِيلُ؟ فَإِنْ قَالَ: قُلْتُهُ لِأَنِّي وَجَدْتُ رُوَاةَ الْأَخْبَارِ قَدِيمًا وَحَدِيثًا يَرْوِي أَحَدُهُمْ عَنِ الْآخَرِ الْحَدِيثَ وَلَمَّا يُعَايِنْهُ، وَلَا سَمِعَ مِنْهُ شَيْئًا قَطُّ، فَلَمَّا رَأَيْتُهُمُ اسْتَجَازُوا رِوَايَةَ الْحَدِيثِ بَيْنَهُمْ هٰكَذَا عَلَى الْإِرْسَالِ مِنْ غَيْرِ سَمَاعٍ، وَالْمُرْسَلُ مِنَ الرِّوَايَاتِ فِي أَصْلِ قَوْلِنَا وَقَوْلِ أَهْلِ الْعِلْمِ بِالْأَخْبَارِ لَيْسَ بِحُجَّةٍ ـ احْتَجْتُ، لِمَا وَصَفْتُ مِنَ الْعِلَّةِ، إِلَى الْبَحْثِ عَنْ سَمَاعِ رَاوِي كُلِّ خَبَرٍ عَنْ رَاوِيهِ. فَإِذَا أَنَا هَجَمْتُ عَلَى سَمَاعِهِ مِنْهُ لِأَدْنَى شَيْءٍ، ثَبَتَ عَنْهُ عِنْدِي بِذٰلِكَ جَمِيعُ مَا يَرْوِي عَنْهُ بَعْدُ. فَإِنْ عَزَبَ عَنِّي مَعْرِفَةُ ذٰلِكَ، أَوْقَفْتُ الْخَبَرَ وَلَمْ يَكُنْ عِنْدِي مَوْضِعَ حُجَّةٍ لِإِمْكَانِ الْإِرْسَالِ فِيهِ.

فَيُقَالُ لَهُ: فَإِنْ كَانَتِ الْعِلَّةُ فِي تَضْعِيفِكَ الْخَبَرَ وَتَرْكِكَ الِاحْتِجَاجَ بِهِ إِمْكَانَ الْإِرْسَالِ فِيهِ، لَزِمَكَ أَنْ لَا تُثْبِتَ إِسْنَادًا مُعَنْعَنًا حَتَّى تَرَى فِيهِ السَّمَاعَ مِنْ أَوَّلِهِ إِلَى آخِرِهِ؟

وَذٰلِكَ أَنَّ الْحَدِيثَ الْوَارِدَ عَلَيْنَا بِإِسْنَادِ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ، فَبِيَقِينٍ نَعْلَمُ أَنَّ هِشَامًا قَدْ سَمِعَ مِنْ أَبِيهِ، وَأَنَّ أَبَاهُ قَدْ سَمِعَ مِنْ عَائِشَةَ. كَمَا نَعْلَمُ أَنَّ عَائِشَةَ قَدْ سَمِعَتْ مِنَ النَّبِيِّ ﷺ.

وَقَدْ يَجُوزُ، إِذَا لَمْ يَقُلْ هِشَامٌ، فِي رِوَايَةٍ يَرْوِيهَا عَنْ أَبِيهِ: سَمِعْتُ أَوْ أَخْبَرَنِي، أَنْ يَكُونَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ أَبِيهِ فِي تِلْكَ الرِّوَايَةِ إِنْسَانٌ آخَرُ، أَخْبَرَهُ بِهَا عَنْ أَبِيهِ، وَلَمْ يَسْمَعْهَا هُوَ مِنْ أَبِيهِ، لَمَّا أَحَبَّ أَنْ يَرْوِيَهَا مُرْسَلًا. وَلَا يُسْنِدَهَا إِلَى مَنْ سَمِعَهَا مِنْهُ.

وَكَمَا يُمْكِنُ ذٰلِكَ فِي هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ، فَهُوَ أَيْضًا مُمْكِنٌ فِي أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ.

وَكَذٰلِكَ كُلُّ إِسْنَادٍ لِحَدِيثٍ لَيْسَ فِيهِ ذِكْرُ سَمَاعِ بَعْضِهِمْ مِنْ بَعْضٍ.

وَإِنْ كَانَ قَدْ عُرِفَ فِي الْجُمْلَةِ أَنَّ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ قَدْ سَمِعَ مِنْ صَاحِبِهِ سَمَاعًا كَثِيرًا، فَجَائِزٌ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ أَنْ يَنْزِلَ فِي بَعْضِ الرِّوَايَةِ فَيَسْمَعَ مِنْ غَيْرِهِ عَنْهُ بَعْضَ أَحَادِيثِهِ، ثُمَّ يُرْسِلَهُ عَنْهُ أَحْيَانًا، وَلَا يُسَمِّيَ مَنْ سَمِعَ مِنْهُ. وَيَنْشَطَ أَحْيَانًا فَيُسَمِّيَ الرَّجُلَ الَّذِي حَمَلَ عَنْهُ الْحَدِيثَ وَيَتْرُكَ الْإِرْسَالَ.

وَمَا قُلْنَا مِنْ هٰذَا مَوْجُودٌ فِي الْحَدِيثِ مُسْتَفِيضٌ، مِنْ فِعْلِ ثِقَاتِ الْمُحَدِّثِينَ، وَأَئِمَّةِ أَهْلِ الْعِلْمِ.

وَسَنَذْكُرُ مِنْ رِوَايَاتِهِمْ عَلَى الْجِهَةِ الَّتِي ذَكَرْنَا عَدَدًا يُسْتَدَلُّ بِهَا عَلَى أَكْثَرَ مِنْهَا إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى.

فَمِنْ ذٰلِكَ، أَنَّ أَيُّوبَ السَّخْتِيَانِيَّ وَابْنَ الْمُبَارَكِ وَوَكِيعًا وَابْنَ نُمَيْرٍ وَجَمَاعَةً غَيْرَهُمْ رَوَوْا عَنْ هِشَامٍ

ابْنِ عُرْوَةَ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ عَائِشَةَ رضي الله عنها ؛ قَالَتْ : كُنْتُ أُطَيِّبُ رَسُولَ اللهِ ﷺ لِحِلِّهِ وَلِحُرْمِهِ بِأَطْيَبِ مَا أَجِدُ .

فَرَوَى هٰذِهِ الرِّوَايَةَ بِعَيْنِهَا اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ وَدَاوُدُ الْعَطَّارُ وَحُمَيْدُ بْنُ الْأَسْوَدِ وَوُهَيْبُ بْنُ خَالِدٍ وَأَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامٍ ؛ قَالَ : أَخْبَرَنِي عُثْمَانُ بْنُ عُرْوَةَ ، عَنْ عُرْوَةَ ، عَنْ عَائِشَةَ ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ .

وَرَوَى هِشَامٌ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ عَائِشَةَ ؛ قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا اعْتَكَفَ يُدْنِي إِلَيَّ رَأْسَهُ فَأُرَجِّلُهُ وَأَنَا حَائِضٌ .

فَرَوَاهَا بِعَيْنِهَا مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ ، عَنِ الزُّهْرِيِّ ، عَنْ عُرْوَةَ ، عَنْ عَمْرَةَ ، عَنْ عَائِشَةَ ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ .

وَرَوَى الزُّهْرِيُّ وَصَالِحُ بْنُ أَبِي حَسَّانَ ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ ، عَنْ عَائِشَةَ ؛ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُقَبِّلُ وَهُوَ صَائِمٌ

فَقَالَ يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ فِي هٰذَا الْخَبَرِ فِي الْقُبْلَةِ : أَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ ؛ أَنَّ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ أَخْبَرَهُ أَنَّ عُرْوَةَ أَخْبَرَهُ أَنَّ عَائِشَةَ أَخْبَرَتْهُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يُقَبِّلُهَا وَهُوَ صَائِمٌ

وَرَوَى ابْنُ عُيَيْنَةَ وَغَيْرُهُ ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ ، عَنْ جَابِرٍ ؛ قَالَ: أَطْعَمَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ لُحُومَ الْخَيْلِ وَنَهَانَا عَنْ لُحُومِ الْحُمُرِ .

فَرَوَاهُ حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ ، عَنْ عَمْرٍو ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ ، عَنْ جَابِرٍ ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ .

وَهٰذَا النَّحْوُ فِي الرِّوَايَاتِ كَثِيرٌ . يَكْثُرُ تَعْدَادُهُ . وَفِيمَا ذَكَرْنَا مِنْهَا كِفَايَةٌ لِذَوِي الْفَهْمِ .

فَإِذَا كَانَتِ الْعِلَّةُ عِنْدَ مَنْ وَصَفْنَا قَوْلَهُ مِنْ قَبْلُ ، فِي فَسَادِ الْحَدِيثِ وَتَوْهِينِهِ ، إِذَا لَمْ يُعْلَمْ أَنَّ الرَّاوِيَ قَدْ سَمِعَ مِمَّنْ رَوَى عَنْهُ شَيْئًا ، إِمْكَانَ الْإِرْسَالِ فِيهِ ، لَزِمَهُ تَرْكُ الِاحْتِجَاجِ فِي قِيَادِ قَوْلِهِ بِرِوَايَةِ مَنْ يُعْلَمُ أَنَّهُ قَدْ سَمِعَ مِمَّنْ رَوَى عَنْهُ . إِلَّا فِي نَفْسِ الْخَبَرِ الَّذِي فِيهِ ذِكْرُ السَّمَاعِ . لِمَا بَيَّنَّا مِنْ قَبْلُ عَنِ الْأَئِمَّةِ الَّذِينَ نَقَلُوا الْأَخْبَارَ ، أَنَّهُمْ كَانَتْ لَهُمْ تَارَاتٌ يُرْسِلُونَ فِيهَا الْحَدِيثَ إِرْسَالًا . وَلَا يَذْكُرُونَ مَنْ سَمِعُوهُ مِنْهُ . وَتَارَاتٌ يَنْشَطُونَ فِيهَا فَيُسْنِدُونَ الْخَبَرَ عَلَى هَيْئَةِ مَا سَمِعُوا . فَيُخْبِرُونَ بِالنُّزُولِ فِيهِ إِنْ نَزَلُوا . وَبِالصُّعُودِ إِنْ صَعِدُوا . كَمَا شَرَحْنَا ذٰلِكَ عَنْهُمْ .

وَمَا عَلِمْنَا أَحَدًا مِنْ أَئِمَّةِ السَّلَفِ ، مِمَّنْ يَسْتَعْمِلُ الْأَخْبَارَ وَيَتَفَقَّدُ صِحَّةَ الْأَسَانِيدِ وَسَقَمَهَا ، مِثْلَ أَيُّوبَ السَّخْتِيَانِيِّ وَابْنِ عَوْنٍ وَمَالِكِ بْنِ أَنَسٍ وَشُعْبَةَ بْنِ الْحَجَّاجِ وَيَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ الْقَطَّانِ وَعَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ مَهْدِيٍّ

وَمَنْ بَعْدَهُمْ مِنْ أَهْلِ الْحَدِيثِ، فَتَّشُوا عَنْ مَوْضِعِ السَّمَاعِ فِي الأَسَانِيدِ. كَمَا ادَّعَاهُ الَّذِي وَصَفْنَا قَوْلَهُ مِنْ قَبْلُ.

وَإِنَّمَا كَانَ تَفَقَّدُ مَنْ تَفَقَّدَ مِنْهُمْ سَمَاعَ رُوَاةِ الْحَدِيثِ مِمَّنْ رَوَى عَنْهُمْ - إِذَا كَانَ الرَّاوِي مِمَّنْ عُرِفَ بِالتَّدْلِيسِ فِي الْحَدِيثِ وَشُهِرَ بِهِ فَحِينَئِذٍ يَبْحَثُونَ عَنْ سَمَاعِهِ فِي رِوَايَتِهِ. وَيَتَفَقَّدُونَ ذَلِكَ مِنْهُ. كَيْ تَنْزَاحَ عَنْهُمْ عِلَّةُ التَّدْلِيسِ.

فَمَنِ ابْتَغَى ذَلِكَ مِنْ غَيْرِ مُدَلِّسٍ، عَلَى الْوَجْهِ الَّذِي زَعَمَ مَنْ حَكَيْنَا قَوْلَهُ، فَمَا سَمِعْنَا ذَلِكَ عَنْ أَحَدٍ مِمَّنْ سَمَّيْنَا، وَلَمْ نُسَمِّ، مِنَ الأَئِمَّةِ.

فَمِنْ ذَلِكَ أَنَّ عَبْدَاللهِ بْنَ يَزِيدَ الأَنْصَارِيَّ، وَقَدْ رَأَى النَّبِيَّ ﷺ، قَدْ رَوَى عَنْ حُذَيْفَةَ وَعَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الأَنْصَارِيِّ وَعَنْ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا حَدِيثًا يُسْنِدُهُ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ. وَلَيْسَ فِي رِوَايَتِهِ عَنْهُمَا ذِكْرُ السَّمَاعِ مِنْهُمَا. وَلَا حَفِظْنَا فِي شَيْءٍ مِنَ الرِّوَايَاتِ أَنَّ عَبْدَ اللهِ بْنَ يَزِيدَ شَافَهَ حُذَيْفَةَ وَأَبَا مَسْعُودٍ بِحَدِيثٍ قَطُّ. وَلَا وَجَدْنَا ذِكْرَ رُؤْيَتِهِ إِيَّاهُمَا فِي رِوَايَةٍ بِعَيْنِهَا.

وَلَمْ نَسْمَعْ عَنْ أَحَدٍ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ مِمَّنْ مَضَى، وَلَا مِمَّنْ أَدْرَكْنَا، أَنَّهُ طَعَنَ فِي هَذَيْنِ الْخَبَرَيْنِ، اللَّذَيْنِ رَوَاهُمَا عَبْدُ اللهِ بْنُ يَزِيدَ عَنْ حُذَيْفَةَ وَأَبِي مَسْعُودٍ، بِضَعْفٍ فِيهِمَا. بَلْ هُمَا وَمَا أَشْبَهَهُمَا، عِنْدَ مَنْ لَاقَيْنَا مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ بِالْحَدِيثِ، مِنْ صِحَاحِ الأَسَانِيدِ وَقَوِيِّهَا. يَرَوْنَ اسْتِعْمَالَ مَا نُقِلَ بِهَا، وَالِاحْتِجَاجَ بِمَا أَتَتْ مِنْ سُنَنٍ وَآثَارٍ.

وَهِيَ فِي زَعْمِ مَنْ حَكَيْنَا قَوْلَهُ، مِنْ قَبْلُ، وَاهِيَةٌ مُهْمَلَةٌ. حَتَّى يُصِيبَ سَمَاعَ الرَّاوِي عَمَّنْ رَوَى وَلَوْ ذَهَبْنَا نُعَدِّدُ الأَخْبَارَ الصِّحَاحَ عِنْدَ أَهْلِ الْعِلْمِ مِمَّنْ يَهِنُ بِزَعْمِ هَذَا الْقَائِلِ، وَنُحْصِيهَا - لَعَجَزْنَا عَنْ تَقَصِّي ذِكْرِهَا وَإِحْصَائِهَا كُلِّهَا.

وَلَكِنَّا أَحْبَبْنَا أَنْ نَنْصِبَ مِنْهَا عَدَدًا يَكُونُ سِمَةً لِمَا سَكَتْنَا عَنْهُ مِنْهَا.

وَهَذَا أَبُو عُثْمَانَ النَّهْدِيُّ وَأَبُو رَافِعٍ الصَّائِغُ، وَهُمَا مَنْ أَدْرَكَ الْجَاهِلِيَّةَ وَصَحِبَا أَصْحَابَ رَسُولِ اللهِ ﷺ مِنَ الْبَدْرِيِّينَ هَلُمَّ جَرًّا وَنَقَلَا عَنْهُمُ الأَخْبَارَ حَتَّى نَزَلَا إِلَى مِثْلِ أَبِي هُرَيْرَةَ وَابْنِ عُمَرَ وَذَوِيهِمَا قَدْ أَسْنَدَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ حَدِيثًا. وَلَمْ نَسْمَعْ فِي رِوَايَةٍ بِعَيْنِهَا أَنَّهُمَا عَايَنَا أُبَيًّا أَوْ سَمِعَا مِنْهُ شَيْئًا.

وَأَسْنَدَ أَبُو عَمْرٍو الشَّيْبَانِيُّ وَهُوَ مِمَّنْ أَدْرَكَ الْجَاهِلِيَّةَ وَكَانَ فِي زَمَنِ النَّبِيِّ ﷺ رَجُلًا . وَأَبُو مَعْمَرٍ عَبْدُ اللهِ بْنُ سَخْبَرَةَ . كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الْأَنْصَارِيِّ ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ ، خَبَرَيْنِ .

وَأَسْنَدَ عُبَيْدُ بْنُ عُمَيْرٍ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ ، زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ حَدِيثًا وَعُبَيْدُ بْنُ عُمَيْرٍ وُلِدَ فِي زَمَنِ النَّبِيِّ ﷺ .

وَأَسْنَدَ قَيْسُ بْنُ أَبِي حَازِمٍ ، وَقَدْ أَدْرَكَ زَمَنَ النَّبِيِّ ﷺ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الْأَنْصَارِيِّ ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ ، ثَلَاثَةَ أَخْبَارٍ .

وَأَسْنَدَ عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ أَبِي لَيْلَى ، وَقَدْ حَفِظَ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ ، وَصَحِبَ عَلِيًّا ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ ، حَدِيثًا .

وَأَسْنَدَ رِبْعِيُّ بْنُ حِرَاشٍ عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ ، حَدِيثَيْنِ . وَعَنْ أَبِي بَكْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ ، حَدِيثًا . وَقَدْ سَمِعَ رِبْعِيٌّ مِنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ ، وَرَوَى عَنْهُ .

وَأَسْنَدَ نَافِعُ بْنُ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ ، عَنْ أَبِي شُرَيْحٍ الْخُزَاعِيِّ ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ ، حَدِيثًا .

وَأَسْنَدَ النُّعْمَانُ بْنُ أَبِي عَيَّاشٍ ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ، ثَلَاثَةَ أَحَادِيثَ ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ .

وَأَسْنَدَ عَطَاءُ بْنُ يَزِيدَ اللَّيْثِيُّ ، عَنْ تَمِيمٍ الدَّارِيِّ ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ ، حَدِيثًا .

وَأَسْنَدَ سُلَيْمَانُ بْنُ يَسَارٍ عَنْ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ ، حَدِيثًا .

وَأَسْنَدَ حُمَيْدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ الْحِمْيَرِيُّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ ، أَحَادِيثَ .

فَكُلُّ هٰؤُلَاءِ التَّابِعِينَ الَّذِينَ نَصَبْنَا رِوَايَتَهُمْ عَنِ الصَّحَابَةِ الَّذِينَ سَمَّيْنَاهُمْ ، لَمْ يُحْفَظْ عَنْهُمْ سَمَاعٌ عَلِمْنَاهُ مِنْهُمْ فِي رِوَايَةٍ بِعَيْنِهَا وَلَا أَنَّهُمْ لَقُوهُمْ فِي نَفْسِ خَبَرٍ بِعَيْنِهِ .

وَهِيَ أَسَانِيدُ عِنْدَ ذَوِي الْمَعْرِفَةِ بِالْأَخْبَارِ وَالرِّوَايَاتِ مِنْ صِحَاحِ الْأَسَانِيدِ . لَا نَعْلَمُهُمْ وَهَّنُوا مِنْهَا شَيْئًا قَطُّ . وَلَا الْتَمَسُوا فِيهَا سَمَاعَ بَعْضِهِمْ مِنْ بَعْضٍ .

إِذِ السَّمَاعُ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ مُمْكِنٌ مِنْ صَاحِبِهِ غَيْرُ مُسْتَنْكَرٍ . لِكَوْنِهِمْ جَمِيعًا كَانُوا فِي الْعَصْرِ الَّذِي اتَّفَقُوا فِيهِ .

وَكَانَ هٰذَا الْقَوْلُ الَّذِي أَحْدَثَهُ الْقَائِلُ الَّذِي حَكَيْنَاهُ فِي تَوْهِينِ الْحَدِيثِ ، بِالْعِلَّةِ الَّتِي وَصَفَ أَقَلَّ مِنْ أَنْ يُعَرَّجَ عَلَيْهِ وَيُثَارَ ذِكْرُهُ .

إذْ كَانَ قَوْلًا مُحْدَثًا وَكَلَامًا خَلْفًا لَمْ يَقُلْهُ أَحَدٌ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ سَلَفَ، وَيَسْتَنْكِرُهُ مَنْ بَعْدَهُمْ خَلَفَ. فَلَا حَاجَةَ بِنَا فِي رَدِّهِ بِأَكْثَرَ مِمَّا شَرَحْنَا. إذْ كَانَ قَدْرُ الْمَقَالَةِ وَقَائِلِهَا الْقَدْرَ الَّذِي وَصَفْنَاهُ. وَاللهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى دَفْعِ مَا خَالَفَ مَذْهَبَ الْعُلَمَاءِ. وَعَلَيْهِ التُّكْلَانُ .

•••••••

MUKADDİME

RAHMAN VE RAHÎM OLAN ALLAH'IN İSMİLE

Hamd âlemlerin Rabbı olan *Allah'*a mahsusdur, âkıbet de muttakîlerindir. *Allah'*ın salât-u selâmı Peygamberlerin sonu olan MUHAMMED'e ve bütün Nebîler ve Rasûllere olsun.

Bundan sonra sen — ALLAH sana rahmet buyursun— Hâlıkının tevfîkiyle dînin sünnetleri, hükümleri ve bunlardan sevab, ikâb, tergîb, terhîb ve daha başka şeyler hakkında Rasûlullah (S) den naklolunmuş sahîh haberleri, nakoluna geldikleri ve ilim ehlinin kendi aralarında alıp getirdikleri senetlerle tanıma ve iyiden iyiye tedkîke azmettiğini söyledin. Böylelikle sen —*Allah* sana doğru yolu göstersin— bu haberlerin hepsini, te'lif edilmiş ve tasnifli olarak üzerinde durmayı diledin de çoğa varacak tekrarlar yapmadan onları senin için hulâsa etmemi benden istedin. Zira çoğa varacak bu tekrarların, onları anlamak ve onlardan hükümler çıkarmak maksadından seni alıkoyacağına kail oldun. —*Allah* sana kerem buyursun— istediğini iyice düşünüp karar vermeğe ve durumun icablarının düşüncesine döndüğüm zaman, inşaallah istediğin makbul bir netice ve mevcud bir fâide olacaktır. Benden bunun meşakkatlarını yüklenmemi istediğin vakıt, keşki bu işe karşı bende bir kudret ve irade halk olunsa da bunun tamamlanması bana mukadder olsa diye düşündüm. Çünkü anlatması uzun süren bir çok sebeplerden dolayı bunun fâidesi başkalarından önce bilhassa bana isâbet edecekdir. Lâkin böyle olmakla beraber bu sebeblerin özeti şudur ki insana ve bilhassa halkdan temyiz kudretine mâlik olmıyan kimselere bu nesneden az şey ihâta edib anlama ve sağlam bilme, çok şey devşirmekden daha kolaydır. Ancak başkasının yardımı ile temyiz kudretine muvaffak olanlar bu hükümden müstesnadırlar. Bu konudaki iş vasfettiğimiz gibi olunca, hadîsden sahîh olan aza yönelmek onlar için zayıf ve şüpheli olanı arttırmakdan daha yeğdir. Ancak kendisine bir parça uyanıklık ile hadîsin sebeb ve illetlerini bilme nasib olan insanlardan özel bir tabaka için bu işi çoğaltmakda bazı faydalar umud edilir. İşte bunlar —İnşâallah— kendilerine verilmiş olan kabiliyet sebebi ile çok hadîs toplamakta fâideye nâil olurlar. Teyakkuz ve ma'rifet ehlinden bulunan

bu havass, avâmın hilâfına husûsî ve ince mânaları araştırır. Avâm insanlara gelince, onlar azı bilmekden âciz iken çoğu aramalarında hiçbir mâna yoktur.

Bundan sonra sana zikredeceğim şarta göre —İnşâallah— istediğin şey'in tahrîcine[1] ve te'lifine başlıyoruz. O şart da şudur: Biz Rasûlullah (S) den senetle gelmiş olan haberlerin hepsine yöneliyor ve onları tekrarsız olarak üç kısma ayırıyoruz. Keza hadîs ricâlini de üç tabakaya bölüyoruz. Ancak kendisinde fazla mâna bulunan hadîs'in tekrarından mustağnî kalınamıyan bir yerin gelmesi, yahut da orada bulunan bir illet dolayısiyle başka bir isnadın yanında vâkî olan bir isnad olması —bu tekrarsız kaydından— müstesnadır. Çünkü hadîs'de kendisine ihtiyaç duyulan fazla bir mâna, tam bir hadîs yerine geçer. Bundan dolayı, kendisinde vasfettiğimiz ziyadelik mevcud olan hadîs'in tekrar edilmesi yahut mümkinse kısa olduğu için bu ma'nânın hadîs'in tamamından ayırt edilmesi zarûrîdir. Lâkin onu bütününden ayırmak bazan güç olur. Bu zorluk mevcud olduğu zaman hadîs'i kendi heyeti ile tekrar etmek daha sâlim yoldur. Amma bizden kendisine bir ihtiyaç yok iken bütünü ile tekrarına zarûret görmediğimiz hadîs'e gelince, bunu tekrar etmeğe İnşâallah yanaşmıyacağız.

Birinci kısma gelince, biz burada ayıblardan ve diğer kusurlardan en sâlim ve en temiz bulunan hadîs'leri takdîm etmek kararındayız. Bunlar öyle haberler ki onları nakledenler hadîs'de istikamet ehli naklettikleri şeyleri iyi bilip sağlam muhafaza eden, rivâyetleri arasında şiddetli ihtilâf ve fâhiş (çirkin) karıştırma bulunmıyan kimselerdir. Nitekim bu kusurlar birçok muhaddislerin eserlerinde görülmüş ve onların hadîs diye naklettiklerinde açığa çıkmıştır.

Biz bu en sâlim ve en temiz sınıftan olan insanların hadîslerini zikrettiğimiz zaman, onların ardından senedlerinde önceki sınıf ayarında hıfz ve itkan ile vasıflanmamış bazı kimseler bulunan hadîsleri getiririz. Çünkü bunlar da her ne kadar vasfettiğimiz hususlarda birincilerin aşağısında iseler de örtülülük, doğruluk ve ilim alışverişi, şübhe yok ki bunlara da şâmil bulunmaktadır. Bunlar, eserler hâmili ve haberler nâkili olan Atâ ibn Sâib, Yezîd ibn Ebî Ziyâd, Leys ibn Ebî Suleym ve benzerleri gibi kimselerdir. İşte bunlar her ne kadar ilim ehli indinde vasfettiğimiz ilim ve iffet ile ma'ruf iseler de rivâyet hususunda, zikrettiğimiz itkan ve istikamet ehli olan diğer akranları bunlara hal ve mertebece üstün bulunurlar. Çünkü bu itkan ve istikamet hususu ilim ehli indinde pek üstün bir derece ve pek yüksek bir haslettir.

---

1. Tahric, bütün araştırma ve incelemeler sonunda şartlara uyup sahih olduğu meydana çıkan hadisleri bir kitaba yazmak demektir. Yazana Muharric denir. Buhârî ve Muslim bu mânaca birer muharrictirler.

Görmez misin ki, Atâ, Yezîd ve Leys diye isimlerini söylediğimiz bu üç kişiyi, hadîs'deki itkan ve istikamet hususlarında Mansur İbn Mu'temir (132/749), Süleyman el-A'maş (148/765) ve İsmâil ibn Ebî Hâlid ile karşılaştırdığın zaman bunları onlara yaklamamış ve ayrılmış bulursun. Mansûr, A'meş ve İsmâil'in çok meşhur olan hâfıza sağlamlıkları ve buna benzer sıfatları hakkında malûmat çokluğu neticesinde hadîs âlimlerinin hiç şüpheleri kalmamıştır.

İbn Avn ve Eyyûb, Hasan ve İbn Sîrîn'in arkadaşları olduğu gibi, Avf ibn Ebî Cemîle ve Eş'as el-Humrânî'de Hasan'ın ve ibn Sîrîn'in iki arkadaşıdırlar. Böyle iken bu akranlar arasında karşılaştırma yaptığın zaman durum yukarıdakilerin mukayesesinde olduğu gibidir. Fazîletin kemâli ve naklin sahîhliği hususlarında o ikisi ile bu ikisi arasındaki fark büyüktür. Halbuki Avf ve Eş'as, ilim ehli indinde doğruluk ve emanet sıfatlarından red edilmiş değillerdir. Lâkin ilim ehline göre dereceleri tasvir ettiğimiz şekildedir.

İsimlemekte bu zatları misâl getirmiş olmamız, bunların ancak hadîsdeki hadîs ricâlini rütbelendirmekte âlimlerin yolu kendilerine gizli olanlara —bunları anladıktan sonra— dönüp dolaşacakları bir alâmet olması içindir. Bu suretle kadri yüksek bir kimse kendi derecesinden eksiltilmez, ilimde derecesi alçak bulunan da yine kendi rütbesinin üstüne yükseltilmez. Ve hadîs ilminde her bir hak sahibine kendi hakkı verilir ve kendi derecesine indirilir.

Âişe (R) dan zikrolunmuştur ki o: «Rasûlullah (S) bize insanları kendi derecelerine indirmemizi emir buyurdu» demiştir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm de Allah Taâlânın: « وفوق كل ذى علم عليم : *Ve her bir ilim sahibinin üstünde daha iyi bir bilen vardır*» (Yusuf: 76) kavlini nutk etmektedir.

İşte Rasûlullah (S) ın haberlerinden istemiş olduğum şeyleri ancak zikrettiğimiz bu usûle göre te'lif ediyoruz.

Hadîs ehli indinde yahut hadîscilerin çoğu indinde töhmetli bulunan bir zümreden rivâyet edilmiş haberlere gelince, biz onların hadîs'lerini kitabımıza almakla meşgul olacak değiliz. Bunlar Abdullah ibn Misver, Ebû Cafer el-Medâînî, Amr ibn Hâlid, Abdulkuddûs eş-Şâmî, Muhammed ibn Saîd el-Maslûb, Gıyâs ibn İbrahim, Süleyman ibn Amr, Ebu Davud en-Nehaî ve benzerleri gibi hadîsler vazetmek, haberleri uydurup çoğaltmakla ittiham edilmiş kimselerdir.

Hadîs'leri ekseriyetle münker veya yanlış olan kimselerin hadîs'lerini de kitabımıza almaktan çekindik. Muhaddisin, hadîs'indeki münkerlik alâmeti şudur: Onun hadîs'e âid bir rivâyeti, hıfz ve rıza ehlinden bulunan başka kimselerin rivâyetlerine arz olunduğu zaman, onun rivayeti ile diğerlerinin rivayeti birbirlerine muhalif olur, yahutta onun ri-

vayeti ötekilerin rivayetlerine hemen hemen hiç uymaz. İşte hadîs'lerinden çoğu böyle olduğu zaman o şahıs, hadîs'i bırakılan, hadîs'i kabul edilmiyen ve kullanılmıyan bih kimse olmuştur.

Abdullah ibn Muharrer, Yahya ibn Ebî Uneyse, Cerrah ibn Minhâl, Ebu'l-Atûf, Abbâd ibn Kesîr, Huseyin ibn Abdillah ibn Dumayra, Umer ibn Suhban ve münker hadîs rivâyet etmekte bunların izinden giden diğerleri, hep bu neviden muhaddislerdir. İşte biz bunların hadîsleri üzerinde hiç durmuyor ve onlarla meşgul olmuyoruz. Çünkü bir muhaddisin sadece kendisinin rivâyet ettiği hadîs'i kabul etmek hususunda, ilim ehlinin ve mezhebini tanıdığımz kimselerin şartı; onun, ilim ve hıfz ehli sika'lara —bunların bir kısım rivâyetlerinde— müşareket etmiş bulunması ve bu hususta onlara muvafakat etmeye son derece gayret göstermiş olmasıdır. İşte böylesi mevcud olur ve rivâyetleri arasında hadîs râvîlerinde olmayan bir fazlalık getirirse bu fazlalık kabul edilir.

Celâletinden ve hem kendi hadîs'lerini hem başkalarının hadîs'lerini çok iyi ve sağlam bilen pek çok hâfız râvîleri bulunduğundan dolayı Zuhrî yahut Hişam ibn Urve gibisine —ki bu ikisinin hadîs'leri ilim ehli indinde yaygın ve müşterektir. Bunların hadîs'lerini, pek çoğunda ittifak etmek üzere kendilerinden kendi râvîleri nakletmiştir— yönelir de onların kabul ettikleri sahîhde onlara muvafakat etmediği halde bu ikisinden veya bunların talebelerinden kimsenin tanımadığı bir çok hadisler rivâyet eden kimseye gelince, işte bu nevi insanların hadîs'ini kabul etmek câiz değildir. Allah en iyi bilendir.

Muhaddisler zümresinin meslekini takib etmek isteyen ve ona muvaffak olan kimselerin yöneleceği bazı hadîs mes'elelerini ve muhaddislerin yolundan bazı şeyleri açıkladım. Kitapta muallel haberler söylenirken şerh ve izah gerekecek yerlere geldiğimiz zaman şerh ve izahı İnşâallah daha da artıracağız.

Bundan sonra —Allah seni rahmetine mazhar kılsın— eğer biz kendini muhaddis diye ortaya atan bir çok kimselerin, zayıf hadîsler, münker rivâyetler ileri sürmek, doğruluk ve eminlikle vasıflanmış sıka râvîlerin naklettiği meşhûr olan sahîh hadîs'lerle yetinmemek— Malik ibn Enes (179/95), Şubetu'bnu'l-Haccâc (160/776), Sufyan ibn Uyeyne (198/813), Yahya ibn Saîd el-Kattan (198/813), Abdurrahman i'bnu Mehdî ve daha başkaları gibi hadîs imamlarının kötülediği — makbul tutulmayan bir zümreden nakledilip reddolunmuş şeyler olduğunu bilmeleri ve dilleriyle ikrar eylemelerinden sonra dahi böyle çürük şeyleri câhil ve gâfil insanlar arasında yaymak gibi pek çok kötü işlerini görmüş olmasaydık, istemiş olduğun tahkîk ve tahsîl için kendimizi ortaya koymazdık. Lâkin ma'lûm olan o zümrenin, zayıf, meçhul senedlerle münker haberler yaymalarını, bunları, kusurlarını bilmeyen hal-

kın gözleri önüne atmalarını sana bildirdiğimiz için, istediğine icâbet etmek bizi huzura kavuşturdu.

(1) SİKA'LARDAN RİVÂYET, YALANCILARI TERK VE RASÛLULLAH (S) ÜZERİNE YALAN SÖYLEMEKTEN SAKINDIRMANIN VUCÛBU BÂBI

—Allah seni tevfîkına mazhar kılsın— iyi bil ki, rivâyetlerin sahîhleri ile bozukları, onları nakledenlerin sika olanlariyle müttehem bulunanları arasını ayırmayı bilen herkese vâcib olan:

a — Mahreclerinin[2] sıhhatını ve nâkıllerinde ezberleme sağlamlığı tanıdıklarından başkasını rivâyet etmemek,

b — Töhmetli kimselerle islâma muhalif bid'adcıların rivâyetlerini nakletmekten sakınmaktır.

Söylediğimiz bu şeylere delîl —ki inkâr edenlerin karşısında lâzımdır— zikri ulu *Allah*'ın şu sözleridir:

: *Ey iyman edenler! Eğer bir fasık size bir haber getirirse onun aslı olup olmadığını araştırın. Yoksa bilmiyerek bir kavma sataşırsınız da yaptığınıza pişman olanlar olursunuz»* (el-Hucurat: 6).

«... ممن ترضون من الشهداء ... : ... *Şehâdetinden razıy olacağınız şâhidlerden...* (şâhidler tutun)» (el-Bakara: 282).

«... وأشهدوا ذوى عدل منكم : *Ve içinizden adalet sahibi iki kişiyi de şâhid yapın...»* (et-Talâk: 2).

Zikrettiğimiz bu âyetler, fasık'ın haberinin hükümsüz ve gayri makbul olduğuna, âdil olmıyanların şâhidliğinin merdûd bulunduğuna delâlet etmektedir[3].

---

2. Hadis'in mahreci demek, hadis'in çıktığı yer ve yayıldığı diyâr demektir.

3. Beyhakî (458/1065) el-Medhal'inde: «لا تأخذوا العلم الا ممن تقبلون شهادته : ilmi yani din ilmini şahâdetini kabul ettiğiniz kimselerin mâadasından almayınız» hadis'ini İbn Abbas'dan bir def'a merfû ve bir def'a da mevkûf olarak rivayet etmiştir.

Yine Beyhakî : كان يأمرنا ان لا نأخذ الا عن ثقة : Din ilmini sika'dan başkasından almamamızı Rasûlullah (S) bize emir buyururlardı» eserini de Umer (R) den nakilediyor. Şüphe yok ki bu kabil haberler merf'u' hükmündedir (Tecrid Ter. 1/357).

4. Rivâyet ile şehâdet arasındaki farklar :

Rivâyet ile şehâdet bazı yerlerde birbirine benzediği için bir çok kimseler ikisini bir mânaya almışlardır. Fakat hakikatte rivâyet —Hakim huzurunda murâfaa olmaksızın umumiyetle herhangi bir iş hakkında ihbar olması cihetinden— şehâdetten farklıdır. Aralarındaki ahkâm farklarına gelince Suyûtî «Tedribu'r-Râvi» sinde bunları 21 vecihde toplamıştır:

Haber nakletmek, bazı cihetlerde şehâdet mânasından ayrılırsa da, bunlar delâlet ettikleri mânalarının çoğunda birleşmektedirler. Çünkü, ilim ehli indinde fâsık'ın haberi makbul olmadığı gibi şehâdeti de herkes indinde merdûddur. Fasık haberinin nefyine Kur'ân delâlet ettiği gibi münker haber rivâyetinin nefyine de sünnet delâlet etmiştir. O, Rasûlullah (S) den meşhur olmuş bulunan şu hadîs'dir: *«Her kim yalan olduğunu bildiği* (yahut zannettiği) *bir sözü benim olmak üzere rivâyet ederse yalancıların biri de kendisidir».*

---

1. Aded şehâdette şart ise de rivâyette değildir. Zira evvelâ galip ahvale göre bir müslimanın kalbinde yalan şahitliğinin korkusu vardır. Bunun yanında Rasûlullah (S) a yalan isnad etmenin vereceği korku ise elbette çok daha büyüktür. Sâniyen Hadis yalnız bir tek kişi tarafından rivâyet edilmiş olabilir. Eğer o da kabul edilmeyecek olursa o hadis'i bilib öğretmek, gereğince amel etmek maslahatı (iyiliği) kaçırılır ki bu zarar herhalde bir şahsın tek hakkının kaybından çok ağırdır. Salisen Müslümanlar arasında kendilerini yalan şahidliğe sevk edecek şahsi düşmanlıklar bulunabilirse de hadis rivâyetinde böyle bir sebeb yoktur.

2. Şehâdette bazı yerlerde erkeklik şarttır, rivâyetlerde ise böyle bir şart yoktur.

3. Şehâdette hürriyet şart iken rivâyette değildir.

4. Bir kavle göre rivâyette bülûğ şart değildir. Halbuki mümeyyiz olan çocuk gördüğü ve işittiği şeyi ihbar ederse bu kabul edilir.

5. Hattabiye'den başka her hangi bir bid'atçının — dâiye de olsa— şehâdeti kabul edilebilir. Halbuki bid'atçı davasını yaymağa çalışsın veya çalışmasın mezhebini teyid edici olmak üzere rivayet ettiği merdûddur.

6. Yalan söylemekten tevbe etmiş kimsenin şehâdeti makbul olabilirse de rivâyeti daima merdûddur.

7. Bir tek hadis'i rivâyette yalanı meydana çıkanın evvelce rivâyet ettiği bütün hadis'ler merdûddur. Bir mes'elede yalan şahidliği meydana çıkan kimsenin ise daha evvelki şehadetlerine bina edilen hükümler bozulmaz.

8. Şehâdeti kendi nefsine menfaat getire nyahut mazarrat def eden kimsenin şehadeti kabul edilmez. Halbuki böyle bir şeyi rivâyet edenin rivâyeti makbuldür.

9. Asıl yahut feri' yahut da köle lehine olan şehâdeti kabul edilmez, rivâyet ise böyle değildir.

10, 11, 12. Şehâdet'in sahîh olması için daha önce dava açılmış olması, şehâdet'in istenmiş olması ve hâkim huzurunda vuku' bulması lâzım gelir. Rivâyetde ise böyle kayıtlar gözetilemez.

13. Âlim olan kimse ta'dil ve cerh işinde kendi ilmine göre kat'iyetle hükmedebilir. Şehâdetde ise bu noktadan çeşitli görüşler vardır.

14. En sahîh görüşe göre bir âlimin sözü ile cerh ve ta'dil kabul olunur, şehâdette ise böyle değildir.

15. Bir kavle göre rivâyette bir âlimin cerh ve ta'dili gayri müfesser olarak da kabul olunabilir. Şehâdetde ise mucmel cerh kabul olunmaz.

16. Rivâyet için ücret almak bir çoklarınca câiz, şâhid'in ise bineceğe muhtaç olmadıkça ücret alması câiz değildir.

17. Şehâdet üzerine hükmetmek şâhidi ta'dil demektir, hatta —Gazâli'nin dediği gibi— «Sen adl'sin» demekten kuvvetlidir. Âlimin rivâyet olunan şey ile

(Bu hadîs'in iki senedi şöyledir:) Bize Ebu Bekr ibn Ebî Şeybe tahdîs etti. Bize Vakî', Şube'den o da Hakem'den o da Abdurrahman İbnu Ebî Leylâ'dan o da Semaratu'bnu Cundub'dan tahdîs etti. H yine bize Ebû Bekr İbn Ebî Şeybe tahdîs etti. Bize Vakı', Şu'beden ve Sufyandan onlar da Habîbden o da Meymun İbn Ebî Şebîbden o da Muğiratu'bnu Şu'beden, Muğîratu'bnu Şube ile Semuratu'bnu Cundub de: Rasûlullah (S) bunu söyledi, dediler.

(2) RASÛLULLAH (S) A İSNAD EDİLEN YALANIN YALANLARIN EN AĞIRI OLDUĞUNU BEYAN BÂBI

1 — (1) .... : Ali (R) hutbe irad ederken şöyle demiştir: Rasûlullah (S) buyurdu ki: *«Benim ağzımdan yalan uydurmayın. Her kim söylemediğimi bana isnad ederse muhakkak ateşe girer.»*

2 — (2) .... : Enesu'bnu Mâlik (R) şöyle dedi: Sizlere çok çok hadîs söylemekliğimden beni, muhakkak Rasûlullah (S) in şu hadîs'i men etmektedir, buyurdu ki: *«Her kim benim ağzımdan kasıtlı olarak bir yalan söylerse ateşten* (olacak) *yerine hazırlansın»*.

3 — (3) .... : Ebu Hureyre (R) şöyle dedi: Rasûlullah (S): *«Her kim kasıtlı olarak benim ağzımdan yalan söylerse ateşden yerine hazırlansın»* buyurdu [5].

âmil olması veya ona binaen fetva vermesi en sahih kavle göre rivâyetin sıhhatına delil olamaz.

18. Ölüm yahut gaybubet gibi bir sebeple asıl şâhid olacak kimseyi dinlemek imkânsız olmadıkça «Şehâdet ale'ş-şehâde» kabul olunmaz. Rivayet ise bunun aksinedir. Rivâyetlerin çoğu dirilerin ölmüş kimselerden rivâyetidir.

19. Biri bir şey haber verdikten sonra rücû' ederse rivayeti düşer ve amel edilmez olur. Halbuki hükümden sonra şehadetden rucû' hükmü bozmaz.

20. Şâhitler, aleyhine şehâdet ettikleri kimsenin idamını icâbettiren şehâdetde bulunduktan sonra bilerek yalan söyledik diye şehâdetden dönseler kısâs olarak öldürülmeleri lâzım gelir. Halbuki bir hâdisede hâkim müşkilâta uğrayarak hüküm vermekte tereddüd ederken biri o hâdise ile ilgili olan bir hadis rivayet etse de hâkim onun haberi üzerine bir kimsenin katline hükmetse, sonra o râvî «kasden yalan söyledim» dese mes'ele ihtilâflıdır. Bagavî'ye göre katle sebebiyet verdikten sonra şehadetden dönen şahid gibi kısas olunur. F;fiinin Kaffal'den nakline göre kısâs lâzım gelmez. Zira şehâdet yalnız bir hâdiseyle ilgili olur, haberin ise o hâdiseye haslığı yoktur.

21. Dörtden az kimse zinaya şehadet etseler en zâhir kavle göre Kazf'den (zina iftirasından) dolayı kendilerine deynek cezası tatbik olunur. Tevbe etmedikçe bir daha şehâdetleri makbul olmaz. Halbuki yine bu kimselerin rivayetlerinin kabul edilip edilmiyeceğinde ihtilâf vardır (Tecrid Ter., 1/363-365).

5. Rasûlullah'a söylemediği bir sözü söyledi diye iftira etmeyi çok ağır şekilde meneden bu hadisler, mutevâtir hadislerin birincisidir. Bunu cennetle müjdelenmiş on sahabi dahil olmak üzere ikiyüz kadar sahabi rivâyet etmiştir. Bu rivâyetlerde aynı maâli ifade etmek suretiyle bazı lafız farkları vardır. Âlimlerin ittifakla

4 — (4) .... : Aliyyu'bnu Rabîa dedi ki: Muğîra Kûfe'nin emîri iken mescide geldim. Muğîra (R) şöyle dedi: Ben Rasûlullah (S) ı şöyle derken dinledim: «*Şüphesiz ki benim ağzımdan yalan söylemek başka bzir kimsenin ağzından yalan söylemek gibi değildir. Her kim kasıtlı olarak benim ağzımdan yalan söylerse ateşten yerine hazırlansın.*»

.... : Yine Aliyy'bnu Rabîa el-Esedî, Muğîratu'bnu Şube (R) dan o da Nebî (S) den bunun benzerini haber verdi, fakat «Şüphesiz ki benim ağzımdan yalan söylemek, başka bir kimse ağzından yalan söylemek gibi değildir» kısmını zikretmedi [6].

(3) HER İŞİTTİĞİNİ SÖYLEMEKTEN NEHİY BÂBI

5 — (5) .... : Ebu Hureyre (R) şöyle dedi: Rasûlullah buyurdu ki: «*Her işittiğini rivayet etmesi kişiye yalan olarak kâfi gelmiştir*».

..........: Hubeybu'bnu Abdurrahman'dan o da Hafsu'bnu Âsım'dan o da Ebu Hureyre (R) da o da Nebî (S) den bunun benzerini tahdîs etti.

..........: Umeru'bnu'l-Hattâb (R) şöyle dedi: «Her işittiğini söylemesi insana yalancılık suçu olarak kâfidir».

.... : İbnu Vahb haber verip dedi ki Mâlik bana şunu söylemiştir: «Şu hakîkatı bil ki her işittiğini rivâyet eden bir kimse selâmette kalamaz ve duyduğunu anlatır halde olan da aslâ İmâm (Önder) olamaz».

.... : Abdullah (R) şöyle dedi: Her işittiğini rivâyet etmesi, yalancılık olarak kişiye kâfi gelir.

Muhammedu'bnu'l-Musenna tahdîs etdip dedi ki: İyâsu'bnu Muâviye benden sordu ve şöyle dedi: Ben senin Kur'ân ilmine pek düşkün olduğunu görüyorum. Binaenaleyh huzurumda bir sûre oku ve tefsîr et ki ben de bildiklerinden fikir yürüteyim. Dediğini yaptım. Sonra bana şunları söyledi: Şimdi sana söyliyeceğim şeyi iyice ezber et: Ḥadîs hususunda şenaat-

---

beyanlarına göre söylemediği bir şeyi Allah'ın elçisine isnaden rivayet etmek en büyük günahlardandır ve hatta insanı dinden çıkarabilir. Mevzû yani sonradan hadis diye uydurulmuş sözleri rivayet etmek haramdır. Meğer ki bu kabil sözlerin düzme ve uydurma olduklarını açıklama suretiyle olsun.

Bir hadisin gündüzün ortasında parıldıyan güneş kadar zâhir ve doğru olduğuna kesin kanaat edilmedikçe «Allah'ın Rasûlu şöyle buyurdu» denilmemelidir.

«... murdardan, putlardan kaçının ve yalan sözden çekinin» (el-Hacc: 30).

«Allah'a karşı yalan söyliyenden, gerçeği ve doğruyu tekzib edenden daha zâlim kimdir?» (ez-Zumer: 32).

Bu anlamdaki âyetler Kur'ân-ı Kerîm'de oniki defa tekrar edilmektedir: el-Bakara: 140, el-Enâm: 21, 93, 144, 157; el-A'râf: 36, Yunus: 17, Hûd: 18, Kehf: 15, el-Ankebût: 68, Saff: 7, ez-Zumer: 32 (Mütercim).

6. Rasûlullahı ilgilendiren yalan bir haberi söylemek günahların en büyüğüdür. Zira bu, İslâmın temellerini yıkmağa, dinin hükümlerini bozmaya kadar varır. Onun için Sahâbîlerden bir zümre eksik veya fazla kelimeye meydan vermekten korkarak çok hadis rivayet etmekten kaçınmışlardır (Mütercim).

ten (münker) ve çirkin şeyleri rivâyet etmekten) seni şiddetle sakındırırım. Şu bir gerçekdir ki onları nakleden herkes muhakkak bizzit zelil olmuş ve hadîs'inde yalancı sayılmıştır.

.... : Abdullahı'bnu Mes'ûd (R) şöyle dedi: Bir cemâate, akıllarının ermiyeceği bir hadîs rivâyet edersen, bu hadis, onların bazısı için muhakkak bir fitne olacaktır.

(4) ZAİFLERDEN RİVÂYETİ NEHİY VE ONLARIN HADÎSLERİNİ ALMAKLA İHTİYAT EDİLMESİ BÂBI

6 — (6) .... : Ebu Hureyre (R) Râsûlullah (S) dan şunu tahdis etmiştir, Rasûlullah şöyle buyurdu: *«Ümmetimin sonunda bir takım insanlar zuhur edecek ki onlar sizlere, ne sizin ne de babalarınızın duymamış olduğu* (yalan) *şeyler tahdis edeceklerdir. İşte ben sizleri onlardan şiddetle sakındırıyorum».*

7 — (7) .... : Ebu Hureyre (R) şunları şöyledi: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu:

«Zamanın sonun'da bir takım D E C C Â L ler ve yalancılar meydana çıkar. Sizlere, ne kendinizin ve ne de babalarınızın işitmediği hadis'ler getirirler. İşte ben sizleri onlardan şiddetle sakındırıyorum. Onlar, sakın sizleri sapıtıp fitnelere düşürmesinler».

.... : Abdullah (R) şöyle dedi: Muhakkak ki şeytan insan kılığına girer de topluluğa gelir, müteakıben onlara yalan nevinden hadîs söyler, sonra o fertler dağılırlar. Daha sonra onlardan bir kimse: Yüzünü tanıdığım fakat isminin ne olduğunu bilemediğim bir adamı hadîs söylerken dinledim, diyerek hadîs rivâyet etmeye koyulur.

.... : Abdullahi'bnu Amr ibn Âs (R) şöyle dedi: Şüphesiz ki deryada haps edilmiş, kendilerini Süleyman (A) ın bağlamış olduğu bir takım şeytanlar vardır. Onların çıkması ve insanlara karşı bir nev'i Kur'ân okuması muhtemildir[7].

.... : Tavus (106/724) dedi ki: Bu (yani Buşeyr İbn Kâ'b), İbn Abbas'a geldi ve ona hadîs söylemeye başladı. İbn Abbas ona; fulân ve fulân hadîs'e dön dedi ve o da ona muvâfakat etti. Sonra ona hadîs söyledi ve yine onafülân ve fülân hadîs'e dön dedi ve ona muvâfakat etti. Buşeyr İbn Kâ'b ona: Bunu inkâr ederek bütün hadîs'imi tanıdın mı? Yoksa bunu tanıdığın halde bütün hadîs'imi inkâr mı ettin bilmiyorum dedi. İbn Abbas ona şu cevabı verdi: Biz Rasûlullah (S) den hadîs söyler idik. Zira onun üzerine yalan söylenmezdi. İnsanlar sa'b (hırçın) de-

---

7. Onlara Kur'ân olmayan bir şey okur da halkın avamını aldatmak için bunun Kur'ân olduğunu iddia eder, demektir (Nevevi).

veye ve zelûl (uysal) deveye bindikleri vakıt (yani medih ve zem edilen her mesleke girdikleri vakıt) bizde O'ndan hadis rivâyet etmeyi terk eyledik.

.... : İbn Abbas (R) şöyle dedi: Biz ancak hadis'i ezberlerdik ve hadîs ancak Rasulullah (S) den ezberlenirdi. Amma sizler her *«Sa'b»* a ve her *«Zelûl»* e bindiğiniz zaman ise sizin hadis'inize güvenip itimad etmemiz ne kadar uzak olmuştur.

.... : Musâhid (103/721) şöyle dedi: Muşeyr el-Adevî, İbn Abbas'a gelip hadîs söylemeye ve Rasûlullah (S) buyurdu ki, Rasûlullah (S) buyurdu ki... » demeye başladı. Bunun üzerine İbn Abbas da onun hadîs'ini dinlememeye ve ona bakmamaya başladı. O da şöyle hitab etti: Ey Abbas oğlu, bana ne oluyor ki seni, benim hadîs'imi dinler görmüyorum? Ben sana Rasûlullah (S) den hadîs söylüyorum da sen dinlemiyorsun! İbn Abbas da şöyle cevab verdi: Bizler bir kere (yalancılığın zuhûr etmesinden önce) bir kimseyi «Rasûlullah (S) buyurdu ki...» derken duyduk mu, gözlerimiz sür'atle ona yönelir ve kulaklarımızı ona eğer dinlerdik. İnsanlar *sa'b* ve *zelûl* deveye binince artık tanıdığımız şeylerden başkasını almaz olduk.

.... : İbnu Ebî Muleyke (117/735) şöyle demiştir: İbn Abbas'a mektub yazdım. Ondan beni miçin bir kitab yazmasını istiyordum. O, bir takım şeyleri benden ketmediyor ve yazmıyordu. Bir defa benim hakkımda: O, nasihat edici bir oğuldur, ben onun lehine olarak bir çok şeyleri arıyorum ve kendisinden ketmediyorum (yani daha çok yayılıp, haklarında dedikodu çıkacağını düşünerek bunları ona yazmıyorum) demiştir.

İbn Ebî Muleyke dedi ki: İbn Abbas (beni) *«Kadâu Ali»* ye yani «Ali'nin hükümleri» ne çağırdı. Kendisi Ali'den bir çok şeyler yazmaya başlamıştı. Kendisine öyle şey gelirdi ki o hemen: Allah'a yemin ederim ki Ali bununla hükmetmemiştir. Bunu ancak sapıtmış kimse hükmeder, der idi [8].

.... : Tavus (106/724) şöyle dedi: İbn Abbas'a içinde Ali'nin hükümleri bulunan bir kitab getirildi. İbn Abbas, bir kol uzunluğu kadarı müstesna olmak üzere o kitabı hemen mahvetti. (Râvi) Sufyan İbn Uyeyne (bırakılan kısmı) kendi koluyla işaret de etmiştir.

.... : Ebu Ishâk şöyle dedi:

Ali (R) dan sonra bu şeyleri icâdedip ortaya çıkardıkları zaman

---

8. İbn Ebî Muleyke bu sözleriyle İbn Abbas'ın yanında «Kadâu Ali» yani Ali (R) ın verdiği hükümler hakkında bir kitap te'lif edilmiş olduğunu da haber vermiş oluyor.

Ali'nin arkadaşlarından biri şöyle dedi: Allah onların canını alsın. Onlar (Ali'den gelen) o muazzam ilmi ifsad edip bozmuşlardır[9].

.... : Ebu Bekr (yani İbnu Ayyaş) dedi ki: Muğîre'den işittim, şunları söylüyordu: Kendisinden hadîs rivâyet etmekte, Ali (R) üzerine Abdullahi'bnu Mes'ûd'un Ashabından başka doğru konuşan yoktu (diğer bir zapta göre: sözü tasdik olunan yoktu).

(5) İSNÂDIN DÎNDEN OLDUĞUNU, RİVÂYETİN ANCAK SİKA'LARDAN OLACAĞINI, KENDİLERİNDE BULUNAN KUSUR SEBEBİYLE RÂVÎLERİ CERH ETMENİN CÂİZ VE HATTA VÂCİB OLDUĞUNU, BUNUN HARAM KILINMIŞ GIYBETLERDEN OLMAYIP BİL'AKİS MÜKERREM ŞERİATI SAVUNMAK OLDUĞUNU BEYAN BÂBI

.... : Muhammed İbn Sîrîn (110/728) şöyle dedi: Şüphesiz ki bu ilim dîndir. Binâenaleyh dîninizi kimlerden almakta olduğunuza dikkat ediniz[10].

.... : İbn Sîrîn şöyle dedi:

İsnaddan sormazlardı. Fitne vâkî olunca, «Râvîlerinizin isimlerini bize söyleyin» demeye başladılar. Bu suretle sünnet ehline nazar olunur ve onların hadîs'i alınır, bid'atlar ehline dikkat edilir, onların da hadîsleri alınmaz oldu.

.... : Süleyman İbn Mûsâ şöyle dedi:

Tâvus'a mûlâkı oldum ve ona: Fulân kişi bana şöyle şöyle hadîs rivâyet etti dedim. Bana: «Eğer hadîs aldığın arkadaşın MELİYY (yani sika, dâbıt, mutkın, dînine ve bilgisine güvenilen ve kendine itimad edilen gayet sağlam bir kimse) ise böylesinden hadîs al» dedi.

.... : Süleyman İbn Mûsâ şöyle dedi:

Ben Tâvus'a: Fulân kişi bana şöyle şöyle hadîs rivâyet etti dedim. Bana: Eğer o arkadaşın MELİYY (sika, dâbıt ve emin) ise ondan hadîs al, dedi.

---

9. Burada müfrit Şiilerin hiç aslı olmayan hurafeleri ve bir çok bid'atları Hz. Ali'ye nisbet etmeleri ve bu bid'atlara sımsıkı tutunmaları sebebiyle Ali'den gelen sahih haberleri de itimad edilemez derecede bozdukları ifade ediliyor. Hadis imamları da Hz. Ali'den gelen haberlerin çoğunu bu yüzden kabul edememişlerdir. (Mütercim).

10. İmam Mâlik (179/795): «Bu ilim yani hadis ilmi din'dir. Artık dininizi kimlerden aldığınıza dikkata ediniz. Şu direklerin dibi قال رسول الله صلى الله عليه وسلم diyenlerden yetmiş zata mülâki oldum ki her hangisine Beytu'l-Mâl'i teslim ederseniz yine emniyette sayabilirsiniz. Böyle iken onlaarın hiçbirinden hadis almadım. Çünkü bu işin ehli değillerdi. Sonra memleketimize İbn Şihâb ez-Zuhrî gelince hepimiz kapısına koşup üst üste yığılırdık» demiştir (Tecrîd Ter., I, 71).

.... : Ebu'z-Zinâd'dan, o da babasından şöyle dedi:

Ben Medine'de hepsi emniyetli olan yüz kişiye eriştim ki onlardan hadîs alınmıyor ve «Hadîs ehlinden değildir» deniyordu.

.... : Ebu Bekr İbnu Hallâd el-Bâhilî tahdîs edip dedi ki: Ben Sufyan İbn Uyeyne'yi dinledim, o da Mıs'ar'dan (duymuştur Mıs'ar) dedi ki: Said İbn İbrahim'den işittim: Rasûlullah (S) den sika olanlardan başkası hadîs rivâyet edemez (yani ancak sika'ların rivâyeti kabul olunur) diyordu.

.... : Abdân İbn Usman şöyle dedi:

Ben Abdullah İbn Mübârek'den işittim, şöyle diyordu: İsnad dîndendir ve şayet isnad olmamış olsaydı muhakkak ki her istiyen istediği sözü söyler dururdu (İşte böylesine, bunu kim söyledi denirse kala kalır).

.... : Abbas İbnu Ebî Rizme tahdîs etti, dedi ki: Abdullah'dan işittim, isnadı kasdederek: Bizimle hadîs nakleden kavm arasında kaimeler (ayaklar) vardır[11]. diyordu.

.... : Ebu Ishak İbrahim İbn Îsâ et-Tâlekânî dedi ki: Ben Abdullah İbn Mubaker'e: Ya Ebâ Abdirrahman! «Namazınla beraber ebeveynin için namaz kılmaklığın ee orucunla birlikte onlar için oruç tutmaklığın şüphe yok ki iyilikden sonra iyilik cümlesindendir», sözleri rivâyet edilmiş bir hadis'dir, dedim. Abdullah hemen: Ya Ebâ Ishak! Bu hadis kimdendir? dedi. Ona bu, Şihâb İbn Hırâş'dan rivâyet edilen bir hadîs'dir, dedim. «O, sika'dır, ya o kimden almış?» dedi. Haccâc İbn Dînâr'dan dedim. «Sika'dır, lâkin o kimden?» dedi. Rasûlullah (S) buyurmuş dedim. Bunun üzerine: Ya Ebâ Ishak! Haccâc İbn Dînâr ile Nebiy (S) arasında bir çok aşılmaz çöller (mefazeler) vardır ki onlarda binek develerinin boyunları kopar gider. Namaz ile Oruc olmaz; lâkin ebeveynin hisabına sadaka vermek hususunda bir ihtilâf yoktur dedi[12].

Muhammed İbn Abdillah şöyle dedi: Ben Ali İbnu Şakîk'dan işittim şöyle diyordu: Ben Abdullah İbn Mubarek'den işittim o insanlara karşı: Amru'bnu Sâbit'in hadîs'ini bırakın. Çünkü o SELEF'e söver idi, diyordu.

.... : Büheyye'nin arkadaşı Ebu Akil tahdîs edip dedi ki: Ben Kasım İbn Ubeydillah ve Yahya İbn Saîd'in yanında oturuyordum. Yahya Kasım'a: Ya Ebâ Muhammed! Sana şu dîn işinden bir şey sorulsun

11. Bunun mânâsı, eğer sahih bir isnad getirirse hadisini kabul ederiz, yoksa onu terk ederiz demektir. İsnadsız hadisi ayakda duramayan hayvana benzetti. Nitekim ayakları olmıyan hayvan da ayakda duramaz (Nevevi).

12. Bunun mânâsı şudur: Bu hadisle ihticâc olunmaz, lâkin ebeveynine iyilik murad eden, onlar adına sadaka yapsın. Çünkü sadaka ölüye ulaşır, arkasından yapılan sadakalardan ölünün fayda göreceği müslümanlar arasında ihtilâfsız olarak kabul edilmiştir (Nevevi).

da, ondan sende bir ilim ve bir çıkar yol veya bir ilim, bir mahrec bulunmasın, bu, senin gibisine cidden çirkin ve büyük bir kusurdur dedi. Bunun üzerine Kasım ona: Neden böyle olsun dedi. Yahya: Çünkü sen iki hidâyet imamının, Ebu Bekr ve Umer'in oğlusun dedi. Kasım ona: Allah'ı düşünen katında ilimsiz olarak konuşmaklığım yahut sika olmıyan bir râvîden hadîs almaklığım bunlardan daha çirkindir, dedi. Artık sustu ve ona cevab vermedi.

.... : Büheyye'nin arkadaşı olan Ebu Akil şöyle demiştir: Abdullah İbn Umer'in oğulları kendisine bir şey sordular. O hususda kendisinde bir bilgi yoktu. Bunun üzerine Yahya İbn Said ona: Umer ile İbn Umer'i kasdederek, sen iki hidâyet imamının oğlu olduğun halde, senden bir şey soruluyor da o hususa dair sende bir ilim bulunmuyor!.. Vallahi ben senin gibi olmayı büyük kusurluluk addederim, dedi. Bunun üzerine o da: Allah katında ve Allah katından düşünenler indinde, ilimsiz olarak söz söylemekliğim yahut sika olmıyan bir râvîden haber vermekliğim Vallahi bundan daha büyük bir kusurdur, dedi.

Râvî: Onlar bunu söyledikleri zaman Ebu Akîl Yahya İbn el-Mütevekkil her ikisine de şâhid olmuştur, dedi.

.... : Yahya İbn Saîd şöyle dedi: Ben Sufyan es-Sevrî'ye, Şu'be'ye, Mâlik'e ve İbn Uyeyne'ye: Bir kişi bana gelir de, hadîs'de SEBT (huccet) olmıyan bir kimse hakkında bana sual sorarsa nasıl hareket edeyim, diye sordum. Hepsi: Onun SEBT (yani sözüne itimad edilir kimse) olmadığını haber ver, dediler.

.... : Ubeydullahi'bnu Saîd tahdis edip dedi ki: Nadr'dan işittim şöyle diyordu: (Bir gün) İbn Avn'a, kapının eşiği üzerinde bulunurken Şehr adındaki zata âid bir hadis'den soruldu. Cevaben: Muhakkak ki insanlar Şehr'in mecrûh olduğunu söylemişlerdir. Şüphesiz ki hadîsciler onu ta'n etmişlerdir, dedi.

Muslim —Allah ona rahmet eylesin Avn; Halkın diline düşmüştür. Hadîsciler onun mecruhuyeti hakkında kelâm etmişlerdir diyor, demiştir.

.... : Şu'be şöyle dedi: Ben Şehr ile buluştum, fakat onu nazar-ı itibara almadım.

.... : Abdullah İbn Mubârek şöyle dedi:

Ben Sufyanu's-Sevrî'ye: Muhakkak Abbâd İbn Kesîr, halini tanıdığın iyi bir kimsedir. Böyle iken hadîs söylediği zaman akıl almaz iş yapıyor. Bu yüzden benim insanlara: Ondan hadîs almayın demekliğimi haklı görüyorsun değil mi? dedim. Sufyan: Evet, dedi. Abdullah: Ben Abbâd'ın anıldığı meclisde bulunduğum zaman dindarlığı hususnda onu överim. Aynı zamanda «Ondan hadîs almayın» sözünü de söylerim, dedi.

.... : Abdullah İbn Mubarek şöyle dedi:

Şu'be'ye vardım, Abbâd'a işaret ederek: Bu, Abbâd İbn Kesîr'dir, binaenaleyh ondan sakının, dedi.

Bana Fadl İbn Sehl tahdîs edip dedi ki: Muallâ er-Râziye Abbâd'ın, kendisinden rivayette bulunduğu Muhammed ibn Saîd hakkında sordum. Bana, Îsâ İbn Yunus'dan naklen haber verdi. Îsâ şöyle demiştir: Ben onun kapısı önündeydim. Sufyan da onun yanında idi. Sufyan dışarı çıktığı zaman, Sufyan'a Muhammedu'bnu Saîd'in halini sordum. Bana, onun yalancı olduğunu haber verdi.

.... : Yahya İbnu Saîd el-Kattân: Sâlih kimseleri hadîs'de olduğu kadar hiçbir şeyde yalancı görmedik, demişdir.

İbn Ebî Attâb şöyle dedi: Ben Yahya İbn Sa'îd el-Kattân'ın oğlu Muhammed'e mülâki oldum ve kendisinden bunu sordum. Babasından naklen şöyle dedi: Hayr ehlini hadîs'de olduğu kadar hiç bir şeyde yalancı görmezsin!

Muslim (bu sözü açıklıyarak): Yahya'bnu Saîd el-Kattan, kendileri yalan söylemeyi kasdetmedikleri halde dillerinde yalan ceryan eder, diyor demişdir.

.... : Halîfetu'bnu Mûsâ şöyle haber verdi: Dedi ki: Galib İbn Ubeydillah'ın yanına girdim. Bana «Haddesenî Mekhûlun, Haddesenî Mekhulun» diye imlâ ettirmeye başladı. Derken kendisini idrar etmek ihtiyacı sıkıştırdı. Bu sebeple kalktı. Ben hemen Kurrâse'ye (kitabın bir formasına) baktım. Bir de gördüm ki orada: «Bana Ebân, Enes'den tahdîs etti ve Ebân, fulândan tahdîs etti...» yazılıdır. Bunun üzerine onu terkederek kalkıb gittim.

(Fadlu'bnu Sehl) dedi ki: Hasanu'bnu Ali el-Hulvânî'yi şöyle derken dinledim: Affân'ın kitabında Ebu'l-Mikdâm Hişam'ın hadîs'ini, Umeru'bnu'l-Abdilâziz'in hadîs'ini gördüm. Hişâm dedi ki: Yahya İbn fulân denilen bir adam bana, Muhammed İbn Ka'b'dan tahdîs edip dedi ki: Affan'a: «Onlar, Hişam bunu Muhammedu'bnu Ka'b'dan işitti diyorlar dedim. Bunun üzerine dedi ki: O bu hadîs cihetinden imtihan ve tecrübe olundu ve zayıf sayıldı. Kendisi: «Bana Yahya, Muhammed'den tahdîs etti» deyip dururken sonra bir müddet geçince onu Muhammed'den dinlediğini iddia etmişdir.

.... : Abdullah İbn Usman İbn Cebele şöyle dedi: Abdullah İbn Mubârek'e: Kendisinden Abdullah İbn Amr'ın, «Fıtır günü câizeler (atıyyeler) günüdür» hadîs'ini rivâyet ettiğin bu zat kimdir? dedim. Süleymân İbn Haccâc'dır. (Onu övmek için) Ondan kendi eline koyduğun şeye bak, dedi.

İbnu Kuhzâz şöyle dedi: Ben Vehb İbn Zem'a'yı Sufyan İbn Abdilmelik'den bahsederken dinledim. Dedi ki: Abdullah İbn Mubârek şöyle

demiştir: Ben, «Dirhem miktarı kan...» [13] hadîs'inin sahibi olan Ravh İbn Ğuteyf'i gördüm ve bir meclisde onun yanında oturdum. Fakat hadîs'i sevilmediği için, beni kendisiyle oturuyorken görmeleri sebebiyle arkadaşlarımdan utanmaya başladım.

.... : İbn Mubârek: Bakıyye, sadûku'l-lisan (doğru dilli) dir, lâkin gelenden gidenden (sika'dan, zayıfdan) hadîs alır, dedi.

.... : Şa'bî (103/721): Bana Hemdân'lı Hârisu'l-A'ver tahdîs etti. Halbuki o bir yalancı idi, dedi.

.... : Muğîra dedi ki: Ben Şa'biy'den işittim, şöyle diyordu: Şa'bî, Hârisu'l-A'ver'in yalancılarndan biri olduğunu şehâdet edip dururken, Hârisu'l-A'ver bana (yani Şa'biy'e) tahdîs etti.

.... : İbrahim tahdîs edip dedi ki: Alkame (62/681): Kur'ân'ı iki senede okudum, dedi. Bunun üzerine Hâris: Kur'ân (yani yazılmış yazıyı okumak) kolaydır. Vahiy (yani yazı yazmak) daha çetindir, dedi.

.... : İbrahim tahdîs etti ki: Hâris şöyle demiştir: Kitab okumayı üç senede, yazyı yazmayı iki senede öğrendim. Yahut şöyle demiştir: Yazı yazmayı üç senede, okumayı da iki senede öğrendim.

.... : İbrahim, Hâris'in ittiham edilmiş olduğunu söylemiştir.

.... : Hamzetu'z-Zeyyâd tahdîs edip şöyle dedi: Murratu'l-Hemdânî, Hâris'den bir şey işitmişti. Bunun üzerine ona: Kapıda otur dedi. Müteâkiben Murre kılıcını almış olduğu halde içeri girerken Haris de kötülüğü hissetti ve hemen oradan gitti.

.... : İbnu Avn tahdîs edip şöyle dedi: İbrahim bize: «Muğiratu'bnu Saîd'den ve Ebu Abdirrahim'den sizleri sakındırırım. Çünkü onlar iki yalancıdır» dedi.

.... : Âsım tahdis edip dedi ki: Biz, Ebu Abdirrahman Süleymiy'e genç genç oğlanlar iken gelirdik de bize: «Ebu'l-Ahvas müstesna, kıssa anlatanlarla bir meclisde oturmayın, Şakîk'dan da sakının hâ!» der idi. Yine Abdurrahman Süleymiy: İşte bu Şakîk, Hâricîlerin fikrindeydi diye ilâve ederdi. Bu, meclisinde bulunmaktan nehy edilen Şakîk, Şakîku'bnu Seleme Ebu Vâil el-Esedî değildir.

.... : Cerîr: Câbir İbn Yezîd el-Cu'fî ile buluşdum. Fakat ondan hadîs yazmadım. O «*Rac'a*»ya îman eder idi [14].

---

13. Rivâyet etmiş olduğu hadisle Ravh'ı tavsif ve ta'rif etmek istiyor. Ravh, Zühri'den o da Ebu Seleme'den o da Ebu Hureyre'den «Dirhem miktarı kandan namaz iâde olunur» hadisini rivâyet etmiştir. Bu hadisi Ebu Hureyre, Peygambere ref'eylerdi .(Nevevi).

14. Rac'a, Hz. Ali'nin tekrar dünyaya gelmesi akidesidir. Bu, Râfızilerin kail olduğu ve batıl zanlarıyle bağlandıkları bir inançtır. Onlar, «Ali bulutlardadır. Semadan oğullarıyla beraber hurûc ediniz diye nidâ etmedikçe hurûc etmeyiz» derlerdi (Nevevi).

.... : Mis'ar tahdîs edip dedi ki: Câbir İbn Yezîd çıkardığı bid'atları çıkarmadan önce bize hadîs söylemişdir.

.... : Sufyan: İcâd ettiği bid'atları icâdından önce muhaddisler Câbir'den ilim alıyorlardı. Fakat, izhar ettiğini izhar edince artık muhaddisler, hadîs'i hususunda onu ittiham ettiler ve bazıları da onu tamamıyle terk ettiler, dedi. Bunun üzerine Süfyan'a: «O neyi izhar etmiştir? denildi. O da: «Rac'a'ya inanmayı» dedi.

.... : Cerrahu'bnu Melîh şöyle dedi: Câbir'den işittim: Hepsi de Ebu Cafer'den o da Nebiy (S) den olmak üzere bende yetmişbin hadîs var, diyordu.

.... : Züheyr şöyle dedi: Câbir şöyle dedi yahut ben Cabir'den işittim: Bende muhakkak elli bin hadîs vardır ki ben onlardan hiçbirini tahdis etmedim diyordu. Sonra birgün bir hadîs tahdîs etti ve: «Bu, elli bindendir» dedi.

.... : (Yine bu) Câbir el-Cu'fî: Bende Nebiy (S) den elli bin hadîs vardır, diyordu.

.... : Sufyan tahdîs edip dedi ki: Câbir'e :

«... فلن ابرح الارض حتى يأذن لى ابى او يحكم الله لى وهو خير الحاكمين

: ... *Artık ben ya babam izin verinceye, yahut benim için Allah hükmedinceye kadar, bu yerden kat'iyyen ayrılmam. Ve o, hâkimlerin en hayırlısıdır*» (Yûsuf: 80) âyetinden soran bir zatı dinledim. Câbir: «Bunun te'vili gelmedi» demiştir. Süfyan: «Halbuki Câbir yalan söyledi» dedi. Biz de Süfyan'a: Peki bununla Câbir neyi murad etti diye sorduk. Bunun üzerine: Râfızîler, Ali muhakkak bulutların içindedir. Binâenaleyh semadan bir münadî nidâ etmedikçe onun oğullarından hurûç edenle beraber hurûc etmeyiz, derler. Ali'nin, «fulânla birlikte hurûc edin» diye nidâ etmesini murad ederler. Câbir ise: İşte gelmesi beklenen bu emir, o âyetin tevîlidir der. Halbuki yalan söylemiştir. Âyet Yusuf'un kardeşleri hakkındadır, dedi.

.... : Sufyan tahdîs edip dedi ki: Ben Câbir'i otuz bin kadar hadîs'i tahdîs ederken dinledim. Onlardan bir tek şey zikretmeyi ve benim yanımda şöyle şöyle hadîs'ler vardır demeyi halâl saymıyorum, dedi.

Muslim şöyle dedi: Ben Ebu Gassan Muhammedu'bnu Amr er-Râzi'den işittim. Dedi ki: Cerîru'bnu Abdi'l-Hamîd'e: Sen Harisu'bnu Hasîra'ya mülâki oldun mu? diye sordum. Evet o tehlikeli bir mes'ele üzerinde israr eden uzun sükûtlu bir şeyhtir, dedi.

.... : Hammadu'bnu Zeyd tahdîs edip dedi ki: Eyyûb birgün bir kimseyi zikretti de onun hakkında: Dili dosdoğru değildi, dedi. Başka birini daha zikretti ve: O rakamda arttırma yapar, dedi.

.... : Hammadu'bnu Zeyd (179/795) tahdîs edip dedi ki: Eyyûb:

Benim bir komşum var, dedi. Sonra onun fazîletinden bahsetti ve sonunda: Eğer o, benim yanımda iki dâne hurma üzerine şahadette bulunmuş olsaydı, şahidliğini câiz görmezdim, dedi.

.... : Ma'mer (153/770) şöyle dedi: Ben Eyyûb'un, Ebu Umeyye Abdu'l-Kerim'den başka hiçbir kimseye gıybet ettiğini asla görmedim. Çünkü o, onu zikreder de şöyle derdi: Allah ona rahmet eylesin, sika değildi. Benden İkrime'nin bir hadîs'ini işitmişti de sonra onu «İkrime'den işittim» demiştir.

.... : Hemmâm (132/749) tahdis edip şöyle dedi: Bizim yanımıza a'ma olan Ebu Dâvûd geldi ve: «Bize Berâ' tahdis etti, bize Zeydu'bnu Erkam tahdîs etti» demeye başladı. Bunu Katâde'ye söylediğimizde: Yalan söylemiştir. O, Berâ'dan ve Zeyd'den işitmedi. O sadece bir dilenci idi. Çok kişileri silip süpüren Tâun zamanında insanlara avuç açar dururdu, dedi.

.... : Hemmâm haber verip dedi ki: A'ma olan Ebû Dâvûd Katâde'nin yanına girdi, sonra kalkıb gittiğinde: «İşte bu, Bedir'de bulunanlardan onsekiz sahâbiye kavuştuğunu iddia ediyor» dediler. Bunun üzerine Katâde: Silip süpüren Tâun zamanından evvel bu bir dilenci idi. Hadis hususunda bir ehemmiyet göstermez ve o hususta konuşmazdı. Allah'a yemin ederim ki, ne Hasan ağızdan almış olarak bir Bedrî'den ve ne de Sa'îdu'bnu Museyyeb ağızdan almış olarak bir Bedrî'den bize hadîs rivâyet etmiş değillerdir. Ancak Sa'îdu'bnu Mâlik — ki Sa'du'bnu Ebî Vakkâs'dır— den olmak müstesna dedi.

.... : Rakabe tahdîs edip: Ebu Ca'fer el-Hâşimî el-Medenî, sahîh mânalı ve hikmetli birçok sözleri hadîs olarak vaz'eder ve bu sözler Peygamber (S) in hadîs'lerinden olmadıkları halde o bunları Peygamber üzere rivâyet ederdi, dedi.

.... : Yunus İbn Ubeyr tahdîs edip: Amr İbn Ubeyd, hadis'de yalan söylerdi, dedi.

.... : Muâzu'bnu Muâz şöyle diyordu: Ben Avf İbn Ebi Cemîle'ye şöyle dedim: Amr İbn Ubeyd bize Hasan'dan tahdîs etti ki Rasûlüllah (S) şöyle buyurmuştur: *«Kim bize karşı silâh çekerse o bizden değildir»*. Avf şu cevabı verdi: Vallahi Amr (isnadda) yalan söylemiştir [15]. Fakat o bunu kendi itizâl itikadına eklemek suretiyle paylanmayı murad etmiştir.

.... : Hammâd İbn Zeyd tahdîs edip dedi ki: Eyyûb'dan ayrıl-

15. Bu sahih bir hadistir. Bunu Muslim kendi de Sahîh'inde birkaç tarikle rivâyet eylemiştir. Burada zikr etmesi Avf'ın Amr'ı cerh etmesini göstermek, hadis, sahih olduğu halde bile Hasan'a nisbeti doğru olmadığından bu cerhin yerinde olduğunu ve kendi meslekinde isnadda bu derece inceliklere gittiğini beyan etmek içindir.

mayan ve ondan hadîs dinleyen bir zat vardı. Birgün Eyyûb onu kaybetti. Kendisine: Ya Eba Bekr: O, Amru'bnu Ubeyd'in yanına gitti dediler. Hammâd dedi ki: Ben birgün Eyyûb ile beraber bulunduğum sırada erkenden çarşıya çıkmıştık. Onu birisi karşıladı. Eyyûb ona selâm verdi ve hatırını sordu. Sonra ona: senin şu adamdan hiç ayrılmadığın haberi bana ulaştı dedi. —Hammâd: Eyyub, o adamın ismini Amr diye tasrîh etti demiştir.— O kimse: Evet ya Eba Bekr, o bize garîb garîb şeyler getiriyor (hoşlanıyoruz) dedi. Hammâd der ki: Eyyûb ona: Biz ancak bu garîb garîb şeylerden kaçıyoruz —yahut karkoyuruz— diyordu.

.... : Birgün Eyyûb'a: Amr İbn Ubeyd Hasan'dan rivayet etti ve Hasan Nebîz'den (şıradan) sarhoş olana celde vurulmaz demiş, dedi. Bunun üzerine Eyyub: Amr yalan söylemiştir. Ben Hasan'ı: «Nebîz'den sarhoş olana celde vurulur» derken işittim, dedi.

.... : Sellâmu'bnu Ebi Mutî' şöyle demiştir: Benim Amr'a gittiğim haberi Eyyub'a ulaşmış. Birgün bana geldi ve: Dindarlığı üzerinde kendisinden emin olmadığın bir adama hadîs üzerinde nasıl emniyet ediyorsun? Bana haber ver, dedi.

.... : Süfyan tahdîs edip dedi ki: Ebû Mûsâ'dan işittim: Amru'bnu Ubeyd bid'atını ilân etmeden önce (Mutezilî olmadan evvel) bize hadîs söyledi, diyordu.

.... : Muaz el-Anberî tahdîs edip dedi ki: Şu'be'ye bir mektup yazdım, ondan Vâsıt kadısı Ebu Şeybe'yi soruyordum. Bana: Ondan hiçbir şey yazma, benim mektubumu da yırt, diye yazdı.

.... : Affân şöyle dedi: Hammâdu'bnu Seleme'ye, Sâlih el-murrî'den o da Sâbit'den diye bir hadîs rivâyet ettim. Yalan söyledi, dedi. Ve yine Hemmâm'a Sâlih el-Murrî'den bir hadîs söyledim, derhal, yalan söylemiştir, dedi.

.... : Ebu Dâvûd tahdîs edip dedi ki: Şu'be bana: Cerîru'bnu Hâzım'a git ve ona: «Hasanu'bnu Umâre'den rivâyet etmen sana halâl olmaz. Çünkü o yalan söyler de dedi. Ebu Dâvûd dedi ki ben Şube'ye: «Bu nasıl olur?» dedim. Bize Hakemden, asıllarını bulamadığım birçok şeyler tahdîs etti, dedi. Ona: Neleri? diye sordum. Dedi ki, Hakem'e: «Nebiy (S) Uhud şehitleri üzerine namaz kıldı mı?» diye sordum. «Onlar üzerine namaz kılmadı» cevabını verdi. Bunun üzerine: Hasan İbn Umâre, Hakem'den o da Mişsem'den o da İbn Abbas'dan, Nebiy (S) Uhud şehidleri üzerine namaz kıldı ve onları defnetti, dedi.

Yine Hakem'e: Zinâ çocukları hakkında ne dersin? dedim. Üzerlerine cenâze namazı kılınır, dedi. Kimden rivâyet olunuyor, dedim. Ha-

san el-Basrî'den rivâyet olunuyor, dedi. Hasan İbn Umâre: Bize Hakem Yahya İbn Cezzâr'dan o da Ali'den tahdîs etti, dedi".

Bize Hasan Hülvanî tahdîs edip dedi ki: Ben Yezîd İbn Hârûn'dan işittim. O, Ziyâd İbn Meymun'u zikretti ve: Ben ondan ve Halid İbn Mahdûc'dan hiçbir şey rivâyet etmemeye yemin ettim, dedi. Yine dedi ki: Ziyâd İbn Meymun'a mülâki oldum ve ona, Bekr İbn Müzeniy'den bana tahdîs etmiş olduğu bir hadîs'i sordum. Sonra ona döndüm ve bana o hadis'i Müverrık'dan tahdîs etti. Sonra ona tekrar döndüğümde o hadîs'i bana Hasan'dan tahdîse etti. Yezid İbn Hârûn onların her ikisiin de yalancılığa nisbet eder idi (yani ikisinin de yalancı olduğunu söylerdi).

Hulvâni dedi ki: Ben Abdu's-Samed'den işittim. Abdüssamed'in yanında Ziyadu'bnu Meymûn'u zikrettim de Abdüssamed onu yalancılığa nisbet etti.

Bize Mahmûdu'bnu Ğaylân tahdîs edip dedi ki: Ebu Dâvûd et-Tayâlisî'ye Abbâd İbn Mansûr'dan hadîs'leri çoğalttın, sana ne oluyor ki? Nadr İbn Şumeyl'in bize rivayet etmiş olduğu «Attâre Hadîs'i»ni[17] ondan niye dinlemedin? dedim. Bana şunu söyledi: Sus, ben ve Abdurrahman İbn Mehdî, Ziyad İbn Meymûn'a mülâki olduk ve ona: Bu rivâyet edip durduğun hadîsl'er Enes'den mi? diye sorduk. Bize: Ne dersiniz, bir adam günah işliyor, sonra tevbe ediyor. Allah onun tevbesini kabul etmez mi? dedi. Biz evet, dedik. Bunun üzerine o: Bundan ne az ne de çok hiçbir şeyi Enes'den iiştmedim. Eğer benim Enes'e mülâki olmadığımı başkaları bilmiyorsa siz de mi bilmiyorsunuz? dedi.

Ebû Dâvûd der ki: Daha sonra bize onun tekrar rivâyet ettiği haberi ulaştı. Ben ve Abdurrahman ona geldik. Bunun üzerine tevbe ediyorum, dedi. Sonra bir müddet geçti, yine rivâyet eder oldu. Biz de artık onu terk ettik.

Bize Hasan Hülvânî tahdîs edip dedi ki: Şebâbe'den işittim şöyle dedi : Abdu'l-Kuddûs bize tahdîs eder ve : Suveydu'bnu Akale derdi (doğrusu Ğafele'dir). Şebâbe dedi ki: Ben Abdulkuddûs'dan işittim : «Rasûlullah (S) Ravh'ın arz edinilmesini nehyetti» diyordu. Ona: Bu

---

16. Bu sözün mânası şudur: Hasan İbn Umâre bir yalancıdır. Bu hadisi Hakem'den o da Yahya'dan o da Ali'den rivâyet etti. Fakat bu hadis Hasan el-Basri'dendir. Onun kelâmındandır. Bunun benzerinin Hasan'dan o da Ali'den tarikıyla gelmesi muhtemil olsa da hâfızlar yalancıların yalanını karinelerle bilirler. Onlar bazan da yalanı ancak bu fen ehlinin bildiği kat'i delillerle bilirler. Onların sözü bunun hepsinde makbuldür. Hasan İbn Umâre, za'f ve terkinde ittifak edilmiş bir kimsedir (Nevevi).

17. «Attare Hadisi», Ziyâd İbn Meymun'un Enes'den rivayet ettiği bir hadisdir. Medine'de koku satan Havlâ isminde bir kadın vardır. O Âişe (R) ın yanına girmiş ve kendi kocasıyle olan haberini anlatmış, güya Nebiy (R) de o kadına kocasının faziletini zikretmiş.. Halbuki bu, sahih olmıyan uzun bir hadistir (Kadı İyâd).

hangi şeydir? denildi. Şöyle cevap verdi: Yani üzerinden rüzgârın girmesi için duvarda bir delik edinilmesini dedi[18].

Muslim der ki: Ben de Ubuydullah İbn Umer el-Kavârîrî'den işittim, şöyle diyordu: Ben Mehdî İbn Hilâl'in okutmak için ders meclisine oturmasından bir süre geçtikten sonra Hammad İbn Zeyd'den işittim: Bir zata: Şu sizin tarafınızda fışkırmış olan tuzlu pınar nedir? diyordu. O zat «Evet ya Eba İsmail!» dedi[19].

.... : Ebû Avâne şöyle dedi: Hasan'dan bana ulaşan her hadîs'i ben muhakkak Eban İbn Ebî Ayyâş'a getirmişimdir ve o da onu benim huzurumda okumuştur[20].

.... : Aliyyu'bnu Mushir: Ben ve Hamzatu'z-Zeyyâd, Ebân İbn Ebi Ayyâş'dan bin hadîs kadar dinledik, dedi.

Ali şöyle dedi: Ben Hamza'ya mülâki oldum. O bana, kendisinin uykuda Nebiy (S) i gördüğünü ve Peygambere Ebân'dan işittiklerini arzeylediğini, Peygamberin onlardan ancak az bir kısmını beş yahut altı hadîs'i tanıdığını haber verdi[21].

Bize Abdullah ibn Abdirrahman ed-Dârimî (255/868) tahdîs etti. Bize Zekeriyya ibn Adiyy haber verdi. Dedi ki: Ebu Ishak el-Fezârî bana, «Bakıyye'den, maruf kimselerden rivâyet ettiklerini yaz, fakat tanınmamış kimselerden rivâyet ettiklerini yazma. İsmail ibn Ayyâş'dan ise tanınmış kimselerden rivâyet ettiklerini de bunların gayrisinden olanları da yazma, dedi.

.... : İbnu'l-Mubârek (181/797) şöyle dedi : Bakıyye isimleri künyeler, künyeler de isimler yerine kullanmamış olsaydı ne iyi adam olurdu. O Ebu Saîd el-Vuhâziy'den bize hadîs söyleyen bir derya idi. el-Vuhâziy'ye nazar ettik, bir de baktık ki, o Abdu'l-Kuddûstur.

.... : Abdu'r-Razzâk (211/826): Ben ibn Mubârek'in konuşmaları içinde «yalancı» sözünü açıktan açığa bir kimse hakkında kullandığını işitmedim. Ancak Abdu'l-Kuddûs için kullanmıştır. Çünkü ben İbnu'l-Mubârek'i Abdu'l-Kuddûs için «O bir yalancıdır» derken işittim, dedi.

---

18. Bu isimlerde ve lafızlarda tashîfler ve yanlış rivâyet edişler bulunduğu gösterilmiş oluyor. Eğer kelimeler doğru rivâyet edilmiş olsaydı mâna: «Rasûlullah (S), kendisinde ruh bulunan bir hayvanın atışta hedef edinilmesini nehyetti» olacaktı.
19. Ebu İsmail, Hammâd İbn Zeyd'in künyesidir. O zat «Evet» sözüyle Hammâd'ı te'yid ediyor ve cerhetmesinde ona muvâfakatını bildirmiş oluyor. «Tuzlu Pınar» tabiri de Mehdi İbn Hilâl'in zayıflığından ve mecrûhiyetinden kinâyedir.
20. Bu sözün mânası, o kendisine sorulan herşeyi Hasan'dan tahdis ediyordu. Halbuki o, bu hususta yalancı bulunuyordu demektir.
21. Bundan maksad Ebân'ın kararlaşmış olan zayıflığını meydana çıkarmaktır. Yoksa rüyâ ile bir şeyin sâbit veya bâtıl olacağını göstemek değildir. Çünkü rüyâ ile bir hüküm sâbit veya bâtıl olmaz. Rüyâ islâmda ilim sebeplerinden sayılmamıştır (Nevevî).

Bana Abdullah ibn Abdirrahman ed-Dârimî tahdîs edip dedi ki: Ebu Nuaym'ı dinledim, o Muallâ ibn Urfan'ı zikrediyordu. Dedi ki: Muallâ ibn Urfan şöyle dedi: Bize Ebu Vâil tahdîs etti ve: «Sıffîn'de iken yanımıza ibn Mes'ûd geldi» dedi. Bunun üzerine Ebu Nuaym ona: «Ölümünden sonra onun tekrar dirildiğini mi zannediyorsun?» dedi.

Bana Amr ibn Aliy ve Hasen Hulvânî her ikisi de Affân ibn Muslim'den tahdis ettiler. Şöyle dedi: Biz İsmail ibn Uleyye'nin yanında bulunuyorduk. Derken bir şahıs bir kimseden hadîs rivâyet etti. Ben hemen: «Bu kimse SEBT (Hüccet) değildir» dedim. O şahıs: Sen ona gıybet ettin, dedi. İsmail ise: Ona gıybet etmedi, lâkin onun SEBT olmadığına hükmetti, dedi.

Bize Ebu Câfer ed-Dârimî tahdîs etti. Bize Bişr ibn Umer tahdis etti. Dedi ki: Ben Mâlik ibn Enes'e, Saîd ibn Museyyeb'ten rivayet etmekte olan Muhammed ibn Abdirrahmanı, Tev'eme'nin azadlısı Sâlih'i, Ebu'l-Huveyris'i, İbnu Ebî Zib'in kendisinden rivâyette bulunmuş olduğu Şu'be'yi ve Harâm ibn Usmân'ı teker teker sordum. Her biri hakkında ayrı ayrı «sika değildir» dedi. Ve yine ben İmam Mâlik'e işte bu beş kişiyi sordum da o, bunların hepsi hakkında: «Onlar hadîs'leri hususunda itimada lâyık değillerdir.» cevabını verdi. Ben Mâlik'e, ismini unutmuş bulunduğum diğer bir kimseyi de sordum. «Onu kitablarımda gördün mü?» dedi. Hayır dedim. Eğer sika olsaydı kitaplarımın içinde onu muhakkak görürdün, dedi.

.... : Haccâc şöyle dedi : Bize, İbn Ebî Zi'b (159/775), Şurahbil İbn Sa'd'dan tahdîs etti. Halbuki o, itiham edilmiş bir kimseydi.

.... : İbn Mübârek şöyle demiştir: Eğer Cennet'e girmekliğim ile Abdulah İbn Muharrer'e mülâki olmaklığım arasında muhayyer kılınsaydım evvelâ ona kavuşmayı, sonra Cennet'e girmeyi ihtiyar ederdim. Nihayet kendisini gördüğüm zaman bir deve pisliği bana ondan daha makbul olmuştur.

.... : Ubeydullah İbn Amr şöyle dedi: Zeyd yani Ebu Uneyse'nin oğlu: «Sakın kardeşimden (müteâkip hadîs'teki Yahya'ubnu Ebî Uneyse'yi kastediyor) hadîs almayın» demiştir.

.... : Ubeydullah İbn Amr: Yahya İbn Ebî Uneyse bir yalancıdır, dedi.

.........: Hammâd İbn Zeyd dedi ki Eyyûb'un yanında Ferkad anılmıştı. Bunun üzerine Eyyûb: «Muhakkak ki Ferkad Hadîs'ci değildir» dedi.

Bana Abdurrahman İbnu Bişr el-Abdî tahdîs etti, dedi ki: Yahya'bnu Sa'îd el-Kattân'dan işittim. Onun yanında Muhammed İbnu Abdilah İbn Ubeyd İbn Umeyr el-Leysî anılmıştı. Yahya onun çok zayıf olduğunu söyledi. Bunun üzerine Yahya'ya: Yakub İbn Atâ'dan daha mı zayıftır, denildi de o, evet, dedikten sonra: Ben hiçbir kimsenin Mu-

hammed İbn Abdillâh İbn Ubeyd İbn Umeyr'den hadîs rivâyet edeceğini zannetmem, sözlerini ilâve etti.

Bana Bişru'l-Hakem tahdîs etti ve dedi ki: Yahya ibn Sa'îd el-Kattân'dan işittim. O, Hakîm İbn Cubeyr ile Abdu'l-A'lâ'nın za'fiyyetini açıkladı. Yahya İbn Mûsâ İbn Dinâr'ın da zayıf olduğunu bildirdi. Onun hadîs'i bir rüzgârdır (havadır, boştur) dedi. Keza Mûsâ İbn Dihkan'ı, Îsâ İbn Ebî Îsâ el-Medeni'yi de zayıf addetti. Dedi ki: Ben Hasan İbn Îsâ'yı şöyle derken duydum: İbn Mübârek bana, «Cerîr'in yanına geldiğim zaman şu üç kişiden gelen hadîs'ler müstesna onun bütün ilmini yaz. Ubeydetu'bnu Muattib, Seriy İbn İsmail ve Muhammed İbn Sâlim'in hadîslerini yazma» dedi.

Muslim der ki: Hadîs râvîlerinin töhmetlileri ve bunların nakisaları hususundaki ilim ehlinin söz ve ihbarlarından zikrettiğimiz şeylerin benzerleri pek çoktur.

Bunun hepsini ihata etmek üzere sonuna kadar zikretmek kitabı uzatır. Muhadislerin bu neviden söylediklerini ve beyan ettiklerini anlayabilen ve onların gidişine akıl erdirebilenler için şu zikrettiğimiz kadarı kâfidir[22].

Bu işte büyük tehlike bulunduğu içindir ki ilim ehli, hadîs râvîlerinin ve haberleri nakledilenlerin ayıplarını meydana çıkarmayı kendilerine bir vecibe saymışlar ve sorulduklar zaman bu suretle fetva vermişlerdir. Çünkü dîn hususundaki haberler, muhakkak halâl kılma, haram kılma, emretme, yasak etme, teşvik veya korkutma suretinde gelmiş bulunmaktadır. Bu haberlerin râvîsi doğruluk ve emânet kaynağı olmadığı ve sonra da onu tanıyan kimse onda ne bulunduğunu, onu tanımayanlara beyan etmeksizin o râvîden rivâyet etmeye kalkıştığı zaman, o şahıs bu fi'li yüzünden bir günahkâr, müsliman halk için de bir hilekâr olacaktır. Çünkü bu haberleri dinlemiş bulunan bazı kimselerin bunları yahut bir kısmını kullanmalarından emin olunamaz. Sonra bunların, yahut ekserisinin birtakım yalanlar ve aslı olmıyan şeyler olması da muhtemildir. Halbuki sikaların ve kanaat verici kimselerin rivayeti olan sahîh haberler, sika ve kanaat verici olmıyan kimselerin nakline muhtac olunmıyacak kadar çoktur.

Vasfettiğimiz zayıf hadîs'lere ve meçhûl isnadlara meyledecek, onlardaki gevşeklik ve zaafı tanıdıktan sonra onları rivâyet etmeye itibar

---

22. İmam Müslim buraya kadar senedleriyle getirdiği birçok rivâyetler ve deliller ile hadis âlimlerinin başlangıçtan itibaren bu işi çok ciddi tuttuklarını, bu konuda râvileri ince ince eleştirdiklerini ve kusurlu bulduklarını da hiç çekinmeden ilân ettiklerini ifade etmek istemiştir (Mütercim).

edecek insanların çok olacağını sanmıyorum. Lâkin insanları bunları rivâyet etmeye ve onlara yönelmeye sevkeden şey, halk nazarında çok hadîs bilir görünmek isteği ve «fulân kimse nekadar da çok hadîs toplamış ve ne çok sayıda hadîs te'lif etmiş» denilmek hevesidir. İlimde her kim bu mezhebe gider ve bu yola girerse ilimden hiçbir nasîbi yoktur. Onun câhil diye isimlendirilmesi, bir ilme mensûb kılınmasından hayırlıdır.

Asrımızın hadîs müntesiblerinden biri isnadların sahîhliğini araştırmak ve illetlerini meydana çıkarmak hususunda bir söz ileriye sürmüştür ki bunu ve bunun bozukluğunu bir tarafa bırakıb izahdan vazgeçsek bu, sağlam bir görüş ve sahîh bir gidiş olurdu. Çünkü atılmış sözden yüz çevirmek onu öldürmeye ve kailinin adını küçültmeye daha uygun ve bunun câhili bulunanlara bir uyarma yapılmaması daha münasibdi. Lâkin biz, âkibetlerin şerleri, câhillerin bid'atlar ile aldanması, yanılmışların hatalı itikatlarına ve âlimlerce kıymetsiz olan sözlere kapılmalarından korktuğumuzda insanlara daha faydalı ve âkıbet için İnşâallah daha makbûl olacağından, sözünün bozukluğunu meydana çıkarmayı ve lâyık olduğu vechile çürütmeyi münasib gördük.

Sözünü hikâye etmeye ve fikrinin kötülüğünü haber vermeye dair söz açtığımız kimse şu iddiada bulundu:

Senedinde «fulân kişi fulândan» tabiri buluna her bir hadîsin isnadı şu durumdadır: Bu iki râvînin bir asırda bulundukları ilmen sabit olduğu takdirde birinin diğerinden rîvâyet ettiği bu hadîs'i, berikinin ötekinden işitmiş olması ve bunu kendisiyle şifahî olarak söyleşmiş bulunması mümkindir. Şu var ki biz bunun ötekinden bir işitmesini bilmiyoruz ve hiçbir rivâyette de onların kat'î olarak buluştuklarını, yahut bir hadîs'i ağız ağıza söyleştiklerine raslamadık. —Kendi zamanlarında bir veya daha fazla buluştuklarına yahut hadîs'i aralarında şifâhen söyleştiklerine dair bilgi hasıl olmadıkça veyahut zamanlarında bir veya birkaç defa bir yerde buluştuklarını bildiren bir haber gelmedikçe bu «fulân fulândan» senediyle gelen her haber onun indinde hüccet olmaz[23]. Eğer kendisine rivâyet edilen şahsın yanında onların buluştuklarına dâir bir bilgi yoksa arkadaşından rivâyet edenin, bir defa ona kavuştuğunu ve kendisinden bir şey işitmiş bulunduğunu haber verir sahîh bir rivâyet de gelmemiş ise— rivâyette bulunduğu bir kimseden bu haberi nakletmesinde bir subût yoktur. Halbuki vasfetiğimiz vechile böyle bir rivâyet hüccet yapılacaktır. Gelen habere benzer bir rivâyet içinde hiç olmazsa bir veya iki hadîs'i ondan işittiği vârid olmadıkça böyle bir haber mevzubahs olan kailin nazarında «mevkuf» tur.

---

23. Kendisine işaret olunan vasıf, bundan sonra gelen babda doğrudan doğruya zikredilmiştir.

(6) (MU'AN'İNLERİN BİRİBİRİNE KAVUŞMASI MÜMKİN OLDUĞU VE İÇLERİNDE MÜDELLİS BULUNMADIĞI ZAMAN) MU'AN'AN HADÎS İLE İHTİCÂCIN SAHÎH OLMASI BÂBI.

İşte bu söz — Allah seni rahmetine mazhar kılsın — isnadlara ta'n hususunda icâd edilmiş, sonradan çıkarılmış sâhibinden önce kimse tarafından söylenmemiş ve ilim ehlinden kendisine hiçbir yardımcı bulunmayan bir kavildir. Hadîs'lerle ve rivâyetlerle uğraşan eski ve yeni bütün ilim erbabının üzerinde ittifak ettikleri yaygın söz şudur: Sika olan her bir râvî kendi gibi sika bir râvîden hadîs rivâyet ettiği ve her ikisinin bir asırda bulunmalarından dolayı da berikinin ötekine kavuşup ondan işitmesi câiz ve mümkin bulunduğu için, onların buluşmaları ve bir sözü şifâen konuşmaları kesin bir haberde gelmese bile rivâyet sâbit ve hüccetliği de zarûrîdir.

Ancak burada bu râvînin, kendisinden rivâyette bulunduğu kimseye mülâki olmadığına yahut ondan bir şey işitmediğine apaçık bir delâlet mevcut olması hali müstesnadır. Amma tefsîrini yaptığımız imkân üzerinde durum müphem iken, beyan ettiğimiz kat'î delâlet mevcud olmadıkça rivâyet daima işitmeye hamledilecektir.

Davasını vasfetitğimiz şu sözün sahibine yahut savunucusuna şöyle denilir: Sözünün bir cüz'ünde sika olan vâhidin siko olan vâhidden gelen haberinin kendisi ile amel etmek lâzımgelen bir hüccet olduğunu ifade etmiştin. Sonra ona şu şartı idhal ettin ve: «Biz o ikisinin bir defa yahut daha fazla biribirlerine kavuşmuş olduklarını, yahut ondan birşeyi işitmiş olmasını bilmeliyiz» dedin. Şimdi sen koyduğun bu şartı sözü hüccet alınacak birkimsede bulabilir misiniz? Aksi takdirde haydi iddia ettiğin şeye bir delil getir!

Eğer, haberin tesbîti hususunda söylediği şartı katmaya, selef âlimlerinden birinin sözünü iddiâ ederse ondan bunun isbatı istenir. Halbuki ne kendisi ve ne de başkası bu delili ortaya koymaya bir yol bulamıyacaktır. Eğer söylediği hususta hüccet yapılacak bir delîl iddiâ ederse ona «Bu delîl nedir?» denilir. Bu sefer de şöyle derse: «Ben şunu söyledim ki, eski yeni bütün haberlerin râvîleri biribirini görmemiş ve birşey işitmemiş oldukları halde herbirini diğerinden hadîs rivâyet eder buldum. Ve kendi aralarında böylece işitme olmaksızın irsâl üzere hadîs rivâyetine icâzet istediklerini görünce — halbuki bizim sözümüzün kaidesine göre ve haberler ilmi ehlinin sözlerine göre mürsel rivâyetler hüccet değildir — ben de vasfettiğim illetten dolayı, her bir haberin râvîsinin, kendi râvîsinden işitmesini araştırmaya muhtaç oldum. Eğer ben onların en küçük bir şeyi biribirlerinden işittiğine vâkıf olursam, birinin diğerinden rivâyet ettiği şeylerin hepsi nazarımda sabit olur. Eğer bu mülâkatı bilmek hususu benden uzak kalırsa o vakit haberi mevkûf

addederim ve benim indimde o haber, irsâl imkânından dolayı artık bir hüccet yerinde de olmaz.»

Bu iddiasına mukabil kendisine şöyle denilir:

Eğer senin haberi zayıf addetmen ve onunla ihticâcı terk eylemendeki sebeb, ondaki irsâl imkânı ise, sana evvelinden âhirine kadar kendisinde işitmeyi bilmedikçe muan'an bir isnad tesbit etmemen lâzım gelecektir?

Şöyle ki: Bize Hişam İbn Urve, babasından, o da Âişe'den isnâdı ile gelen hadîs'i, biz yakîn ile biliyoruz ki, Hişâm muhakkak babasından işitmiştir. Babası da muhakkak Âişe'den işitmiştir. Nitekim yine biliyoruz ki Âişe, Peygamber (S) den işitmiştir. Hişâm, babasından yaptığı rivâyetinde işittim» yahut «bana haber verdi» demediği zaman bu rivâyette kendisi ile babası arasında başka bir insanın olması bazan câiz olur. Bizzat kendisi babasından işitmemiş iken o insan bu rivâyeti ona babasından haber verir. Onu mürsel olarak rivâyet etmek ve kendisinden işittiği kimseye isnad etmemek istediği zaman bu mümkindir.

Bu, babasından rivâyet etmesinde Hişam hakkında mümkin olduğu gibi babasının Âişe'den rivâyetinde de mümkindir. Biribirlerinden işittikleri tasrîh edilmeyen bir hadîs'in her isnadı da böyledir. Bazan herbirinin kendi arkadaşından birçok defa işittiği bilinmiş olursa onlardan herbirinin bir kısım rivâyet hakkında daha aşağıdaki bir zâta inmesi ve yukarıdakinin başka bazı hadîs'lerini o aşağıdaki zattan işitmesi ve kendisinden işitmiş olduğu kimsenin ismini söylememesi, bazan da gayrete gelerek hadîs'ini aldığı kişiyi tesmiye etmesi ve irsâli terk eylemesi (ihtimalleri) de hep caizdir.

Söylediğimiz bu şeyler, sikadan olan muhaddislerin ve ilim ehli imamların fiilleri olarak hadîs'te mevcud ve meşhurdur. İnşâallah onların rivâyetlerinden zikrettiğimiz cihete delil alınabilecek birçok örnekler daha söyliyeceğim. İşte bu neviden misâller:

Eyyûb Sahtiyânî, İbn Mübarek, Vaki' İbn Numeyr ve bunlardan başka bir cemaat, Hişam İbn Urve'den o da babasından o da Âişe (R) dan rivayet ettiler. Âişe (R) şöyle dedi: Ben Rasûlullah (S) a hılli ve ihramı için bulabildiğim en güzel kokuyu sürerdim.

Bu rivâyeti ayniyle Leys İbn Sa'd, Davûd el-Attâr, Humeydu'l-Esved, Vuheybu'bnu Hâlid ve Ebû Usâme, Hişam'dan rivâyet ettiler. Hişam şöyle dedi: Bana Usmânu'bnu Urve, Urve'den o da Âişe'den, o da Peygamber (S) den haber verdi.

Yine Hişâm babasından, o da Âişe'den rivâyet etti. Âişe (R) şöyle dedi: Rasûlullah (S) itikâfa girdiği zaman ben hayızlı olduğum halde başını bana yaklaştırırdı, ben de onu tarardım.

Yine bunu ayniyle Mâlik İbni Enes Zührî'den, o da Urve'den, o da Amre'den, o da Âişe'den, o da Peygamber (S) den rivâyet etmiştir.

Zühri ve Sâlih İbn Ebî Hassân, Ebu Seleme'den, o da Âişe'den rivâyet etmişlerdir ki Peygamber oruçlu bulunduğu halde öperdi. Yahya'bnu Ebî Kesîr öpmek hakkındaki bu haberde şöyle demiştir: Bana Ebû Selemete'bnu Abdirrahman haber verdi. Ona Umer'ubnu Abdilaziz haber vermiş, ona Urve haber vermiş, ona da Âişe haber vermiştir ki Peygamber (S) oruçlu bulunduğu halde kendisini öperdi.

İbn Uyeyne ve başkası, Amr İbn Dînâr'dan o da Câbir'den rivâyet etti. Câbir şöyle demiştir: Rasûlullah (S) bizlere at etlerini yedirdi de eşek etlerinden nehyetti.

Bunu Hammâd İbn Zeyd, Amr'dan, o da Muhammed İbn Ali'den, o da Câbir'den, o da Peygamberden rivâyet etmiştir.

Rivâyetler içinde bu tarz şeyler pek çoktur. Sayılması uzun sürer. Bizim verdiğimiz örnekler anlayış sahipleri için kâfidir.

Biraz önce sözünü vasfettiğimiz kimseye göre, râvînin, kendisinden birşey rivâyet ettiği kimseyi dinlediği bilinmediği zaman, hadîs'in bozuk addedilmesi ve çürüğe çıkarılması hususundaki illet, sadece hadîs'teki mürsellik imkânı olursa, ona —sözünün muktezası olarak— bizzat içinde işitmenin tasrihi bulunan haber müstesna, kendisinden rivâyette bulunduğu kimseyi dinlediği bilinen kimselerin rivâyeti ile de ihticâcı terk etmesi lâzım gelecektir.

Evvelden haberleri nakleden imamların hallerini beyan ettiğimiz vechile onlar çok vakitlerde hadîs'i mürsel kılıyorlar ve kendisinden hadîs dinledikleri kimseyi zikretmiyorlardı. Bazı kereler de var ki isim zikrinden hoşlanıyorlar da haberleri dinledikleri vaziyet üzere isnad ediyorlar ve hadîs için inmişler ise inişi, çıkmışlar ise çıkışı olduğu gibi haber veriyorlar. Nitekim onların bu hallerini açıklamıştık. Haberleri kullanan, isnadların sıhhatını ve hastalığını araştıran Eyyûb Sahtiyânî, İbnu Avn, Malik İbn Enes, Şu'betu'bnu'l-Haccâc, Yahya'bnu Sa'îd el-Kattân, Abdurrahman İbn Mehdî gibi selef imamlarından ve onlardan sonraki hadîs âlimlerinden hiçbirinin, biraz önce sözünü vasfettiğimiz kişinin iddia ettiği tarzda isnadlardaki işitme durumunu araştırmış olduğunu bilmiyoruz.

Hadîs râvîlerinin rivâyet ettikleri kimselerden işitmelerinin olup olmadığını araştıranlar, ancak râvî hadîs'te tedlîs ile tanınmış ve bu sıfatla şöhret bulmuş kimselerden olduğu zaman bu araştırmayı yaparlardı. O takdirde bu türlü râvîlerden tedlîs illeti tamamîyle uzak olup silinmesi ilin onun rivâyetindeki sema'ını iyice eşelerler ve bunu onda adamakıllı araştırırlar.

Her kim ki sözünü hikâye ettiğimiz kişinin iddiâsı vechile Mudellis olmıyan bir kimseden böyle bir şart isterse biz isimlerini söyledğimiz imamların hiçbirinden böyle bir şey istemedik. İşte bu neviden bir örnek:

Abdullah İbn Yezîd el-Ensârî, Peygamberi bördüğü halde hem Hu-

zeyfe'den, hem Ebû Mes'ud el-Ensârî'den rivâyet etmiştir ve onların herbirinden rivâyet ettiği hadîs'i Nebiy (S) e isnad etmektedir. Halbuki Abdullah İbn Yezîd'in o iki sahîbîden yaptığı rivâyetinde, kendilerinden işitmesinin tasrîhi yoktur. Rivâyetlerden hiçbirinde Abdullah İbn Yezîd'in bir hadîs'i Huzeyfe ve Ebu Mes'ûd ile yüz yüze konuştuğunu asla hıfzetmiş değiliz. Hiçbir rivâyette ayniyle onları gördüğünün söylendiğini de bulmuş değiliz.

Ne geçmiş olanlardan ve ne de eriştiklerimizden hiçbir ilim ehlinin, Abdullah İbn Yezîd'in Huzeyfe'den ve Ebu Mes'ûd'dan rivâyet ettiği bu iki haberde, Abdullah'ı zayıflıkla ta'n etmiş olduğunu işitmedik. Bilâkis bu iki rivâyet ve onlara benziyen rivâyetler, mülâki olduğumuz hadîs âlimleri indinde sâhîh ve kavî isnadlardandırlar. Bu isnadla naklolunanların kullanılmasını, böyle gelmiş sünnetler ve eserler ile ihticâc edilmesini yerinde ve doğru görmektedirler. Halbuki o isnadlar bundan evvel sözünü hikâye ettiğimiz kimsenin iddiâsında, râvînin, rivâyet ettiği kimselerden işitmesi doğrulanmadıkça zayıftırlar, mühmeldirler.

Şayet bu kailin iddiâsınca zayıf olacaklardan, ilim ehli indinde sahîh bulunan haberleri bir saymaya kalksaydık, onların hepsini sonuna kadar symaktan ve bir araya toplamkatan muhakkak âciz kalırdık. Fakat biz hakkında sükût etmiş bulunduğumuz bu nevi şeyler için bir alâmet olacak sayıyı gözler önüne dikmeyi arzu ettik:

İşte Ebû Usmân en-Nehdî ve Ebû Râfi' es-Sâiğ, her ikisi de hem câhiliyeti idrak etmiş, hem de Bedrîlerden ve diğerlerinden olmak üzere Rasûlullah (S) in ashâbiyle sohbette bulunmuşlar ve onlardan haberler nakletmişlerdir. Hatta Ebû Hureyre, İbn Umer ve onların arkadaşlarına kadar da inmişlerdir. Bunların herbiri Ubey İbn Kâ'b'dan, Peygamberden hadîs rivâyet etmişlerdir. Halbuki biz hiçbir rivâyette sarahatle onların Ubey'i görmüş olduklarını yahut onlardan bir şey işittiklerini duymamışızdır.

Ebû Amr eş-Şeybânî — ki câhiliyeti idrak edenlerden olup Rasûlullah zamanında yetişkin bir zattı— ve Ebu Ma'mer Abdullah İbn Sahbere, bunların herbiri Ebû Mes'ûd el-Ensârî'den, Peygamber'den iki haber rivâyet etmişlerdir. Ubeyd İbn Umeyr, Peygamberin zevcesi Ummu Seleme'den, Peygamber (S) den bir hadîs rivâyet etmiştir. Halbuki Ubeyd İbn Umeyr Peygamber zamanında doğmuştu.

Kays İbn Ebî Hâzım, Peygamber zamanını idrak etmiş olduğu halde Ebû Mes'ûd el-Ensârî'den, Peygamber'den üç haber rivâyet etmiştir.

Abdurrahmani'bnu Ebi Leylâ, Umer İbn Hattab'dan hıfzetmiş ve Ali'ye arkadaşlık yapmış olduğu halde Enes İbn Mâlik'den, Peygamber'den bir hadîs rivâyet etmiştir.

Rıb'iyyu'bnu Hirâş, Imrânu'bnu Husay'dan Peygamber (S) den iki

hadîs, Ebû Bekre'den, Peygamber'den bir hadîs rivâyet etmiştir. Halbuki Rib'iyy, Ali İbn Ebî Talib'i dinlemiş ve ondan rivâyet etmiştir.

Nâfi' İbn Cübeyr İbn Mut'im, Ebû Şureyh el-Huzaî'den Peygamber'-den bir hadîs rivâyet etmiştir.

Nu'man İbn Ebî Ayyâş, Ebu Sa'id Hudrî'den, Peygamber'den üç hadîs rivâyet etmiştir.

Atâ İbn Yezîd el-Leysi, Temîm ed-Dârî'den, Peygamber'den bir hadîs rivâyet etmiştir.

Süleyman İbn Yesâr, Râfi' İbn Hadîyc'den, Peygamberden bir hadîs rivâyet etmiştir.

Humeyd İbn Abdirahman el-Hımyerî, Ebû Hureyre'den, Peygamber'den birçok hadîs'ler rivâyet etmiştir.

İşte isimlerini söylediğimiz sahâbîlerden rivâyetlerini tesbit ettiğimiz bu tâbiilerin hepsi, ne kendilerinden sarahatle bir işitme hıfzolunmuş ve ne de onlar ile mulâkatları açıkça bir haberde gelmiş". İşte bütün bunlar haberleri ve rivâyetleri bilenler indinde sahîh isnadlardandırlar. O âlimlerin bunlardan bir şeyi zayıf saydıklarını ve bu isnadlarda, bazısının bazısından işitmesini araştırdıklarını da bilmiyoruz. Çünkü toptan içinde birleştikleri asırda bulunmaları sebebiyle onlardan herbirinin arkadaşından işitmesi mümkindir ve bu imkân da reddedilmiş değildir.

Hikâye ettiğimiz sözcünün ileri sürdüğü illet ile hadîs'i zayıf çıkarmak hususunda icâd eylediği bu söz, üzerinde durulmaya ve ismini yaymaya değmez. Çünkü o, geçmiş ilim ehlinden hiçbir kimsenin söylemediği, onlardan sonra gelmiş kimselerin de çirkin gördüğü, uydurulmuş bir kavil ve düşük bir kelâmdır. Binaenaleyh onu red hususunda yaptığımız açıklamadan daha fazlasına ihtiyacımız yoktur. Zira *sözün* ve *söyliyenin kadri* (değeri), vasfettiğimiz *kadardır.*

Âlimlerin gidişine muhalif olanları bertaraf etmek için kendisinden yardım istenecek ve kendisine itimad olunacak ise ancak ALLAH'dır.

24. Bundan maksad onların biribirlerine kavuşmadıklarını ifade etmek değildir. Çünkü hadis imamları indinde bunların onlar ile buluştukları müsellemdir. Fakat hadîsi tahdis ederken bu hususun ayrıca zikredilmesine lüzum görülmemiştir (Mütercim).

بسم الله الرحمن الرحيم

١ - كتاب الإيمان

(١) باب بيان الإيمان والإسلام والإحسان ووجوب الإيمان بإثبات قدر الله سبحانه وتعالى.
وبيان الدليل على التبري ممن لا يؤمن بالقدر، وإغلاظ القول في حقه

قَالَ أَبُو الْحُسَيْنِ مُسْلِمُ بْنُ الْحَجَّاجِ الْقُشَيْرِيُّ رَحِمَهُ اللهُ : بِعَوْنِ اللهِ نَبْتَدِئُ . وَإِيَّاهُ نَسْتَكْفِي . وَمَا تَوْفِيقُنَا إِلَّا بِاللهِ جَلَّ جَلَالُهُ .

RAHMÂN VE RAHÎM OLAN ALLAH'IN İSMİYLE

——oOo——

1 — KİTABU'L-İYMÂN

——oOo——

(1) IYMAN, İSLÂM VE İSHÂN'IN BEYANI (eksikliklerden) MÜNEZZEH VE ULU OLAN ALLAH'IN KADERİNE İYMANIN VÜCÛBU, KADERE İNANMIYANDAN TEBERRİ ETMEYE VE HAKKINDA AĞIR SÖYLEMEYE DELİLİN BEYANI BÂBI

——oOo——

Ebu'l-Huseyin Muslimu'bnu'l-Haccâc el-Kuşeyrî —Allah ona rahmet eylesin— şöyle dedi: Ancak Allah'ın yardımıyla başlıyor ve ancak onu herşeye kâfi görüyoruz. Muvaffak olmamız da yalnız ve ancak Celâlı ulu olan Allah iledir.

١ – (٨) حدثني أبو خيثمة زهير بن حرب. حدثنا وكيع، عن كهمس، عن عبدالله بن بريدة، عن يحيى بن يعمر ح وحدثنا عبيدالله بن معاذ العنبري. وهذا حديثه: حدثنا أبي. حدثنا كهمس، عن ابن بريدة، عن يحيى بن يعمر؛ قال: كان أول من قال في القدر بالبصرة معبد الجهني. فانطلقت أنا وحميد بن عبدالرحمن الحميري حاجين أو معتمرين فقلنا: لو لقينا أحدا من أصحاب رسول الله ﷺ فسألناه عما يقول هؤلاء في القدر. فوفق لنا عبدالله بن عمر بن الخطاب داخلا المسجد. فاكتنفته أنا وصاحبي. أحدنا عن يمينه والآخر عن شماله. فظننت أن صاحبي سيكل الكلام إلي. فقلت:

أبا عبدالرحمن! إنه قد ظهر قبلنا ناس يقرءون القرآن ويتقفرون العلم. وذكر من شأنهم وأنهم يزعمون أن لا قدر. وأن الأمر أنف. قال: فإذا لقيت أولئك فأخبرهم أني بريء منهم، وأنهم برآء مني. والذي يحلف به عبدالله بن عمر! لو أن لأحدهم مثل أحد ذهبا فأنفقه، ما قبل الله منه حتى يؤمن بالقدر. ثم قال: حدثني أبي عمر بن الخطاب، قال: بينما نحن عند رسول الله ﷺ ذات يوم، إذ طلع علينا رجل شديد بياض الثياب. شديد سواد الشعر. لا يرى عليه أثر السفر. ولا يعرفه منا أحد. حتى جلس إلى النبي ﷺ. فأسند ركبتيه إلى ركبتيه. ووضع كفيه على فخذيه. وقال: يا محمد! أخبرني عن الإسلام. فقال رسول الله ﷺ «الإسلام أن تشهد أن لا إله إلا الله وأن محمدا رسول الله ﷺ. وتقيم الصلاة. وتؤتي الزكاة. وتصوم رمضان. وتحج البيت، إن استطعت إليه سبيلا» قال: صدقت. قال فعجبنا له. يسأله ويصدقه. قال: فأخبرني عن الإيمان. قال «أن تؤمن بالله، وملائكته، وكتبه، ورسله، واليوم الآخر. وتؤمن بالقدر خيره وشره» قال: صدقت. قال: فأخبرني عن الإحسان. قال «أن تعبد الله كأنك تراه. فإن لم تكن تراه، فإنه يراك». قال: فأخبرني عن الساعة. قال «ما المسئول عنها بأعلم من السائل» قال: فأخبرني عن أمارتها. قال «أن تلد الأمة ربتها. وأن ترى الحفاة العراة، العالة، رعاء الشاء، يتطاولون في البنيان» قال ثم انطلق. فلبثت مليا. ثم قال لي «يا عمر! أتدري من السائل؟» قلت: الله ورسوله أعلم. قال «فإنه جبريل. أتاكم يعلمكم دينكم».

1 — (8) .... : Yahya'bnu Ya'mer şöyle dedi: Ma'bed Cuhenî Basra'da kader (i inkâr) hususunda ilk söz söyliyen kimsedir. Ben ve

Humeyd İbn Abdirrahman Himyerî iki hacı veya iki mu'temir (umre yapan) olarak gittik, ve: Keşki Rasûlullah (S)in ashabından birine rast gelsek de ona şu adamların kader hakkında söylediklerini sorsak dedik. Müteâkiben tam mescide girerken Abdullah İbn Umer İbn Hattab'a rastgeldik. Birimiz sağından, diğerimiz solundan olmak üzere hemen ben ve arkadaşım onun iki tarafına geçtik. Arkadaşımın sözü bana bırakacağını düşünerek: «Ey Eba Abdirrahman! Bizim tarafta Kur'ân'ı okuyan ve ilmi (derinlemesine) arayan birtakım insanlar ortaya çıkmıştır. —Onların halinden bahsederek— Ve onlar: Kader yoktur, işler Allah'ın bir ilmi ve takdîri olmaksızın yeniden meydana gelir, iddiâsında bulunuyorlar» dedim. O şöyle dedi: Bu adamlara kavuştuğun zaman onlara şunu haber ver: Ben onlardan uzağım, onlar da benden uzaktırlar. Abdullah İbn Umer yemin etmekte olduğu Allah'a and verir ki eğer onlardan birinin Uhud dağı kadar altını olup onu infak etseydi, kendisi kadere inanmadıkça Allah bunu ondan kabul buyurmaz.

Abdullah sonra şöyle dedi: Bana babam Umeru'bnu Hattab söyledi ve şöyle dedi: Bir birgün Rasûlullah (S)ın yanında bulunurken birdenbire yanımıza elbisesi bembeyaz, saçı simsiyah, üzerinde yolculuk eseri görülmeyen ve bizden kendisini kimsenin tanımadığı bir zat çıkageldi. Nihayet Peygamber'in yanına oturdu. İki dizini onun iki dizine dayadı, iki avucunu kendi dizleri üzerine koydu ve «Ya Muhammed! Bana İslâm (ın mahiyetin) den haber ver, dedi. Rasûlullah (S): «*İslâm Allah'dan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şehâdet etmen, namazı ikame etmen, zekâtı vermen, ramazan orucunu tutman, yoluna gücün yeterse Beyti hacc etmendir*» buyurdu. O, «Doğru söyledin» dedi. Umer dedi ki: Biz ona hayret ettik, hem soruyor hem de peygamberi tasdîk ediyordu. «Bana iymandan haber ver» dedi: Rasûlullah: «*ALLAH'a, MELEKLERine, KİTAPLARına, PEYGAMBERLERİNE, ve AHİRET GÜNÜNE İYMAN ETMEN VE BİR DE KADER'İN HAYRINA VE ŞERRİNE İNANMANDIR*» buyurdu. Duğru söyledin, dedi. Bana ihsandan haber ver, dedi. Rasûlullah: «Sanki kendisini görüyorsun gibi Allah'a ibâdet etmendir. Her ne kadar sen Allah'ı görmüyorsan da O, seni muhakkak görür» buyurdu[1].

Bana Kıyamet vaktinden haver ver, dedi. Rasûlullah: «Bu mes'elede sorulan sorandan daha âlim değildir» buyurdu. Öyle ise bana onun alâmetlerinden haber ver, dedi. Rasûlullah: «Câriyenin sâhibesini doğur-

---

1. Bu hadis iymanın asılları, organların (azaların) amelleri, iç âlemin ihlâsı, amelleri âfetlerinden koruma nev'inden bütün zâhir ve bâtın ibâdet vazifelerinin şerhine şâmil bulunmaktadır. Hattâ şeriat ilimlerinin hepsi buna râci'dir ve bundan dallanmılşardır (Kadî İyâd).

ması [2], yalın ayak, çıplak ve fakîr olan davar çobanlarının binâ yapmakta biribirleriyle yarış yapar olduklarını görmekliğindir» buyurdu [3].

Umer dedi ki: Sonra o gitti ve uzunca bir vakit eğlendim. Sonra Peygamber bana: «Ey Umer! Soranın kim olduğunu biliyor musun?» dedi. Ben: Allah ve Rasûlu en iyi bilendir, dedim. «Şüphe yok ki o, Cibrîl'dir. Sizlere dîninizi öğretmek için gelmiştir» buyurdu.

٢ – (..) حدثني محمد بن عبيد الغبري، وأبو كامل الجحدري، وأحمد بن عبدة. قالوا: حدثنا حماد بن زيد، عن مطر الوراق، عن عبد الله بن بريدة، عن يحيى بن يعمر؛ قال: لما تكلم معبد بما تكلم به في شأن القدر، أنكرنا ذلك. قال: فحججت أنا وحميد بن عبد الرحمن الحميري حجة. وساقوا الحديث. بمعنى حديث كهمس وإسناده. وفيه بعض زيادة ونقصان أحرف.

2 — ( ) .... : Yahya'bnu Ya'mer şöyle dedi: Ma'bed, kader işi hakkında konuştuğunu konuşunca biz bunu inkâr ettik. Ve yine Ya'mer: Ben ve Humeydu'bnu Abdirrahman Himyerî bir hacc yaptık, dedi ve (bundan önce geçen) Kehmes'in isnadı ve hadîs'inin ma'nâsıyle hadîs'i sevketti. Hadîs'te biraz fazlalık ve birkaç harf eksiklik vardır.

٣ – (...) وحدثني محمد بن حاتم. حدثنا يحيى بن سعيد القطان. حدثنا عثمان بن غياث. حدثنا عبد الله بن بريدة، عن يحيى بن يعمر وحميد بن عبد الرحمن؛ قالا: لقينا عبد الله بن عمر. فذكرنا القدر وما يقولون فيه. فاقتص الحديث كنحو حديثهم. عن عمر رضي الله عنه، عن النبي ﷺ، وفيه شيء من زيادة، وقد نقص منه شيئا.

3 — ( ) .... : Yahya'bnu Ya'mer ile Humeydu'bnu Abdirrahman şöyle dediler: Biz Abdullah İbn Umer'e mülâkî olduk ve kendisine, kaderi ve o hususta söylenegelenleri zikrettik, dediler. Müteâkiben Umer (R) den, Peygamber (S) den gelen Hadîs'i, onların hadîs'leri tarzında

---

2. Diğer bir rivâyette «Sahibini doğurması» şeklindedir. Câriyenin sâhibini doğurması, kendisinden doğan efendizadesinin, babası yerine geçip ona sâhib olması i'tibâriyledir. Bu emâre, câriye ve halayıkların kıyâmetten evvel çoğalacağından kinâyedir. Bazılarına göre bu Nebevi ihbâr geçmiş asırlarda tahakkuk etmiştir. Bir ihtimale göre de «Çacuk anası câriyeler» satılacak ve elden ele geçecek, nihayet maazallah bilinmeyerek oğullarının eline geçip cinsî münasebet olunacak derecede insanların ahlâkı bozulacak demektir.

3. Fakir insanların servet ve zenginliğe ulaşacaklarına işarettir. Bazılarına göre bu da İran ve Bizans'ın zabtıyla evvelki asırlarda gerçekleşmiştir. Kıyâmet emareleri denilenlerin behemehal fenâ şeyler olduğuna kail olanlara göre ise servet ve sâmânın zamanla şahsî kıymeti olmıyan düşük insanların eline geçeceğine işarettir.

hikâye etti. Bir kısım şeyi eksiltmiş olmakla beraber bu hadîs'de biraz fazlalık da vardır.

٤ – (.) وحدثني حجاج بن الشاعر . حدثنا يونس بن محمد . حدثنا المعتمر عن أبيه ، عن يحيى ابن يعمر ، عن ابن عمر ، عن عمر ، عن النبي ﷺ ، بنحو حديثهم .

4 — ( ) .... : Mu'temir babasından, o da Yahya'bnu Ya'mer'-den, o da İbn Umer'den, o da Umer (R) den, o da Peygamber (S) den olmak üzere bundan öncekilerin hadîs'lerinin ma'nası gibi tahdîs etmişlerdir [4].

٥ – (٩) وحدثنا أبو بكر بن أبي شيبة ، وزهير بن حرب . جميعا عن ابن علية . قال زهير : حدثنا إسماعيل بن إبراهيم ، عن أبي حيان ، عن أبي زرعة بن عمرو بن جرير ، عن أبي هريرة ؛ قال: كان رسول الله ﷺ يوما بارزا للناس فأتاه رجل . فقال : يا رسول الله ! ما الإيمان ؟ قال « أن تؤمن بالله وملائكته وكتابه ولقائه ورسله وتؤمن بالبعث الآخر » قال يا رسول الله ! ما الإسلام ؟ قال « الإسلام أن تعبد الله ولا تشرك به شيئا . وتقيم الصلاة المكتوبة . وتؤدي الزكاة المفروضة . وتصوم رمضان » . قال : يا رسول الله ! ما الإحسان ؟ قال « أن تعبد الله كأنك تراه . فإنك إن لا تراه فإنه يراك » . قال : يا رسول الله ! متى الساعة ؟ قال « ما المسئول عنها بأعلم من السائل . ولكن سأحدثك عن أشراطها . إذا ولدت الأمة ربها فذاك من أشراطها . وإذا كانت العراة الحفاة رءوس الناس فذاك من أشراطها . وإذا تطاول رعاء البهم في البنيان فذاك من أشراطها . في خمس لا يعلمهن إلا الله » ثم تلا ﷺ : إن الله عنده علم الساعة وينزل الغيث ويعلم ما في الأرحام وما تدري نفس ماذا تكسب غدا وما تدري نفس بأي أرض تموت إن الله عليم خبير . [٣١ – سورة لقمان ، آية ٣٤]

قال ثم أدبر الرجل . فقال رسول الله ﷺ « ردوا علي الرجل » فأخذوا ليردوه فلم يروا شيئا . فقال رسول الله ﷺ « هذا جبريل . جاء ليعلم الناس دينهم » .

5 — (9) .... : Ebû Hureyre (R) şöyle dedi:

Rasûlullah (S) bir gün insanlar içine çıkmış oturuyordu. O sırada ona bir zat geldi ve: «Ya Rasûlallah! İyman nedir?» dedi. «ALLAH'A,

---

4. انا كل شى خلقناه بقدر : «Şüphesiz ki biz, her şeyi bir kader ile yaratmışızdır» (el-Kamer: 49).

Herşeyin vukûundan evvel ezelde ilâhî ilimde mukadder olan bir kaderi yani ilmî haysiyyeti vardır ki kazasının cereyanı fi'len yaradılışı o kadere göre

MELEKLERİNE, KİTABINA, ALLAH'A KAVUŞMAYA, PEYGAMBERLERİNE İNANMAN VE KEZA SON DİRİLMEYE İYMAN ETMENDİR» buyurdu.

İslâm nedir? dedi. «İSLÂM, ALLAH'A İBADET ETMEN VE ONA HİÇ BİR ŞEYİ ORTAK YAPMAMAN, YAZILMIŞ OLAN NAMAZI İKAME ETMEN, FARZ KILINMIŞ OLAN ZEKÂTI TEDİYE ETMEN VE RAMAZANDA ORUÇ TUTMANDIR» buyurdu.

---

vâki olur. Onu başkası istediği gibi icâb ve tayin edemez... Diğer deyişle her hâdisenin cereyanı ezelde sebkat etmiş bir takdire göre olur. Kader Allah'ın ezelde ilmine ve iradesine göre eşyayı takdir buyurması, yani icadını, zamanını, mekânını, sıfatını ezelde takdir ve tayin etmesidir. KADER denilen bu ilâhi takdiri ihtiva ve isbat eden daha başka âyetler ve hadis'ler vardır. Fakat bu meselenin izahında çeşitli nazariyeler ileri sürülmüştür. Bunlar içinde ancak Peygamber'den gelen izahlar gönülleri tatmin edip, bu konuda bir ferahlık ve açıklık getirmektedir.

Rasûlullah yıkılmaya yüz tutmuş bir duvar yanından sür'atle geçtiğinde: «Yâ Rasûlallah! Allah'ın takdirinden mi kaçıyorsunuz?» sualine, «Allah'ın kaderinden yine Allah'ın kaderine sığınıyorum» buyurmuştu (Ahmed İbn Hanbel, Musned; Ebû Hureyre'den; buradan naklen, **Tecrid Ter.**, IV, 763, XII, 242).

Hz. Umer de Şam'a giderken Tâûnu işitince geri döndü ve Ebû Ubeydete'-bnu'l-Cerrâh ile arasında bu maalde bir konuşma geçti. Umer'in cevabı Hz. Peygamber'in cevabından iktibas edilmişti.

VEBA DOLAYISIYLE KADER HADÎS'İ:

Abdulah İbn Abbas (R) şöyle dedi: Umeru'bnu'l-Hattab Şam'a hareket etti, nihayet (Yermuk yakınında bir karye olan) Serğ'a vardığı zaman ordu kumandanları Ebû Ubeydete'-bnu'l-Cerrâh ve arkadaşları kendisini karşıladılar. Ve Şam arazisinde veba vukû' bulduğunu ona haber verdiler.

İbn Abbas dedi ki: Umer: İlk muhacirleri bana çağır dedi. Hemen onları çağırdı. Umer onlar ile istişare etti ve onlara Şam'da veba olduğunu haber verdi. Onlar ihtilâf ettiler. Bazısı: Bir iş için çıkmışsın, o işten geri dönmeni doğru bulmayız. Bazısı da sahâbilerin bakiyyesi Rasûlullah'ın arkadaşları seninle beraberdirler, onları şu veba üzerine götürmeni doğru görmeyiz dediler. Umer yanımdan çıkın dedi. Sonra Ensar'ı bana çağır dedi. Ben onları davet ettim, kendileriyle istişare yaptı. Onlar da Muhacirlerin yoluna girdiler ve onların ihtilâfları gibi ihtilâf ettiler. Bunun üzerine Umer onlara da yanımdan çıkın dedi. Sonra Kureyş ihtiyarlarından, fetih muhacirlerinden burada bulunanları bana çağır, dedi. Onları çağırdım. Onlardan ikisi bile Umer'e karşı ihtilâf etmedi. Onlar, insanları geri döndürmeni ve halkı şu veba üstüne götürmemeni doğru görürüz, dediler. Bunun üzerine Umer, insanlar arasında şöyle nida ettirdi: Ben sabahleyin bineğime binip geri döneceğim. Binaenaleyh buna göre (hazırlanıp) sabahlayın dedi. Ebû Ubeydete'bnu'l-Cerrâh: Allah'ın kaderinden mi kaçıyorsun? dedi. Umer: Keşki bunu senden başkası söyleseydi ey Eba Ubeyde! Evet Allah'ın kaderinden yine Allah'ın kaderine kaçıyoruz. Ne dersin! Şayet senin develerin olsa, iki yamacı olan bir vadiye inseler, o yamaçlardan biri münbit, diğer ise otsuz olsa, sen develeri bitek yerde güdsen Allah'ın kaderiyle, otsuz yerde güdsen yine Allah'ın kaderiyle güdmüş değil misin? dedi. İbn Abbas dedi ki: Abdurrahmanı'bnu Avf bir haceti yüzünden ortada yokken bu sırada çıkageldi ve şöyle dedi: Bu hususta bende bir ilim

Yâ Rasûlallah! İhsan nedir? dedi. «Allah'a sanki onu görüyorsun gibi ibadet etmendir. Şüphe yok ki sen her ne kadar onu görmüyorsan da o seni muhakkak görür» buyurdu.

Ya Rasûlallah, kıyamet ne zamandır? dedi. Buyurdu ki: «Bu meselede sorulan sorandan daha âlim değildir. Lâkin onun alâmetlerini sana haber vereceğim: Câriye efendisini doğurduğu zaman işte bu olay onun alâmetlerindendir. Çıplaklar, yalınayaklar, insanların reisleri oldukları zaman, işte bu da onun alâmetlerindendir. Kuzu, oğlak çobanları yüksek bina kurmakta biribirleriyle yarışa çıktıkları zaman işte bu da onun alâmetlerindeidr. (Kıyametin vakti) Allah'dan başka kimsenin bilemiyeceği beş şeyin içindedir. Bundan sonra Peygamber:

«O sâatin ilmi şüphesiz ki Allah'ın nezdindedir. Yağmuru O indirir, ramilerde olanı O bilir. Hiç bir kimse yarın ne kazanacağını bilmez, hiç bir kimse hangi yerde öleceğini bilmez, şüphesiz Allah hakkıyle bilendir, herşeyden haberdardır» (Lukman: 34) âyetlerini tilâvet buyurdu.

Ebû Hureyre der ki: Sonra o şahıs dönüp gitti. Müteakiben Rasûlullah (S): «O adamı bana geri çeviriniz» diye emretti. Bunun üzerine sahâbîler onu geri getirmek için aramaya başladılar, fakat birşey göremediler. Bunnu üzerine Rasûlullah (S): «İşte bu, Cibrîl'dir. İnsanlara dinlerini öğretmek için geldi» buyurdu.

---

vardır ki ben onu Rasûlallah (S) den işittim, şöyle buyuruyordu: «Bu hastalığı bir yerde işittiğiniz zaman oraya gitmeyiniz. Hastalık sizin bulunduğunuz yerde vâki olursa, ondan kaçmak için sakın o yerden çıkmayınız.» Abdullah dedi ki: Umer hemen Allah'a hamdetti, sonra ayrıldı (Buhârî; Tıb, ma yuz keru fi't-tâûn. Peygamberin bu tâun ile ilgili emri ayni bâb'da Usâmetu'bnu Zeyd ile Abdullahi'bnu Âmir'den de ayrı ayrı rivâyet edilmektedir.)

İbnu Abbas (R) şöyle dedi: Ben birgün Rasûlulah (S) in arkasında bulunuyordum. Şöyle buyurdu: Ey delikanlı! Ben sana birtakım kelimeler öğreteyim: Allah'ı (n öğrettiklerini) koru ki o da seni korusun. Allah'ı (n emirlerini) koru ki onu karşında bulasın. İstediğin zaman Allah'dan iste, yardım taleb ettiğin zaman Allah'dan yardım iste. Kat'i bil ki bütün ümmet sana bir menfaat vermek üzere toplansalar, Allah'ın senin için yazdığı şeyden başka hiç bir menfaat veremezler. Sana bir zarar vermek üzere ictima' etseler yine Allah'ın sana yazdığından başka hiç bir zarar veremezler. Kalemler kaldırılmış, sayfalar kurumuştur (Tirmizî, sıfatu ebvâbi'l-kıyâme).

Ebû Huzeyme, babasından:

Şöyle demiştir: Rasûlullah (S) a sordum ve dedim ki:

— Ya Rasûlallah! Yapageldiğimiz rukye, tedâvi olunageldiğimiz tedavi, sakınageldiğimiz sakınma Allah'ın kaderinden herhangi bir şey'i geri çevirir mi? Ne buyurursunuz?

— «Bunlara (hep) Allah'ın kaderindendir» buyurdu.

(İTrmizî, mâ câe fi'r-rukye ve'l-edviye...).

٦ – (..) حدثنا محمد بن عبد الله بن نمير. حدثنا محمد بن بشر. حدثنا أبو حيان التيمي، بهذا الإسناد، مثله. غير أن في روايته «إذا ولدت الأمة بعلها» يعني السراري.

6 — ( ) .... : Ebû Hayyan et-Teymiy, bu isnadla onun benzerini tahdis etti. Şu kadar ki onun rivâyetinde «*eme,* kendi kocasını doğurduğu zaman» ifadesi vardır ki cariyeleri kasdeder.

٧ – (١٠) حدثني زهير بن حرب. حدثنا جرير، عن عمارة (وهو ابن القعقاع)، عن أبي زرعة، عن أبي هريرة؛ قال: قال رسول الله ﷺ «سلوني» فهابوه أن يسألوه. فجاء رجل فجلس عند ركبتيه. فقال: يا رسول الله! ما الإسلام؟ قال «لا تشرك بالله شيئا. وتقيم الصلاة. وتؤتي الزكاة. وتصوم رمضان» قال: صدقت. قال: يا رسول الله! ما الإيمان؟ قال «أن تؤمن بالله، وملائكته، وكتابه، ولقائه، ورسله، وتؤمن بالبعث، وتؤمن بالقدر كله» قال: صدقت. قال: يا رسول الله! ما الإحسان؟ قال «أن تخشى الله كأنك تراه. فإنك إن لا تكن تراه فإنه يراك» قال: صدقت. قال: يا رسول الله! متى تقوم الساعة؟ قال «ما المسئول عنها بأعلم من السائل. وسأحدثك عن أشراطها. إذا رأيت المرأة تلد ربها فذاك من أشراطها. وإذا رأيت الحفاة العراة الصم البكم ملوك الأرض فذاك من أشراطها. وإذا رأيت رعاء البهم يتطاولون في البنيان فذاك من أشراطها. في خمس من الغيب لا يعلمهن إلا الله» ثم قرأ: إن الله عنده علم الساعة وينزل الغيث ويعلم ما في الأرحام وما تدري نفس ماذا تكسب غدا وما تدري نفس بأي أرض تموت إن الله عليم خبير [٣١ – سورة لقمان، آية ٣٤]

قال ثم قام الرجل. فقال رسول الله ﷺ «ردوه علي» فالتمس فلم يجدوه. فقال رسول الله ﷺ «هذا جبريل أراد أن تعلموا إذ لم تسألوا»

7 — (10) .... : Ebû Hureyre (R) şöyle dedi:

Rasûlullah (S): «Benden sorun» buyurdu. Kendisine bir şey sormakta onun heybetinden korktular, derken bir kimse geldi ve iki dizinin yanında oturdu. Müteakiben: Ya Rasûlallah: İslâm nedir? dedi. «Allah'a hiç bir şey ortak kılmazsın, namazı ikamet edersin, zekâtı verirsin ve Ramazan'da oruc tutarsın» buyurdu. O, doğru söyledin, dedi. Ya Rasûlallah iyman nedir? dedi. «*Allah'a, Meleklerine, Kitabına, Allah'a kavuşmaya, Peygamberlerine inanman, öldükten sonra dirilmeye inanman, ve kaderin hepsine iyman etmendir*» buyurdu. O da, doğru söyledin, dedi. Yine yâ Rasûlallah, ihsan nedir? diye sordu. «Kendisini görüyorsun gibi Al-

lah'dan korkmandır. Çünkü sen onu görmüyorsan da, şüphe yok ki o seni görmektedir» buyurdu. O zat yine doğru söyledin, dedi. Sonra: Ya Rasûlallah, kıyamet ne zaman kopar? dedi. Rasûlallah şöyle buyurdu: «Bu meselede sorulan sorandan daha âlim değildir. Ancak ben sana onun alâmetlerinden haber vereceğim: Kadını, efendisini doğuruyor gördüğün zaman, işte sana bu onun alâmetlerindendir. Yalınayak, çıplak (seviyeleri düşük, câhil) kimseleri yerin hükümdarları olarak gördüğün zaman, işte bu da sana onun alâmetlerindendir. Davar çobanlarını yüksek bina kurmakta yarış ediyorlar gördüğün zaman bu da sana, onun alâmetlerindendir. (Kıyametin vakti) gaybdan olan beş şey içindedir ki onları Allah'dan başka hiç kimse bilmez» Rasûlullah sonra:

«O saatin ilmi şüphesiz ki Allah'ın nezdindedir. Yağmuru O indirir, rahimlerde olanı O bilir. Hiç bir kimse yarın ne olacağını bilmez. Hiç bir kimse hangi yerde öleceğini bilmez. Şüphesiz Allah hakkıyle bilendir, hakkıyle haberdar olandır» (Lukman: 34) âyetini okudu.

Ebû Hureyre dedi ki: Sonra o zat kalkıp gitti. Rasûlullah (S): «Onu bana geri getirin» diye emretti. Çabucak araştırıldı, fakat onu bulamadılar. Bunun üzerine Rasûlullah: «İşte bu, Cibrîl'dir. Öğrenmenizi istedi. Çünkü siz sormamıştınız» buyurdu[5].

(٢) باب بيان الصلوات التي هي أحد أركان الإسلام

---

٨ – (١١) حدثنا قتيبة بن سعيد بن جميل بن طريف بن عبد الله الثقفي، عن مالك بن أنس
(فيما قرئ عليه)، عن أبي سهيل، عن أبيه؛ أنه سمع طلحة بن عبيد الله يقول: جاء رجل إلى
رسول الله ﷺ من أهل نجد. ثائر الرأس. نسمع دوي صوته ولا نفقه ما يقول. حتى دنا من
رسول الله ﷺ فإذا هو يسأل عن الإسلام. فقال رسول الله ﷺ «خمس صلوات في اليوم والليلة»
فقال: هل علي غيرهن؟ قال «لا. إلا أن تطوع. وصيام شهر رمضان» فقال: هل علي غيره؟ فقال
«لا إلا أن تطوع» وذكر له رسول الله ﷺ الزكاة. فقال: هل علي غيرها؟ قال «لا. إلا أن
تطوع» قال، فأدبر الرجل وهو يقول: والله! لا أزيد على هذا ولا أنقص منه. فقال رسول الله ﷺ
«أفلح إن صدق».

---

5. Bu bâb'da toplanan bu hadis'ler «Cibril Hadis'i» diye meşhur olmuştur. Sıhhatı ittifakla kabul edilmiştir. Bunlar Amentu maddelerini toplıyan en mühim hadislerdir. Şahadet kelimesinin ilk kısmı: « فاعلم انه لا اله الا الله : Allah'dan başka hiç bir Tanrı yoktur hakikatini bil» (Muhammed: 19) âyetinde; ikinci

(2) İSLÂMIN RÜKÜNLERİNDEN BİRİ OLAN NAMAZLARIN BEYANI BÂBI

——oOo——

8 — (11) .... : Talhatu'bnu Ubeydillâh (R) şöyle demiştir : Necd ahalisinden saçı darmadağın bir kimse Rasûlullah (S) a geldi. Uzaktan sesinin uğultusunu duyuyor, fakat ne söylediğini anlamıyorduk. Nihayet Rasûlullah'a yaklaştı. Meğer İslâmın ne olduğunu soruyormuş. (Bu suâline karşı) Rasûlullah (S) : «Gündüz ve gece içinde beş namaz (var)» buyurdu. (O zat:) Üzerimde bu namazlardan başkası da olacak mı? diye sordu. «Hayır. Meğer ki kendiliğinden kılasın» cevabını verdi. (Rasûlullah:) «Bir de ramazan ayı arucu» buyurdu. (O kimse:) «Üzerimde bundan başkası da olacak mı?» diye sordu. O da: «Hayır, meğer ki kendiliğinden tutasın» cevabını verdi. Talha der ki: Rasûlullah ona zekâtı da söyledi. (O zat yine:) «Üzerimde bundan başkası da olacak mı?» dedi. Yine Rasûlullah: «Hayır, ancak kendiliğinden vermen müstesnadır» buyurdu. Bunu takiben (Necid'li zât:) «Vallahi bunun üzerine ne arttırırım, ne de bundan eksiltirim» diyerek arkasına dönüp gitti. Bunun üzerine Rasûlallah (S) : «Eğer doğru söylüyorsa felâh bulmuştur» buyurdu.

---

kısmı ise: « محمد رسول الله : Muhammed Allah'ın elçisidir» (el-Feth: 29) âyetinde tasrih edilmiştir. Bundan başka tevhid kısmı, es-Sâffât: 35, Risâlet kısmı, Alu İmran: 144. âyetinde de zikredilmiştir. Kur'ân-ın daha pek çok yerinde tevhid ve Hz. Muhammed'in risâleti takrir buyurulmuştur. İymanın diğer asılları grup grup pek çok âyetlerde tekrarlanmıştır: el-Bakara: 1-5, 177, 285 âyetleriyle diğer sûrelerin çeşitli âyetlerinde olduğu gibi.

İyman asılları toplu halde bir arada en-Nisâ sûresinin 136. âyetinde bulunmaktadır:

يا ايها الذين آمنوا آمنوا بالله ورسوله والكتاب الذى نزل على رسوله والكتاب الذى انزل من قبل ومن يكفر بالله وملئكته وكتبه ورسله واليوم الاخر فقد ضل ضلالا بعيدا

: **Ey iyman edenler! Alah'a da, Rasûlüne de, Resûlüne tenzil buyurduğu kitaba da, daha evvel inzal buyurduğu kitaba da iyman getirin. Her kim Allah'a ve ve Meleklerine ve kitaplarına ve Rasûllerine ve âhiret gününe kâfirlik ederse; uzak, pek uzak bir dalâl ile sapmış gitmiştir»** (en-Nisâ: 136).

Tesbit etiğimize göre hadis'lerden iki şahâdeti ihtiva edenlerin sayısı yalnız Sahihayn'da otuzdan fazladır. Amentu'nun امنت بالله وملئكته وكتبه ورسله şeklinde ifadesi bizzat Rasûlullah'ın kendi ağzından sadır olmuştur. (Muslim, kitabu'lfiten ve eşrâti's-sâat, bâbu zikri İbni's Sayyâd)

٩ – (..) حدثني يحيى بن أيوب وقتيبة بن سعيد. جميعا عن إسماعيل بن جعفر، عن أبي سهيل، عن أبيه، عن طلحة بن عبيد الله، عن النبي ﷺ. بهذا الحديث. نحو حديث مالك. غير أنه قال: فقال رسول الله ﷺ «أفلح، وأبيه، إن صدق» أو «دخل الجنة، وأبيه، إن صدق».

9 — ( ) .... : Talhatu'bnu Ubeydillâh (R) dan, o da Peygamber (S) den olmak üzere bu hadîs'i seneddeki râvîler, Mâlik'in (bundan önceki) hadîs'i gibi tahdîs etitler. Şu kadar ki burada Rasûlullah (S) : «افلح وابيه ان صدق : Babasına andolsun, eğer doğru söylediyse felâh buldu», yahut «دخل الجنة وابيه ان صدق : Babasına andolsun[6], eğer doğru söylediyse cennete girdi» buyurdu, dedi.

(٣) باب السؤال عن أركان الإسلام

١٠ – (١٢) حدثني عمرو بن محمد بن بكير الناقد. حدثنا هاشم بن القاسم أبو النضر. حدثنا سليمان بن المغيرة، عن ثابت، عن أنس بن مالك؛ قال: نهينا أن نسأل رسول الله ﷺ عن شيء. فكان يعجبنا أن يجيء الرجل من أهل البادية. العاقل. فيسأله ونحن نسمع. فجاء رجل من أهل البادية فقال: يا محمد! أتانا رسولك. فزعم لنا أنك تزعم أن الله أرسلك؟ قال «صدق». قال: فمن خلق السماء؟ قال «الله» قال: فمن خلق الأرض؟ قال «الله» قال: فمن نصب هذه الجبال، وجعل فيها ما جعل. قال «الله» قال: فبالذي خلق السماء، وخلق الأرض ونصب هذه الجبال. آلله أرسلك؟ قال «نعم» قال: وزعم رسولك أن علينا خمس صلوات في يومنا وليلتنا. قال «صدق» قال: فبالذي أرسلك. آلله أمرك بهذا؟ قال «نعم» قال: وزعم رسولك أن علينا زكاة في أموالنا. قال «صدق» قال: فبالذي أرسلك. آلله أمرك بهذا؟ قال «نعم» قال: وزعم رسولك أن علينا صوم شهر رمضان في سنتنا. قال «صدق» قال: فبالذي أرسلك. آلله أمرك بهذا؟ قال «نعم» قال: وزعم رسولك أن علينا حج البيت من استطاع إليه سبيلا. قال «صدق» قال، ثم ولى. قال: والذي بعثك بالحق! لا أزيد عليهن ولا أنقص منهن. فقال النبي ﷺ «لئن صدق ليدخلن الجنة».

---

6. Bununla yemin kasdedilmediği, bazan bunun yemin kasdı olmaksızın da Arapların lisanlarında câri olduğu görülmüştür. Diğer bir tefsire göre de bu, «Yemin eden Allah'ın adıyla yemin etsin», «Allah sizleri babalarınızla yemin etmenizden nehyeder» hükümlerinden evvel gelmiştir (Nevevî).

(3) İSLÂMIN RÜKÜNLERİNDEN SUAL BÂBI

———oOo———

10 — (12) .... : Enesu'bnu Mâlik (R) şöyle dedi : Rasûlullah (S) a bir şey hakkında sual sormaktan nehyolunmuştuk. Bundan dolayı çöl ahâlisinden akıllı bir kimsenin gelmesi ve bizler dinlerken peygambere sual sorması hoşumuza giderdi. Çöl ahalisinden bir kimse geldi ve şöyle dedi: «Ya Muhammed! Elçin bize geldi ve bize söyledi ki sen Allah'ın seni Rasûl yaptığını söylüyormuşsun (doğru mu?) (Rasûlullah:) «Doğru söylemiştir» buyurdu. O zat, semayı yaradan kimdir? diye sordu. Peygamber «Allah'dır» buyurdu. Yine O, yeri yaradan kimdir? dedi. Peygamber, «Allah'dır» cevabını verdi. O zat: Bu dağları diken ve onların aralarında yarattıklarını yaradan kimdir? dedi. Rasûlullah yine «Allah'dır» buyurdu. Bu sefer de o zat: Semayı yaradan, arzı halk eyleyen ve şu dağları yükseltip, diken Allah'a yeminle soruyorum, Seni Allah mı peygamber yaptı? dedi. Peygamber: «Evet» buyurdu. O zat: Ve elçin, gündüzümüzde ve gecemizde üzerimize beş namaz farz olduğunu söyledi? Peygamber: «Doğru söylemiştir» buyurdu. O zat: Seni Peygamber yapana and veriyorum: Bunları sana Allah mı emretti? dedi. Rasûlullah: «Evet» buyurdu. O zat: Elçin mallarımızda, üzerimize bir zekât farz olduğunu söyledi, dedi. Peygamber yine «Doğru söylemiştir» buyurdu. O zat: Seni Rasûl gönderene yemin ediyorum: Bunu sana Allah mı emretti? dedi. Peygamber: «Evet» buyurdu. O zat: Senin elçin, senemiz içinde üzerimize Ramazan ayı orucunun farz olduğunu söyledi, dedi. Peygamber: «Doğru söylemiştir» buyurdu. O zat: Seni Peygamber yapana yemin ediyorum: Bunu sana Allah mı emretti? dedi. Peygamber: «Evet» buyurdu. O zat yine: «Senin elçin, yoluna gücü yetene Beyti hacc etmenin üzerimize farz olduğunu söyledi?» dedi. Peygamber: «Doğru söylemiştir» buyurdu [7].

Enes der ki: Sonra da o zat: «Seni hak ile gönderene yemin ediyo-

---

7. Bu zat, sualleri gayet güzel ve tertipli şekilde sormuştur. Evvelâ mahlûkatın Halikının kim olduğunu sormuş, sonra muhatabının O Halikın bir elçisi olması hususunu tasdik için ona karşı Halik adına yemin etmiş, sonra risâletine vakıf olunca onu Rasûl yapan Allah hakkı için yemin ederek diğer mükellefiyetleri tahkik eylemiştir. Bu sağlam bir aklı ihtiyaç gösteren bir tertiptir. Buradaki yeminler ihtiyaç olduğundan değil, sırf te'kid ve işi takrir için yapılmıştır. Suallerin şeklinden, bu zatın İslâm olduktan sonra sırf Peygamberi bizzat görüp İslâm asıllarını kendisinden tesbit etmek için geldiği seziliyor. Bu hadis'ten her gündüz ve gecede beş vakit namazın tekerrür edeceği, ramazan orucunun her yıl vâcib olacağı, Mu'tezile görüşünün aksine Hakkı şeksiz, sarsıntısız kat'î surette itikad eden mukallid avamın mü'min oldukları ve vâhid haberi ile amel etmenin cevazı hükümleri çıkarılır.

rum ki bu farzlar üzerine hiç bir ziyade yapmayacağım ve onlardan da hiç bir şeyi eksik işlemeyeceğim» diyerek dönüp gitti. Bunun üzerine Peygamber! «Yemin olsun, eğer doğru söyledi ise, muhakkak cennete girer» buyurdu.

١١ – (.) حدثني عَبْدُ اللهِ بْنُ هَاشِمٍ الْعَبْدِيُّ. حَدَّثَنَا بَهْزٌ. حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ الْمُغِيرَةِ عَنْ ثَابِتٍ؛ قَالَ: قَالَ أَنَسٌ: كُنَّا نُهِينَا فِي الْقُرْآنِ أَنْ نَسْأَلَ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَنْ شَيْءٍ. وَسَاقَ الْحَدِيثَ بِمِثْلِهِ.

(11) ( ) .... : Enes (R): «Biz, Kur'ân'da Rasûlullah (S) a (zarûretlerin dışında) bir şey sormaktan nehyolunmuştuk» dedi ve hadîs'i bundan evvelki gibi sevketti.

(٤) باب بيان الإيمان الذي يدخل به الجنة وأن من تمسك بما أمر به دخل الجنة

---

١٢ – (١٣) حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ نُمَيْرٍ. حَدَّثَنَا أَبِي. حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عُثْمَانَ. حَدَّثَنَا مُوسَى ابْنُ طَلْحَةَ. قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو أَيُّوبَ؛ أَنَّ أَعْرَابِيًّا عَرَضَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ وَهُوَ فِي سَفَرٍ. فَأَخَذَ بِخِطَامِ نَاقَتِهِ أَوْ بِزِمَامِهَا. ثُمَّ قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَوْ يَا مُحَمَّدُ! أَخْبِرْنِي بِمَا يُقَرِّبُنِي مِنَ الْجَنَّةِ وَمَا يُبَاعِدُنِي مِنَ النَّارِ. قَالَ فَكَفَّ النَّبِيُّ ﷺ. ثُمَّ نَظَرَ فِي أَصْحَابِهِ. ثُمَّ قَالَ «لَقَدْ وُفِّقَ أَوْ لَقَدْ هُدِيَ» قَالَ: «كَيْفَ قُلْتَ؟» قَالَ فَأَعَادَ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ «تَعْبُدُ اللهَ لَا تُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا. وَتُقِيمُ الصَّلَاةَ. وَتُؤْتِي الزَّكَاةَ. وَتَصِلُ الرَّحِمَ. دَعِ النَّاقَةَ».

(4) CENNETE KENDİSİYLE GİRİLECEK OLAN İYMANI VE EMROLUNAN ŞEYLERE SIKICA YAPIŞANLARIN MUHAKKAK CENNETE GİRECEĞİNİ BEYAN BÂBI

——oOo——

12 — (13) .... : Ebû Eyyûb (R) şöyle tahdîs etti: Rasûlullah bir seferde iken kendisini bir bedevî karşıladı ve hemen devesinin yularını, yahut burunduruk denilen dizginini tuttu. Sonra: «Ya Rasûlallah «yahut» Ya Muhammed! Beni cennete yaklaştıracak ve ateşten uzaklaştıracak şeyi bana haber ver» dedi. Rasûlallah hemen kendini topladı ve ashabı arasında göz gezdirdi, sonra şöyle buyurdu: «Andolsun ki muhakkak tevfika mazhar kılındı» yahut «Yemin ederim ki muhakkak hidayete ulaştırıldı» buyurdu. Sonra o kimseye: «Nasıl demiştin?» dedi. Dedi ki: O zat sorusunu tekrar etti. Bunun üzerine Peygamber (S): «Kendisine hiçbir şeyi ortak kılmayarak Allah'a ibaded edersin, namazı ikame eyler-

sin, zekâtı verirsin, hısımlarına iyilik etmeyi ekler durursun. Artık deveyi bırak» buyurdu.

١٣ — (...) وحدثنى مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ، وَعَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ بِشْرٍ ؛ قَالَا : حَدَّثَنَا بَهْزٌ . حَدَّثَنَا شُعْبَةُ . حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُثْمَانَ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَوْهَبٍ، وَأَبُوهُ عُثْمَانُ ؛ أَنَّهُمَا سَمِعَا مُوسَى بْنَ طَلْحَةَ يُحَدِّثُ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، بِمِثْلِ هٰذَا الْحَدِيثِ .

13 — ( ) .... : Muhammedu'bnu Usman İbn Abdillah İbn Mevheb ve babası Usman, Musa İbn Talha'yı Ebû Eyyûb (R) dan, o da Peygamber (S) den olmak üzere bu hadîs'in benzerini tahdîs ederken dinlemişlerdir.

١٤ — (.) حدثنا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى التَّمِيمِيُّ . أَخْبَرَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ . ح وَحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ . حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ، عَنْ أَبِي إِسْحٰقَ، عَنْ مُوسَى بْنِ طَلْحَةَ، عَنْ أَبِي أَيُّوبَ ؛ قَالَ : جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ . فَقَالَ : دُلَّنِي عَلَى عَمَلٍ أَعْمَلُهُ يُدْنِينِي مِنَ الْجَنَّةِ وَيُبَاعِدُنِي مِنَ النَّارِ . قَالَ « تَعْبُدُ اللهَ لَا تُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا . وَتُقِيمُ الصَّلَاةَ . وَتُؤْتِي الزَّكَاةَ . وَتَصِلُ ذَا رَحِمِكَ » فَلَمَّا أَدْبَرَ، قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ « إِنْ تَمَسَّكَ بِمَا أُمِرَ بِهِ دَخَلَ الْجَنَّةَ » . وَفِي رِوَايَةِ ابْنِ أَبِي شَيْبَةَ « إِنْ تَمَسَّكَ بِهِ » .

14 — ( ) .... : Ebû Eyyûb (R) şöyle dedi:

Peygambere bir zat geldi ve: «Beni cennete yaklaştıracak ve ateşten uzaklaştıracak olan bir işe bana kılavuzluk eyle ki ben de o işi yapayım» dedi. Rasûlullah: «Kendisine hiç bir şey ortak koşmıyarak Allah'a ibadet edersin, namazı ikame edersin, zekâtı verirsin, sana hısımlığı bulunana iyiliği ekler durursun» buyurdu. O zat dönüp gidince Rasûlallah (S): «Emrolunduğu şeylere iyi tutunursa cennete girmiştir» buyurdu. İbn Ebî Şeybe'nin rivâyetinde: «Eğer buna sıkı tutunursa» vardır.

١٥ — (١٤) وحدثنى أَبُو بَكْرِ بْنُ إِسْحٰقَ . حَدَّثَنَا عَفَّانُ . حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي زُرْعَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ؛ أَنَّ أَعْرَابِيًّا جَاءَ إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالَ : يَا رَسُولَ اللهِ ! دُلَّنِي عَلَى عَمَلٍ إِذَا عَمِلْتُهُ دَخَلْتُ الْجَنَّةَ . قَالَ « تَعْبُدُ اللهَ لَا تُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا . وَتُقِيمُ الصَّلَاةَ الْمَكْتُوبَةَ . وَتُؤَدِّي الزَّكَاةَ الْمَفْرُوضَةَ . وَتَصُومُ رَمَضَانَ » قَالَ : وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ ! لَا أَزِيدُ عَلَى هٰذَا شَيْئًا أَبَدًا، وَلَا أَنْقُصُ مِنْهُ . فَلَمَّا وَلَّى، قَالَ النَّبِيُّ ﷺ « مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ، فَلْيَنْظُرْ إِلَى هٰذَا » .

15 — (14) .... : Ebû Hureyre (R) dan: (şöyle demiştir:) Rasûlullah'a bir bedevî geldi ve «Ya Rasûlallah! Bana bir işe kılavuzluk

yap ki onu işlediğim zaman Cennete gireyim» dedi. Rasûlullah: «Kendisine hiç bir şeyi ortak kılmayarak Allah'a ibadet edersin, farz yazılmış namazı dosdoğru kılarsın, farz kılınan zekâtı tediye edersin ve ramazan orucunu tutarsın» buyurdu.

O kimse: «Nefsim yedinde bulunan (Allah) a yemin ediyorum ki ebedî olarak bunun üzerine ne bir şey arttırırım ve ne de ondan eksiltme yaparım» dedi. Dönüp gidince Peygamber (S): «Cennet ehlinden bir kimseye bakması kimi sevindirecek ise, işte şu zata baksın» buyurdu.

١٦ — (١٥) حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة ، وأبو كريب . واللفظ لأبي كريب . قالا : حدثنا أبو معاوية ، عن الأعمش ، عن أبي سفيان ، عن جابر ؛ قال : أتى النبي ﷺ النعمان بن قوقل فقال: يا رسول الله ! أرأيت إذا صليت المكتوبة . وحرمت الحرام . وأحللت الحلال . أأدخل الجنة ؟ فقال النبي ﷺ « نعم » .

16 — (15) .... : Câbir (R) şöyle demiştir:

Numan İbn Kavkal, Peygamber'e geldi ve: Ya Rasûlallah! Ne dersin? Farz yazılmış namazı kıldığım, haramı haram ve halâlı halâl tanıdığım zaman ben cennete girer miyim?» dedi. Peygamber (S): «Evet» buyurdu.

١٧ - (..) وحدثني حجاج بن الشاعر ، والقاسم بن زكرياء . قالا : حدثنا عبيد الله بن موسى، عن شيبان ، عن الأعمش ، عن أبي صالح ، وأبي سفيان ، عن جابر ؛ قال : قال النعمان بن قوقل : يا رسول الله ! بمثله . وزادا فيه : ولم أزد على ذلك شيئا .

17 — ( ) .... : Câbir (R): Numan İbn Kavkal: «Ya Fasûlallah!» dedi, diyerek bundan evvelki hadîs'in benzerini nakletti ve bu hadîs'de: «Bunun üzerine hiç bir şeyi arttırmadığım halde sözünü ziyade etmiştir.

١٨ — (...) وحدثني سلمة بن شبيب . حدثنا الحسن بن أعين حدثنا معقل (وهو ابن عبيد الله) عن أبي الزبير، عن جابر ؛ أن رجلا سأل رسول الله ﷺ فقال: أرأيت إذا صليت الصلوات المكتوبات وصمت رمضان . وأحللت الحلال وحرمت الحرام . ولم أزد على ذلك شيئا . أأدخل الجنة ؟ قال « نعم » قال : والله! لا أزيد على ذلك شيئا .

18 — ( ) .... : Câbir (R) den: (Şöyle demiştir:)

Bir zat Peygamber'e sordu ve: «Ne dersin?» Farz yazılmış olan namazları kıldığım, Ramazan orucunu tuttuğum, halâlı halâl ve haramı

haram kıldğım ve bunlar üzerine hiç bir şey arttırmadığım zaman ben cennete girer miyim?» dedi. Rasûlullah (S): «Evet» buyurdu. O zat: «Vallahi bunlar üzerine hiç bir şey arttırmam» dedi.

(٥) باب بيان أركان الإسلام ودعائمه العظام

١٩ - (١٦) حدّثنا محمّد بن عبد الله بن نمير الهمداني. حدّثنا أبو خالد (يعني سليمان بن حيّان الأحمر)، عن أبي مالك الأشجعي، عن سعد بن عبيدة، عن ابن عمر، عن النّبيّ ﷺ قال «بني الإسلام على خمسة. على أن يوحّد الله، وإقام الصّلاة. وإيتاء الزّكاة. وصيام رمضان. والحجّ» فقال رجل: الحجّ وصيام رمضان؟ قال: لا. صيام رمضان والحجّ. هكذا سمعته من رسول الله ﷺ.

(5) İSLÂMIN FÜKÜNLERİNİ (ŞARTLARINI) VE TEMEL DAYANAKLARINI BEYAN BÂBI

——oOo——

19 — (16) .... : İbn Umer (R) dan:

(Şöyle demiştir:) Peygamber (S) buyurdu ki: «İslâm beş şey üzerine bina olunmuştur: Allah'ın tevhîd olunması, namazı ikame etmek, zekâtı vermek, ramazan orucu tutmak ve hac yapmak üzerine».

Bir kimse: «Bunlar haccetmek ve Ramazan orucu tutmak tertibinde değil mi?» dedi. İbn Umer: «Hayır, ramazan orucunu tutmak ve haccetmek tertibiyledir. Ben Rasûlullah (S) dan işte böyle işittim» dedi.

٢٠ - (..) وحدّثنا سهل بن عثمان العسكري. حدّثنا يحيى بن زكرياء. حدّثنا سعد بن طارق؛ قال: حدّثني سعد بن عبيدة السّلمي، عن ابن عمر، عن النّبيّ ﷺ؛ قال «بني الإسلام على خمس. على أن يعبد الله ويكفر بما دونه. وإقام الصّلاة. وإيتاء الزّكاة. وحجّ البيت. وصوم رمضان».

20 — ( ) .... : İbn.Umer (R) den:

Peygamber (S.) şöyle buyurdu: «İslâm beş şey üzerine kurulmuştur: Allah'ın ibadet olunması ve Allah'dan başka şeylerin ma'bud tanınmaması, namazı dosdoğru kılmak, zekâtı vermek, Beyti haccetmek ve ramazan orucunu tutmak».

٢١ - (...) حدثنا عبيد الله بن معاذ. حدثنا أبي. حدثنا عاصم (وهو ابن محمد بن زيد بن عبد الله ابن عمر) ، عن أبيه ؛ قال : قال عبد الله : قال رسول الله ﷺ « بني الإسلام على خمس. شهادة أن لا إله إلا الله وأن محمدا عبده ورسوله. وإقام الصلاة. وإيتاء الزكاة وحج البيت. وصوم رمضان » .

21 — ( ) .... : Abdullah (R) şöyle dedi:
Rasûlullah (S) buyurdu ki: «İslâm beş şey üzerine bina olunmuştur: Allah'dan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in, onun kulu ve Rasûlü olduğuna şahâdet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, haccetmek ve ramazan orucunu tutmak».

٢٢ - (...) وحدثني ابن نمير. حدثنا أبي. حدثنا حنظلة. قال : سمعت عكرمة بن خالد يحدث طاوسا ؛ أن رجلا قال لعبد الله بن عمر : ألا تغزو ؟ فقال : إني سمعت رسول الله ﷺ يقول « إن الإسلام بني على خمس شهادة أن لا إله إلا الله. وإقام الصلاة. وإيتاء الزكاة. وصيام رمضان. وحج البيت » .

22 — ( ) .... : İkrimetu'bnu Hâlid, Tâvus'a şu hadîs'i tahdîs etmiştir: Bir zat Abdullah İbn Umer'e: «Din uğruna savaşmıyacaklar mı?» dedi. İbn Umer şöyle cevap verdi: Ben Rasûlullah (S) den işittim, O, şöyle buyuruyordu: «Şüphesiz ki İslâm beş şey üzerine kurulmuştur: Allah'dan başka ilâh olmadığına şahâdet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, ramazan orucunu tutmak ve Beyti hacc eylemek»[8].

8. İbn Umer'in, soran zata «BUNİYE'L-İSLÂMU ALÂ HAMSİN...» hadîs'i ile cevap vermesinin zahiri, gazve, ferdler üzerine din asıllarından bir asıl olarak lâzım değildir, demektir. Çünkü İslâm beş şey üzerine kurulmuştur, gavze bu beşten biri kılınmamıştır.

Sonra bu hadis dinin dayanğı olduğu ve rükünlerini topladığı için dini tanımak hususunda büyük bir asıldır.

(٦) باب الأمر بالإيمان بالله تعالى ورسوله صلى الله عليه وسلم وشرائع الدين، والدعاء إليه، والسؤال عنه، وحفظه، وتبليغه من لم يبلغه

٢٣ - (١٧) حدثنا خلف بن هشام. حدثنا حماد بن زيد، عن أبي جمرة؛ قال: سمعت ابن عباس. ح وحدثنا يحيى بن يحيى (واللفظ له). أخبرنا عباد بن عباد، عن أبي جمرة، عن ابن عباس؛ قال: قدم وفد عبد القيس على رسول الله ﷺ فقالوا: يا رسول الله! إنا، هذا الحي من ربيعة، وقد حالت بيننا وبينك كفار مضر. فلا نخلص إليك إلا في شهر الحرام. فمرنا بأمر نعمل به، وندعو إليه من وراءنا. قال «آمركم بأربع وأنهاكم عن أربع. الإيمان بالله (ثم فسرها لهم فقال) شهادة أن لا إله إلا الله وأن محمدا رسول الله. وإقام الصلاة. وإيتاء الزكاة. وأن تؤدوا خمس ما غنمتم. وأنهاكم عن الدباء. والحنتم. والنقير. والمقير» زاد خلف في روايته

«شهادة أن لا إله إلا الله» وعقد واحدة.

(6) ALLAH'A, RASÛLÜNE VE DÎNİN HÜKÜMLERİNE İNANMAYI EMİR, DÎNE DAVET, DÎNİN MAHİYETİNDEN SORMAK, DÎNİ BELLEMEK VE KENDİLERİNE HENÜZ DÎN ULAŞMAMIŞ OLANLARA DÎNİ TEBLİĞ ETMEK BÂBI

——oOo——

23 — (17) .... : İbn Abbas (R) şöyle dedi:

Abdulkays hey'eti Rasûlullah'ın huzuruna geldi ve şöyle dediler. Ya Rasûlullah! Biz, Rabîa'dan şu kabileyiz. Senin ile bizim aramızda Mudar kâfirleri bir mâni'a olmuştur. Bu yüzden sana sadece *Haram Aylar*da gelebiliyoruz. O halde bize bir iş emret ki onu yapalım ve geride bıraktıklarımızı ona davet edelim. Rasûlullah şöyle buyurdu: «Size dört şeyi emrediyor ve dört şeyden de nehyediyorum: Allah'a iyman etmek, (sonra bunu kendilerine tefsîr ederek şöyle buyurdu:), Allah'dan başka ilâh olmadığı ve Muhammed'in Rasûlullah olduğuna şahâdet etmek, namazı dosdoğru kılmak, zekâtı vermek ve ganîmet aldıklarınızın beşte birini tediye etmenizi emrediyorum. Ve sizleri *dubba'*dan, *hantem'*den, *nakîr'*den ve *mukayyar'*dan nehyediyorum» [9].

9. Bu dört kelime onların tarafında içlerinde şıra ve şarap kurulması âdet olan dört nevi testi adıdır. İçlerine şıra konulunca çabuk mayalanır, şarap olurmuş. Bunlardan hantem, içi sırlı, ağzı yanından kırmızı veya yeşil topraktan yapıl-

Halef kendi rivayetinde şunu ziyade etmiştir: «Allah'dan başka ilâh olmadığına şahâdet etmek» dedi ve bir (parmağını) bağladı.

٢٤ - (...) حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة، ومحمد بن المثنى، ومحمد بن بشار. وألفاظهم متقاربة. قال أبو بكر: حدثنا غندر، عن شعبة. وقال الآخران: حدثنا محمد بن جعفر. حدثنا شعبة عن أبي جمرة؛ قال: كنت أترجم بين يدي ابن عباس، وبين الناس. فأتته امرأة تسأله عن نبيذ الجر. فقال: إن وفد عبد القيس أتوا رسول الله ﷺ. فقال رسول الله ﷺ «من الوفد؟ أو من القوم؟» قالوا: ربيعة. قال «مرحبا بالقوم. أو بالوفد. غير خزايا ولا الندامى». قال: فقالوا: يا رسول الله! إنا نأتيك من شقة بعيدة. وإن بيننا وبينك هذا الحي من كفار مضر. وإنا لا نستطيع أن نأتيك إلا في شهر الحرام. فمرنا بأمر فصل نخبر به من وراءنا، ندخل به الجنة. قال: فأمرهم بأربع. ونهاهم عن أربع. قال: أمرهم بالإيمان بالله وحده. وقال «هل تدرون ما الإيمان بالله؟» قالوا: الله ورسوله أعلم. قال «شهادة أن لا إله إلا الله وأن محمدا رسول الله. وإقام الصلاة. وإيتاء الزكاة. وصوم رمضان. وأن تؤدوا خمسا من المغنم» ونهاهم عن الدباء والحنتم والمزفت. قال شعبة: وربما قال: النقير. قال شعبة: وربما قال: المقير. وقال «احفظوه وأخبروا به من ورائكم». وقال أبو بكر في روايته «من وراءكم» وليس في روايته المقير.

24 — ( ) .... : Ebû Cemre şöyle dedi: Ben İbn Abbas (R) ın önünde onunla insanlar arasında tercümanlık yapıyordum[10]. Derken İbn Abbas'a bir kadın geldi. Ona «Cerr» denilen testinin şırasından soruyordu. İbn Abbas ona şöyle dedi: Abdulkays heyeti Rasûlullah (S) a geldi. Rasûlullah: «Siz kimlerin heyetisiniz?» Yahut «Siz kimlersiniz?» diye sordu. «Biz Rabî'a (kabilelerin) danız» dediler. «Kavm hoş geldi». Yahut «Heyet hoş geldi, sefa geldi. Utanıcılar ve pişmanlık duyucular olmaya-

---

mış testidir. Dubba', testi yerine kullanılan boş kuru kabaktır. Nakir, şıra kurmaya mahsus içi oyulmuş ağaç parçasıdır. Mukayyar, zift ma'nâsına olan kar veya kir ile sıvanmış testidir. İlerideki rivâyette gelecek olan müzeffet tâbiri de ziftlenmiş testi demektir.

10. Bu söz Ebû Cemre'nin İbn Abbas ile onun meclisine ilim tahsili için gelenler arasında tercemanlık yaptığını açık olarak ifade etmektedir. Ancak bu terceme arapçadan diğer bir yabancı dile yapılmış olabileceği gibi, İbn Abbas'ın sözlerini izdihamdan dolayı işitemiyenlere ulaştırmak veya İbn Abbas'ın muhtasar sözlerini daha tahsilli olarak anlatmak ma'nâlarına da gelebilir. Çünkü terceme sözü bu ma'nâlarda da kullanılagelmiştir.

rak» buyurdu. Bunun üzerine: «Ya Rasûlullah! Biz sana çok uzak mesafeden geliyoruz. Seninle bizim aramızda Mudar kâfirlerinden şu kabile vardır. Biz sana, haram aydan başka bir zamanda gelmeye muktedir olamıyoruz. O halde bize kestirme bir şey emret de geride bıraktıklarımıza haber verelim ve o sebeble de cennete girelim» dediler. Rasûlullah onlara dört şey emretti, dört şeyden nehyetti: Rasûlullah onlara, bir Allah'a iyman emrettikten sonra: «Bilir misiniz Bir Allah'a iyman etmek ne demektir» diye sordu. «Allah ve Rasûlü en iyi bilendir» dediler. «Allah'dan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Rasûlullah olduğuna şahâdet etmek, namazı ikame etmek, zekâtı edâ etmek, ramazan orucunu tutmak ve ganîmetin beşte birini tediye etmenizdir» buyurdu. Ve onları dubba'dan, hamtem'den ve müzeffet'den nehyetti.

Şu'be: «Belki nakîr'i ve belki de «mukayayr» ı söyledi» dedi. Rasûlullah: «Bunu ezberleyin ve arkanızda kalanlara haber verin» buyurdu.

Ebû Bekr kendi rivâyetinde: «Arkanızdakilere» demiştir. Ve onun rivâyetinde «mukayyar» sözü yoktur.

٢٥ – (. .) وحدثني عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُعَاذٍ. حَدَّثَنَا أَبِي. ح وَحَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبِي. قَالَا جَمِيعًا: حَدَّثَنَا قُرَّةُ بْنُ خَالِدٍ، عَنْ أَبِي جَمْرَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ بِهَذَا الْحَدِيثِ. نَحْوَ حَدِيثِ شُعْبَةَ. وَقَالَ «أَنْهَاكُمْ عَمَّا يُنْبَذُ فِي الدُّبَّاءِ وَالنَّقِيرِ وَالْحَنْتَمِ وَالْمُزَفَّتِ» وَزَادَ ابْنُ مُعَاذٍ فِي حَدِيثِهِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: وَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لِلْأَشَجِّ، أَشَجِّ عَبْدِ الْقَيْسِ «إِنَّ فِيكَ خَصْلَتَيْنِ يُحِبُّهُمَا اللهُ: الْحِلْمُ وَالْأَنَاةُ».

25 — ( ) .... : Ebû Cemre, İbn Abbas (R) dan, O da, Nebiy (S) den olmak üzere bu hadîs'i bundan evvelki Ebû Cemre'nin râvîsi olan Şu'be'nin hadîs'i tarzında rivâyet etmiştir. Ve Rasûlullah: «Sizi, Dubba'da, Nakîr'de, Hantem'de ve Müzeffet'de yapılan içkiden nehyediyorum» demiştir. İbn Muaz, babasından olan rivâyetinde şöyle dedi: Rasûlullah *Eşecc*'e yani Abdulkays'ın *Eşeccine* hitaben: «Muhakkak sende Allah'ın sevdiği iki haslet vardır: Hilm ve teennî) buyurmuştur".

---

11. Bu hadîs'lerdeki hey'et Rabî'a kabilesinin bir kolu olan Abdulkays tarafından Hudeybiye'den sonra Mekke fethinden biraz önce peygambere gönderilmişti. Hey'et başkanı Munziru'bnu Âiz el-Asarî idi. Münzir'in yüzünde bir kılıç veya bıçak yarası izi bulunduğu için peygamber tarafından el-Eşecc diye lâkablandırılmış ve ondan sonra Abdulkays'ın Eşecci lâkabiyle şöhret bulmuştur. Hey'ete dahil olanların sayısı bazılarınca ondört, bazılarınca daha çoktur. Aynî, muhtelif kaynaklardan topladığı bilgilere göre bunların adedini elliye yaklaştırıyor ve kırk beş kişinin ismini veriyor.

Arada iymana gelmemiş bunca kabileler varken tâ **Hecer** ve **Bahreyn** gibi uzak yerde oturan bu kabilenin İslâmı kabul etmesi şöyle olmuştur:

٢٦ – (١٨) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ. حَدَّثَنَا ابْنُ عُلَيَّةَ. حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي عَرُوبَةَ، عَنْ قَتَادَةَ،
قَالَ: حَدَّثَنَا مَنْ لَقِيَ الْوَفْدَ الَّذِينَ قَدِمُوا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ مِنْ عَبْدِ الْقَيْسِ. قَالَ سَعِيدٌ: وَذَكَرَ قَتَادَةُ
أَبَا نَضْرَةَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ فِي حَدِيثِهِ هَذَا: أَنَّ أُنَاسًا مِنْ عَبْدِ الْقَيْسِ قَدِمُوا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ
فَقَالُوا: يَا نَبِيَّ اللَّهِ! إِنَّا حَيٌّ مِنْ رَبِيعَةَ. وَبَيْنَنَا وَبَيْنَكَ كُفَّارُ مُضَرَ. وَلَا نَقْدِرُ عَلَيْكَ إِلَّا فِي أَشْهُرِ الْحُرُمِ.
فَمُرْنَا بِأَمْرٍ نَأْمُرُ بِهِ مَنْ وَرَاءَنَا، وَنَدْخُلُ بِهِ الْجَنَّةَ، إِذَا نَحْنُ أَخَذْنَا بِهِ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «آمُرُكُمْ
بِأَرْبَعٍ. وَأَنْهَاكُمْ عَنْ أَرْبَعٍ. اعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا. وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ. وَآتُوا الزَّكَاةَ.
وَصُومُوا رَمَضَانَ. وَأَعْطُوا الْخُمُسَ مِنَ الْغَنَائِمِ. وَأَنْهَاكُمْ عَنْ أَرْبَعٍ: عَنِ الدُّبَّاءِ وَالْحَنْتَمِ. وَالْمُزَفَّتِ
وَالنَّقِيرِ» قَالُوا: يَا نَبِيَّ اللَّهِ! مَا عِلْمُكَ بِالنَّقِيرِ؟ قَالَ «بَلَى جِذْعٌ تَنْقُرُونَهُ فَتَقْذِفُونَ فِيهِ مِنَ الْقُطَيْعَاءِ»
(قَالَ سَعِيدٌ: أَوْ قَالَ «مِنَ التَّمْرِ») ثُمَّ تَصُبُّونَ فِيهِ مِنَ الْمَاءِ. حَتَّى إِذَا سَكَنَ غَلَيَانُهُ شَرِبْتُمُوهُ. حَتَّى
إِنَّ أَحَدَكُمْ (أَوْ إِنَّ أَحَدَهُمْ) لَيَضْرِبُ ابْنَ عَمِّهِ بِالسَّيْفِ». قَالَ: وَفِي الْقَوْمِ رَجُلٌ أَصَابَتْهُ جِرَاحَةٌ كَذَلِكَ.
قَالَ: وَكُنْتُ أَخْبَأُهَا حَيَاءً مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ. فَقُلْتُ: فَفِيمَ نَشْرَبُ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ «فِي أَسْقِيَةِ الْأَدَمِ،
الَّتِي يُلَاثُ عَلَى أَفْوَاهِهَا» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِنَّ أَرْضَنَا كَثِيرَةُ الْجِرْذَانِ. وَلَا تَبْقَى بِهَا أَسْقِيَةُ الْأَدَمِ.
فَقَالَ نَبِيُّ اللَّهِ ﷺ «وَإِنْ أَكَلَتْهَا الْجِرْذَانُ. وَإِنْ أَكَلَتْهَا الْجِرْذَانُ. وَإِنْ أَكَلَتْهَا الْجِرْذَانُ» قَالَ: وَقَالَ
نَبِيُّ اللَّهِ ﷺ لِأَشَجِّ عَبْدِ الْقَيْسِ «إِنَّ فِيكَ لَخَصْلَتَيْنِ يُحِبُّهُمَا اللَّهُ: الْحِلْمُ وَالْأَنَاةُ».

26 — (18) .... : Katâde dedi ki: Bize Abdulkays'dan Rasûlullah (S)'in yanına gelen heyete kavuşmuş bir zat tahdîs etti. Sa'îdu'bnu Ebî Arûbe dedi ki: Katâde bu hadîs'i Ebû Nadre'den, O da Ebû Sa'îd Hudrî'den olmak üzere rivâyet etti.

Eşecc'in damadı olan Munkızu'bnu Hayyân ticaret için Medine'ye kadar gelmişti.

Bir gün Peygambere tesadüf etti, Peygamber kendisine memleketinin ahvâlinden bazı sualler sorduktan sonra kavminin ileri gelenlerinin de birer birer isimlerini söyliyerek sual buyurmuş. Bu kadar uzak diyardan gelen bir yabancının mensup olduğu kavmin ileri gelenlerini birer birer sayması, hallerini sorması ilâhî bir te'yid ile olacağını kavrıyan Münkız, İslâm'ı kabul etmiş ve İslâmın esaslarını öğrendikten sonra memleketi olan Hecer'e dönmüştür. Dönerken kendisiyle Abdulkays cemaatine hitâben Peygamber bir mektup yollamış, fakat vatanında namaz ve kıraati insanlardan gizleyen Munkız, mektûbu kimseye göstermeye cesaret edememişti. Lâkin karısı işi anlayıp babası Eşecc el-Asari'ye açtı. Bunun üzerine damad ile kayın peder görüştüler. Eşecc'e hemen hidâyet erişti, İslâmı izhar arzusuna düştü. Ondan sonra Peygamber'in

Ebû Sa'îd Hudrî (R) şöyle demiştir:

Abdulkays'dan birtakım insanlar Rasûlullah (S) ın yanına geldiler ve: «Ya Nebiyyallah! Bizler Rabîa'dan bir cemaatiz. Seninle aramızda Mudar kâfirleri vardır. Haram aylardan başkasında sana gelmeye kadir olamıyoruz. Binaenaleyh bize bir şey emir buyur ki biz de onu arkamızda kalanlara emredelim ve biz de ona tutunduğumuz takdirde o yüzden cennete girelim» dediler.

Rasûlullah (S): «Size dört şeyi emrediyorum ve dört şeyden nehyediyorum: Kendisine hiç bir şeyi ortak katmıyarak Allah'a ibadet edin, namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin, ramazan orucunu tutun, ganîmetlerden de *beşte bir* verin. Sizi dört şeyden: Dubba'dan, hantem'den, müzeffet'ten, nakîr'den nehyediyorum» dedi.

«Ya Nebiyyallah! Nakîri ne biliyorsunuz?» dediler. Evet. Bir kütük ki onu oyarsınız da içine küçük hurmalardan atarsınız —Sa'îd dedi ki: Yahut «hurmadan» demiştir—. Sonra içine su dökersiniz. Nihayet köpürmesi durduğu zaman onu içersiniz. Hattâ biriniz —yahut onlardan biri— amcası oğluna kılıçla vurur» buyurdu. Ebû Sa'îd dedi ki: Bu cemaat içinde kendisine bu yüzden bir yara isabet etmiş bir şahıs vardı. O şahıs: Ben Rasûlullah'dan utandığım için onu gizliyordum, demiştir.

«Neyin içinde içelim ya Rasûlullah!» dedim. «Ağızları üzerinden bağlanılan deri kaplarda» buyurdu «Ya Rasûlullah! Bizim arazilerimiz çok fârelidir, onların yüzünden deri kaplar hiç kalmaz» dediler. Nebiyyullah (S): «Fâreler onları yeseler de, fâreler onları yeseler de, fâreler onları yeseler de» buyurdu. Nebiyullah (S) Abdulkays'ın Eşeccine hitaben: «Şüphesiz ki sende Allah'ın sevdiği iki haslet vardır: Akıllılık ve teennî» buyurdu.

---

mektubunu Benû Asar ile Benû Muhârib'e okudu. Onların gönlüne iyman arzusu düştü. Bir hey'et tertip edip Peygambere göndermeye karar verdiler. Bu hey'et Medine'ye yaklaşınca Peygamber tarafından ashaba haber verilmiş ve heye't karşılanmıştır.

Bu hey'etle ilgili tafsilâtı bırakarak şu kadarını nakletmek isterim: Rasûlallah, Eşecc'e bu ve bunu takib eden hadis'de görüldüğü gibi:

«Her halde sende Allah'ın sevdiği iki haslet vardır: Hılm ile teenni» buyurmuş, o da:

«الحمد لله الذى جعلنى على خصلتين يحبهما الله تعالى .

= Beni sevdiği iki huy ile yaratan Allah'a hamd olsun!» mukabelesinde bulunmuştur.

Meşhur arab hatibi Kussu'bnu Sâ'de de bu kabile halkındandır.

٢٧ – (...) حدثني مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى وَابْنُ بَشَّارٍ. قَالَا: حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ عَنْ سَعِيدٍ، عَنْ قَتَادَةَ؛ قَالَ: حَدَّثَنِي غَيْرُ وَاحِدٍ لَقِيَ ذَاكَ الْوَفْدَ. وَذَكَرَ أَبَا نَضْرَةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ أَنَّ وَفْدَ عَبْدِ الْقَيْسِ لَمَّا قَدِمُوا عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ. بِمِثْلِ حَدِيثِ ابْنِ عُلَيَّةَ. غَيْرَ أَنَّ فِيهِ «وَتَذِيفُونَ فِيهِ مِنَ الْقُطَيْعَاءِ، أَوِ التَّمْرِ وَالْمَاءِ» وَلَمْ يَقُلْ (قَالَ سَعِيدٌ أَوْ قَالَ مِنَ التَّمْرِ)

27 — ( ) .... : Katâde: Bana bu hey'ete kavuşanlardan birçok kişiler söyledi dedi ve Ebû Nadre, O da Ebû Sa'îd Hudrî'den diyerek zikretti. Sonra Ebû Sa'îd Hudrî'nin: «Abdulkays hey'eti Rasûlullah'a geldikleri zaman...» hadîs'ini bundan evvelki İbnu Uleyye hadîs'i gibi tahdîs etmiştir. Ancak bu hadîs'te: «Onun içinde küçük hurmaları ve suyu karıştırırsınız» ibaresi vardır.

(Sa'îd dedi ki: Yahut hurmadan karıştırırsınız demiştir).

٢٨ – (...) حدثني مُحَمَّدُ بْنُ بَكَّارٍ الْبَصْرِيُّ. حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ. ح وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ (وَاللَّفْظُ لَهُ). حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ. أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ. قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو قَزَعَةَ، أَنَّ أَبَا نَضْرَةَ أَخْبَرَهُ، وَحَسَنًا أَخْبَرَهُمَا؛ أَنَّ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ أَخْبَرَهُ؛ أَنَّ وَفْدَ عَبْدِ الْقَيْسِ لَمَّا أَتَوْا نَبِيَّ اللهِ ﷺ قَالُوا: يَا نَبِيَّ اللهِ! جَعَلَنَا اللهُ فِدَاءَكَ. مَاذَا يَصْلُحُ لَنَا مِنَ الْأَشْرِبَةِ؟ فَقَالَ «لَا تَشْرَبُوا فِي النَّقِيرِ» قَالُوا: يَا نَبِيَّ اللهِ! جَعَلَنَا اللهُ فِدَاءَكَ. أَوَ تَدْرِي مَا النَّقِيرُ؟ قَالَ «نَعَمْ. الْجِذْعُ يُنْقَرُ وَسَطُهُ. وَلَا فِي الدُّبَّاءِ وَلَا فِي الْحَنْتَمَةِ وَعَلَيْكُمْ بِالْمُوكَى»

28 — ( ) .... : Ebû Sa'îd Hudrî (R) şöyle haber verdi:

Abdulkays hey'eti Peygamber (S) e geldikleri vakit: «Ya Nebiyyallar! Allah bizleri sana fidye yapsın, Allah seni kötü şeylerden korusun. İçilecek şeylerden bize elverişli olan nedir?» dediler. «Nakîr'de içmeyin» buyurdu. «Ya Nebiyyallah! Allah seni kötülüklerden korusun. Nakîr'in ne olduğunu biliyor musunuz» dediler. «Evet, ortası oyulmuş olan kütüktür. Dubba'da ve hantem'de de içmeyin. Ağzı iple bağlanan kaplardan ayrılmayınız» [12].

---

12. «ABDULKAYS HEY'ETİ HADÎSİ» MÜNASEBETİYLE BİR TENBİH:

Alkollü içkiler, kumar çeşitleri, ribâ meseleleri, fal nevileri ve benzerlerine dair pek çok sualler sorulur. Bu hususlarda vârid olan bütün sorulara verilecek en mukni' cevaplar Kur'ân âyetlerinde ve hadîs'lerde mevcuddur.

Hakk Taâlâ maâlen: **«Ey iyman edenler !İçki, kumar, putlar, kısmet çekilen zararlar hep şeytan işi murdar bir şeydir. Onun için siz ondan kaçının ki felâh bulasınız»** (el-Mâide: 90) buyurur.

(٧) باب الدعاء إلى الشهادتين وشرائع الإسلام

٢٩ - (١٩) حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة وأبو كريب وإسحق بن إبراهيم، جميعا عن وكيع
قال أبو بكر: حدثنا وكيع عن زكرياء بن إسحق. قال: حدثني يحيى بن عبد الله بن صيفي عن
أبي معبد، عن ابن عباس، عن معاذ بن جبل. قال أبو بكر: ربما قال وكيع: عن ابن عباس؛ أن
معاذا قال: بعثني رسول الله ﷺ. قال «إنك تأتي قوما من أهل الكتاب. فادعهم إلى شهادة
أن لا إله إلا الله وأني رسول الله. فإن هم أطاعوا لذلك. فأعلمهم أن الله افترض عليهم خمس صلوات
في كل يوم وليلة. فإن هم أطاعوا لذلك. فأعلمهم أن الله افترض عليهم صدقة تؤخذ من أغنيائهم
فترد في فقرائهم. فإن هم أطاعوا لذلك. فإياك وكرائم أموالهم. واتق دعوة المظلوم فإنه ليس
بينها وبين الله حجاب».

(7) İKİ ŞAHÂDETE VE İSLÂM HÜKÜMLERİNE DAVET BÂBI

——oOo——

29 — (19) .... : Muâz (R) şöyle dedi:

Rasûlullah (S) beni (Yemen'e) gönderdi ve şöyle buyurdu: Sen kitap ehli bir kavme gidiyorsun, onları *Allah'dan başka ilâh olmadığına ve benim Allah'ın elçisi olduğuma şahâdet etmeye çağır.* Eğer onlar buna itaat ederlerse onlara şunu bildir: Allah onlar üzerine her gündüz ve

---

Peygamber de: «Her sarhoş eden haramdır» buyurmuştur (Buhâri, Muslim).

Peygamber bir diğer hadis'inde de: «Sizden evvelki ümmetleri ancak çok sual sormaları ve peygamberlerine karşı çok ihtilâf etmeleri helâk etmiştir» buyurdu (Buhârî, Muslim).

İşte bu ölümsüz sözler ilgili konularda hatıra gelebilecek bilcümle suallere en kat'i, en mukni' ve dustûri cevaplardır. Hiç kimsenin ve hiç bir merci'in dinî mes'elelere dair vereceği cevaplar ve fatvalar Kur'ân âyetleri ve peygamberin hadisleri kadar ikna edici olamazlar.. İşte bu asılları iyice kavrayıp bellemeli. onlarda zihni çalıştırarak nehiylerin ve haramların ince hikmetlerini arayıp bulmalıdır. Böylece Hâlik'ın son derece lehimize ve hayrımıza olan emirleri ve yasakları kafalarda ve gönüllerde yerleşip kökleşmeli, ferdler ve milletler bunlarla âmil olmaya muhakkak alışmalı ve alıştırılmalıdır.

Sathi görüşlere, delilsiz iddiâlara dayanarak sualleri çoğaltmaya, işi teferruata boğarak islâmı çoğaltıp zorlaştırmaya mahal yoktur. İslâm en kolay, en sağlam ve insanlık için sırf bahtiyarlık sağlıya yegâne ebedî dindir. (Mütercim).

gecede beş namaz farz kılmıştır. Onlar buna da itaat ederlerse, kendilerine şunu bildir ki Allah onlar üzerine bir zekât farz kılmıştır. Bu zekât, zenginlerden alınır, fakirlerine verilir. Onlar buna itaat ederlerse, seni onların mallarının en iyilerinden sakındırırım. Mazlûmun (bed) duasından da korun. Çünkü, zulme uğrıyanla Allah arasında perde yoktur».

٣٠ – (..) حدثنا ابْنُ أَبِي عُمَرَ. حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ السَّرِيِّ. حَدَّثَنَا زَكَرِيَّاءُ بْنُ إِسْحٰقَ. ح وَحَدَّثَنَا
عَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ. حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، عَنْ زَكَرِيَّاءَ بْنِ إِسْحٰقَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ صَيْفِيٍّ، عَنْ أَبِي مَعْبَدٍ،
عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ بَعَثَ مُعَاذًا إِلَى الْيَمَنِ. فَقَالَ «إِنَّكَ سَتَأْتِي قَوْمًا» بِمِثْلِ حَدِيثِ وَكِيعٍ.

30 — ( ) .... : İbn Abbas (R) dan:

(Şöyle demiştir:) Peygamber (S) Muâz'ı Yemen'e gönderdi ve Ona (bundan önceki) Vakı'ın hadîs'i gibi: «Muhakkak ki sen bir kavme gideceksin...» buyurdu.

٣١ – (..) حدثنا أُمَيَّةُ بْنُ بِسْطَامَ الْعَيْشِيُّ. حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ. حَدَّثَنَا رَوْحٌ (وَهُوَ
ابْنُ الْقَاسِمِ)، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أُمَيَّةَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ صَيْفِيٍّ، عَنْ أَبِي مَعْبَدٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛
أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ لَمَّا بَعَثَ مُعَاذًا إِلَى الْيَمَنِ قَالَ «إِنَّكَ تَقْدَمُ عَلَى قَوْمٍ أَهْلِ كِتَابٍ. فَلْيَكُنْ أَوَّلَ
مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ عِبَادَةُ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ. فَإِذَا عَرَفُوا اللّٰهَ، فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللّٰهَ فَرَضَ عَلَيْهِمْ خَمْسَ صَلَوَاتٍ
فِي يَوْمِهِمْ وَلَيْلَتِهِمْ. فَإِذَا فَعَلُوا، فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللّٰهَ قَدْ فَرَضَ عَلَيْهِمْ زَكَاةً تُؤْخَذُ مِنْ أَغْنِيَائِهِمْ فَتُرَدُّ عَلَى
فُقَرَائِهِمْ. فَإِذَا أَطَاعُوا بِهَا، فَخُذْ مِنْهُمْ وَتَوَقَّ كَرَائِمَ أَمْوَالِهِمْ»

31 — ( ) .... : İbnu Abbas (R) dan:

(Şöyle demiştir:) Rasûlullah (S) Muâz'ı Yemen'e gönderdiği vakit şöyle buyurdu: «Sen kitap ehli bir kavme gidiyorsun. Binaenaleyh azîz ve celîl olan Allah'a ibadet etmek, onları çağıracağın ilk şey olsun. Allah'ı tanıdıkları zaman onlara şunu haber ver: Allah gündüzleri ve geceleri içinde onlar üzerine beş namaz farz kılmıştır. Bunu yaptıkları zaman onlara şunu haber ver: Allah onlar üzerine zenginlerinden alınıp, fakirlerine verilecek olan bir zekât farz kılmıştır. Buna itaat ettiklerinde onlardan al, fakat mallarının en iyilerinden sakın»[13].

---

13. Kâfirlerin müslimanlığına ancak iki şahâdet kelimesini lisânen söylemeleriyle hükmolunur. Çünkü iki şahadet kelimesi islâmiyetin aslu'l-Usûlü yani asıllarının aslıdır. Onsuz fer'î amellerden hiç bir amel ve hiç bir ibadet sahih ve makbul değildir. Bazı âlimler hadis'deki şahâdet, namaz, zekât tertibine ve şahâ-

(٨) باب الأمر بقتال الناس حتى يقولوا لا إله إلا الله محمد رسول الله . ويقيموا الصلاة ويؤتوا الزكاة ، ويؤمنوا بجميع ما جاء به النبي صلى الله عليه وسلم ، وأن من فعل ذلك عصم نفسه وماله إلا بحقها ، ووكلت سريرته إلى الله تعالى . وقتال من منع الزكاة أو غيرها من حقوق الإسلام ، واهتمام الإمام بشعائر الإسلام .

٣٢ – (٢٠) حدثنا قتيبة بن سعيد . حدثنا ليث بن سعد ، عن عقيل ، عن الزهري . قال : أخبرني عبيد الله بن عبد الله بن عتبة بن مسعود ، عن أبي هريرة ؛ قال : لما توفي رسول الله ﷺ واستخلف أبو بكر بعده ، وكفر من كفر من العرب ، قال عمر بن الخطاب لأبي بكر : كيف تقاتل الناس ، وقد قال رسول الله ﷺ « أمرت أن أقاتل الناس حتى يقولوا : لا إله إلا الله . فمن قال : لا إله إلا الله فقد عصم مني ماله ونفسه إلا بحقه . وحسابه على الله » . فقال أبو بكر : والله ! لأقاتلن من فرق بين الصلاة والزكاة . فإن الزكاة حق المال . والله ! لو منعوني عقالا كانوا يؤدونه إلى رسول الله ﷺ لقاتلتهم على منعه . فقال عمر بن الخطاب : فوالله ! ما هو إلا أن رأيت الله عز وجل قد شرح صدر أبي بكر للقتال . فعرفت أنه الحق .

(8) NAMAZI KILINCAYA, ZEKÂTI VERİNCEYE, PEYGAMBER'İN GETİRDİĞİ ŞEYLERİN HEPSİNE İNANINCAYA KADAR İNSANLARLA SAVAŞMA EMRİ, BUNLARI YAPANIN İSLÂM HAKKI MÜSTESNA, NEFSİNİ VE MALINI KORUYACAĞI, NİYETİNİN ALLAH'A BIRAKILDIĞI, ZEKÂT VE DİĞER AMELLERİ RED EDENLE KITÂLİN İSLÂM HAKLARINDAN OLDUĞU İMAMIN (devlet başkanının) İSLÂM ŞEÂİRİNE ÖNEM VERMESİ BÂBI

——oOo——

32 — (20) .... : Ebû Hureyre (R) şöyle dedi:
Rasûlullah (S) vefat edip de ondan sonra Ebû Bekr Halîfe yapılınca

---

detin öne geçirilmesine bakarak kâfirlerin fer'î amellerle mükellef olmadıklarına kail olmuşlardır. Bunlara göre kâfirler şehâdet kelimesiyle muhatabdırlar. Bunu söyledikten sonra fer'î ameller ve ibâdetlerle muhatap olurlar. Fakat Nevevî bu istidlâlin zaif olduğunu bildirerek şöyle demiştir: Bu hadis'de kâfirlere dünyada namaz ve oruc gibi furûat ile mükellef oldukları da bildirilmiştir. Şu kadar ki furûâtın, islâma girildikten sonra yapılması taleb edil-

Arablar'dan küfredenler tekrar küfre döndükleri zaman Umeru'bnu'l-Hattâb, Ebû Bekr'e: «Rasûlullah (S) Allah'dan başka ilâh yok deyinceye kadar insanlarla savaş etmem bana emrolundu. Her kim LÂ İLÂHE İLLALLAH derse İslâm hakkı müstesna, benden malını ve nefsini korumuştur, hisâbı da Allah'a aiddir» demiş olduğu halde sen insanlar ile nasıl savaşıyorsun? dedi. Ebû Bekr: «Vallahi namazla zekât arasını tefrîk edenlerle savaşacağım. Çünkü zekât malın hakkıdır. Vallahi bunlar Rasûlullah'a veregeldikleri *ikâli* (zekâtı) benden menederlerse, bu menden dolayı onlarla muhakkak harbederim, dedi. Umeru'bnu'l-Hattâb: Vallahi Azîz ve Celîl olan Allah'ın kıtâl için Ebû Bekr'in gönlünü kat'iyyetle açmış olduğuna tamamiyle kani oldum ve bu harbin hak olduğunu öğrendim» dedi.

٣٣ – (٢١) وحدثنا أَبُو الطَّاهِرِ وَحَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى وَأَحْمَدُ بْنُ عِيسَى. قَالَ: أَحْمَدُ: حَدَّثَنَا. وَقَالَ الآخَرَانِ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ. قَالَ: أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ. قَالَ: حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيِّبِ؛ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ أَخْبَرَهُ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ «أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ. فَمَنْ قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ عَصَمَ مِنِّي مَالَهُ وَنَفْسَهُ إِلَّا بِحَقِّهِ. وَحِسَابُهُ عَلَى اللهِ».

33 — (21) .... : Ebû Hureyre (R) şöyle haber verdi: Rasûlullah (S): «LÂ İLÂHE İLLALLAH deyinceye kadar insanlarla kıtal yapmaklığım bana emrolundu. Her kim LÂ İLÂHE İLLALLAH derse, İslâmın hakkı olan kısas yolu müstesna benden yana malını ve nefsini korumuştur» buyurdu.

٣٤ – (...) حدثنا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدَةَ الضَّبِّيُّ. أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ (يَعْنِي الدَّرَاوَرْدِيَّ)، عَنِ الْعَلَاءِ. ح وَحَدَّثَنَا أُمَيَّةُ بْنُ بِسْطَامَ، وَاللَّفْظُ لَهُ. حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ. حَدَّثَنَا رَوْحٌ عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ ابْنِ يَعْقُوبَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَ «أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ. وَيُؤْمِنُوا بِي وَبِمَا جِئْتُ بِهِ. فَإِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلَّا بِحَقِّهَا. وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللهِ».

---

miştir. Furûâtın, bu tertib ile taleb edilmesinden dolayı kâfirlerin furûât ile muhatab olmamaları lâzım gelmez. Belki kâfirlerin fer'î amelleri î'fâ etmediklerinden dolayı azabları artar. Muhtar olan kâfirlerin me'mûrun bih ve menhiyyun anh yani emredilen ve nehyedilen fer'î şeriat amellerile muhatab olmalarıdır. Muhakkıklerin ve âlimlerin çoğunun mezhebi budur.

Şemsu'l-Eimme Serahsi'de şöyle demiştir: Kâfirlerin iyman ile mükellef ve muhatab oldukları hususunda ihtilâf edilmemiştir. Allah, Peygamberine risâletinin şumûlünü ve tebliğ sûretini öğretme sadedinde, «De ki: Ey insanlar! Ben sizin hepinize Allah'ın Rasûlüyüm...» (el-A'raf: 158) buyuruyor.

34 — ( ) .... : Ebû Hureyre (R) den:

Rasûlullah (S) şöyle buyurmuştur: «Allah'dan başka ilâh olmadığına şahâdet getirinceye, bana ve benim getirdiğim şeylere iyman edinceye kadar insanlarla savaşmaklığım bana emrolundu. Bunları yaptıkları zaman benden kanlarının ve mallarını korumuşlardır. Ancak kanların ve malların kendi hakları mukabili olmak müstesnadır. İnsanların (gizli olan) hisabları Allah'a âiddir».

٣٥ - (..) وحدثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ . حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ ، عَنِ الْأَعْمَشِ ، عَنْ أَبِي سُفْيَانَ ، عَنْ جَابِرٍ . وَعَنْ أَبِي صَالِحٍ ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ . قَالَا . قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ « أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ » بِمِثْلِ حَدِيثِ ابْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ . ح وَحَدَّثَنِي أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ . حَدَّثَنَا وَكِيعٌ .

ح وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى . حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمٰنِ (يَعْنِي ابْنَ مَهْدِيٍّ) قَالَا جَمِيعًا : حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ ، عَنْ جَابِرٍ ؛ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ « أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا : لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ . فَإِذَا قَالُوا : لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلَّا بِحَقِّهَا . وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللهِ » . ثُمَّ قَرَأَ : إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ . لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُسَيْطِرٍ . [٨٨/الغاشية/ آية ٢١، ٢٢]

35 — ( ) .... : Câbir ve Ebû Hureyre her ikisi de (bundan önceki) Ebû Hureyre'den gelen İbnu Museyyeb hadîs'inin benzerini şöyle rivâyet etmişlerdir:

Rasûlullah (S): «İnsanlarla mukâtele etmekliğim bana emrolundu..» buyurdu.

H [14]. Yine Câbir'den gelen diğer rivâyette Câbir (R) şöyle dedi: Rasûlullah (S) buyurdu ki: «ALLAH'DAN BAŞKA İLÂH YOKTUR deyinceye kadar insanlarla savaşmaya emrolundum. ALLAH'DAN BAŞKA İLÂH YOKTUR dedikleri zaman kanlarını ve mallarını benden korumuşlardır. Ancak İslâmdaki can ve mal hakkının mukabili olmak müstesna. Hisapları da Allah'a aiddir.» Sonra Rasûlullah!

«Sen ancak bir hatırlatıcısın, onlar üzerine bir musallıt değilsin» (el-Câsiye: 21-22) âyetini okudu.

---

14. Bu, bir isnaddan diğer bir isnada geçişi gösteren Tahvil «H» sıdır. Bir hadis'in birden fazla isnadı olup da hepsini bir metinde toplamak istediklerinde bir isnaddan diğerine geçilirken « ح = H» yazılır ve «Ha» diye okunup geçilir. Mağrib âlimleri ise «el-Hadis» diye okurlar. Bazı hadis hâfızları «Ha» yerine «صح = Sah» yazarlar.

٣٦ – (٢٢) حدثنا أبو غسان المسمعي، مالك بن عبد الواحد. حدثنا عبد الملك بن الصباح، عن شعبة، عن واقد بن محمد بن زيد بن عبد الله بن عمر، عن أبيه، عن عبد الله بن عمر؛ قال: قال رسول الله ﷺ «أمرت أن أقاتل الناس حتى يشهدوا أن لا إله إلا الله وأن محمدا رسول الله. ويقيموا الصلاة. ويؤتوا الزكاة. فإذا فعلوا عصموا مني دماءهم وأموالهم إلا بحقها. وحسابهم على الله».

36 — (22) .... : Abdullah İbnu Umer (R) şöyle dedi:

Rasûlullah (S) buyurdu ki: «Allah'dan başka hak ilâh olmadığına ve Muhammed'in Rasûlullah olduğuna şahâdet, namazı ikame, zekâtı edâ edinceye kadar insanlarla muhârebe etmek bana emrolundu. Onlar bunları yapınca kanlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. Ancak İslâmın hakkı mukâbili olmak müstesna [15]. İnsanların (gizli işlerinden dolayı olan) hisâbları da Allah'a âiddir.»

٣٧ – (٢٣) وحدثنا سويد بن سعيد وابن أبي عمر. قالا: حدثنا مروان (يعنيان الفزاري)، عن أبي مالك، عن أبيه؛ قال: سمعت رسول الله ﷺ يقول «من قال: لا إله إلا الله، وكفر بما يعبد من دون الله، حرم ماله ودمه. وحسابه على الله».

37 — (23) .... : Ebû Malik'in babası [16] şöyle dedi: Ben Rasûlullah (S) den işittim, şöyle buyuruyordu:

«Her kim Allah'dan başka hak ilâh yok eder, ve Allah'dan gayri ibadet olunan şeyleri tanımazsa onun malı ve kanı haram (dokunulmaz) olur. Hisabı da Allah'a âiddir.»

٣٨ – (...) وحدثنا أبو بكر بن أبي شيبة. حدثنا أبو خالد الأحمر. ح وحدثنيه زهير بن حرب. حدثنا يزيد بن هارون. كلاهما عن أبي مالك عن أبيه؛ أنه سمع النبي ﷺ يقول «من وحد الله» ثم ذكر بمثله.

38 — ( ) .... : Ebû Mâlik'in babası (Abdullahi'bnu Umer):

---

15. Taberânî'nin Mu'cemu'l-Evsat da Enes'den rivâyet ettiği hadis'e göre müstesna olan İslâm hakkının ne olduğu peygamberden sorulmuş ve şu cevab alınmıştır:
«İhsandan (evlilikten) sonra zina yapmak, İslâm olduktan sonra dinden dönmek, bir de bir nefis katletmektir. İşte bunlara mukabil öldürülebilir».

16. Ebû Mâlik'in babası, bundan önceki hadis'in senedinde görüleceği üzere Abdüllah İbnu Umer'dir.

Peygamber (S) den işittim: «Her kim Allah'ı tevhîd ederse» buyuruyordu, dedi, sonra geçen hadîs'in benzerini zikretti ".

---

17. İSLÂMDA HARB SEBEBLERİ :

a. Müşriklerin vâkı veya muhtemel taarruzlarını yoketme:

وقاتلوا فى سبيل الله الذين يقاتلونكم ولا تعتدوا ان الله لا يحب المعتدين

: **Size kıtal edenlerle fî sebilillâh çarpışın, fakat haksız taarruz etmeyin. Çünkü Allah haksız taarruz edenleri sevmez»** (el-Bakara: 190);

... وقاتلوا المشركين كافة كما يقاتلونكم كافة واعلموا ان الله مع المتقين

: **... Müşrikler size kâffeten harbettikleri gibi siz de onlar ile kâffeten harbedin de bilin ki Allah korunanlarla beraberdir»** (et-Tevbe: 36).

Fî sebilillâh kaydı islâmi harbin rüknüdür. Bu mülâhaza edilmedikçe harbe cevaz yoktur. Allah yolunda olmıyan harb, azgınlık ve sırf taarruz maksadıyle olandır.

b. Fitneyi yoketme:

وقاتلوهم حتى لا تكون فتنة ويكون الدين لله ... (البقرة : 193)

وقاتلوهم حتى لا تكون فتنة ويكون الدين كله لله (الانفال : 39)

: **Bir fitne kalmayıncaya ve din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla çarpışın...»** (el-Bakara: 193, el-Enfal: 39).

İkinci âyette yalnız «külluhu = dinin hepsi» tâbiri fazladır. Fitne lügatta mihnet, belâya uğramak, imtihan, dinî baskı, şirk, küfür neşri, irtidat, Allah'ın haramlarını parçalamak, umûmi asayişi bozmak... ma'nâlarına gelir. Ölümü temennî ettiren haller ölümden daha ağırdır: Katlin zahmeti çabuk geçer, fitneninki ise devam eder. Katl insanı dünyadan çıkarır. Fitne ise hem dinden ve hem de dünyadan oldurur.

Binaenaleyh fitneye tutulmaktan ise o fitneyi çıkaranları öldürmek, çıkardıkları fitneyi başlarına yıkmak veya ölmek daha iyidir: «Ehveni şerreyn ihtiyar olunur». İşte fitnenin başı olan şirkin kalkması, dinin yalnız Allah için olması, Allah'ın kullarını başkalarına mahkûm tutan bâtıl dinlerin hak din karşısında yere serilmesi, fitne ve tazyikle kimsenin bâtıl şeylere itaata sürüklenip cebredilmemesi için harb meşrû' olmuştur.

Ehl-i Kitab hakkında da şöyle buyurulmuştur:

وقاتلوا الذين لا يؤمنون بالله ولا باليوم الاخر ولا يحرمون ما حرم الله ورسوله ولا يدينون
دين الحق من الذين اوتوا الكتاب حتى يعطوا الجزية عن يد وهم صاغرون

: **O, kendilerine kitap verilenlerden oldukları halde ne Allah'a, ne âhiret gününe inanmıyan, Allah'ın ve Rasûlunun haram ettiğini haram tanımıyan ve hak dinini din edinmeyen kimselere küçülmüş oldukları halde elden cizye verecekleri hale kadar harbedin»** (et-Tevbe: 29).

Bu da netice itibarıyle fitne kapısını emniyete almak ve kötülükleri önlemek içindir (Hak Dini Kur'ân Dili...).

(٩) باب الدليل على صحة إسلام من حضره الموت، ما لم يشرع في النزع، وهو الغرغرة.
ونسخ جواز الاستغفار للمشركين. والدليل على أن من مات على الشرك،
فهو في أصحاب الجحيم. ولا ينقذه من ذلك شيء من الوسائل

٣٩ – (٢٤) وحدثني حرملة بن يحيى التجيبي. أخبرنا عبد الله بن وهب. قال: أخبرني يونس عن ابن شهاب. قال: أخبرني سعيد بن المسيب، عن أبيه؛ قال: لما حضرت أبا طالب الوفاة، جاءه رسول الله ﷺ. فوجد عنده أبا جهل، وعبد الله بن أبي أمية بن المغيرة. فقال رسول الله ﷺ «يا عم! قل: لا إله إلا الله. كلمة أشهد لك بها عند الله» فقال أبو جهل وعبد الله بن أبي أمية: يا أبا طالب! أترغب عن ملة عبد المطلب؟ فلم يزل رسول الله ﷺ يعرضها عليه، ويعيد له تلك المقالة، حتى قال أبو طالب آخر ما كلمهم: هو على ملة عبد المطلب. وأبى أن يقول: لا إله إلا الله. فقال رسول الله ﷺ «أما والله! لأستغفرن لك ما لم أنه عنك» فأنزل الله عز وجل: ما كان للنبي والذين آمنوا أن يستغفروا للمشركين ولو كانوا أولي قربى من بعد ما تبين لهم أنهم أصحاب الجحيم [٩/التوبة/الآية ١١٣]. وأنزل الله تعالى في أبي طالب، فقال لرسول الله ﷺ: إنك لا تهدي من أحببت ولكن الله يهدي من يشاء وهو أعلم بالمهتدين. [٢٨/القصص/الآية ٥٦]

(9) KENDİSİNE ÖLÜM YAKLAŞAN KİMSENİN GARGARAYA (KOMAYA) GİRMEDİĞİ MÜDDETCE İSLÂMA GİRMESİNİN SAHİH OLDUĞUNA, MÜŞRİKLERE İSTİĞFAR ETME CEVÂZININ NESHİNE, ŞİRK ÜZERE ÖLENİN CAHÎM ASHABINDAN OLDUĞU VE ONU BUNDAN HİÇ BİR VESÎLENİN KURTARAMIYACAĞINA DAİR DELİLLER BÂBI

——oOo——

39 — (24) .... : Sa'îdu'bnu Museyyeb'in babası şöyle dedi: Ebû Tâlib'e ölüm yaklaşınca Rasûlullah (S) ona geldi ve onun yanında Ebû Cehil ile Abdullahi'bnu Ebî Umeyye ibn Muğîre'yi buldu. Rasûlullah (S): Ey Amuca! ALLAH'DAN BAŞKA HAK İLÂH YOK kelimesini söyle ki bununla Allah yanında senin lehine şehâdet edeyim» dedi. Bunun üzerine Ebû Cehil ve Abdullahi'bnu Ebî Umeyye: «Ya Eba Talib! Abdulmuttalibin milletini terk mi ediyorsun?» dediler. Rasûlullah (S) o sözü amucasına ar-

zetmekte devam etti. Ötekiler de kendi sözlerini ona tekrar ediyorlardı. Nihayet Ebû Tâlib bunlara söylediği son söz olarak: «O, (kendini kasdediyor), Abdulmuttalib milleti üzeredir» dedi ve LÂ İLÂHE İLLALLAH demekten çekindi.

Rasûlullah (S): «İyi bil, Allah'a yemin ediyorum ki nehyolunmadığım müddetçe senin için Allah'dan muhakkak mağfiret dileyeceğim» dedi. Bunun üzerine Azîz ve Celîl olan Allah:

«Ne peygambere, ne iyman edenlere akraba bile olsalar cehennemlik oldukları onlara tebeyyün ettikten sonra Müşrikler için istiğfar etmek yoktur» (et-Tevbe: 113) âyetini indirdi. Allah Taâlâ Ebû Tâlib hakkında da inzâl etti ve Rasûlüne şöyle buyurdu:

«Doğrusu sen sevdiğine hidâyet veremezsin, velâkin Allah kimi dilerse hidayet verir ve hidayete ereceklerı, O, daha iyi bilir» (el-Kasas: 56).

٤٠ – (..) وحدثنا إِسْحٰقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ وَعَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ . قَالَا : أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ . أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ .
ح وَحَدَّثَنَا حَسَنٌ الْحُلْوَانِيُّ وَعَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ . قَالَا : حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ (وَهُوَ ابْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَعْدٍ) قَالَ :
حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ صَالِحٍ . كِلَاهُمَا عَنِ الزُّهْرِيِّ بِهٰذَا الْإِسْنَادِ . مِثْلَهُ . غَيْرَ أَنَّ حَدِيثَ صَالِحٍ انْتَهَى عِنْدَ
قَوْلِهِ : فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ فِيهِ . وَلَمْ يَذْكُرِ الْآيَتَيْنِ . وَقَالَ فِي حَدِيثِهِ : وَيَعُودَانِ فِي تِلْكَ الْمَقَالَةِ .
وَفِي حَدِيثِ مَعْمَرٍ مَكَانَ هٰذِهِ الْكَلِمَةِ . فَلَمْ يَزَالَا بِهِ .

40 — ( ) .... : Sâlih ile Ma'mer her ikisi de bu isnad ile Zührî'den olmak üzere önceki hadîs'in benzerini rivâyet ettiler. Şu kadar ver ki Sâlih'in hadîs'i, «Azîz ve Celîl olan Allah o hususta inzâl buyurdu» kavlinde son bulmuş ve iki âyeti de zikretmemiştir. Kendi hadîs'inde: «Bu sözde dönüp durdular» demiştir. Ma'mer'in hadîs'inde ise bu kelimenin yerinde: «Onda ısrar edip durdular» cümlesi vardır.

٤١ – (٢٥) حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبَّادٍ وَابْنُ أَبِي عُمَرَ . قَالَا : حَدَّثَنَا مَرْوَانُ عَنْ يَزِيدَ (وَهُوَ ابْنُ كَيْسَانَ)
عَنْ أَبِي حَازِمٍ ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ؛ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لِعَمِّهِ ، عِنْدَ الْمَوْتِ « قُلْ : لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ ،
أَشْهَدُ لَكَ بِهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ » فَأَبَى . فَأَنْزَلَ اللهُ : إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ . الْآيَةَ . [٢٨/القصص/ آية ٥٦]

41 — (25) .... : Ebû Hureyre (R) şöyle dedi:

Rasûlullah (S) amucasına ölüm vaktinde: «LÂ İLÂHE İLLALLAH de, kıyamet gününde onunla senin lehine şehadet edeyim» dedi. Ebû Tâlib buna yanaşmadı. Bunun üzerine Allah:

«Muhakkak ki sen sevdiğine hidayet veremezsin. Velâkin Allah kimi dilerse hidayet verir..» **(el-Kasas: 56) âyetini inzâl buyurdu.**

٤٢ - (...) حدثنا محمد بن حاتم بن ميمون. حدثنا يحيى بن سعيد: حدثنا يزيد بن كيسان، عن أبي حازم الأشجعي، عن أبي هريرة؛ قال: قال رسول الله ﷺ لعمه «قل: لا إله إلا الله، أشهد لك بها يوم القيامة» قال: لولا أن تعيرني قريش. يقولون: إنما حمله على ذلك الجزع. لأقررت بها عينك. فأنزل الله: إنك لا تهدي من أحببت ولكن الله يهدي من يشاء. [٢٨/القصص/آية ٥٦]

42 — ( ) .... : Ebû Hureyre (R) şöyle dedi:

Rasûlullah (S) amucasına: «LÂ İLÂHE İLLALLAH de, kıyamet gününde senin lehine bununla şahâdet edeyim» buyurdu. Ebû Tâlib: «Kureyş'in beni ayıplaması ve hakkımda Ebû Tâlib'i buna ancak korku sevketmiştir demeleri olmasaydı, onu muhakkak ikrar eder, seni memnun bırakırdım» dedi ".

(١٠) باب الدليل على أن من مات على التوحيد دخل الجنة قطعا.

٤٣ - (٢٦) حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة، وزهير بن حرب. كلاهما عن إسماعيل بن إبراهيم. قال أبو بكر: حدثنا ابن علية عن خالد. قال: حدثني الوليد بن مسلم، عن حمران، عن عثمان؛ قال: قال رسول الله ﷺ «من مات وهو يعلم أنه لا إله إلا الله دخل الجنة».

حدثنا محمد بن أبي بكر المقدمي. حدثنا بشر بن المفضل. حدثنا خالد الحذاء، عن الوليد أبي بشر؛ قال: سمعت حمران يقول: سمعت عثمان يقول: سمعت رسول الله ﷺ يقول. مثله سواء.

(10) TEVHÎD ÜZERE ÖLEN KİMSENİN KAT'Î OLARAK CENNETE GİRECEĞİNE DAİR DELÎ BÂBI

——oOo——

43 — (26) .... : Usman (R) şöyle dedi:

Rasûlullah (S): «Her kim ALLAH'DAN BAŞKA HAK İLÂH OLMADIĞI nı bilerek ölürse cennete girer» buyurdu.

.... : Diğer bir rivâyette râvî Velîd Ebû Bişr: Humran'dan işittim, şöyle diyordu: Usman'dan işittim şöyle diyordu: Rasûlullahdan işittim şöyle buyuruyordu... diyerek aynen bunun benzerini rivâyet etmiştir.

---

18. «Onlar ancak şunu gözetliyorlar ki kendilerine Melekler geliversin veya Rabbın geliversin veya Rabbının bazı alâmetleri geliversin. Rabbının bazı alâmetleri geldiği gün, evvelce kazanmamış bir nefse o günkü iymanı hiç bir fayda vermez. De ki: Gözetin, çünkü biz şüphesiz gözetiyoruz» (el-En'am: 158).

٤٤ – (٢٧) حدثنا أبو بكر بن النضر بن أبي النضر. قال: حدثني أبو النضر هاشم بن القاسم: حدثنا عبيدالله الأشجعي، عن مالك بن مغول، عن طلحة بن مصرف، عن أبي صالح، عن أبي هريرة؛ قال: كنا مع النبي ﷺ في مسير. قال فنفدت أزواد القوم. قال حتى هم بنحر بعض حمائلهم. قال فقال عمر: يا رسول الله! لو جمعت ما بقي من أزواد القوم، فدعوت الله عليها. قال ففعل. قال فجاء ذو البر ببره. وذو التمر بتمره. قال (وقال مجاهد وذو النواة بنواه) قلت: وما كانوا يصنعون بالنوى؟ قال: كانوا يمصونه ويشربون عليه الماء. قال فدعا عليها. حتى ملأ القوم أزودتهم. قال فقال عند ذلك «أشهد أن لا إله إلا الله وأني رسول الله. لا يلقى الله بهما عبد، غير شاك فيهما، إلا دخل الجنة».

44 — (27) .... : Ebû Hureyre (R) şöyle dedi:

Rasûlullah (S) ile berâber bir yolculukta idik. Derken cemaatin azıkları tükendi. Hattâ Peygamber onlardan bazılarının yük develerini kesmeyi düşünmüştü. Bu sırada Umer: «Ya Rasûlullah! Cemaatin azıklarından ne kaldı ise bir yere getirsen de onlar üzerine Allah'a duâ eylesen» dedi. Peygamber bu işe girişti. Buğdayı bulunan buğdayını, hurması bulunan hurmasını getirdi. (Mucâhid: Çekirdek sahibi de çekirdeklerini getirdi, dedi. Talhatu'bnu Musarrıf:) Ben: «Çekirdeklerle ne yapıyorlardı?» dedim. «Onu emiyorlardı da üzerine su içiyorlardı» dedi.

Ebû Hureyre der ki Rasûlullah toplanan şeyler üzerine duâ etti, nihayet cemaatin kapları azıklarla dolmuştu. Rasûlullah işte bu sırada şöyle buyurdu: BEN ALLAH'DAN BAŞKA HAK İLÂH OLMADIĞINA VE BENİM ALLAH'IN ELÇİSİ BULUNDUĞUMA ŞAHÂDET EDERİM. Bu iki hususta şüphe etmiyerek Allah'a bu iki şahâdet ile kavuşan her kul muhakkak cennete girecektir».

٤٥ – (...) حدثنا سهل بن عثمان وأبو كريب محمد بن العلاء، جميعا عن أبي معاوية. قال أبو كريب: حدثنا أبو معاوية عن الأعمش، عن أبي صالح، عن أبي هريرة أو عن أبي سعيد (شك الأعمش) قال: لما كان غزوة تبوك، أصاب الناس مجاعة. قالوا: يا رسول الله! لو أذنت لنا فنحرنا نواضحنا فأكلنا وادهنا. فقال رسول الله ﷺ «افعلوا» قال فجاء عمر، فقال: يا رسول الله! إن فعلت قل الظهر. ولكن ادعهم بفضل أزوادهم. ثم ادع الله لهم عليها بالبركة. لعل الله أن يجعل في ذلك. فقال رسول الله ﷺ «نعم» قال فدعا بنطع فبسطه. ثم دعا بفضل أزوادهم. قال

فَجَعَلَ الرَّجُلُ يَجِيءُ بِكَفِّ ذُرَةٍ . قَالَ وَيَجِيءُ الآخَرُ بِكَفِّ تَمْرٍ . قَالَ وَيَجِيءُ الآخَرُ بِكِسْرَةٍ . حَتَّى
اجْتَمَعَ عَلَى النِّطَعِ مِنْ ذَلِكَ شَيْءٌ يَسِيرٌ . قَالَ فَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلَيْهِ بِالْبَرَكَةِ . ثُمَّ قَالَ « خُذُوا فِي
أَوْعِيَتِكُمْ » قَالَ فَأَخَذُوا فِي أَوْعِيَتِهِمْ . حَتَّى مَا تَرَكُوا فِي الْعَسْكَرِ وِعَاءً إِلَّا مَلَؤُوهُ . قَالَ فَأَكَلُوا حَتَّى
شَبِعُوا . وَفَضَلَتْ فَضْلَةٌ . فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ « أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ، وَأَنِّي رَسُولُ اللَّهِ . لَا يَلْقَى
اللَّهَ بِهِمَا عَبْدٌ ، غَيْرَ شَاكٍّ ، فَيُحْجَبَ عَنِ الْجَنَّةِ » .

45 — ( ) .... : Ebû Hureyre (R) yahut Ebû Sa'îd (râvi A'meş şekk etmiştir) şöyle dedi: Tebük gazvesi olduğu zaman insanlara bir açlık isabet etmişti. Halk: Ya Rasûlallah! Keşki bize izin versen, su taşıttığımız develerimizi kessek de etlerini yesek, yağlarını da kullansak» dediler [19]. Bunun üzerine Rasulullah (S):

«Öyle yapın» buyurdu. Derken Umer çıkageldi ve: «Ya Rasûlallah! Eğer öyle yaparsak binilecek hayvan azalır. Öyle yapacağına, insanlara azıklarının fazlasını getirmeğe çağır, sonra onlar için azıklara bereket vermesini Allah'dan niyaz eyle. Allah'ın bunlarda bir bereket halketmesi ümid edilir» dedi. Bunun üezirne Rasûlullah (S): «Evet» buyurdu. Sonra deriden bir yaygı istedi ve onu yaydı. Sonra azıklarının fazlasını (getirmelerini) istedi. Bunun ardından kimisi bir avuç darı, diğeri bir avuç hurma, bir başkası da bir parçacık şey getirmeğe başladı. Nihayet bunlardan deri yaygının üzerinde az bir şey toplandı. Rasûlullah (S): İşte bu toplanan az şeyüzerine bereket duâsı yaptı. Sonra: «Kaplarınızın içinde alınız» buyurdu. Halkın hepsi kaplarının içinde azıklarını aldılar. Nihayet asker içinde doldurmadık bir tek kab bırakmadılar. Mütaâkiben doyuncaya kadar yediler. Ve bir kısım şey de arttı. Bunun üzerine Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: «ALLAH'DAN BAŞKA HAK İLÂH OLMADIĞINA VE KENDİMİN ALLAH'IN ELÇİSİ BULUNDUĞUMA ŞAHÂDET EDERİM. Şüphe etmiyerek Allah'a bu iki şahâdetle kavuşan kul asla cennetten men olunmıyacaktır».

---

19. Hadis metninde mükerreren vâki olan Kalelere tercemede yer verilmedi. Bunların çoğu Ebû Hureyre'nin anlatışını hikâye ettiği ve buna da hadis'in başında işaret olunduğu için, tercemeyi ağırlaştırmasın diye bu yola gidilmiştir. Nitekim buna daha önce «Tercemede ta'kib edilen usûl» de işaret edilmişti.

فَجَعَلَ الرَّجُلُ يَجِيءُ بِكَفِّ ذُرَةٍ . قَالَ وَيَجِيءُ الآخَرُ بِكَفِّ تَمْرٍ . قَالَ وَيَجِيءُ الآخَرُ بِكِسْرَةٍ . حَتَّى
اجْتَمَعَ عَلَى النِّطَعِ مِنْ ذَلِكَ شَيْءٌ يَسِيرٌ . قَالَ فَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلَيْهِ بِالْبَرَكَةِ . ثُمَّ قَالَ « خُذُوا فِي
أَوْعِيَتِكُمْ » قَالَ فَأَخَذُوا فِي أَوْعِيَتِهِمْ . حَتَّى مَا تَرَكُوا فِي الْعَسْكَرِ وِعَاءً إِلَّا مَلَأُوهُ . قَالَ فَأَكَلُوا حَتَّى
شَبِعُوا . وَفَضِلَتْ فَضْلَةٌ . فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ « أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ، وَأَنِّي رَسُولُ اللَّهِ . لَا يَلْقَى
اللَّهَ بِهِمَا عَبْدٌ ، غَيْرَ شَاكٍّ ، فَيُحْجَبَ عَنِ الْجَنَّةِ » .

45 — ( ) .... : Ebû Hureyre (R) yahut Ebû Sa'îd (râvi A'meş şekk etmiştir) şöyle dedi: Tebük gazvesi olduğu zaman insanlara bir açlık isabet etmişti. Halk: Ya Rasûlallah! Keşki bize izin versen, su taşıttığımız develerimizi kessek de etlerini yesek, yağlarını da kullansak» dediler [19]. Bunun üzerine Rasulullah (S):

«Öyle yapın» buyurdu. Derken Umer çıkageldi ve: «Ya Rasûlallah! Eğer öyle yaparsak binilecek hayvan azalır. Öyle yapacağına, insanlara azıklarının fazlasını getirmeğe çağır, sonra onlar için azıklara bereket vermesini Allah'dan niyaz eyle. Allah'ın bunlarda bir bereket halketmesi ümid edilir» dedi. Bunun üezirne Rasûlullah (S): «Evet» buyurdu. Sonra deriden bir yaygı istedi ve onu yaydı. Sonra azıklarının fazlasını (getirmelerini) istedi. Bunun ardından kimisi bir avuç darı, diğeri bir avuç hurma, bir başkası da bir parçacık şey getirmeğe başladı. Nihayet bunlardan deri yaygının üzerinde az bir şey toplandı. Rasûlullah (S): İşte bu toplanan az şeyüzerine bereket duâsı yaptı. Sonra: «Kaplarınızın içinde alınız» buyurdu. Halkın hepsi kaplarının içinde azıklarını aldılar. Nihayet asker içinde doldurmadık bir tek kab bırakmadılar. Mütaâkiben doyuncaya kadar yediler. Ve bir kısım şey de arttı. Bunun üzerine Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: «ALLAH'DAN BAŞKA HAK İLÂH OLMADIĞINA VE KENDİMİN ALLAH'IN ELÇİSİ BULUNDUĞUMA ŞAHÂDET EDERİM. Şüphe etmiyerek Allah'a bu iki şahâdetle kavuşan kul asla cennetten men olunmıyacaktır».

---

19. Hadis metninde mükerreren vâki olan Kalelere tercemede yer verilmedi. Bunların çoğu Ebû Hureyre'nin anlatışını hikâye ettiği ve buna da hadis'in başında işaret olunduğu için, tercemeyi ağırlaştırmasın diye bu yola gidilmiştir. Nitekim buna daha önce «Tercemede ta'kib edilen usûl» de işaret edilmişti.

٤٦ — (٢٨) حدثنا دَاوُدُ بْنُ رُشَيْدٍ. حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ (يَعْنِي ابْنَ مُسْلِمٍ) عَنِ ابْنِ جَابِرٍ. قَالَ: حَدَّثَنِي عُمَيْرُ بْنُ هَانِئٍ. قَالَ: حَدَّثَنِي جُنَادَةُ ابْنُ أَبِي أُمَيَّةَ. حَدَّثَنَا عُبَادَةُ بْنُ الصَّامِتِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ «مَنْ قَالَ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، وَأَنَّ عِيسَى عَبْدُ اللهِ وَابْنُ أَمَتِهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ، وَأَنَّ الْجَنَّةَ حَقٌّ، وَأَنَّ النَّارَ حَقٌّ، أَدْخَلَهُ اللهُ مِنْ أَيِّ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ الثَّمَانِيَةِ شَاءَ».

(..) وحدثني أَحْمَدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدَّوْرَقِيُّ. حَدَّثَنَا مُبَشِّرُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ، عَنْ عُمَيْرِ بْنِ هَانِئٍ، فِي هٰذَا الْإِسْنَادِ بِمِثْلِهِ. غَيْرَ أَنَّهُ قَالَ «أَدْخَلَهُ اللهُ الْجَنَّةَ عَلَى مَا كَانَ مِنْ عَمَلٍ» وَلَمْ يَذْكُرْ «مِنْ أَيِّ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ الثَّمَانِيَةِ شَاءَ».

46 — (28) .... : Ubâdetu'bnu Sâmit (R) şöyle dedi: Rasûlullah (S) buyurdu ki: «HER KİM EŞSİZ ORTAKSIZ BİR TEK ALLAH'DAN BAŞKA HAK İLÂH OLMADIĞINA, MUHAMMED'İN ONUN KULU OLDUĞUNA, İsâ'nın Allah'ın kulu, dişi kulunun oğlu ve Meryem'e ilka ettiği kelimesi ve kendisinden (ya'nî kendi tarafından yaratılmış) bir RÛH olduğuna, cennetin bir hakikat, ateşin bir hakikat olduğuna şahâdet ederse, cennetin sekiz kapısının hangisinden dilerse oradan Allah onu cennete girdirecektir».

.... : Râvî, Umeru'bnu Hânî': Bu isnad içinde o hadîs'in benzerini tahdîs etti. Şu kadar var ki O, bu hadîs'inde: «Allah onu üzerinde bulunduğu amele göre cennete koyacaktır» dedi de, «cennetin sekiz kapısının hangisini dilerse» sözünü zikretmedi.

٤٧ — (٢٩) حدثنا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ. حَدَّثَنَا لَيْثٌ عَنِ ابْنِ عَجْلَانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ حَبَّانَ، عَنِ ابْنِ مُحَيْرِيزٍ، عَنِ الصُّنَابِحِيِّ، عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ؛ أَنَّهُ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَيْهِ وَهُوَ فِي الْمَوْتِ، فَبَكَيْتُ. فَقَالَ: مَهْلًا. لِمَ تَبْكِي؟ فَوَاللهِ! لَئِنِ اسْتُشْهِدْتُ لَأَشْهَدَنَّ لَكَ. وَلَئِنْ شُفِّعْتُ لَأَشْفَعَنَّ لَكَ. وَلَئِنِ اسْتَطَعْتُ لَأَنْفَعَنَّكَ. ثُمَّ قَالَ: وَاللهِ! مَا مِنْ حَدِيثٍ سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ لَكُمْ فِيهِ خَيْرٌ إِلَّا حَدَّثْتُكُمُوهُ. إِلَّا حَدِيثًا وَاحِدًا. وَسَوْفَ أُحَدِّثُكُمُوهُ الْيَوْمَ. وَقَدْ أُحِيطَ بِنَفْسِي. سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ «مَنْ شَهِدَ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ حَرَّمَ اللهُ عَلَيْهِ النَّارَ».

47 — (29) .... : Sunâbihî şöyle dedi:

Ben Ubâdetu'bnu Sâmit (R) ın yanına geldim. Kendisi ölüm hastalığında bulunuyordu. Ben hemen ağladım. O bana: «Dur bakalım, niçin ağlıyorsun? Allah'a yemin ediyorum, eğer benden şâhitlik istenirse muhakkak senin lehine şâhitlik yapacağım. Eğer bana şefâat verilirse senin için muhakkak şefâat edeceğim. Eğer gücüm yetseydi muhakkak sana yararlılık yapardım» dedi. Daha sonra şunları söyledi: «Rasûlullah (S) den işitmiş olduğum ve içinde sizin için bir hayır bulunan her hadîs'i muhakkak sizlere söylemişimdir. Bunlardan ancak bir tek hadîs'i şimdiye kadar söylemedim. Şimdi ölüme yaklaşmış haldeyim. Bugün o hadîs'i size söyliyeceğim. Rasûlullah (S) dan duydum, şöyle buyuruyordu: «HER KİM LÂ İLÂHE İLLALLAH VE ENNE MUHAMMEDE'R-RASÛLULLAH şahâdetini getirirse Allah ateşi ona haram eder».

٤٨ — (٣٠) حَدَّثَنَا هَدَّابُ بْنُ خَالِدٍ الْأَزْدِيُّ. حَدَّثَنَا هَمَّامٌ. حَدَّثَنَا قَتَادَةُ حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ؛ قَالَ: كُنْتُ رِدْفَ النَّبِيِّ ﷺ لَيْسَ بَيْنِي وَبَيْنَهُ إِلَّا مُؤْخِرَةُ الرَّحْلِ. فَقَالَ «يَا مُعَاذُ بْنَ جَبَلٍ!» قُلْتُ: لَبَّيْكَ رَسُولَ اللهِ وَسَعْدَيْكَ. ثُمَّ سَارَ سَاعَةً. ثُمَّ قَالَ «يَا مُعَاذُ بْنَ جَبَلٍ!» قُلْتُ: لَبَّيْكَ رَسُولَ اللهِ وَسَعْدَيْكَ. ثُمَّ سَارَ سَاعَةً. ثُمَّ قَالَ «يَا مُعَاذُ بْنَ جَبَلٍ!» قُلْتُ: لَبَّيْكَ رَسُولَ اللهِ وَسَعْدَيْكَ. قَالَ «هَلْ تَدْرِي مَا حَقُّ اللهِ عَلَى الْعِبَادِ؟» قَالَ قُلْتُ: اللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ «فَإِنَّ حَقَّ اللهِ عَلَى الْعِبَادِ أَنْ يَعْبُدُوهُ وَلَا يُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا» ثُمَّ سَارَ سَاعَةً. ثُمَّ قَالَ «يَا مُعَاذُ بْنَ جَبَلٍ!» قُلْتُ: لَبَّيْكَ رَسُولَ اللهِ وَسَعْدَيْكَ قَالَ «هَلْ تَدْرِي مَا حَقُّ الْعِبَادِ عَلَى اللهِ إِذَا فَعَلُوا ذٰلِكَ» قَالَ قُلْتُ: اللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ «أَنْ لَا يُعَذِّبَهُمْ».

48 — (30) .... : Enesu'bnu Mâlik (R), Muâzu'bnu Cebel (R) dan tahdis etti. Muâzu'bnu Cebel dedi ki: Ben Peygamber (S) in hayvanının arkasına binmiştim. Benimle onun arasında semerin arka kaşından başka birşey yoktu. Bana: «Ya Muâze'bne Cebel! diye hitap etti. Ben, «Buyur ya Rasûlallah, tekrar tekrar sana icâbet eder de tekrar tekrar senin tâatına koşarım dedim. Sonra bir müddet yürüdü. Yine: «Ya Muâze'bne Cebel!» dedi. «Buyur, ya Rasûlallah, icâbete ve tâata hazırım» dedim. Sonra bir süre daha gitti, sonra tekrar: «Ya Muâze'bne Cebel!» diye nidâ etti. Ben tekrar: «Lebbeyk ya Rasûlallah ve sa'deyk» diye cevap verdim. «Allah'ın, kulları üzerindeki hakkı nedir, biliyor musunuz?» diye sordu. Allah ve Rasûlu en iyi bilendir, dedim. «Muhakkak ki Allah'ın, kullar üzerindeki hakkı, kendisine hiç bir şeyi ortak koşmıyarak ona ibâdet etmeleridir» buyurdu. Sonra bir zaman daha yürüdü, sonra

yine: «Ya Muâze'bne Cebel!» dedi. Ben yine: «Lebbeyk ya Rasûlallah ve sa'deyk» dedim. «Bunu yaptıkları zaman kulların Allah üzerindeki hakları nedir, bilir misiniz?» buyurdu. Ben yine: Allah ve Rasûlü en iyi bilir dedim. «Onlara azab etmemesidir» buyurdu.

٤٩ — (...) حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة. حدثنا أبو الأحوص سلام بن سليم، عن أبي إسحق، عن عمرو بن ميمون، عن معاذ بن جبل؛ قال: كنت ردف رسول الله ﷺ. على حمار يقال له عفير. قال: فقال « يا معاذ! تدري ما حق الله على العباد وما حق العباد على الله؟ » قال قلت: الله ورسوله أعلم. قال « فإن حق الله على العباد أن يعبدوا الله ولا يشركوا به شيئا. وحق العباد على الله عز وجل أن لا يعذب من لا يشرك به شيئا » قال قلت: يا رسول الله! أفلا أبشر الناس؟ قال « لا تبشرهم. فيتكلوا ».

49 — ( ) .... : Muâzu'bnu Cebel (R) şöyle dedi:

Ben, «*Ufeyr*» denilen bir merkeb üzerinde Rasûlullah (S) in terkisine binmiştim. «Ya Muâz! Allah'ın kulları üzerindeki hakının ne olduğunu ve kulların Allah üzerindeki haklarının ne olduğunu bilir misin?» buyurdu. Allah ve Rasûlü en iyi bilendir cevabını verdim. «Şüphesiz ki Allah'ın kullar üzerindeki hakkı, kendisine hiç bir şeyi ortak kılmaksızın Allah'a ibâdet etmeleridir. Kulların Azîz ce Celîl olan Allah üzerindeki hakları ise kendine hiç bir şeyi ortak kılmayana azab etmemesidir» buyurdu. Bunun üzerine ben: Ya Rasûlallah, bunu insanlara müjdelemiyeyim mi? dedim. «Onlara müjdeleme. O takdirde sadece ona güvenirler» buyurdu.

٥٠ — (...) حدثنا محمد بن المثنى وابن بشار. قال ابن المثنى: حدثنا محمد بن جعفر. حدثنا شعبة، عن أبي حصين والأشعث بن سليم؛ أنهما سمعا الأسود بن هلال يحدث عن معاذ بن جبل؛ قال: قال رسول الله ﷺ « يا معاذ! أتدري ما حق الله على العباد؟ » قال: الله ورسوله أعلم. قال « أن يعبد الله ولا يشرك به شيء » قال « أتدري ما حقهم عليه إذا فعلوا ذلك؟ » فقال: الله ورسوله أعلم. قال « أن لا يعذبهم ».

50 — ( ) .... : Muâzu'bnu Cebel (R) şöyle dedi: Rasûlulllah (S): «Ya Muâz! Allah'ın kullar üzerindeki hakkı nedir bilir misiniz?» buyurdu. Muâz: Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dedi. «Kendisine hiç bir şey ortak yapılmayarak Allah'ın ibâdet olunmasıdır» buyurdu. «Bunu yaptıkları zaman onların Allah üzerindeki hakları nedir bilir misin?»

buyurdu. Muâz: Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dedi. Rasûlullah: «Onlara azab etmemesidir» buyurdu.

٥١ – (...) حدثنا القاسم بن زكرياء. حدثنا حسين، عن زائدة، عن أبي حصين، عن الأسود ابن هلال؛ قال: سمعت معاذا يقول: دعاني رسول الله ﷺ فأجبته. فقال «هل تدري ما حق الله على الناس» نحو حديثهم.

51 — ( ) .... : Muâz (R) burada da:

Rasûlullah beni çağırdı, ben de ona icâbet ettim. Rasûlullah (S): «Allah'ın insanlar üzerindeki hakkı nedir bilir misin?» buyurdu, diyerek bundan evvelki hadîs'in benzerini rivâyet etmiştir.

٥٢ – (٣١) حدثني زهير بن حرب. حدثنا عمر بن يونس الحنفي. حدثنا عكرمة بن عمار. قال: حدثني أبو كثير. قال: حدثني أبو هريرة؛ قال: كنا قعودا حول رسول الله ﷺ. معنا أبو بكر وعمر، في نفر. فقام رسول الله ﷺ من بين أظهرنا. فأبطأ علينا. وخشينا أن يقتطع دوننا وفزعنا فقمنا. فكنت أول من فزع. فخرجت أبتغي رسول الله ﷺ. حتى أتيت حائطا للأنصار لبني النجار. فدرت به هل أجد له بابا. فلم أجد. فإذا ربيع يدخل في جوف حائط من بئر خارجة (والربيع الجدول) فاحتفزت كما يحتفز الثعلب فدخلت على رسول الله ﷺ. فقال «أبو هريرة؟» فقلت: نعم يا رسول الله. قال «ما شأنك؟» قلت: كنت بين أظهرنا. فقمت فأبطأت علينا. خشينا أن تقتطع دوننا. ففزعنا. فكنت أول من فزع. فأتيت هذا الحائط فاحتفزت كما يحتفز الثعلب. وهؤلاء الناس ورائي. فقال «يا أبا هريرة!» (وأعطاني نعليه) قال «اذهب بنعلي هاتين. فمن لقيت من وراء هذا الحائط يشهد أن لا إله إلا الله. مستيقنا بها قلبه. فبشره بالجنة» فكان أول من لقيت عمر. فقال: ما هاتان النعلان يا أبا هريرة! فقلت: هاتان نعلا رسول الله ﷺ. بعثني بهما. من لقيت يشهد أن لا إله إلا الله مستيقنا بها قلبه، بشرته بالجنة. فضرب عمر بيده بين ثديي. فخررت لاستي. فقال: ارجع يا أبا هريرة فرجعت إلى رسول الله ﷺ. فأجهشت بكاء. وركبني عمر. فإذا هو على أثري. فقال لي رسول الله ﷺ «ما لك يا أبا هريرة؟» قلت: لقيت عمر فأخبرته بالذي بعثتني به. فضرب بين ثديي ضربة. خررت لاستي. قال: ارجع. فقال له رسول الله ﷺ «يا عمر! ما حملك على ما فعلت؟» قال: يا رسول الله! بأبي أنت وأمي. أبعثت أبا هريرة بنعليك، من لقي يشهد أن لا إله إلا الله مستيقنا بها قلبه، بشره

بِالْجَنَّةِ؟ قَالَ «نَعَمْ» قَالَ: فَلَا تَفْعَلْ. فَإِنِّى أَخْشَى أَنْ يَتَّكِلَ النَّاسُ عَلَيْهَا. فَخَلِّهِمْ يَعْمَلُونَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ «فَخَلِّهِمْ».

52 — (31) .... : Ebû Hureyre (R) şöyle dedi: Bizler Rasûlullah (S) ın etrafında oturuyorduk. Bir topluluk içinde yanımîzda Ebû Bekir ve Umer de vardı. Rasûlullah aramızdan kalkıp gitti, yanımıza gelmesi gecikti. Kendisine bir kötülük değmesinden korkup endişe ettik. Hemen kalktık, endîşe edenlerin ilki ben idim. Rasûlullah'ı aramak için çıktım. Nihayet Ensar'dan Neccar oğullarının bostanına geldim. Bir kapısını bulacak mıyım diye onun etrafında dolaştım, fakat bulamadım. Bir de baktım ki akmakta olan bir kuyudan küçük bir kanal bostanın içine giriyor. Tilkinin diz gelip yanaştığı gibi hemen dizüstü gelip sokuldum ve Rasûlullah'ın yanına girdim. «Sen Ebû Hureyre misin?» buyurdu. Evet ya Rasûlallah dedim. «Hâlin nedir?» buyurdu. Aramızda idin, sonra kalktın, tekrar yanımıza gelmen gecikti. Bizden uzakta sana bir kötülük isabet etmesinden korkup endişelendik. İlk endişelenen de ben oldum. Hemen bu bostana geldim. Tilkinin sokulduğu gibi içeriye sokuldum. Ötekiler de arkamdadırlar, dedim. «Ya Eba Hureyre!» dedi, bana ayakkabılarını verdi ve: «Şu iki ayakkabımı götür, bu bostanın arkasındaki kalbi tamamiyle kânî olarak ALLAH'DAN BAŞKA HAK İLÂHI OLMADIĞINA ŞAHÂDET EDER kime kavuşursan onu Cennet ile müjdele» buyurdu.

Umer ilk karşılaştığım kimse oldu. Bu ayakkabılar nedir ya Eba Hureyre! dedi. Bunlar, Rasûlallah'ın ayakkabılarıdır. Beni onlarla yolladı ki kalbi tamamiyle inanmış olarak ALLAH'DAN BAŞKA HAK İLÂH OLMADIĞINA şahâdet eder kime kavuşursam onu cennetle müjdeleyeceğim, dedim. Bunun üzerine Umer, eliyle iki mememin arasına vurdu. Ben de oturağımın üstüne düştüm. Bana dön ya Eba Hureyre! dedi. Ben de aRsûlullah'a döndüm. Nerde ise ağlamaklı oldum. Umer beni takip etmiş. Bir de baktım ki o izim üzerindedir. Rasûlullah: «Ya Eba Hureyre! Nen var?» buyurdu. Umer'e kavuştum. Benimle gönderdiğin haberi kendisine söyledim. Bağrıma bir vuruş vurdu, ben de oturağım üstüne düştüm. Bana: Geri dön dedi, dedim. Rasûlullah ona: «Ya Umer yaptığın işe seni sevkeden nedir?» buyurdu. Umer: Ya Rasûlallah! Babam ve anam sana fedâ olsun, sen ayakkabılarınla Ebu Hureyre'yi kalbi tamamiyle inanmış olarak ALLAH'DAN BAŞKA HAK İLÂH OLMADIĞINA şahâdet eder, her kime kavuşursa onu cennet ile müjdelesin diye mi yolladın? dedi. Rasûlullah «Evet» buyurdu. Umer: Böyle yapma, ben insanların sadece bana güvenivermelerinden korkarım. Binaenaleyh onları bırak, çalışsınlar, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah: «Onları (serbest) bırak» buyurdu.

٥٣ – (٣٢) حدثنا إسحق بن منصور . أخبرنا معاذ بن هشام . قال : حدثني أبي ، عن قتادة قال : حدثنا أنس بن مالك ؛ أن نبي الله ﷺ ، ومعاذ بن جبل رديفه على الرحل ، قال « يا معاذ » قال: لبيك رسول الله وسعديك . قال « يا معاذ » قال : لبيك رسول الله وسعديك . قال « يا معاذ » قال : لبيك رسول الله وسعديك قال « ما من عبد يشهد أن لا إله إلا الله ، وأن محمدا عبده ورسوله ، إلا حرمه الله على النار » قال : يا رسول الله ! أفلا أخبر بها الناس فيستبشروا ؟ قال « إذا يتكلوا » فأخبر بها معاذ عند موته ، تأثما .

53 — (32) .... : Enesu'bnu Mâlik (R) şöyle tahdis etti: Muâzu'bnu Cebel binek üzerinde Peygamber'in redîfi iken Nebiy (S) ona: «Ya Muâz!» diye nidâ etti. Muâz: «Buyur ya Rasûlallah! Hazırım», dedi. Peygamber yine: «Ya Muâz!» buyurdu. Muâz: Buyur ya Rasûlallah hazırım, dedi. Peygamber tekrar: «Ya Muâz!» buyurdu. Muâz: Buyur ya Rasûlallah, hazırım, dedi. Rasûlallah: «ALLAH'DAN BAŞKA HAK İLÂH OLMADIĞINA VE MUHAMMED'İN ONUN KULU VE ELÇİSİ OLDUĞUNA ŞAHÂDET EDEN her kula Allah muhakkak ateşi haram kılmıştır» buyurdu. Muâz: Ya Rasûlallah bunu insanlara haber vereyim mi ki sevinsinler? dedi. Rasûlallah: O takdirde itimad ederler (de amel yapmazlar) buyurdu. Nihâyet Muâz ölümü sırasında, bir ilmi gizleme günahından kurtulmak için bunu haber vermiştir.

٥٤ – (٣٣) حدثنا شيبان بن فروخ . حدثنا سليمان (يعني ابن المغيرة) قال : حدثنا ثابت ، عن أنس بن مالك ؛ قال : حدثني محمود بن الربيع ، عن عتبان بن مالك ؛ قال : قدمت المدينة . فلقيت عتبان . فقلت : حديث بلغني عنك . قال : أصابني في بصري بعض الشيء . فبعثت إلى رسول الله ﷺ أني أحب أن تأتيني فتصلي في منزلي . فأتخذه مصلى . قال فأتى النبي ﷺ ومن شاء الله من أصحابه . فدخل وهو يصلي في منزلي . وأصحابه يتحدثون بينهم . ثم أسندوا عظم ذلك وكبره إلى مالك بن دخشم . قالوا : ودوا أنه دعا عليه فهلك . وودوا أنه أصابه شر . فقضى رسول الله ﷺ الصلاة . وقال « أليس يشهد أن لا إله إلا الله وأني رسول الله ؟ » قالوا : إنه يقول ذلك . وما هو في قلبه . قال « لا يشهد أحد أن لا إله إلا الله وأني رسول الله فيدخل النار ، أو تطعمه » . قال أنس: فأعجبني هذا الحديث . فقلت لابني : اكتبه . فكتبه .

54 — (33) .... : Mahmûdu'bnu Rabî', Itbânu'bnu Mâlik'den tahdîs edip şöyle dedi: Medine'ye geldim, Itbân'a mülâki oldum: «Senden bana bir hadîs ulaştı» dedim. Bana şunları söyledi: «Gözümden bana bir ârıza isabet etti. Bunun üzerine Rasûlullah (S) a bir haberci yolladım: Yanıma gelmeni, evimde namaz kılmanı arzu ediyorum. Çünkü orayı namaz yeri edinmek istiyorum, dedim. Bunu takiben Peygamber, ashabından Allah'ın dilediği kimselerle beraber geldi, içeri girdi. O, evimde namaz kılarken, ashâbı da kendiaralarında konuşuyorlardı. Bu konuşulanların en çoğunu ve en büyüğünü Mâliku'bnu Duhşum'a nisbet ettiler. Peygamberin ona bedduâ etmesini, onun helâk olmasını istediklerini, ona bir şerrin isabet etmesini arzuladıklarını söylediler[20].

Sonra Rasûlallah namazını bitirdi ve: «ALLAH'DAN BAŞKA HAK İLÂH OLMADIĞINA VE BENİM ALLAH'IN ELÇİSİ OLDUĞUMA şahâdet ediyor değil mi?» buyurdu. «O, bunu kalbinde olmadığı halde söyler» dediler. «ALLAH'DAN BAŞKA HAK İLÂH OLMADIĞINA VE BENİM ALLAH'IN ELÇİSİ OLDUĞUMA şahâdet etmiyen kişi ateşe girer, yahut onu tadar» buyurdu.

Enes şöyle demiştir: Bu hadîs benim hoşuma gitti de oğluma «onu bana yaz» dedim. O da bunu bana yazdı.

٥٥ - (...) **حدثني** أَبُو بَكْرِ بْنُ نَافِعٍ الْعَبْدِيُّ. حَدَّثَنَا بَهْزٌ. حَدَّثَنَا حَمَّادٌ. حَدَّثَنَا ثَابِتٌ، عَنْ أَنَسٍ؛ قَالَ: حَدَّثَنِي عِتْبَانُ بْنُ مَالِكٍ؛ أَنَّهُ عَمِيَ. فَأَرْسَلَ إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالَ: تَعَالَ فَخُطَّ لِي مَسْجِدًا. فَجَاءَ رَسُولُ اللهِ ﷺ. وَجَاءَ قَوْمُهُ. وَنُعِتَ رَجُلٌ مِنْهُمْ يُقَالُ لَهُ مَالِكُ بْنُ الدُّخْشُمِ. ثُمَّ ذَكَرَ نَحْوَ حَدِيثِ سُلَيْمَانَ بْنِ الْمُغِيرَةِ.

55 — ( ) .... : Enes (R) şöyle dedi:

Bana Itbânu'bnu Mâlik tahdîs etti: Kendisi kör almuş, akabinde Rasûlullah'a haber gönderib, gel benim için bir mescid yeri çiz, demiştir. Bunun üzerine Rasûlullah (S) gelmiş, arkadaşları da gelmiş. Onlardan Mâliku'bnu Duhşum adı verilen biri (kötü sıfatlarla) tavsîf olunmuş. Bundan sonra Suleymânu'bnu Muğîra'nın hadîs'i tarzında zikretmiştir.

---

20. Yani onlar konuştular, münâfıkların hâlini ve çirkin fiillerini ve onlardan gördükleri kötülükleri zikrettiler. Ve bu kötülüklerin ekserisini Mâlik'e nisbet ettiler (Nevevî).

(١١) باب الدليل على أن من رضى بالله ربا و بالاسلام دينا و بمحمد صلى الله عليه وسلم رسولا ، فهو مؤمن ، وإن ارتكب المعاصى الكبائر

٥٦ – (٣٤) حدثنا محمد بن يحيى بن أبى عمر المكى ، و بشر بن الحكم . قالا: حدثنا عبد العزيز (وهو ابن محمد) الدراوردى ، عن يزيد بن الهاد ، عن محمد بن إبراهيم ، عن عامر بن سعد ، عن العباس ابن عبد المطلب ؛ أنه سمع رسول الله ﷺ يقول « ذاق طعم الإيمان ، من رضى بالله ربا و بالإسلام دينا و بمحمد رسولا » .

(11) ALLAH'I RABB, İSLÂMI DÎN VE MUHAMMED (S) İ RASÛL KABUL EDENİN BÜYÜK GÜNAHLAR İŞLESE DE MÜ'MİN OLDUĞUNA DELİL BÂBI

——oOo——

56 — (34) .... : Abbas (R), Rasûlallah (S) den şöyle derken işitmiştir:

«Allah'ı Rabb, İslâmı dîn, Muhammed'i Rasûl kabul eden kişi iymanın tadını tatmıştır[21]».

(١٢) باب بيان عدد شعب الايمان وأفضلها وأدناها ، وفضيلة الحياء ، وكونه من الايمان

٥٧ – (٣٥) حدثنا عبيد الله بن سعيد ، وعبد بن حميد قالا . حدثنا أبو عامر العقدى . حدثنا سليمان بن بلال ، عن عبد الله بن دينار ، عن أبى صالح ، عن أبى هريرة ، عن النبى ﷺ قال « الإيمان بضع وسبعون شعبة . والحياء شعبة من الإيمان »

(12) İYMAN ŞU'BELERİNİN SAYISINI, EN ÜSTÜN VE EN AŞAĞI DERECESİNİ, UTANMANIN FAZİLETİNİ VE İYMANDAN OLDUĞUNU BEYAN BÂBI

——oOo——

57 — (35) .... : Ebû Hureyre (R) Peygamber (S) in: «İyman

---

21. Kemaluddin ibn Humâm (861) şöyle der:

Bir şeye râzıy oldum demek, ona kani oldum ve onunla yetindim, onunla beraber başkasını istemem demektir. Hadis'in ma'nâsı da: Allah Taâlâ'dan gayrısını Rabb olarak istemiyen, İslâm yolundan başkasına gitmeyen ve ancak Muhammed'in şeriatına uygun olan yolda yürüyen iymanın tadını tatmıştır, demektir.

yetmişden fazla şubedir. Utanmak da iymandandır» buyurduğunu rivâyet etmiştir.

٥٨ – (...) حدثنا زهير بن حرب . حدثنا جرير ، عن سهيل ، عن عبد الله بن دينار ، عن أبي صالح ، عن أبي هريرة ؛ قال : قال رسول الله ﷺ « الإيمان بضع وسبعون ، أو بضع وستون شعبة . فأفضلها قول لا إله إلا الله . وأدناها إماطة الأذى عن الطريق . والحياء شعبة من الإيمان » .

58 — ( ) .... : Ebû Hureyre (R) şöyle dedi:

Rasûlullah (S): «İyman yetmişden fazla, yahut altmış bukadar şu'bedir. Onun en efdali, LA İLÂHA İLLÂLLAH sözüdür. En aşağı derecesi, eziyet verecek şeyleri yoldan uzaklaştırmaktır. Utanmak da iymandan bir şu'bedir» buyurdu.

٥٩ – (٣٦) حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة ، وعمرو الناقد ، وزهير بن حرب . قالوا : حدثنا سفيان بن عيينة ، عن الزهري ، عن سالم ، عن أبيه ؛ سمع النبي ﷺ رجلا يعظ أخاه في الحياء . فقال « الحياء من الإيمان » .

(...) حدثنا عبد بن حميد . حدثنا عبد الرزاق . أخبرنا معمر ، عن الزهري ، بهذا الإسناد . وقال : مر برجل من الأنصار يعظ أخاه .

59 — (36) .... : Ebû Sâlim (R) şöyle demiştir:

Nebiy (S), utanma (yi azaltması) hususunda kardeşine öğüt vermekte olan bir adamı dinledi de akabinde «utanmak iymandandır» buyurdu.

( ) .... : Ma'mer, Zührî'den bu isnadla haber vermiş ve bunda: Kardeşine öğüt vermekte olan bir zâta uğradı, demiştir.

٦٠ – (٣٧) حدثنا محمد بن المثنى ، ومحمد بن بشار (واللفظ لابن المثنى) قالا : حدثنا محمد ابن جعفر . حدثنا شعبة ، عن قتادة ؛ قال : سمعت أبا السوار يحدث ؛ أنه سمع عمران بن حصين يحدث عن النبي ﷺ أنه قال « الحياء لا يأتي إلا بخير » فقال بشير بن كعب : إنه مكتوب في الحكمة : أن منه وقارا ومنه سكينة . فقال عمران : أحدثك عن رسول الله ﷺ وتحدثني عن صحفك .

60 — (37) .... : İmrânu'bnu Husayn (R) Nebiy (S) den: «Utanmak hayırdan başka bir şey getirmez» buyururken işitmiştir. İmrân bunu tahdîs ettiği sırada Buşeyru'bnu Kâ'b: Hikmette, bir kısım hayânın vakar, bir kısmının da sekînet olduğu yazılmıştır, dedi. Bunun üzerine

İmrân: Ben sana Rasûlullah'dan hadîs söylüyorum, sen ise bana kendi sayfalarından söylüyorsun, demiş (yani ona serzeniş etmiş) tir.

٦١ - (..) حدّثنا يحيى بن حبيب الحارثي حدثنا حمّاد بن زيد، عن إسحٰق؛ (وهو ابن سويد)
أنّ أبا قتادة حدّث؛ قال: كنّا عند عمران بن حصين في رهط منّا. وفينا بشير بن كعب. فحدّثنا عمران
يومئذ قال: قال رسول الله ﷺ «الحياء خير كلّه» قال أو قال «الحياء كلّه خير» فقال بشير
ابن كعب: إنّا لنجد في بعض الكتب أو الحكمة أنّ منه سكينة ووقارا لله. ومنه ضعف. قال
فغضب عمران حتّى احمرّتا عيناه. وقال ألا أراني أحدّثك عن رسول الله ﷺ وتعارض فيه؟
قال فأعاد عمران الحديث قال فأعاد بشير فغضب عمران. قال، فما زلنا نقول فيه: إنّه منّا
يا أبا نجيد! إنّه لا بأس به.

حدّثنا إسحٰق بن إبراهيم. أخبرنا النضر. حدّثنا أبو نعامة العدوي. قال: سمعت حجير بن الربيع
العدوي يقول، عن عمران بن حصين، عن النبي ﷺ. نحو حديث حمّاد بن زيد

61 — ( ) .... : Ebû Katâde tahdîs edip şöyle dedi: Bizden bir topluluk içinde, İmrânu'bnu Husayn'ın yanında bulunuyorduk. İçimizde Buşeyru'bnu Kâ'b da vardı. O gün İmrân bize hadîs takrîr etti ve: Rasûlullah (S): «Haya tamâmiyle hayırdır» buyurdu. Yahutta «Hayânın hepsi hayırdır» buyurdu, dedi. Buna karşı Buşeyru'bnu Kâb: Biz kitapların bazısında, yahut hikmetin bazısında, hayâdan bir kısmının sekînet, bir kısmının da Allah için vakar olduğunu bulmaktayız, bunda zayıflık vardır, dedi. Bunun üzerine İmrân öfkelendi, hattâ iki gözü kıpkırmızı oldu ve: Kat'iyyen biliyorum ki ben sana Rasûlullah'dan hadîs tebliğ ediyorum. Halbuki sen o hususta itiraz ediyorsun öyle mi? dedi. İmrân hadîs'i tekrar söyledi. Buşeyr kendi sözünü tekrarladı. İmrân yine öfkelendi ve Buşeyr hakkında: «O bizdendir, ya Eba Nuceyd! O, lâ be'se bihdir[22]» demekten ayrılmayacağız, dedi.

.... : Nuceyru'bnu Rabî' el-Adevî, İmrânu'bnu Husayn'dan, o da Peygamberden bu hadîs'i bundan evvelki Hammâdu'bnu Zeyd'in hadîs'i tarzında söylüyordu.

---

22. O, nifak, zındıklık, bid'ad gibi istikamet ehline muhâlif olan şeylerle ittiham edilmişlerden değildir, demek ister (Nevevî).

(١٣) جامع أوصاف الإسلام

٦٢ - (٣٨) حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة، وأبو كريب. قالا: حدثنا ابن نمير. ح وحدثنا قتيبة ابن سعيد وإسحق بن إبراهيم، جميعا عن جرير. ح وحدثنا أبو كريب. حدثنا أبو أسامة، كلهم عن هشام بن عروة، عن أبيه، عن سفيان بن عبد الله الثقفي؛ قال: قلت: يا رسول الله! قل لي في الإسلام قولا، لا أسأل عنه أحدا بعدك (وفي حديث أبي أسامة غيرك) قال «قل: آمنت بالله فاستقم»

(13) İSLÂMIN VASIFLARINI TOPLAYAN HADÎS
(İslâmın en vecîz tarifi)

——oOo——

62 — (38) .... : Sufyânu'bnu Abdillah (R) şöyle dedi:

«Ya Rasûlullah! İslâm hakkında bana bir söz söyle ki artık senden sonra onu kimseden sormıyayım» dedim. (Ebû Usâme hadîs'inde: «Senden başkasına» şeklindedir): «*Allah'a iyman ettim de ve dosdoğru ol*» buyurdu [23].

(١٤) باب بيان تفاضل الإسلام، وأي أموره أفضل

٦٣ - (٣٩) حدثنا قتيبة بن سعيد. حدثنا ليث. ح وحدثنا محمد بن رمح بن المهاجر. أخبرنا الليث عن يزيد بن أبي حبيب، عن أبي الخير، عن عبد الله بن عمرو؛ أن رجلا سأل رسول الله ﷺ: أي الإسلام خير؟ قال «تطعم الطعام. وتقرأ السلام على من عرفت ومن لم تعرف».

(14) İSLÂMIN FAZÎLET YARIŞMASINI VE HANGİ İŞLERİNİN EN FAZÎLETLİ BULUNDUĞUNU BEYAN BÂBI

——oOo——

63 — (39) .... : Abdullahi'bnu Amr (R) şöyle demiştir: Bir

---

23. Bu, Rasûlullah'ın câmıalı sözlerinden biridir. Bu söz Allah Taâlâ'nın şu âyetlerine uygun düşmüştür.

ان الذين قالوا ربنا الله ثم استقاموا تتنزل عليهم الملئكة الا تخافوا ولا تحزنوا وابشروا بالجنة التى كنتم توعدون

: **Hakikat Rabbımız Allah'dır deyip de sonra doğruluğu şiâr edinenler, onların üzerlerine korkmayın, tasalanmayın, va'dounduğunuz cennetle sevinin diye diye melekler inecektir»** (Fussılet: 30).

ان الذين قالوا ربنا الله ثم استقاموا فلا خوف عليهم ولا هم يحزنون

: **Rabbımız Allah'dır deyip de sonra** (bütün niyet ve hareketlerinde) **dosdoğru olanlara, onlara hiç bir korku yoktur, onlar mahzun da olmıyacaklardır»** (el-Ahkâf: 13).

zât, Peygamber (S) e: «İslâmın hangi işleri daha hayırlıdır?» diye sordu. «Yemek yedirirsin ve tanıdığına ve tanımadığına selâm verirsin» buyurdu [24].

٦٤ – (٤٠) وحدثنا أبو الطاهر أحمد بن عمرو بن عبد الله بن عمرو بن سرح المصري. أخبرنا ابن وهب، عن عمرو بن الحارث، عن يزيد بن أبي حبيب، عن أبي الخير، أنه سمع عبد الله بن عمرو بن العاص يقول: إن رجلا سأل رسول الله ﷺ: أي المسلمين خير؟ قال «من سلم المسلمون من لسانه ويده».

64 — (40) .... : Abdullahi'bnu Amrı'bni'l-Âs (R) şöyle demiştir: «Bir kimse Peygamber (S) e: «Müslümanların hangisi daha hayırlıdır?»diye sordu. «Müslümanlar, dilinden ve elinden selâmette kalandır» cevabını verdi.

٦٥ – (٤١) حدثنا حسن الحلواني وعبد بن حميد، جميعا عن أبي عاصم. قال عبد: أنبأنا أبو عاصم، عن ابن جريج؛ أنه سمع أبا الزبير يقول: سمعت جابرا يقول: سمعت النبي ﷺ يقول «المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده».

65 — (41) .... : Câbir (R) şöyle demiştir: Ben Peygamber (S) i şöyle derken dinledim:

«(Kâmil) Müsliman, dilinden ve elinden müslimanlar selâmette kalan kimsedir» buyuruyordu.

٦٦ – (٤٢) وحدثني سعيد بن يحيى بن سعيد الأموي. قال: حدثني أبي. حدثنا أبو بردة بن عبد الله بن أبي بردة بن أبي موسى، عن أبي بردة، عن أبي موسى، قال: قلت: يا رسول الله! أي الإسلام أفضل؟ قال «من سلم المسلمون من لسانه ويده».

وحدثنيه إبراهيم بن سعيد الجوهري. حدثنا أبو أسامة قال: حدثني بريد بن عبد الله بهذا الإسناد. قال: سئل رسول الله ﷺ: أي المسلمين أفضل؟ فذكر مثله.

---

24. Buhârî'nin Ammâr ibn Yâsir'den rivâyet ettiği hadis'de:

«ثلاث من جمعهن فقد جمع الإيمان: الإنصاف من نفسك وبذل السلام للعالم والإنفاق من الإقتار»

= Üç şeyi her kim bir araya getirebilirse iymanı da tamam toplamış olur: Nefsine karşı olsa da insâfı elden bırakmamak, herkese selâm vermek, fakir iken de infâk eylemek» denilmiştir. İşte bundan, islâmda iyi ahlâkın ne dereceye kadar taleb edildiği anlaşılır (Buhârî, İymân, es-Selâm mine'l-iyman ve kale Ammârun).

66 — (42) .... : Ebû Mûsâ (R) şöyle dedi:

Ya Rasûlallah! İslâmın hangisi en fazîletlidir? dedim. «Müslimanlar dilinden ve elinden selâmette kalan kimsedir» cevabını verdi.

.... : Ebû Usâme'de: Bana Yezidu'bnu Abdillâh tahdîs etti diyerek bu isnadla Rasûlullah (S) a: «Müslimanların hangisi daha faziletlidir?» diye soruldu, dedi ve mütaâkiben geçen hadîs'in benzerini zikretti.

(١٥) باب بيان خصال من اتصف بهن وجد حلاوة الإيمان

٦٧ – (٤٣) حدثنا إسحق بن إبراهيم، ومحمد بن يحيى بن أبي عمر، ومحمد بن بشار، جميعًا عن الثقفي. قال ابن أبي عمر: حدثنا عبد الوهاب، عن أيوب، عن أبي قلابة، عن أنس، عن النبي ﷺ قال «ثلاث من كن فيه وجد بهن حلاوة الإيمان من كان الله ورسوله أحب إليه مما سواهما. وأن يحب المرء لا يحبه إلا لله. وأن يكره أن يعود في الكفر بعد أن أنقذه الله منه، كما يكره أن يقذف في النار»

(15) İYMAN HALÂVETİNİ BULABİLMEK İÇİN SIFAT EDİNİLMESİ GEREKEN HASLETLERİ BEYÂN BÂBI

——oOo——

67 — (43) .... : Enes (R) şöyle demiştir:

Peygamber (S) buyurdu ki: «Üç haslet kimde bulunursa o kimse bu hasletlerle iymanın tatlılığını bulur: Allah ve Rasûlü kendisine başkalarından daha sevgili olmak, sevdiklerini yalnız Allah için sevmek, Alalh kendisini küfürden kurtardıktan sonra yine küfre dönmekten ateşe atılmasından hoşlanmadığı gibi hoşlanmamak».

٦٨ – (...) حدثنا محمد بن المثنى. وابن بشار. قالا: حدثنا محمد بن جعفر. حدثنا شعبة قال: سمعت قتادة يحدث عن أنس، قال: قال رسول الله ﷺ «ثلاث من كن فيه وجد طعم الإيمان. من كان يحب المرء لا يحبه إلا لله. ومن كان الله ورسوله أحب إليه مما سواهما. ومن كان أن يلقى في النار أحب إليه من أن يرجع في الكفر بعد أن أنقذه الله منه»

(..) حدثنا إسحق بن منصور. أنبأنا النضر بن شميل أنبأنا حماد، عن ثابت، عن أنس، قال: قال رسول الله ﷺ بنحو حديثهم. غير أنه قال «من أن يرجع يهوديا أو نصرانيا».

68 — ( ) .... : Enes (R) şöyle dedi:

Rasûlullah (S) buyurdu ki: «Kimde üç şey bulunursa iymanın tadını bulmuştur: Sevdiğini ancak Allah için seven, Alah ve Rasûlu kendisine başkalarından daha sevgili olan, Allah kendisini küfürden kurtardıktan sonra ateşe atılması kendisine tekrar küfre dönmekten daha sevimli gelen [25]».

.... : Burda Râvî yine Enes'in yukarıdaki hadîs tarzında Rasûlullah şöyle buyurdu dediği, fakat bu hadîs'de «Yahûdî, yahut Nasrânî olmasından» buyurdu dediğini haber vermiştir.

(١٦) باب وجوب محبة رسول الله صلى الله عليه وسلم أكثر من الأهل والولد والوالد والناس أجمعين .

وإطلاق عدم الإيمان على من لم يحبه هذه المحبة

---

٦٩ — (٤٤) وحدثني زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ . حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عُلَيَّةَ . ح وَحَدَّثَنَا شَيْبَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ . حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ ، كِلَاهُمَا عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ ، عَنْ أَنَسٍ ؛ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ « لَا يُؤْمِنُ عَبْدٌ (وَفِي حَدِيثِ عَبْدِ الْوَارِثِ الرَّجُلُ) حَتَّى أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ أَهْلِهِ وَمَالِهِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ » .

(16) RASÛLULLAH (S) I, EŞTEN, ÇOCUKTAN, BABADAN VE BÜTÜN İNSANLARDAN DAHA ÇOK SEVMENİN VÜCÛBU VE ONU BU SEVGİ İLE SEVMİYENE İYMANSIZLIK İSNADI BÂBI

———oOo———

69 — (44) .... : Enes (R) şöyle dedi:
Rasûlullah (S) buyurdu ki: «Hiçbir kul (Abdu'l-Vâris'in hadîs'inde:

---

25. Bu, büyük bir hadîs ve İslâmın asıllarından bir asıldır. İymanın tatlılığı, taâtlardan lezzet almak, Allah ve Rasûlünün rızası uğrunda meşakkatlara tahammül etmek ve bunu dünya metâ'ına üstün tutmak demektir. Rasûlullah sevgisini cibillî mertebesine çıkaramayan mü'min, hiç değilse onun rızasını diğer mahlûkatın rızasına ve kendi hevâsına tercih ve takdim ederek cibillî ve fıtrî sevgi derecesine yaklaştırmaya çalışmalıdır. Buhârî şârihi Aynî, Rasûlullah mahabbetini —İymanın mebnâsı olan— ta'zîm ve iclâl itikadından ibaret kalması kâfî olmayıp bütün ma'nâsınca kalbin meyli ma'nâsına mahabbet olması lâzım geleceğini isbat etdikden sonra şu iki rivâyeti de nakilediyor:

Amru'bnu'l-Âs: «Hiç kimse bana Rasûlullahdan daha sevgili olmadığı gibi, hiç bir kimse de benim nazarımda ondan daha celâletli değildir. Ona karşı olan ta'zîm ve iclâlin kemâlinden dolayı gözlerimi doyura doyura mübârek likâsını temâşâ edemedim» demiş.

Umeru'bnu'l-Hattâb da bu metindeki hadîs'i işiddikten sonra:

««Ya Rasûlallah! Sen bana nefsimden başka her şeyden daha sevgilisin» demiş. Buna karşı «Ve min nefsike ya Umeru = Ya Umer, nefsinden de sevgili olmalıyım» buyurmuş. Bunun üzerine Umer de:

«Ve min nefsî = Nefsimden de» deyince, «el-Âne ya Umeru = ya Umer, işte şimdi oldu» cevabı verilmiştir.

Kişi) ben kendisine ehlinden, malından ve bütün insanlardan daha sevgili olmadıkça iyman etmiş olmaz».

٧٠ – (...) حدثنا محمد بن المثنى وابن بشار، قالا: حدثنا محمد بن جعفر. حدثنا شعبة. قال: سمعت قتادة يحدث عن أنس بن مالك؛ قال: قال رسول الله ﷺ «لا يؤمن أحدكم حتى أكون أحب إليه من ولده ووالده والناس أجمعين».

70 — ( ) .... : Enes (R) dedi ki:

Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: «Hiçbiriniz ben kendisine çocuğundan, babasından ve bütün insanlardan daha sevgili olmadıkça iyman etmiş olmaz[27]».

(١٧) باب الدليل على أن من خصال الايمان أن يحب لأخيه المسلم ما يحب لنفسه من الخير

٧١ – (٤٥) حدثنا محمد بن المثنى وابن بشار، قالا: حدثنا محمد بن جعفر. حدثنا شعبة. قال: سمعت قتادة يحدث عن أنس بن مالك، عن النبي ﷺ قال «لا يؤمن أحدكم حتى يحب لأخيه (أو قال لجاره) ما يحب لنفسه».

(17) KENDİSİ İÇİN ARZU ETTİĞİ HAYRI MÜSLİMAN KARDEŞİ İÇİN DE ARZU ETMENİN İYMAN HASLETLERİNDEN OLDUĞUNA DELÎL BÂBI

———oOo———

71 — (45). .... : Enesu'bnu Mâlik (R) dan: Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: İHiçbiriniz kendişi için arzu ettiğini, kardeşi için de (yahut: komşusu için de) arzu etmedikçe iyman etmiş olmaz"».

٧٢ – (...) وحدثني زهير بن حرب. حدثنا يحيى بن سعيد عن حسين المعلم، عن قتادة، عن أنس، عن النبي ﷺ قال «والذي نفسي بيده! لا يؤمن عبد حتى يحب لجاره (أو قال لأخيه) ما يحب لنفسه».

---

26. Peygamber'in mü'minlere sevgisi din ve dünya işlerinin hepsindedir. Çünkü peygamber mü'minlere salâh ve esenliklerini gerektiren şeylerden başkasını emretmez ve râzı olmaz. Fakat nefis böyle değildir. Binaenaleyh Mü'minler peygamberlerini nefislerinden daha çok sevmeli, onun emrini herşeyden üstün ve nâfiz tanımalıdır.

«Peygamber mü'minlere öz nefislerinden daha yakındır. Zevceleri de (mü'minlerin) analarıdır» (el-Ahzâb: 6).

27. Bu hadis'lerde iymanın zâtı değil, kemâli kasdedilmiştir.

72 — ( ) .... : Enes (R) dan : Peygamber (S) şöyle buyurmuştur:

«Nefsim yedinde olan (Allah)a yemin ederim ki hiç bir kul kendisi için arzu ettiğini komşusu için de (yahut kardeşi için de) arzu etmedikçe iyman etmiş olmaz».

(١٨) باب بيان تحريم إيذاء الجار

٧٣ – (٤٦) حدثنا يحيى بن أيوب وقتيبة بن سعيد وعلي بن حجر، جميعًا عن إسماعيل بن جعفر، قال ابن أيوب: حدثنا إسماعيل قال: أخبرني العلاء، عن أبيه، عن أبي هريرة؛ أن رسول الله ﷺ قال «لا يدخل الجنة من لا يأمن جاره بوائقه».

(18) KOMŞUYA EZİYET ETMENİN TAHRÎMİNİ BEYAN BÂBI

——oOo——

73 — (46) .... : Ebû Hureyre (R) den : Rasûlullah (S) şöyle buyurmuştur:

«Komşusu kötülüklerinden emîn olmıyan kişi cennete girmez[28]».

(١٩) باب الحث على إكرام الجار والضيف ولزوم الصمت إلا عن الخير، وكون ذلك كله من الإيمان

٧٤ – (٤٧) حدثني حرملة بن يحيى. أنبأنا ابن وهب. قال: أخبرني يونس عن ابن شهاب، عن أبي سلمة بن عبد الرحمن، عن أبي هريرة، عن رسول الله ﷺ قال «من كان يؤمن بالله واليوم الآخر فليقل خيرًا أو ليصمت. ومن كان يؤمن بالله واليوم الآخر فليكرم جاره. ومن كان يؤمن بالله واليوم الآخر فليكرم ضيفه».

---

28. «Cennete girmez» tâbirinde ve bunun benzerlerinde iki cevab vereyan eder. Biri, eziyetin haram kılındığını bilmesine rağmen onu halâl sayan kimseye hamledilmesidir. İşte böylesi kâfirdir ve asla cennete girmez.

İkincisi cennetin kapıları kendilerine açıldığı zaman kurtuluşa nâil olanların girişi vaktinde cennete girmez de, sonra belki mücâzât olunur, belki de affolunur da cennete girer demektir. Biz ancak bu iki şekilde te'vil ettik. Çünkü önceden takdim etmiştik ki hak ehlinin mezhebi büyük günahlara ısrarla devam edip de tevhid üzere ölenin işi Allah'a âiddir. Dilerse onu affeder de evvelâ cennete koyar, dilerse onu cezalandırır da sonra cennete koyar (Nevevî).

(19) KOMŞUYA VE KONUĞA İKRAMI TEŞVÎK, HAYIRDAN BAŞKA ŞEY KONUŞMAMAK VE BÜTÜN BUNLARIN İYMANDAN OLMASI BÂBI

——oOo——

74 — (47) .... : Ebû Hureyre (R) den : Rasûlullah (S) şöyle buyurmuştur: «*Allah'a ve son güne iyman eden, ya hayır söylesin, yahut sussun.* Allah'a ve son güne iyman etden komşusuna ikram etsin. Allah'a ve son güne iyman eden konuğuna ikram eylesin».

٧٥ – (...) حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ عَنْ أَبِي حَصِينٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ «مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يُؤْذِي جَارَهُ. وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ. وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيَقُلْ خَيْرًا أَوْ لِيَسْكُتْ».

75 — ( ) .... : Ebû Hureyre (R) şöyle dedi: Rasûlullah (S) buyurdu ki: «Kim Allah'a ve son güne iyman ediyorsa komşusuna eziyet etmesin. Allah'a ve son güne iyman eden, konuğuna ikram etsin. Allah'a ve son güne iyman eden hayır söylesin, yahut da sükût eylesin».

٧٦ – (..) وحَدَّثَنَا إِسْحَقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ. أَخْبَرَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِمِثْلِ حَدِيثِ أَبِي حَصِينٍ. غَيْرَ أَنَّهُ قَالَ «فَلْيُحْسِنْ إِلَى جَارِهِ».

76 — ( ) .... : Ebû Hureyre (R) bundan evvelki Ebû Husayn hadîsinin benzerini Rasûlullah buyurdu ki diyerek haber verdi, ancak bundan Peygamber: «Komşusuna iyilik etsin» demiştir.

٧٧ – (٤٨) حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ وَمُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ نُمَيْرٍ، جَمِيعًا عَنِ ابْنِ عُيَيْنَةَ، قَالَ ابْنُ نُمَيْرٍ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو؛ أَنَّهُ سَمِعَ نَافِعَ بْنَ جُبَيْرٍ يُخْبِرُ عَنْ أَبِي شُرَيْحٍ الْخُزَاعِيِّ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ «مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُحْسِنْ إِلَى جَارِهِ. وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ. وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيَقُلْ خَيْرًا أَوْ لِيَسْكُتْ».

77 — (48) .... : Ebû Şurayh el-Huzâ'î, Peygamber (S) in şöyle buyurduğunu haber vermiştir:

«Allah'a ve son güne iyman eden, komşusuna iyilik etsin. Allah'a ve

son güne iyman eden konuğuna ikram etsin. Allah'a ve son güne iyman eden hayır söylesin, yahut sussun [29]».

(٢٠) باب بيان كون النهي عن المنكر من الإيمان . وأن الإيمان يزيد وينقص .

وأن الأمر بالمعروف ، والنهي عن المنكر واجبان

٧٨ – (٤٩) حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة. حدثنا وكيع عن سفيان. ح وحدثنا محمد بن المثنى. حدثنا محمد بن جعفر . حدثنا شعبة كلاهما عن قيس بن مسلم ، عن طارق بن شهاب . وهذا حديث أبي بكر . قال : أول من بدأ بالخطبة ، يوم العيد قبل الصلاة ، مروان . فقام إليه رجل . فقال : الصلاة قبل الخطبة . فقال : قد ترك ما هنالك . فقال أبو سعيد : أما هذا فقد قضى ما عليه . سمعت رسول الله ﷺ يقول « من رأى منكم منكرا فليغيره بيده . فإن لم يستطع فبلسانه . فإن لم يستطع فبقلبه . وذلك أضعف الإيمان »

(20) MÜNKERİ NEHYETMENİN İYMANDAN OLMASINI, İYMANIN ARTIP EKSİLİR OLMASINI, MA'RÛFU EMİR VE MÜNKERDEN NEHYETMENİN İKİ VÂCİB OLMASINI BEYÂN BÂBI

——oOo——

78 — (49) .... : Târıku'bnu Şihâb şöyle dedi:

Bayram günü namazdan önce hutbeye başlayanların ilki Mervan'dır. Hemen ona biri kalktı ve: «Namaz hutbeden öncedir» dedi. Mervan: «Burada namazın öne geçirilmesi terkolunmuştur» dedi. Bunun üzerine Ebû Sa'îd (R) :

«Bu şahsa gelince, işte o, Rasûlullah (S) dan işittiğimi yerine getirmiştir. Rasûlullah şöyle buyurdu:

---

29. Hadis'in her fıkrası son derece kıymetli ahlâk ve medeniyet esaslarını takrir etmektedir. Bilhassa sonundaki «YA HAYIR SÖYLESİN YAHUT SUSSUN!» fıkrası ise her ferd için aslâ akıldan çıkarılmıyacak, her zaman ve her mekânda her sözden önce dile rehber edinilecek bir vecizedir. Bunun gibi her ferd için eskimez bir hayat düstûru olacak bir diğer vecize de şu hadis'te ifadesini bulmuştur:

Sehl İbn Sa'd dedi ki, Rasûlullah (S) şöyle buyurdu:

«Her kim ağzının iki kemiği arasındaki dilini ve iki budu arasında bulunan uzvunu (şerden korumayı) bana te'min ederse, ben de o kimseye cenneti te'min ederim» (Buhârî, Rikâk, Hıfzu'l-lisân..)

Bu iki organı zikretmesi, bunların dünya hayatında kişiye en büyük belâ olmalarındandır. Kim bu iki uzvunun şerrinden korunur ve bunlara iyi hâkim olursa, tehlikelerin en çoğundan sakınmış olur.

«Sizden her kim bir münker görürse onu eliyle değiştirsin. Eğer eliyle değiştirmeye gücü yetmezse diliyle, ona da gücü yetmiyen kalbiyle. Ve işte bu, iymanı en zayıf olandır"».

٧٩ – (...) حدثنا أبو كريب محمد بن العلاء . حدثنا أبو معاوية . حدثنا الأعمش عن إسماعيل ابن رجاء ، عن أبيه ، عن أبي سعيد الخدري . وعن قيس بن مسلم ، عن طارق بن شهاب ، عن أبي سعيد الخدري . في قصة مروان ، وحديث أبي سعيد عن النبي ﷺ ، بمثل حديث شعبة وسفيان .

79 — ( ) .... : Râvî burada Ebû Sa'îd Hudrî'den Mervan kıssası hakkında ve Peygamber (S) den gelen Ebû Sa'îd hadîs'i hakkında (bundan evvel geçen) Şu'be ve Sufyan hadîs'lerinin benzerini tahdîs etmiştir.

٨٠ – (٥٠) حدثني عمرو الناقد ، وأبو بكر بن النضر ، وعبد بن حميد ، واللفظ لعبد . قالوا : حدثنا يعقوب بن إبراهيم بن سعد قال : حدثني أبي عن صالح بن كيسان ، عن الحارث ، عن جعفر ابن عبد الله بن الحكم ، عن عبد الرحمن بن المسور ، عن أبي رافع ، عن عبد الله بن مسعود ؛ أن رسول الله ﷺ قال « ما من نبي بعثه الله في أمة قبلي ، إلا كان له من أمته حواريون وأصحاب . يأخذون بسنته ويقتدون بأمره . ثم إنها تخلف من بعدهم خلوف . يقولون ما لا يفعلون . ويفعلون ما لا يؤمرون . فمن جاهدهم بيده فهو مؤمن . ومن جاهدهم بلسانه فهو مؤمن . ومن جاهدهم بقلبه فهو مؤمن . وليس وراء ذلك من الإيمان حبة خردل » .

قال أبو رافع : فحدثت عبد الله بن عمر فأنكره علي . فقدم ابن مسعود فنزل بقناة . فاستتبعني إليه عبد الله بن عمر يعوده . فانطلقت معه . فلما جلسنا سألت ابن مسعود عن هذا الحديث فحدثنيه كما حدثته ابن عمر .

قال صالح : وقد تحدث بنحو ذلك عن أبي رافع .

---

30. Kur'ân-ı Kerim'de iyman kuvvetinin artacağını ifade eden âyetlerden biri şudur: «Gerçek mü'minler ancak onlardır ki, Allah anıldığı zaman yürekleri ürperir, karşılarında âyetleri okunduğu zaman, bu onların iymanını artırır ve onlar ancak Rablarına dayanıb güvenirler» (el-Enfâl: 2).

(...) وَحَدَّثَنِيهِ أَبُو بَكْرِ بْنُ إِسْحَاقَ بْنِ مُحَمَّدٍ . أَخْبَرَنَا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ . حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ .
قَالَ: أَخْبَرَنِي الْحَارِثُ بْنُ الْفُضَيْلِ الْخَطْمِيُّ . عَنْ جَعْفَرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَكَمِ ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْمِسْوَرِ
ابْنِ مَخْرَمَةَ ، عَنْ أَبِي رَافِعٍ مَوْلَى النَّبِيِّ ﷺ ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ « مَا كَانَ
مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا وَقَدْ كَانَ لَهُ حَوَارِيُّونَ يَهْتَدُونَ بِهَدْيِهِ وَيَسْتَنُّونَ بِسُنَّتِهِ » مِثْلَ حَدِيثِ صَالِحٍ . وَلَمْ يَذْكُرْ
قُدُومَ ابْنِ مَسْعُودٍ وَاجْتِمَاعَ ابْنِ عُمَرَ مَعَهُ .

80 — (50) .... : Abdullahi'bnu Mes'ûd (R) dan:

Rasûlullah (S) şöyle buyurmuştur: «Allah'ın benden evvelki ümmetlere gönderdiği her Nebînin, kendi ümmetinden sünnetini alan ve emirlerine uyan muhakkak birtakım havârîleri ve sahâbîleri vardır. Sonra onların ardından yapmıyacakları şeyleri söyliyen ve emrolunmadıkları işleri yapan birtakım nesiller zuhûr eder. İşte kim bunlara karşı eliyle mücâhede ederse o, bir mü'mindir. Onlara karşı kim diliyle mücâhede ederse o da mü'mindir. Onlara karşı kim kalbiyle mücâhede yaparsa o da mü'mindir. Amma bunun ötesinde iymandan bir hardal danesi de yoktur».

Ebû Râfi' demiştir ki: Ben bunu Abdullahi'bnu Umer'e söyledim de o beni bundan nehyetmişti. Sonra İbnu Mes'ûd geldi ve Medine'deki *Kanât* vadisine indi. Abdullahi'bnu Umer onu ziyarete giderken beni de beraberinde götürmek istedi. Ben de onunla gittim. Oturduğumuz zaman bu hadîs'i İbnu Mes'ûd'a sordum. O da benim İbnu Umer'e söylediğim gibi bu hadîs'i bana tahdîs etti.

Râvî Sâlihu'bnu Kays: Ebû Râfi'den bu şekilde tahdîs olunmuştur, dedi.

.... : Abdullahi'bnu Mes'ûd (R) dan:

Rasûlullah (S) şöyle buyurmuştur:

«Her Peygamberin kendi yolunda yürüyen ve sünnetini sünnet edinen muhakkak birtakım havârîleri var olagelmiştir».

Hâris'in bu hadîs'i de Sâlih'in hadîs'ine benzer. Ancak Ebû Râfi' bunda İbnu Mes'ûd'un gelmesini ve İbnu Umer'in onunla buluşmasını zikretmemiştir.

(٢١) باب تفاضل أهل الايمان فيه ، ورجحان أهل اليمن فيه

٨١ – (٥١) حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة . حدثنا أبو أسامة . ح وحدثنا ابن نمير . حدثنا أبي . ح وحدثنا أبو كريب . حدثنا ابن إدريس. كلهم عن إسماعيل بن أبي خالد . ح وحدثنا يحيى بن حبيب الحارثي، واللفظ له حدثنا معتمر ، عن إسماعيل ، قال : سمعت قيسا يروي عن أبي مسعود قال : أشار النبي ﷺ بيده نحو اليمن، فقال « ألا إن الإيمان ههنا . وإن القسوة وغلظ القلوب في الفدادين عند أصول أذناب الإبل . حيث يطلع قرنا الشيطان . في ربيعة ومضر » .

(21) İYMAN EHLİNİN İYMANDA BİRİBİRLERİNDEN FARKLI OLUŞLARI VE YEMEN'LİLERİN İYMANDAKİ ÜSTÜNLÜĞÜ BÂBI

——oOo——

81 — (51) .... : Ebû Mes'ûd (R) şöyle dedi: Peygamber (S) eliyle Yemen tarafına işaret ederek buyurdu ki:

«Bana bakın, şüphe yok iyman şu taraftadır. Taş gibi sertlik ve yüreklerin katılığı da develerin kuyrukları dibinde onlara haykıranlar da, şeytanın iki boynuzunun doğacağı cihetteki Rabî'a ve Mudar kabilelerindedir».

٨٢ – (٥٢) حدثنا أبو الربيع الزهراني أنبأنا حماد . حدثنا أيوب . حدثنا محمد عن أبي هريرة . قال : قال رسول الله ﷺ « جاء أهل اليمن . هم أرق أفئدة . الإيمان يمان . والفقه يمان . والحكمة يمانية » .

82 — (52) .... : Ebû Hureyre (R) dedi ki: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu:

«Yemen'liler gelmiştir. Onlar ince gönüllüdürler. İyman Yemen'lidir. Dînde ince anlayışlılık Yemen'lidir. Hikmet de Yemen'e mensubdur».

٨٣ – (...) حدثنا محمد بن المثنى. حدثنا ابن أبي عدي . ح وحدثني عمرو الناقد . حدثنا إسحق ابن يوسف الأزرق . كلاهما عن ابن عون ، عن محمد ، عن أبي هريرة ؛ قال : قال رسول الله ﷺ . بمثله .

83 — ( ) .... : Ebû Hureyre (R), Rasûlullah (S) şöyle buyurdu diyerek geçen hadîs'in benzerini takrîr etmiştir.

٨٤ — (...) وحدثني عمرو الناقد وحسن الحلواني، قالا: حدثنا يعقوب (وهو ابن إبراهيم ابن سعد). حدثنا أبي عن صالح، عن الأعرج، قال: قال أبو هريرة: قال رسول الله ﷺ «أتاكم أهل اليمن. هم أضعف قلوبا وأرق أفئدة. الفقه يمان والحكمة يمانية».

84 — ( ) .... : Ebû Hureyre (R) şöyle dedi: Rasûlullah (S) buyurdu ki:

«Size Yemen'liler geldi, onlar yumuşak kalbli ve ince gönüllü kimselerdir. Fıkıh Yemen'li, hikmet de Yemen'e mensûbdur».

٨٥ — (...) حدثنا يحيى بن يحيى قال: قرأت على مالك، عن أبي الزناد، عن الأعرج، عن أبي هريرة؛ أن رسول الله ﷺ قال «رأس الكفر نحو المشرق. والفخر والخيلاء في أهل الخيل والإبل، الفدادين، أهل الوبر. والسكينة في أهل الغنم».

(85 — ( ) .... : Ebû Hureyre (R) den : Rasûlullah (S) şöyle buyurmuştur:

«Küfrün başı şark tarafındadır. Kendini beğenmek, büyüklenmek de, at ve deve sâhibleriyle, kıl ve yün sâhibi bedevî çığırtkanlardadır. Vakar ve tevâzu' ise koyun sahiblerindedir».

٨٦ — (...) وحدثني يحيى بن أيوب وقتيبة وابن حجر، عن إسماعيل بن جعفر، قال ابن أيوب: حدثنا إسماعيل. قال: أخبرني العلاء عن أبيه، عن أبي هريرة؛ أن رسول الله ﷺ قال «الإيمان يمان. والكفر قبل المشرق. والسكينة في أهل الغنم. والفخر والرياء في الفدادين أهل الخيل والوبر».

86 — ( ) .... : Ebû Hureyre (R) den :

Rasûlullah (S) şöyle buyurmuştur: «İyman Yemen'lidir. Küfür doğu taraftadır. Vakar ve tevâzu' koyun sâhiblerinde, kendini beğenmek ve gösteriş yapmak da at ve deve sâhibi olan yüksek ve iri sesli bedevîlerdedir».

٨٧ — (...) وحدثني حرملة بن يحيى. أخبرنا ابن وهب؛ قال: أخبرني يونس عن ابن شهاب؛ قال: أخبرني أبو سلمة بن عبد الرحمن؛ أن أبا هريرة قال: سمعت رسول الله ﷺ يقول «الفخر والخيلاء في الفدادين أهل الوبر. والسكينة في أهل الغنم».

87 — ( ) .... : Ebû Hureyre (R) şöyle dedi:

Ben Rasûlullah (S) i şöyle derken dinledim: «Kendini beğenme ve büyüklenme, yüzlerce deve sâhibi olan çığırtkan bedevîlerde, sekînet ise koyun sâhiblerindedir».

٨٨ – (...) وحدثنا عبد الله بن عبد الرحمن الدارمي. أخبرنا أبو اليمان. أخبرنا شعيب عن الزهري، بهذا الإسناد. مثله. وزاد «الإيمان يمان والحكمة يمانية»

88 — ( ) .... : Şu'ayb, Zühri'den bu isnad ile bundan önceki hadîs'in benzerini haber verdi. Bu hadîs'te «İyman Yemen'lidir, hikmet Yemen'e mensûbdur» sözleri ziyade olmuştur.

٨٩ – (...) حدثنا عبد الله بن عبد الرحمن. أخبرنا أبو اليمان عن شعيب، عن الزهري. حدثني سعيد بن المسيب؛ أن أبا هريرة قال: سمعت النبي ﷺ يقول «جاء أهل اليمن. هم أرق أفئدة وأضعف قلوبا. الإيمان يمان والحكمة يمانية. السكينة في أهل الغنم. والفخر والخيلاء في الفدادين أهل الوبر. قبل مطلع الشمس»

89 — ( ) .... : Ebû Hureyre (R) şöyle dedi: Ben Peygamber (S) den dinledim, şöyle buyuruyordu: «Yemen'liler gelmiştir. Onlar gönülleri yufka, kalbleri yumuşak kimselerdir. İyman Yemen'li hikmet de Yemen'lidir. Sekînet koyun sâhiplerinde, öğünmek ve büyüklenmek, sürülerle deve sâhibi olan iri sesli bedevîlerde, güneşin doğduğu yer tarafındadır».

٩٠ – (..) حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة وأبو كريب، قالا: حدثنا أبو معاوية عن الأعمش، عن أبي صالح. عن أبي هريرة؛ قال: قال رسول الله ﷺ «أتاكم أهل اليمن. هم ألين قلوبا وأرق أفئدة. الإيمان يمان والحكمة يمانية. رأس الكفر قبل المشرق»

(...) وحدثنا قتيبة بن سعيد وزهير بن حرب، قالا: حدثنا جرير عن الأعمش بهذا الإسناد. ولم يذكر «رأس الكفر قبل المشرق».

90 — ( ) .... : Ebû Hureyre (R) dedi ki: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: «Size Yemen'liler geldi. Onlar kalbleri yumuşak, gönülleri çok rikkatli kimselerdir. İyman Yemen'li, hikmet de Yemen'lidir. Küfrün başı doğu tarafındadır».

.... : Kuteybetu'bnu Sa'îd ile Züheyru'bnu Harb ikisi de: Bize Cerîr, A'meş'den tahdîs etti, fakat: «Küfrün başı doğu taraftadır» sözünü zikretmedi, dediler.

٩١ – (..) وحدثنا محمد بن المثنى . حدثنا ابن أبي عدي ح وحدثني بشر بن خالد . حدثنا محمد (يعني ابن جعفر) قالا : حدثنا شعبة عن الأعمش بهذا الإسناد مثل حديث جرير وزاد «والفخر والخيلاء في أصحاب الإبل . والسكينة والوقار في أصحاب الشاء» .

91 — ( ) .... : Şu'be, bu isnadla Cerîr hadîs'inin benzerini A'meş'den tahdîs etti. Bunda: «Öğünmek ve büyüklenmek deve sâhiplerinde, sekînet ve vakar ise davar sâhiblerindedir» sözleri ziyade olmuştur.

٩٢ – (٥٣) وحدثنا إسحق بن إبراهيم . أخبرنا عبد الله بن الحارث المخزومي ، عن ابن جريج ، قال : أخبرني أبو الزبير ؛ أنه سمع جابر بن عبد الله يقول : قال رسول الله ﷺ «غلظ القلوب ، والجفاء ، في المشرق . والإيمان في أهل الحجاز» .

92 — (53) .... : Câbiru'bnu Abdillah (R) şöyle diyordu: Rasûlullah (S): «Katı kalblilikler ve kabalık, doğudadır. İyman ise Hicaz ahalisindedir» buyurdu.

(٢٢) باب بيان أنه لا يدخل الجنة إلا المؤمنون . وأن محبة المؤمنين من الإيمان . وأن إفشاء السلام سبب لحصولها

---

٩٣ – (٥٤) حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة . حدثنا أبو معاوية ووكيع عن الأعمش ، عن أبي صالح ، عن أبي هريرة ؛ قال : قال رسول الله ﷺ «لا تدخلون الجنة حتى تؤمنوا . ولا تؤمنوا حتى تحابوا . أولا أدلكم على شيء إذا فعلتموه تحاببتم ؟ أفشوا السلام بينكم» .

(22) CENNETE ANCAK MÜ'MİNLERİN GİRECEĞİNİ, MÜ'MİNLERİ SEVMENİN İYMANDAN OLDUĞUNU VE SELÂMLAŞMANIN SEVGİ HUSÛLÜNE SEBEB OLDUĞUNU BEYÂN BÂBI

——oOo——

93 — (54) .... : Ebû Hureyre (R) şöyle dedi:

Rasûlullah (S) buyurdu ki: «İyman etmedikçe Cennete giremezsiniz. Biribirinizle karşılıklı sevişmedikçe kâmil iymana eremezsiniz. Sizi bir şeye delâlet edeyim ki onu yaptığınız zaman biribirinizle sevişirsiniz? Aranızda *Selâmı* ifşâ ediniz (biribirinize selâm veriniz)».

٩٤ – (..) وحدثني زهير بن حرب . أنبأنا جرير عن الأعمش بهذا الإسناد . قال : قال رسول الله ﷺ «والذي نفسي بيده! لا تدخلون الجنة حتى تؤمنوا» بمثل حديث أبي معاوية ووكيع .

94 — ( ) Bana Zuheyru'bnu Harb tahdîs etti, bize Cerîr bu isnadla A'meş'den haber verdi. Râvî Ebû Hureyre (R), Rasûlullah (S) : «Nefsim yedinde olan (Allah)a yemin ediyorum ki iyman etmedikçe Cennet'e giremezsiniz» buyurdu diyerek (bundan önceki) Ebû Muâviye ve Vakı'in hadîs'i gibi tahdîs etmiştir.

(٢٣) باب بيان أن الدين النصيحة

٩٥ — (٥٥) حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبَّادٍ الْمَكِّيُّ . حَدَّثَنَا سُفْيَانُ . قَالَ : قُلْتُ لِسُهَيْلٍ : إِنَّ عَمْرًا حَدَّثَنَا عَنِ الْقَعْقَاعِ ، عَنْ أَبِيكَ . قَالَ : وَرَجَوْتُ أَنْ يُسْقِطَ عَنِّي رَجُلًا . قَالَ فَقَالَ : سَمِعْتُهُ مِنَ الَّذِي سَمِعَهُ مِنْهُ أَبِي . كَانَ صَدِيقًا لَهُ بِالشَّامِ . ثُمَّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ سُهَيْلٍ ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَزِيدَ ، عَنْ تَمِيمٍ الدَّارِيِّ ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ « الدِّينُ النَّصِيحَةُ » قُلْنَا : لِمَنْ ؟ قَالَ « لِلَّهِ وَلِكِتَابِهِ وَلِرَسُولِهِ وَلِأَئِمَّةِ الْمُسْلِمِينَ وَعَامَّتِهِمْ » .

(23) DÎNİN ANCAK NASÎHAT OLDUĞUNU BEYÂN BÂBI

—oOo—

95 — (55) .... : Sufyân dedi ki: Suheyl'e, Amr bize Ka'ka'dan, o da senin babandan tahdîs etti, dedim. Onun benden bir kimseyi düşürmesini recâ etmiştim. Bunun üzerine Suheyl: Ben bu hadîs'i babamın, kendisini dinlemiş olduğu kimseden dinledim ki o zat Şam'da babamın arkadaşıydı dedi. Sonra Sufyan Suheyl'den, o da Atâ İbn Yezîd'den, o da Temîmu'd-Dârî'den tahdîs etti. Nebiy (S) : «Din ancak nasihattır» buyurdu. Biz, kim için? dedik. «Allah için, kitabı için, rasûlü için ve müslimanların imamları (önderleri ve başkanları) için» buyurdu [31].

---

31. Nasîhat, hileleri gönülden çıkarıp nasîhat edilenin hayrını, kemâlini hâlis yürekle arzu etmektir. Öğüd ma'nâsına kullanılan nasihat da garaz ve ivazdan sâlim olarak rey beyanı demek olduğuna göre kavli nasîhat oluyor. Arabcada ise nasîhat kavli ve fi'li'den daha genel olduğundan yerine göre hulûs, hayır isteyicilik, hayır öğreticilik ve daha câmi'alı olarak dini ta'lim, tebliğ ve telkin etmeyi ifâde eder.

Daha sonraki hadislerde nasîhatın şahâdet kelimeleri, namaz, zekât gibi dini vecibelerle beraber zikredilmesi yüksek ehemmiyetini gösterir. Nasihat lügatta balı mumundan tasfiye etmek ma'nâsından alınmıştır. Sözü sahteliklerden tasfiye, balı mumundan arıtmaya benzetilmiştir. Nasihat, dini daima ayakta tutmaya medar olacak her faaliyeti içine alan çok câmialı bir sözdür. Bunun için bazıları bunu İslâmın medarı olan dört hadis'den biri saymıştır. «Din nasihattır» vecizesi, dinin en mühim rüknü nasihaddir demektir. Bu da dini dâima tebliğ ve neşretmek esasını veciz bir surette ifade etmektedir.

٩٦ – (..) حدثني محمد بن حاتم . حدثنا ابن مهدي . حدثنا سفيان عن سهيل بن أبي صالح ، عن عطاء بن يزيد الليثي ، عن تميم الداري ، عن النبي ﷺ . بمثله .

(...) وحدثني أمية بن بسطام . حدثنا يزيد (يعني ابن زريع) . حدثنا روح (وهو ابن القاسم) حدثنا سهيل عن عطاء بن يزيد . سمعه وهو يحدث أبا صالح عن تميم الداري ، عن رسول الله ﷺ . بمثله .

96 — ( ) .... : Yine Sufyan Suheylu'bnu Ebî Salih'den, o da Atâ İbn YeYzîd el-Leysî'den, o da Temîmu'd-Dârî'den, o da Peygamber (S) den olmak üzere bu hadîs'in benzerini tebliğ etmiştir.

.... : Yine bu hadîs'in benzerini seneddeki râvîler Temîmu'd-Dârî'-den, o da Peygamberden olmak üzere tahdîs etmişlerdir.

٩٧ – (٥٦) حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة . حدثنا عبد الله بن نمير وأبو أسامة ، عن إسماعيل ابن أبي خالد ، عن قيس ، عن جرير ؛ قال : بايعت رسول الله ﷺ على إقام الصلاة وإيتاء الزكاة والنصح لكل مسلم .

97 — (56) .... : Cerîr: Ben Rasûlullah (S) ile namaz kılmak zekât vermek ve her müslimana nasîhat etmek (hayır ve iyilik öğretmek) üzere andlaşdım, demiştir.

٩٨ – (...) حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة وزهير بن حرب وابن نمير ، قالوا : حدثنا سفيان عن زياد بن علاقة . سمع جرير بن عبد الله يقول : بايعت النبي ﷺ على النصح لكل مسلم .

98 — ( ) .... : Yine Cerîru'bnu Abdillah (R): Ben Peygamber (S) ile her müslimana nasîhat etmek (hayır ve iyilik öğretmek) üzere andlaştım, demiştir.

٩٩ – (...) حدثنا سريج بن يونس ويعقوب الدورقي ، قالا : حدثنا هشيم عن سيار ، عن الشعبي ، عن جرير ؛ قال : بايعت النبي ﷺ على السمع والطاعة . فلقنني « فيما استطعت » والنصح لكل مسلم . قال يعقوب في روايته : قال : حدثنا سيار .

99 — ( ) .... : Cerîr (R) şöyle demiştir:

Ben Peygamber (S) ile dinlemek ve itâat etmek üzere andlaştım. O, bana: «Takat getirebildiğin hususlarda» ve her müslümana hayır ve iyilik istemek üzere diye telkîn buyurdu.

Yakûb kendi rivâyetinde: Bize Seyyâr tahdîs etti, demiştir.

(٢٤) باب بيان نقصان الإيمان بالمعاصي، ونفيه عن المتلبس بالمعصية، على إرادة نفي كماله

١٠٠ – (٥٧) حدثني حرملة بن يحيى بن عبد الله بن عمران التجيبي. أنبأنا ابن وهب. قال: أخبرني يونس عن ابن شهاب. قال: سمعت أبا سلمة بن عبد الرحمن وسعيد بن المسيب يقولان: قال أبو هريرة: إن رسول الله ﷺ قال «لا يزني الزاني حين يزني وهو مؤمن. ولا يسرق السارق حين يسرق وهو مؤمن. ولا يشرب الخمر حين يشربها وهو مؤمن».

قال ابن شهاب: فأخبرني عبد الملك بن أبي بكر بن عبد الرحمن؛ أن أبا بكر كان يحدثهم هؤلاء عن أبي هريرة. ثم يقول: وكان أبو هريرة يلحق معهن «ولا ينتهب نهبة ذات شرف، يرفع الناس إليه فيها أبصارهم، حين ينتهبها، وهو مؤمن».

(24) GÜNAHLARLA İYMANIN EKSİLMESİ VE GÜNAHKÂR OLAN KİMSENİN KÂMİL BİR İYMAN SÂHİBİ OLAMAYACAĞINI BEYÂN BÂBI

——oOo——

100 — (57) .... : Ebû Hureyre (R) şöyle dedi:

Rasûlullah (S) buyurdu ki: «Zinâkâr kişi zinâ ettiği sıra (kâmil bir) mü'min olduğu halde zinâ edemez. İçki içen de içki içtiği zamanda (kâmil bir) mü'min olarak içemez. Hırsız da çaldığı sıra (kâmil bir) mü'min olduğu halde çalamaz».

İbnu Şihâb şöyle dedi: Bana da Abdulmeliki'bnu Ebî Bekr İbn Abdirrahman haber verdi ki Ebû Bekr onlara Ebû Hureyre'den bu sözleri tahdîs edermiş. Sonra der idi ki: Ebû Hureyre o sözlere şunları da ilhâk ederdi: «Halkın gözü önünde yağmacılık eden yüksek mevki sahibi (zâlim kişi) yağmacılık ettiği zaman mü'min olarak çapulculuk edemez».

١٠١ – (...) وحدثني عبد الملك بن شعيب بن الليث بن سعد. قال: حدثني أبي عن جدي، قال: حدثني عقيل بن خالد. قال: قال ابن شهاب: أخبرني أبو بكر بن عبد الرحمن بن الحارث بن هشام، عن أبي هريرة؛ أنه قال: إن رسول الله ﷺ قال «لا يزني الزاني» واقتص الحديث بمثله. يذكر مع ذكر النهبة. ولم يذكر ذات شرف.

قال ابن شهاب: حدثني سعيد بن المسيب وأبو سلمة بن عبد الرحمن، عن أبي هريرة، عن رسول الله ﷺ. بمثل حديث أبي بكر هذا. إلا النهبة.

101 — ( ) .... : Ebû Hureyre (R), Rasûlullah (S):
«Zinâkâr kişi zina etmez..» buyurdu, dedi ve hadîs'i yukardaki gibi rivâyet etti. Burada râvî hadîs'i çapulculuk ile beraber söyler de «şeref sâhibi» sözünü zikretmez.

İbnu'ş-Şihâb şöyle demiştir: Bana Sa'îdu'bnu Museyyeb ve Ebû Seleme ibn Abdirrahman, Ebû Hureyre'den, o da Rasûlullah (S) den olmak üzere bundan önce geçen Ebû Bekr hadîs'inin benzerini tahdîs etti. Ancak «çapulculuk» sözü yoktur.

١٠٢ – (..) وحدثني محمد بن مهران الرازي . قال: أخبرني عيسى بن يونس . حدثنا الأوزاعي، عن الزهري ، عن ابن المسيب وأبي سلمة وأبي بكر بن عبد الرحمن بن الحارث بن هشام ، عن أبي هريرة ، عن النبي ﷺ . بمثل حديث عقيل ، عن الزهري ، عن أبي بكر بن عبد الرحمن ، عن أبي هريرة . وذكر النهبة . ولم يقل : ذات شرف .

102 — ( ) .... : Bu seneddeki râvî, burada, bundan önceki hadîs'in benzerini takrîr etmiştir. Amma bunda çapulculuğu zikretmiş, fakat «şeref sâhibi» sözünü söylememiştir.

١٠٣ – (...) وحدثني حسن بن علي الحلواني . حدثنا يعقوب بن إبراهيم . حدثنا عبد العزيز ابن المطلب عن صفوان بن سليم ، عن عطاء بن يسار ، مولى ميمونة ، وحميد بن عبد الرحمن ، عن أبي هريرة ، عن النبي ﷺ . ح وحدثنا محمد بن رافع . حدثنا عبد الرزاق . أخبرنا معمر عن همام ابن منبه ، عن أبي هريرة ، عن النبي ﷺ

(...) حدثنا قتيبة بن سعيد . حدثنا عبد العزيز (يعني الدراوردي) عن العلاء بن عبد الرحمن ، عن أبيه ، عن أبي هريرة ، عن النبي ﷺ . كل هؤلاء بمثل حديث الزهري . غير أن العلاء وصفوان ابن سليم ليس في حديثهما « يرفع الناس إليه فيها أبصارهم » وفي حديث همام « يرفع إليه المؤمنون أعينهم فيها وهو حين ينتهبها مؤمن » وزاد « ولا يغل أحدكم حين يغل وهو مؤمن . فإياكم إياكم » .

103 — ( ) .... : Burada, önceki hadis bir kerre Meymûne'nin azadlısı olan Atâ İbn Yesâr'dan ve Humeydu'bnu Abdirrahman'dan, onlar da Ebû Hureyre'den, o da Peygamber (S) den olmak üzere; bir kerre de Ma'mer, Hammâmu'bnu Münebbih'den, o da Ebû Hureyre'den, o da Peygamberden olmak üzere iki ayrı isnadla tahdîs ve ihbar olunmuştur.

.... : Buradaki ravîlerin hepsi, bundan önceki Zührî hadîs'inin benzerini takrîr etmişlerdir. Şukadar var ki Alâ ve Safvânu'bnu Suleym'-in hadîs'lerinde: «İnsanlar gözlerini o işde ona dikerlerken (yani insanların gözleri önünde)» tâbiri yoktur. Hemmâm'ın hadîs'inde ise «mü'minler gözlerini ona dikerken (yani mü'minlerin gözleri önünde) yağmacılık ettiği zaman o, bir mü'min hâlinde bulunamaz» sözü yoktur. «Sizden herhangi biriniz hıyanetlik (hırsızlık) yaptığı sırada mü'min olarak hiyanetlik yapamaz. Binaenaleyh sizi sakındırıyorum, sizi sakındırıyorum» ziyadesi vardır.

١٠٤ – (...) حدثنى محمد بن المثنى . حدثنا ابن أبى عدى، عن شعبة، عن سليمان، عن ذكوان،
عن أبى هريرة ؛ أن النبى ﷺ قال « لا يزنى الزانى حين يزنى وهو مؤمن . ولا يسرق حين يسرق
وهو مؤمن . ولا يشرب الخمر حين يشربها وهو مؤمن . والتوبة معروضة بعد » .

104 — ( ) .... : Ebû Hureyre (R) dan: Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: «Zina eden kişi, zina ettiği sırada (kâmil bir) mü'min olduğu halde zina edemez. Çalarken de tam mü'min olarak hırsızlık yapamaz. İçkiyi içerken de kâmil bir mü'min olarak içki içemez. Fakat bundan sonra tevbe arzolunmuştur (yani kabûl olunmuştur) "».

١٠٥ – (...) حدثنى محمد بن رافع . حدثنا عبد الرزاق . أخبرنا سفيان عن الأعمش ، عن ذكوان،
عن أبى هريرة ، رفعه ، قال « لا يزنى الزانى » ثم ذكر بمثل حديث شعبة .

105 — ( ) .... : Ebû Hureyre (R), ref' ederek Rasûlullah (S): «Zinâkâr zina etmez...» buyurdu, demiş. Sonra bundan evvelki Şu'be hadîs'ini aynıyle zikretmiştir.

---

32. Âlimler gargaraya (komaya) girmediği müddetce tevbenin kabulüne ittifak etmişlerdir. Tevbe için üç rükün vardır: Ma'sıyyetten kendini çekip ayırmak, onu işlemekten pişmanlık duymak ve ona tekrar dönmemeye azmeylemek (Nevevi).

İçki içmek hakkında gelen haberler içinde en şiddetlisi bu Ebû Hureyre hadîs'idir. Çünkü hadîs'de söylenen dört nevi kötülüğü işleyenlerden yaptıkları cürmü ika' ettikleri sırada iyman şuûrunun kendilerinden silinip gittiği bildiriliyor. Bu da zâhir şekline göre çok ağırdır. Tebliğin bu zâhir şekline bakarak Hâriciler bu büyük cürümleri —haram olduklarını bilerek— işleyenleri tekfir etmişlerdir. Sünnet ehli âlimleri ise bu husustaki iymanı kemâle hamlederek, büyük günahları bu arada içki içmeyi irtikâp edenlerin iymanı tam ve kâmil olmaz suretinde tefsir etmişlerdir.

Şârih Hattâbî de: «içki içmeyi ve diğer haramları halâl addederek irtikâp edenler» diye tefsir etmiştir. Bazı âlimler de bu, büyük bir tehdiddir demişlerdir (İbnu Battâl).

(٢٥) باب بيان خصال المنافق

١٠٦ — (٥٨) حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة. حدثنا عبد الله بن نمير. ح وحدثنا ابن نمير حدثنا
أبي. حدثنا الأعمش. ح وحدثني زهير بن حرب. حدثنا وكيع. حدثنا سفيان، عن الأعمش،
عن عبد الله بن مرة، عن مسروق، عن عبد الله بن عمرو قال: قال رسول الله ﷺ «أربع من كن
فيه كان منافقا خالصا. ومن كانت فيه خلة منهن كانت فيه خلة من نفاق. حتى يدعها: إذا
حدث كذب. وإذا عاهد غدر. وإذا وعد أخلف. وإذا خاصم فجر» غير أن في حديث سفيان
«وإن كانت فيه خصلة منهن كانت فيه خصلة من النفاق».

(25) MÜNÂFIK'IN HASLETLERİNİ BEYAN BÂBI

——oOo——

106 — (58) .... : Abdullahi'bnu Amr (R) şöyle dedi: Rasûlullah (S) buyurdu ki: «Dört şey her kimde bulunursa hâlis münâfık olur. Her kimde bunların birparçası bulunursa onu bırakıncaya kadar kendisinde münâfıklıktan bir huy kalmış olur: Bir söz söylediği zaman yalan söyler, ahdettiği zaman ahdini tutmaz, va'dettiği zaman va'dinden döner, husûmet ettiği zaman da hakdan ayrılır». Şukadar ki Sufyan hadîs'inde:

«Eğer kendisinde bunlardan bir haslet varsa, onda nifaktan bir haslet vardır» şeklindedir.

١٠٧ — (٥٩) حدثنا يحيى بن أيوب وقتيبة بن سعيد، واللفظ ليحيى. قالا: حدثنا إسماعيل
ابن جعفر. قال: أخبرني أبو سهيل نافع بن مالك بن أبي عامر، عن أبيه، عن أبي هريرة؛ أن
رسول الله ﷺ قال «آية المنافق ثلاث: إذا حدث كذب. وإذا وعد أخلف. وإذا اؤتمن خان».

107 — (59) .... : Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir:

Rasûlullah (S) buyurdu ki: «Münafıkın alâmetleri üçtür: Söz söylediği zaman yalan söyler, va'dettiği vakit sözünde durmaz, kendisine bir şey emânet edildiği zaman hiyânet eder».

١٠٨ — (...) حدثنا أبو بكر بن إسحاق. أخبرنا ابن أبي مريم. أخبرنا محمد بن جعفر. قال:
أخبرني العلاء بن عبد الرحمن بن يعقوب، مولى الحرقة، عن أبيه، عن أبي هريرة؛ قال: قال
رسول الله ﷺ «من علامات المنافق ثلاثة: إذا حدث كذب. وإذا وعد أخلف. وإذا اؤتمن خان».

108 — ( ) .... : Ebû Hureyre (R) şöyle dedi:
Rasûlullah (S) buyurdu ki: «Üç şey münâfıkın alâmetlerindendir: Söz söylediği zaman yalan söyler, va'dettiği vakit sözünden döner, kendisine birşey emânet edildiği zaman hiyânet eder».

١٠٩ – (...) حدثنا عُقْبَةُ بْنُ مُكْرَمٍ الْعَمِّيُّ . حَدَّثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ قَيْسٍ أَبُو زُكَيْرٍ . قَالَ : سَمِعْتُ الْعَلَاءَ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَٰنِ يُحَدِّثُ بِهَٰذَا الْإِسْنَادِ . وَقَالَ « آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ . وَإِنْ صَامَ وَصَلَّى وَزَعَمَ أَنَّهُ مُسْلِمٌ » .

109 — ( ) .... : Alâu'bnu Abdirrahman, bu isnadla Rasûlullah (S)in: «Münafıkın alâmeti üçtür: Oruc tutsa, namaz kılsa ve müsliman olduğunu söylese de» buyurduğunu tahdis etmiştir.

١١٠ – (...) وحدثني أَبُو نَصْرٍ التَّمَّارُ وَعَبْدُ الْأَعْلَىٰ بْنُ حَمَّادٍ ، قَالَا : حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ أَبِي هِنْدٍ ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ؛ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِمِثْلِ حَدِيثِ يَحْيَىٰ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْعَلَاءِ . ذَكَرَ فِيهِ « وَإِنْ صَامَ وَصَلَّى وَزَعَمَ أَنَّهُ مُسْلِمٌ » .

110 — ( ) .... : Ebû Hureyre (R), Yahya'bnu Muhammed'in Alâ'dan rivâyet ettiği bundan önceki hadîs'in benzerini Rasûlullah (S) şöylé buyurdu, diyerek haber vermiştir. Bu rivâyette de Rasûlullah'ın: «Oruc tutsa da, namaz kılsa da ve müsliman olduğunu söylese de» sözlerini zikr etmiştir.

(٢٦) باب بيان حال إيمان من قال لأخيه المسلم : يا كافر

١١١ – (٦٠) حدثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ . حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ وَعَبْدُ اللهِ بْنُ نُمَيْرٍ ، قَالَا : حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عُمَرَ ، عَنْ نَافِعٍ ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ « إِذَا كَفَّرَ الرَّجُلُ أَخَاهُ فَقَدْ بَاءَ بِهَا أَحَدُهُمَا » .

(...) وحدثنا يَحْيَىٰ بْنُ يَحْيَىٰ التَّمِيمِيُّ ، وَيَحْيَىٰ بْنُ أَيُّوبَ ، وَقُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ ، وَعَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ ، جَمِيعًا عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ جَعْفَرٍ قَالَ يَحْيَىٰ بْنُ يَحْيَىٰ : أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ دِينَارٍ ؛ أَنَّهُ سَمِعَ ابْنَ عُمَرَ يَقُولُ : قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ « أَيُّمَا امْرِئٍ قَالَ لِأَخِيهِ : يَا كَافِرُ . فَقَدْ بَاءَ بِهَا أَحَدُهُمَا . إِنْ كَانَ كَمَا قَالَ . وَإِلَّا رَجَعَتْ عَلَيْهِ » .

(26) MÜSLİMAN KARDEŞİNE «EY KÂFİR» DİYEN KİMSENİN İYMAN HÂLİNİ BEYÂN BÂBI

———oOo———

111 — (60) .... : İbnu Umer (R) den : Peygamber (S) şöyle buyurdu: «Kişi (din) kardeşini kâfirliğe nisbet ettiği zaman muhakkak ikisinden biri o küfür kelimesiyle dönmüştür"».

.... : İbnu Umer (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) buyurdu ki: «Herhangi bir kimse kardeşine: «*Ey kâfir*» derse muhakkak ikisinden biri o küfür kelimesiyle döner, şâyet dediği gibi ise. Yok, değilse o kelime kendisine döner».

(٢٧) باب بيان حال إيمان من رغب عن أبيه وهو يعلم

———

١١٢ — (٦١) وحدثني زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ. حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ بْنُ عَبْدِ الْوَارِثِ. حَدَّثَنَا أَبِي. حَدَّثَنَا حُسَيْنٌ الْمُعَلِّمُ، عَنِ ابْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ يَعْمَرَ؛ أَنَّ أَبَا الْأَسْوَدِ حَدَّثَهُ عَنْ أَبِي ذَرٍّ؛ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ «لَيْسَ مِنْ رَجُلٍ ادَّعَى لِغَيْرِ أَبِيهِ - وَهُوَ يَعْلَمُهُ، إِلَّا كَفَرَ. وَمَنِ ادَّعَى مَا لَيْسَ لَهُ فَلَيْسَ مِنَّا. وَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ. وَمَنْ دَعَا رَجُلًا بِالْكُفْرِ، أَوْ قَالَ: عَدُوَّ اللهِ، وَلَيْسَ كَذَلِكَ. إِلَّا حَارَ عَلَيْهِ».

(27) BİLE BİLE BABASINI İNKÂR EDEN KİMSENİN İYMAN HÂLİNİ BEYAN BÂBI

———oOo———

112 — (61) .... : Ebû Zerr (R), Rasûlullah (S) ı şöyle derken dinlemiştir: «Herhangi bir kimse bile bile babasından başkasına âid olduğunu iddia ederse muhakkak nankörlük etmiş olur. Her kim kendisinin olmıyan bir şeyi iddia ederse o, bizden değildir ve o şahıs ateşten oturacağı yere hazırlanmalıdır. Her kim bir kimseyi kâfirlikle çağırır, yahut öyle olmadığı halde *Allah'ın düşmanı* derse, o deyiş kendi aleyhine döner».

---

33. Râcih olan, bu onu küfre götürür demektir. Diğer bir tevcihe göre bu, onu nankörlüğe götürmüştür, demektir (Nevevî).

١١٣ – (٦٢) حدثني هارون بن سعيد الأيلي. حدثنا ابن وهب، قال: أخبرني عمرو، عن جعفر بن ربيعة، عن عراك بن مالك؛ أنه سمع أبا هريرة يقول: إن رسول الله ﷺ قال «لا ترغبوا عن آبائكم. فمن رغب عن أبيه فهو كفر».

113 — (62) .... : Ebû Hureyre (R) şöyle dedi:
Rasûlullah (S) buyurdu ki: «Babalarınızı terk etmeyiniz. Her kim babasını red ve terkederse, o bir kâfirlik yapmış olur».

١١٤ – (٦٣) حدثني عمرو الناقد. حدثنا هشيم بن بشير. أخبرنا خالد عن أبي عثمان. قال: لما ادعي زياد، لقيت أبا بكرة فقلت له: ما هذا الذي صنعتم؟ إني سمعت سعد بن أبي وقاص يقول: سمع أذناي من رسول الله ﷺ وهو يقول «من ادعى أبا في الإسلام غير أبيه، يعلم أنه غير أبيه، فالجنة عليه حرام» فقال أبو بكرة: وأنا سمعته من رسول الله ﷺ.

114 — (63) .... : Ebû Usman dedi ki: Ziyâd'a neseb iddiâ olunduğu zaman Ebû Bekre'ye mulâkî oldum ve ona şöyle dedim: Bu sizin yaptığınız şey nedir? Ben Sa'du'bnu Ebî Vakkas'dan işiddim. O şöyle diyordu: Kulaklarım Rasûlullah (S) den duymuştur, o şöyle buyuruyordu:

«Her kim İslâm içinde babasından başkasına, babası olmadığını bilib dururken babalık nesebi iddiâ ederse, o kişiye cennet haramdır».

Bunun üzerine Ebû Bekre (R): Evet ben de bunu Rasûlullah'dan duydum, dedi.

١١٥ – (...) حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة. حدثنا يحيى بن زكرياء بن أبي زائدة وأبو معاوية، عن عاصم، عن أبي عثمان، عن سعد وأبي بكرة، كلاهما يقول: سمعته أذناي. ووعاه قلبي محمدا ﷺ يقول «من ادعى إلى غير أبيه، وهو يعلم أنه غير أبيه، فالجنة عليه حرام».

115 — ( ) .... : Sa'd ve Ebû Bekre (R) her ikisi de şöyle dediler: Evet bu hadîs'i Muhammed (S) den iki kulağım duymuş ve kalbim ezberlemiştir. Muhammed (S) şöyle buyurur:

«Her kim babasından başkasına, babası olmadığını bilib durruken neseb iddiâ ederse, o kişiye cennet haramdır».

(٢٨) باب بيان قول النبي صلى الله عليه وسلم سباب المسلم فسوق وقتاله كفر

١١٦ – (٦٤) حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ بَكَّارِ بْنِ الرَّيَّانِ، وَعَوْنُ بْنُ سَلَّامٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ طَلْحَةَ. ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى. حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ. حَدَّثَنَا سُفْيَانُ. ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى. حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ. حَدَّثَنَا شُعْبَةُ كُلُّهُمْ عَنْ زُبَيْدٍ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ «سِبَابُ الْمُسْلِمِ فُسُوقٌ. وَقِتَالُهُ كُفْرٌ» قَالَ زُبَيْدٌ: فَقُلْتُ لِأَبِي وَائِلٍ: أَنْتَ سَمِعْتَهُ مِنْ عَبْدِ اللهِ يَرْوِيهِ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ؟ قَالَ: نَعَمْ.

وَلَيْسَ فِي حَدِيثِ شُعْبَةَ قَوْلُ زُبَيْدٍ لِأَبِي وَائِلٍ.

(28) PEYGAMBERİN: «MÜSLİMANA SÖVMEK FÂSIKLIK, ONUNLA ÖLDÜRÜŞMEK İSE KÜFÜRDÜR» SÖZÜNÜ BEYAN BÂBI

———oOo———

116 — (64) .... : Abdullahi'bnu Mes'ûd (R) şöyle dedi: Rasûlullah (S) buyurdu ki: «Müslimana sövmek fâsıklık ve onunla öldürüşmek ise küfürdür».

Zübeyd dedi ki: Ben Ebû Vâil'e: Sen bu hadîs'i Abdullah, Rasûlullah'dan rivâyet etmekteyken mi işittin? dedim. Evet, cevabını verdi. Şu'benin hadîs'inde ise Zübeyd'in Ebû Vâil'e olan sözü yoktur.

١١٧ – (...) حدثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَابْنُ الْمُثَنَّى، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ مَنْصُورٍ. ح وَحَدَّثَنَا ابْنُ نُمَيْرٍ. حَدَّثَنَا عَفَّانُ. حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنِ الْأَعْمَشِ، كِلَاهُمَا عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، بِمِثْلِهِ.

117 — ( ) .... : Buradaki râvîlerin her ikisi de Ebû Vâil'den, o da Abdullah'dan, o da Peygamber (S) den olmak üzere geçen hadîs'in benzerini tahdîs etmişlerdir.

(٢٩) باب بيان معنى قول النبي صلى الله عليه وسلم «لا ترجعوا بعدي كفارا يضرب بعضكم رقاب بعض»

١١٨ – (٦٥) حدثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَمُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، وَابْنُ بَشَّارٍ، جَمِيعًا، عَنْ مُحَمَّدِ ابْنِ جَعْفَرٍ، عَنْ شُعْبَةَ. ح وَحَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُعَاذٍ. وَاللَّفْظُ لَهُ. حَدَّثَنَا أَبِي. حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَلِيِّ ابْنِ مُدْرِكٍ، سَمِعَ أَبَا زُرْعَةَ يُحَدِّثُ عَنْ جَدِّهِ جَرِيرٍ؛ قَالَ: قَالَ لِي النَّبِيُّ ﷺ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ

« اسْتَنْصِتِ - النَّاسَ » ثُمَّ قَالَ « لَا تَرْجِعُوا بَعْدِي كُفَّارًا ، يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ » .

(29) PEYGAMBER'İN: «BENDEN SONRA BİRİBİRİNİN BOYUNLARINI VURAN KÂFİRLERE DÖNMEYİN» SÖZÜNÜN MA'NÂSINI BEYAN BÂBI

——oOo——

118 — (65) .... : Cerîr (R) şöyle dedi: Peygamber (S) Veda' Haccında bana: «Halkı sustur da beni dinlesinler» diye emretti. Sonra şöyle buyurdu: «Benden sonra biribirinin boyunlarını vuran kâfirlere benzemeyiniz».

١١٩ – (٦٦) وحدثنا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُعَاذٍ . حَدَّثَنَا أَبِي . حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ وَاقِدِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ ، بِمِثْلِهِ .

119 — (66) .... : Burada Şu'be, Vâkıd İbn Muhammed'den o da babasından o da İbn Umer (R)den o da Peygamber (S)den olmak üzere yukarıki (118 rakamlı) hadîs'in benzerini tahdîs etmiştir.

١٢٠ – (...) وحدثني أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَأَبُو بَكْرِ بْنُ خَلَّادٍ الْبَاهِلِيُّ ، قَالَا : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ ابْنُ جَعْفَرٍ . حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ وَاقِدِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ زَيْدٍ ؛ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَاهُ يُحَدِّثُ ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ « وَيْحَكُمْ (أَوْ قَالَ . وَيْلَكُمْ) لَا تَرْجِعُوا بَعْدِي كُفَّارًا يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ » .

(...) حدثني حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى . أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ وَهْبٍ . قَالَ : حَدَّثَنِي عُمَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ ؛ أَنَّ أَبَاهُ حَدَّثَهُ عَنِ ابْنِ عُمَرَ ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ ، بِمِثْلِ حَدِيثِ شُعْبَةَ عَنْ وَاقِدٍ .

120 — ( ) .... : Abdullahi'bnu Umer (R) den:

Peygamber (S) Veda' Haccında şöyle buyurmuştur: «Vay sizlere! (yahut da: Veyl sizlere!) Yazık sizlere! Sakın benden sonra biribirinizin boyunlarını vuran kâfirler haline dönmeyiniz».

.... : İbnu Umer, Peygamberden bundan önce Şu'be'nin Vâkıd'den tahdîs ettiği hadîs'in benzerini tebliğ etmiştir.

(٣٠) باب إطلاق اسم الكفر على الطعن في النسب والنياحة

———

١٢١ – (٦٧) وحدثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ . حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ . ح وَحَدَّثَنَا ابْنُ نُمَيْرٍ (وَاللَّفْظُ لَهُ) حَدَّثَنَا أَبِي وَمُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ . كُلُّهُمْ عَنِ الْأَعْمَشِ ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ؛ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ « اثْنَتَانِ فِي النَّاسِ هُمَا بِهِمْ كُفْرٌ . الطَّعْنُ فِي النَّسَبِ وَالنِّيَاحَةُ عَلَى الْمَيِّتِ » .

(30) NESEB KÖTÜLEMESİNE VE ÖLÜ AĞLAMASINA KÜFÜR İSNÂDI BÂBI

——oOo——

121 — (67) .... : Ebû Hureyre (R) şöyle dedi:

Rasûlullah (S) buyurdu ki: «İnsanlarda iki şey vardır. Bu iki şeyin insanlarla beraber bulunması küfürdür (nankörlüktür): Neseb hakkında kötüleme yapmak ve ölü üzerine feryadla ağlamak».

(٣١) باب تسمية العبد الآبق كافرا

١٢٢ – (٦٨) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ السَّعْدِيُّ . حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ (يَعْنِي ابْنَ عُلَيَّةَ) عَنْ مَنْصُورِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ ، عَنِ الشَّعْبِيِّ ، عَنْ جَرِيرٍ ؛ أَنَّهُ سَمِعَهُ يَقُولُ « أَيُّمَا عَبْدٍ أَبَقَ مِنْ مَوَالِيهِ فَقَدْ كَفَرَ حَتَّى يَرْجِعَ إِلَيْهِمْ » .

قَالَ مَنْصُورٌ : قَدْ وَاللهِ رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ . وَلٰكِنِّي أَكْرَهُ أَنْ يُرْوَى عَنِّي هٰهُنَا بِالْبَصْرَةِ .

(31) KAÇAK KÖLEYE KÂFİR DENİLMESİ BÂBI

——oOo——

122 — (68) .... : Şa'bî, Cerîr (R) ı şöyle derken dinlemiştir: «Sâhiblerinden kaçan herhangi bir köle, onlara dönünceye kadar küfrân işlemiş olur».

Mansûr şöyle dedi: Allah'a yemin ederim ki bu hadîs muhakkak Peygamber (S) den rivâyet olunmuştur. Fakat burada Basra'da bu hadîs'in benden rivâyet edilmesini istemiyorum.

١٢٣ – (٦٩) حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ . حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ ، عَنْ دَاوُدَ ، عَنِ الشَّعْبِيِّ ، عَنْ جَرِيرٍ ؛ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ « أَيُّمَا عَبْدٍ أَبَقَ فَقَدْ بَرِئَتْ مِنْهُ الذِّمَّةُ » .

123 — (69) .... : Cerîr (R) şöyle dedi:

Rasûlullah (S) buyurdu ki: «Herhangi bir köle kaçarsa kendisinden ma'sûniyet ahdi kalkmış olur».

١٢٤ – (٧٠) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى . أَخْبَرَنَا جَرِيرٌ عَنْ مُغِيرَةَ ، عَنِ الشَّعْبِيِّ ؛ قَالَ : كَانَ جَرِيرُ بْنُ عَبْدِ اللهِ يُحَدِّثُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ « إِذَا أَبَقَ الْعَبْدُ لَمْ تُقْبَلْ لَهُ صَلَاةٌ » .

124 — (70) .... : Şa'bî şöyle dedi:

Cerîru'bnu Abdillah (R) Peygamber (S) den hadis teblîğ ederdi. Rasûlullah şöyle buyurmuştur: «Köle kaçtığı zaman (yani haksız olarak ahdi bozduğu vakit) onun namazı kabul olunmaz».

(٣٢) باب بيان كفر من قال مطرنا بالنوء

١٢٥ – (٧١) حدثنا يحيى بن يحيى. قال: قرأت على مالك، عن صالح بن كيسان، عن عبيد الله ابن عبد الله بن عتبة، عن زيد بن خالد الجهني؛ قال: صلى بنا رسول الله ﷺ صلاة الصبح بالحديبية، في إثر السماء، كانت من الليل. فلما انصرف أقبل على الناس فقال «هل تدرون ماذا قال ربكم؟» قالوا: الله ورسوله أعلم. قال « قال: أصبح من عبادي مؤمن بي وكافر. فأما من قال: مطرنا بفضل الله ورحمته، فذلك مؤمن بي كافر بالكوكب. وأما من قال: مطرنا بنوء كذا وكذا، فذلك كافر بي مؤمن بالكوكب ».

(32) «YILDIZIN DOĞUP BATMASIYLE YAĞMURA KAVUŞTUK» DİYENİN KÜFRÜNÜ BEYAN BÂBI

——oOo——

125 — (71) .... : Zeydu'bnu Hâlid (R) şöyle dedi: Rasûlullah (S) Hudeybiye'de geceleyin yağmış olan yağmurdan sonra bizlere sabah namazı kıldırdı. Namazdan çıkınca yüzünü cemaate döndürdü ve: «Bilir misiniz, Rabbiniz ne buyurdu?» diye sordu. Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dediler. Dedi ki: Allah: «Kullarımdan kimi bana mü'min, kimi kâfir (olarak) sabahı etti. Her kim Allah'ın fadl ve rahmetiyle üzerimize yağmur yağdı dediyse işte o, bana iyman etmiş, yıldıza iyman etmemiştir. Her kim de üzerimize yağmur yağdı dediyse işte o, bana iyman etmemiş, yıldıza etmiştir» buyurdu [34].

١٢٦ – (٧٢) حدثني حرملة بن يحيى وعمرو بن سواد العامري ومحمد بن سلمة المرادي. قال المرادي: حدثنا عبد الله بن وهب عن يونس. وقال الآخران: أخبرنا ابن وهب. قال: أخبرني يونس عن ابن شهاب. قال: حدثني عبيد الله بن عبد الله بن عتبة؛ أن أبا هريرة قال: قال رسول الله ﷺ « ألم تروا إلى ما قال ربكم؟ قال: ما أنعمت على عبادي من نعمة إلا أصبح فريق منهم بها كافرين. يقولون: الكواكب وبالكواكب ».

34. Nev'in çoğulu envâ'dır. Envâ' kamerin menzilleri ma'nâsınadır. Kamerin menzilleri yirmi sekizdir. Kamer her menzilde bir gece bulunur. Bu menzillerin her-

(...) وحدثني محمد بن سلمة المرادي. حدثنا عبد الله بن وهب عن عمرو بن الحارث ح وحدثني
عمرو بن سواد. أخبرنا عبد الله بن وهب. أخبرنا عمرو بن الحارث؛ أن أبا يونس مولى أبي هريرة
حدثه، عن أبي هريرة، عن رسول الله ﷺ قال «ما أنزل الله من السماء من بركة إلا أصبح فريق
من الناس بها كافرين. ينزل الله الغيث. فيقولون: الكوكب كذا وكذا»، وفي حديث المرادي
«بكوكب كذا وكذا».

126 — (72) .... : Ebû Hureyre (R) şöyle dedi:

Rasûlullah (S) şöylebuyurdu: «Rabbinizin ne buyurduğunu görmediniz mi? Buyurdu ki: Kullarıma her ne zaman bir ni'met ihsan ettimse birtakımı, onu yıldız yaptı, yıldız sayesinde oldu diyerek o nimete küfrân edivermişlerdir».

.... : Ebû Hureyre (R) den:

Rasûlullah (S) şöyle buyurmuştur: «Allah semadân her ne zaman bir bereket indirdiyse insanlardan bir kısmı muhakkak o nimete nankörlük etmişlerdir. Allah yağmur indirir de insanlar: Yıldız şudur, şudur, derler».

Murâdî'nin hadîs'inde : «Şu yıldız ve şu yıldız sâyesinde derler» vardır.

---

biri o semâ sâhâsında bulunan yıldızlardan birinin ismiyle isimlendirilmiştir: Seretan, butayn, süreyya, deberan, hek'a, hen'a, zirâ'u'l-esed, nesre, tarf, cephe, zebra, sarfe, avva', simaku a'zel, gafar, zubana, iklil, kalbu'l-akreb, sevle, na'aim, belde, sa'du zabih, sa'du bula', sa'du's-suûd, sa'du'l-ahbiye, fer'u evvel, fer'u sâni ve batnu'l-hût. Bu isimlerle tesmiye edilen yıldızların daima ondördü geceleyin ufkun üstünde diğer ondördü ufkun altındadır. Hangisi batı cihetinden batarsa **Rakib** adını alan yıldız doğu cihetten doğar. İlk ondört menzil Şam menzilleri yani kuzey menzilleri, sonrakiler Yemen menzilleri, yani güney menzilleridir.

Arablar bu yıldızlardan herhangisinin fecir vaktinde batmasıyle beraber Rakibi olan yıldızın o saatte doğmasına nev' derler. Onun için lügatçıların kimi yıldızın batmasına, kimi de doğmasına, kimi de her ikisine birden nev' denildiğini söylerler. Bu nev'ler biribirini müteâkib on üçer gün fâsıla ile sükût ve rakibleri tulû' ettiğinde o müddet zarfında yağmur, rüzgâr, soğuk, sıcak, bereket... her ne olursa batan yıldıza izâfe edilir; fulan şey fulan yıldızın nev'inde vâki oldu derlerdi.

Yalnız cebhenin batması ondört günde olur ki bu hisaba göre yirmi sekiz nev'in batması 365 gün eder ve güneş senesi bununla son bulur. Enva' hisâbına göre hangi yıldızdan başlamış ise yine o yıldızdan başlamış olur. Diğer tâbir ile sene yirmi sekiz kısma bölünüp takriben beher 13 günü zarfında vukûa gelen cevvî hâdisler o günlerde hakim addedilen yıldıza isnad edilirdi (Tecrid Ter., II, 741-743).

١٢٧ – (٧٣) وحدثني عَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْعَظِيمِ الْعَنْبَرِيُّ. حَدَّثَنَا النَّضْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ. حَدَّثَنَا عِكْرِمَةُ (وَهُوَ ابْنُ عَمَّارٍ) حَدَّثَنَا أَبُو زُمَيْلٍ. قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ عَبَّاسٍ قَالَ: مُطِرَ النَّاسُ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ ﷺ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ «أَصْبَحَ مِنَ النَّاسِ شَاكِرٌ وَمِنْهُمْ كَافِرٌ. قَالُوا: هَـٰذِهِ رَحْمَةُ اللهِ. وَقَالَ بَعْضُهُمْ: لَقَدْ صَدَقَ نَوْءُ كَذَا وَكَذَا» قَالَ: فَنَزَلَتْ هَـٰذِهِ الْآيَةُ: فَلَا أُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ، حَتَّى بَلَغَ: وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ [الواقعة آية ٧٥ ـ ٨٢].

127 — (73) .... : İbnu Abbas (R) tahdîs edib şöyle dedi:

Peygamber (S) zamanında insanlar üzerine yağmur yağdı da Peygamber şöyle buyurdu:

«İnsanlardan bir kısmı şükredici, bir kısmı da küfr edici olmuştur. Bazısı: Bu, Allah'ın rahmetidir, dediler. Bazısı da: Şu ve şu yıldızın *nev'i* (doğup-batması) doğru söyledi, dedi».

İbnu Abbas dedi ki: Bunun üzerine şu âyetler nâzil oldu: *«Artık yok, o yıldızların düşüş yerlerine yemin ediyorum" — Ve hakîkâten bu eğer bilseniz çok büyük bir yemindir — ki muhakkak O, elbette çok şerefli bir Kur'ân'dır. Sıyânet edilmiş bir kitaptadır. Ona tamamıyle temizlenmiş olandan başkası el süremez. Âlemlerin Rabbından indirilmedir. Şimdi bu kelâma siz yağ mı süreceksiniz? Ve rızkınızı siz behemehal tekzîbe mi kalkışırsınız"»* (el-Vâkı'a: 75-82).

---

35. Yeminin buna tahsis buyurulması, eserinin zevâlinde dâim olan müessirin varlığına delâlet bulunmasındandır. Yahut «Mevâki'unnucûm» dan maksad yıldızların menzilleri ve mahrekleridir. Zira bunda Cenâb-ı Hakkın kudretinin büyüklüğüne ve hikmetinin kemâline beyanların kavrıyamıyacağı surette delâlet vardır. Bazılarına göre «en-Nücûm» Kur'ân'ın necimleri, mevki'leri de nüzulleri vaktidir. Yahut «Mevâki'un'Nucûm» yıldızların kıyamet günü dağılacağı zamandır. Kur'ân'ın nücûmlerine gelince, O, Cenâb-ı Hakkın kullarının, Meleklerinin, Peygamberlerinin, sâlih mü'minlerin kalbleridir. Yahut âyetlerin ma'nâlarıdır.

İbn Abbas (R) der ki: Mevâkiu'n-Nucûm'dan murad Kur'ân'ın nücûmudur. Zira Kur'ân-ı Kerim Rasûlullah (S) a müneccemen (parça parça, kısım kısım) nazil olmuştur.

36. Maksadı bu âyetlerin hepsinin nev'lerle ilgili oldukları değildir. Bunlarla ilgili olan ancak: «Ve rızkınızı siz behemahal tekzibe mi kalkışırsınız?» (el-Vâkı'a: 82) âyetidir (Ebû Amr).

(٣٣) باب الدليل على أن حب الأنصار وعلي رضي الله عنهم من الإيمان وعلاماته . وبغضهم من علامات النفاق

١٢٨ – (٧٤) حدثنا محمد بن المثنى . حدثنا عبد الرحمن بن مهدي ، عن شعبة ، عن عبد الله بن عبد الله بن جبر ، قال : سمعت أنسا قال : قال رسول الله ﷺ « آية المنافق بغض الأنصار . وآية المؤمن حب الأنصار » .

(...) حدثنا يحيى بن حبيب الحارثي . حدثنا خالد (يعني ابن الحارث) حدثنا شعبة عن عبد الله بن عبد الله ، عن أنس ، عن النبي ﷺ أنه قال « حب الأنصار آية الإيمان[1] . وبغضهم آية النفاق » .

(33) ENSÂRI VE ALİ'Yİ SEVMENİN İYMANDAN VE İYMAN ALÂMETLERİNDEN, ONLARA BUĞZETMENİN İSE NİFÂK ALÂMETLERİNDEN OLDUĞUNA DELİL BÂBI

———oOo———

128 — (74) .... : Enes (R) şöyle dedi:
Rasûlullah (S) buyurdu ki: «Münâfıkın alâmeti Ensâra buğzetmesi, mü'minin alâmeti ise Ensâr'ı sevmesidir».
.... : Enes (R) dan : Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: «Ensârı sevmek iyman alâmeti, onlara buğzetmek ise nifâk alâmetidir».

١٢٩ – (٧٥) وحدثني زهير بن حرب . قال : حدثني معاذ بن معاذ ح وحدثنا عبيد الله بن معاذ (واللفظ له) حدثنا أبي . حدثنا شعبة عن عدي بن ثابت ، قال : سمعت البراء يحدث عن النبي ﷺ أنه قال ، في الأنصار « لا يحبهم[1] إلا مؤمن ولا يبغضهم إلا منافق . من أحبهم أحبه الله . ومن أبغضهم أبغضه الله » .

قال شعبة : قلت لعدي : سمعته من البراء ؟ قال : إياي حدث .

129 — (75) .... : Adıyyu'bnu Sâbit şöyle dedi:
Ben Bera' (R) ı, Peygamber (S) den hadîs tebliğ ederken dinledim. Ensâr hakkında şöyle buyurdu: «Ensârı ancak mü'min olan sever ve onlara münâfık olandan başkası da buğz etmez. Onları seveni Allah sever, onlara buğzedeni Allah buğzeder».

Şu'be dedi ki: Ben Adiy'e: Bunu Bera'dan işittin mi diye sordum. «Evet, bana tahdîs etmiştir» dedi.".

١٣٠ — (٧٦) حدثنا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ. حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ (يَعْنِي ابْنَ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ الْقَارِيَّ) عَنْ سُهَيْلٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ «لَا يُبْغِضُ الْأَنْصَارَ رَجُلٌ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ».

(٧٧) وحدثنا عُثْمَانُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي شَيْبَةَ. حَدَّثَنَا جَرِيرٌ. ح وَحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ. كِلَاهُمَا عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ «لَا يُبْغِضُ الْأَنْصَارَ رَجُلٌ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ».

130 — (76) .... : Ebû Hureyre (R) den : Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: «Allah'a ve son güne iyman eder hiçbir kimse Ensâr'a buğzetmez».

(77) .... : Ebû Sa'îd (R) şöyle dedi:

Rasûlullah (S): «Allaha ve son güne iyman eder bir kimse Ensâr'a buğzetmez» buyurdu.

---

37. Münâfık zâhiren, mü'min bâtınen kâfir demektir. Peygambere ve muhâcirlere kucaklarını açmak, kendilerini çocukları ve iyallarından daha ileri muâmele yapmak, uğurlarında mal ve canlarını hiçe saymak, dostlarına dost, düşmanlarına düşman olmak, onları barındırıb yardım etmek, bu sûretle İslâm dinini aziz ve yüksek eylemek gibi baha biçilmez hizmet ve meziyetleri olan Ensârı bu sıfatlarından dolayı buğzedenler —mü'min görünseler de— kalben kâfir olduklarında şüphe yoktur. Mamafih bu ma'nâca buğzdan sakındırmak yalnız Ensâr'ın değil, bütün sahâbe hakkında vârid olmuştur. Nitekim metinde de geçtiği gibi Ali (R) hakkında ve umûmen Sahâbiler hakkında daha başka hadisler de gelmiştir. Bu hadis'lerde bahis konusu olan muhabbet ve buğz işte bu cihedden olanıdır. Yoksa bir kimsede bu cihetten olmaksızın muhâlefeti gerektiren geçici bir hâdiseden dolayı bir sahâbî hakkında maazallah muvakkat olarak muhabbetsizlik ızhâr etse, ne münâfık, ne de kâfir olur. Nitekim sahâbe arasında muhârebeler olmuşken hiç biri diğerine nifâk isnad etmemiştir. Onların münakaşa ve münâza'aları ictihâdidir. İctihâdda ise muhâsımların kimi haklı, kimi hatalı olabilir.

Bununla beraber sahâbe devri geçtikten sonra kendileri ile nizâ'a ve mahabbetsizliğe sebeb olacak geçici dünyevî sebeblerin defteri kapanmıştır. Kur'ân'ın onların cümlesi hakkındaki medihleri ve: رضى الله عنهم ورضوا عنه Allah onlardan razı olsuş, onlar da Allah'dan razı olmuşlardır» (el-Mâide: 119, et-Tevbe: 100, el-Mücâdile: 22, el-Beyyine: 8) tarzındaki ilâhî beraeti gönüllerde yer etmiştir .(Tecrîd Ter., I, 28-29).

١٣١ – (٧٨) حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة . حدثنا وكيع وأبو معاوية ، عن الأعمش .
ح وحدثنا يحيى بن يحيى (واللفظ له) أخبرنا أبو معاوية ، عن الأعمش، عن عدي بن ثابت، عن زر ،
قال: قال علي : والذي فلق الحبة وبرأ النسمة ! إنه لعهد النبي الأمي ﷺ إلي « أن لا يحبني إلا مؤمن،
ولا يبغضني إلا منافق » .

131 — (78) .... : Ali (R) şöyle dedi : Dâneyi yaran ve insanı halkeden Allah'a yemin ediyorum. «Beni mü'minden başkasının sevmemesi ve münâfıkdan gayrısının buğzetmemesi» ümmî olan Nebiy (S) in bana pek kat'î bir ahdidir.

(٣٤) باب بيان نقصان الإيمان بنقص الطاعات وبيان إطلاق لفظ الكفر على غير الكفر بالله ،
ككفر النعمة والحقوق

١٣٢ – (٧٩) حدثنا محمد بن رمح بن المهاجر المصري . أخبرنا الليث ، عن ابن الهاد ، عن عبد الله
ابن دينار ، عن عبد الله بن عمر ، عن رسول الله ﷺ أنه قال « يا معشر النساء ! تصدقن وأكثرن
الاستغفار . فإني رأيتكن أكثر أهل النار » فقالت امرأة منهن ، جزلة : وما لنا يا رسول الله
أكثر أهل النار . قال « تكثرن اللعن . وتكفرن العشير . وما رأيت من ناقصات عقل ودين
أغلب لذي لب منكن » قالت : يا رسول الله ! وما نقصان العقل والدين ؟ قال « أما نقصان العقل
فشهادة امرأتين تعدل شهادة رجل . فهذا نقصان العقل . وتمكث الليالي ما تصلي . وتفطر في رمضان.
فهذا نقصان الدين » .

وحدثنيه أبو الطاهر . أخبرنا ابن وهب عن بكر بن مضر ، عن ابن الهاد ، بهذا الإسناد ، مثله .

(٨٠) وحدثني الحسن بن علي الحلواني ، وأبو بكر بن إسحق ، قالا : حدثنا ابن أبي مريم . أخبرنا
محمد بن جعفر ، قال : أخبرني زيد بن أسلم ، عن عياض بن عبد الله ، عن أبي سعيد الخدري ، عن
النبي ﷺ . ح وحدثنا يحيى بن أيوب وقتيبة وابن حجر . قالوا : حدثنا إسماعيل (وهو ابن جعفر)
عن عمرو بن أبي عمرو ، عن المقبري ، عن أبي هريرة ، عن النبي ﷺ ، بمثل معنى حديث ابن عمر
عن النبي ﷺ .

(34) TÂATLARIN NOKSANLIĞI SEBEBİYLE İYMANIN NOKSANLAŞMASINI VE KÜFÜR LÂFZININ ALLAH'I İNKÂR İLE NİMETE VE HAKLARA NANKÖRLÜK MA'NÂSINA KULLANILMASINI BEYAN BÂBI

——oOo——

132 — (79) .... : Abdullahi'bnu Umer (R) den:

Rasûlullah (S): «Ey kadınlar topluluğu! Sadaka verin ve çok istiğfar eyleyin. Çünkü ben cehennem ahâlisinin çoğunu sizlerden gördüm» buyurdu. Bunun üzerine onlardan akıllı ve vakarlı bir kadın: Bizim neyimiz var ki cehennem ahâlisinin çoğu olmuşuz ya Rasûlallah? diye sordu. Rasûlullah: «Çünkü siz (ötekine berikine) çokça lânet eder, zevcelerinize karşı nimete küfrân gösterirsiniz. Akıllı ve ihtiyatlı kimsenin aklını sizin kadar eksik akıllı[38], eksik dinli hiç bir kimsenin çelebileceğini görmedim» buyurdu. Kadın: Ya Rasûlallah! Akıl ve din noksanlığı nedir? dedi. Rasûlullah buyurdu ki: «Akıl noksanlığına gelince, iki kadının şahâdeti bir erkeğin şahadetine denk olur. İşte bu, akıl noksanlığıdır. Birçok geceler beklersin, namaz kılmazsın, ramazanda da (bir müddet) oruç tutmazsın. İşte dîn noksanlığı da budur».

Ve bunu banaEbûTâhir tahdîs etti. Bize İbnu Vehb, Bekru'bnu Mudar'dan, o da, İbnu'l-Hâd'dan bu isnadla o hadîs'in benzerini haber vermiştir.

(80) .... : Burada hem Ebû Sa'îd (R), hem de Ebû Hureyre (R) ayrı ayrı Nebiy (S) den, İbnu Umer (R) ın Nebiy (S) den rivâyet ettiği hadîs'in ma'nâca benzerini tebliğ etmişlerdir.

(٣٥) باب بيان إطلاق اسم الكفر على من ترك الصلاة

١٣٣ — (٨١) حدثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَأَبُو كُرَيْبٍ ، قَالَا : حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنِ الْأَعْمَشِ ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ؛ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ « إِذَا قَرَأَ ابْنُ آدَمَ السَّجْدَةَ فَسَجَدَ ، اعْتَزَلَ الشَّيْطَانُ يَبْكِي . يَقُولُ : يَا وَيْلَهُ . (وَفِي رِوَايَةِ أَبِي كُرَيْبٍ يَا وَيْلِي) . أُمِرَ ابْنُ آدَمَ بِالسُّجُودِ فَسَجَدَ فَلَهُ الْجَنَّةُ . وَأُمِرْتُ بِالسُّجُودِ فَأَبَيْتُ فَلِيَ النَّارُ » .

---

38. Kül hakkında verilen hükmün o kül fertlerinden herbirine sadık olması lâzım gelmez. Nitekim erkeklere taş çıkartır nice kadınlar da vardır.

Din noksanlığına gelince: «Amel iymandan cüzdür. İyman ziyâde ve noksan kabul eder» diyenler peygamberin bu sözünü zâhirine hamledib te'vile hâcet görmezler. İbadeti eksik olanların dinini de eksik addederler. Muhâlifleri ise iyman, islâm ve dinin zatına ziyâde ve noksan tereddübü mümkin değildir. Bu ziyâde ve noksanlık zâta değil, sıfâta râci'dir derler.

١٣١ – (٧٨) حَدَّثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ . حَدَّثَنَا وَكِيعٌ وَأَبُو مُعَاوِيَةَ ، عَنِ الْأَعْمَشِ ،
ح وَحَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى (وَاللَّفْظُ لَهُ) أَخْبَرَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ زِرٍّ ،
قَالَ: قَالَ عَلِيٌّ : وَالَّذِي فَلَقَ الْحَبَّةَ وَبَرَأَ النَّسَمَةَ ! إِنَّهُ لَعَهْدُ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ ﷺ إِلَيَّ « أَنْ لَا يُحِبَّنِي إِلَّا مُؤْمِنٌ،
وَلَا يُبْغِضَنِي إِلَّا مُنَافِقٌ » .

131 — (78) .... : Ali (R) şöyle dedi : Dâneyi yaran ve insanı halkeden Allah'a yemin ediyorum. «Beni mü'minden başkasının sevmemesi ve münâfıkdan gayrısının buğzetmemesi» ümmî olan Nebiy (S) in bana pek kat'î bir ahdidir.

(٣٤) باب بيان نقصان الإيمان بنقص الطاعات وبيان إطلاق لفظ الكفر على غير الكفر بالله ،
ككفر النعمة والحقوق

---

١٣٢ – (٧٩) حَدَّثنا مُحَمَّدُ بْنُ رُمْحِ بْنِ الْمُهَاجِرِ الْمِصْرِيُّ . أَخْبَرَنَا اللَّيْثُ ، عَنِ ابْنِ الْهَادِ ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ
ابْنِ دِينَارٍ ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَنَّهُ قَالَ « يَا مَعْشَرَ النِّسَاءِ ! تَصَدَّقْنَ وَأَكْثِرْنَ
الِاسْتِغْفَارَ . فَإِنِّي رَأَيْتُكُنَّ أَكْثَرَ أَهْلِ النَّارِ » فَقَالَتِ امْرَأَةٌ مِنْهُنَّ ، جَزْلَةٌ : وَمَا لَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ
أَكْثَرَ أَهْلِ النَّارِ . قَالَ « تُكْثِرْنَ اللَّعْنَ . وَتَكْفُرْنَ الْعَشِيرَ . وَمَا رَأَيْتُ مِنْ نَاقِصَاتِ عَقْلٍ وَدِينٍ
أَغْلَبَ لِذِي لُبٍّ مِنْكُنَّ » قَالَتْ : يَا رَسُولَ اللَّهِ ! وَمَا نُقْصَانُ الْعَقْلِ وَالدِّينِ ؟ قَالَ « أَمَّا نُقْصَانُ الْعَقْلِ
فَشَهَادَةُ امْرَأَتَيْنِ تَعْدِلُ شَهَادَةَ رَجُلٍ . فَهَذَا نُقْصَانُ الْعَقْلِ . وَتَمْكُثُ اللَّيَالِيَ مَا تُصَلِّي . وَتُفْطِرُ فِي رَمَضَانَ .
فَهَذَا نُقْصَانُ الدِّينِ » .

وَحَدَّثَنِيهِ أَبُو الطَّاهِرِ . أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ عَنْ بَكْرِ بْنِ مُضَرَ ، عَنِ ابْنِ الْهَادِ ، بِهَذَا الْإِسْنَادِ ، مِثْلَهُ .

(٨٠) وحَدَّثني الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْحُلْوَانِيُّ ، وَأَبُو بَكْرِ بْنُ إِسْحَقَ ، قَالَا : حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ . أَخْبَرَنَا
مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ ، قَالَ : أَخْبَرَنِي زَيْدُ بْنُ أَسْلَمَ ، عَنْ عِيَاضِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ، عَنِ
النَّبِيِّ ﷺ . ح وَحَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ وَقُتَيْبَةُ وَابْنُ حُجْرٍ . قَالُوا : حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ (وَهُوَ ابْنُ جَعْفَرٍ)
عَنْ عَمْرِو بْنِ أَبِي عَمْرٍو ، عَنِ الْمَقْبُرِيِّ ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ ، بِمِثْلِ مَعْنَى حَدِيثِ ابْنِ عُمَرَ
عَنِ النَّبِيِّ ﷺ .

(34) TÂATLARIN NOKSANLIĞI SEBEBİYLE İYMANIN NOKSANLAŞMASINI VE KÜFÜR LÂFZININ ALLAH'I İNKÂR İLE NİMETE VE HAKLARA NANKÖRLÜK MA'NÂSINA KULLANILMASINI BEYAN BÂBI

———oOo———

132 — (79) .... : Abdullahi'bnu Umer (R) den:

Rasûlullah (S): «Ey kadınlar topluluğu! Sadaka verin ve çok istiğfar eyleyin. Çünkü ben cehennem ahâlisinin çoğunu sizlerden gördüm» buyurdu. Bunun üzerine onlardan akıllı ve vakarlı bir kadın: Bizim neyimiz var ki cehennem ahâlisinin çoğu olmuşuz ya Rasûlallah? diye sordu. Rasûlullah: «Çünkü siz (ötekine berikine) çokça lânet eder, zevcelerinize karşı nimete küfrân gösterirsiniz. Akıllı ve ihtiyatlı kimsenin aklını sizin kadar eksik akıllı", eksik dinli hiç bir kimsenin çelebileceğini görmedim» buyurdu. Kadın: Ya Rasûlallah! Akıl ve din noksanlığı nedir? dedi. Rasûlullah buyurdu ki: «Akıl noksanlığına gelince, iki kadının şahâdeti bir erkeğin şahadetine denk olur. İşte bu, akıl noksanlığıdır. Birçok geceler beklersin, namaz kılmazsın, ramazanda da (bir müddet) oruç tutmazsın. İşte dîn noksanlığı da budur».

Ve bunu banaEbûTâhir tahdis etti. Bize İbnu Vehb, Bekru'bnu Mudar'dan, o da, İbnu'l-Hâd'dan bu isnadla o hadîs'in benzerini haber vermiştir.

(80) .... : Burada hem Ebû Sa'îd (R), hem de Ebû Hureyre (R) ayrı ayrı Nebiy (S) den, İbnu Umer (R) ın Nebiy (S) den rivâyet ettiği hadîs'in ma'nâca benzerini tebliğ etmişlerdir.

(٣٥) باب بيان إطلاق اسم الكفر على من ترك الصلاة

١٣٣ — (٨١) حدثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَأَبُو كُرَيْبٍ ، قَالَا : حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ؛ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ « إِذَا قَرَأَ ابْنُ آدَمَ السَّجْدَةَ فَسَجَدَ ، اعْتَزَلَ الشَّيْطَانُ يَبْكِي . يَقُولُ : يَا وَيْلَهُ . (وَفِي رِوَايَةِ أَبِي كُرَيْبٍ يَاوَيْلِي) . أُمِرَ ابْنُ آدَمَ بِالسُّجُودِ فَسَجَدَ فَلَهُ الْجَنَّةُ . وَأُمِرْتُ بِالسُّجُودِ فَأَبَيْتُ فَلِيَ النَّارُ » .

---

38. Kül hakkında verilen hükmün o kül fertlerinden herbirine sadık olması lâzım gelmez. Nitekim erkeklere taş çıkartır nice kadınlar da vardır.

Din noksanlığına gelince: «Amel iymandan cüzdür. İyman ziyâde ve noksan kabul eder» diyenler peygamberin bu sözünü zâhirine hamledib te'vile hâcet görmezler. İbadeti eksik olanların dinini de eksik addederler. Muhâlifleri ise iyman, islâm ve dinin zatına ziyâde ve noksan tereddübü mümkin değildir. Bu ziyâde ve noksanlık zâta değil, sıfâta râci'dir derler.

(...) حَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ . حَدَّثَنَا وَكِيعٌ . حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، بِهَٰذَا الْإِسْنَادِ، مِثْلَهُ . غَيْرَ أَنَّهُ قَالَ « فَعَصَيْتُ فَلِيَ النَّارُ » .

(35) NAMAZI TERK EDENE KÂFİRLİK İSNÂDININ BEYANI BÂBI

——oOo——

133 — (81) .... : Ebû Hureyre (R) şöyle dedi:

Rasûlullah (S) buyurdu ki: «Âdem oğlu secde âyetini okuyup secde ettiği zaman, şeytan ağlıyarak uzaklaşır ve şöyle diyerek hayıflanır: Ey helâk olası! (Ebû Kureyb'in rivâyetinde: Ey helâkim! şeklindedir) Âdemoğlu secde etmekle emrolundu da secde etti ve cennet onun oldu. Halbuki ben de secde ile emrolunmuştum. Fakat ben, secde etmekten çekinmiştim, artık ateş benimdir!».

.... : Bu isnadla onun benzerini A'meş tahdîs etti. Ancak şeytan bunda: «Ben âsıy olmuştum, artık ateş benimdir» demiştir.

١٣٤ – (٨٢) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى التَّمِيمِيُّ ، وَعُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ ، كِلَاهُمَا عَنْ جَرِيرٍ . قَالَ يَحْيَى : أَخْبَرَنَا جَرِيرٌ ، عَنِ الْأَعْمَشِ ، عَنْ أَبِي سُفْيَانَ قَالَ : سَمِعْتُ جَابِرًا يَقُولُ : سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ « إِنَّ بَيْنَ الرَّجُلِ وَبَيْنَ الشِّرْكِ وَالْكُفْرِ تَرْكَ الصَّلَاةِ » .

(...) حَدَّثَنَا أَبُو غَسَّانَ الْمِسْمَعِيُّ . حَدَّثَنَا الضَّحَّاكُ بْنُ مَخْلَدٍ ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ ، قَالَ : أَخْبَرَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ ؛ أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللهِ يَقُولُ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ « بَيْنَ الرَّجُلِ وَبَيْنَ الشِّرْكِ وَالْكُفْرِ تَرْكُ الصَّلَاةِ » .

134 — (82) .... : Ebû Sufyan dedi ki: Ben Câbir'den duydum, şöyle diyordu: Ben Nebiy (S) den işittim, şöyle buyuruyordu: «Şüphesiz ki namazı terketmek, kişi ile şirk ve küfrün arasında bulunmaktadır[39]».

.... : İbnu Cureyc dedi ki: Bana Ebu'z-Zubeyr haber verdi. O, Câbiru'bnu Abdillah (R) ı şöyle derken dinlemişti: Ben Rasûlullah (S) dan işittim, şöyle buyuruyordu:

«Namazı terketmek, kişi ile, şirk ve küfür arasında bulunur».

---

39. Bunun ma'nâsı şudur: Kişiyi kâfir olmaktan meneden, namazı bırakmamış olmasıdır. Onu terkettiği zaman kendisiyle şirk arasında bir mâni'a kalmaz da belki kendisi küfre dâhil olur (Nevevî).

(٣٦) باب بيان كون الإيمان بالله تعالى أفضل الأعمال

١٣٥ — (٨٣) وحدثنا مَنْصُورُ بْنُ أَبِي مُزَاحِمٍ . حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ . ح وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرِ ابْنِ زِيَادٍ . أَخْبَرَنَا إِبْرَاهِيمُ (يَعْنِي ابْنَ سَعْدٍ) عَنِ ابْنِ شِهَابٍ ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ؛ قَالَ : سُئِلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : أَيُّ الأَعْمَالِ أَفْضَلُ ؟ قَالَ « إِيمَانٌ بِاللهِ » قَالَ : ثُمَّ مَاذَا ؟ قَالَ « الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللهِ » قَالَ : ثُمَّ مَاذَا ؟ قَالَ « حَجٌّ مَبْرُورٌ » . وَفِي رِوَايَةِ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ قَالَ « إِيمَانٌ بِاللهِ وَرَسُولِهِ » .

وَحَدَّثَنِيهِ مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ وَعَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ عَنْ عَبْدِ الرَّزَّاقِ . أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ ، بِهَٰذَا الإِسْنَادِ ، مِثْلَهُ .

(36) ALLAH TAÂLÂYA İYMAN ETMENİN AMELLERİN EN FAZÎLETLİSİ OLMASINI BEYAN BÂBI

——oOo——

135 — (83) .... : Ebû Hureyre (R) şöyle dedi:

Rasûlullah (S) a, amellerin hangisi en faziletlidir? diye soruldu. Rasûlullah: «Allah'a iyman etmekdir» buyurdu. Sonra nedir? dedi: «Allah yolunda cihad etmekdir» buyurdu. Bundan sonra nedir? dedi: «Mebrûr haccdır» buyurdu.

Muhammedu'bnu Cafer'in rivâyetinde: «Allah'a ve Rasûlüne iyman etmekdir» buyurmuştur.

Yine bunu bana Muhammedu'bnu Râfi' ve Abdu'bnu Humeyd, Abdurrazzâk'dan tahdîs etti. Bize Ma'mer, Zührî'den isnad ile bunun benzerini haber vermiştir.

١٣٦ — (٨٤) حدثني أَبُو الرَّبِيعِ الزَّهْرَانِيُّ . حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ . حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ ح وَحَدَّثَنَا خَلَفُ بْنُ هِشَامٍ (وَاللَّفْظُ لَهُ) حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ أَبِي مُرَاوِحٍ اللَّيْثِيِّ ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ ؛ قَالَ : قُلْتُ : يَا رَسُولَ اللهِ ! أَيُّ الأَعْمَالِ أَفْضَلُ ؟ قَالَ « الإِيمَانُ بِاللهِ ، وَالْجِهَادُ فِي سَبِيلِهِ » قَالَ قُلْتُ : أَيُّ الرِّقَابِ أَفْضَلُ ؟ قَالَ « أَنْفَسُهَا عِنْدَ أَهْلِهَا ، وَأَكْثَرُهَا ثَمَنًا » قَالَ قُلْتُ : فَإِنْ لَمْ أَفْعَلْ ؟ قَالَ « تُعِينُ صَانِعًا أَوْ تَصْنَعُ لِأَخْرَقَ » قَالَ قُلْتُ : يَا رَسُولَ اللهِ ! أَرَأَيْتَ إِنْ ضَعُفْتُ عَنْ بَعْضِ الْعَمَلِ ؟ قَالَ « تَكُفُّ شَرَّكَ عَنِ النَّاسِ ، فَإِنَّهَا صَدَقَةٌ مِنْكَ عَلَى نَفْسِكَ » .

(...) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ وَعَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ. (قَالَ عَبْدٌ: أَخْبَرَنَا. وَقَالَ ابْنُ رَافِعٍ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ) أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ حَبِيبٍ مَوْلَى عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ أَبِي مُرَاوِحٍ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ. بِنَحْوِهِ. غَيْرَ أَنَّهُ قَالَ «فَتُعِينُ الصَّانِعَ أَوْ تَصْنَعُ لِأَخْرَقَ».

136 — (84) .... : Ebû Zerr (R) şöyle dedi:
«Ya Rasûlallah! Amellerin en fazîletlisi hangisidir?» dedim. «Allah'a iyman etmek ve onun yolunda cihâd eylemektir» buyurdu. Hangi köleyi hürriyete kavuşturmak daha fazîletlidir? dedim. «Sâhibi indinde en güzel ve en pahalı olanı» buyurdu. Eğer bunları yapamaz isem? dedim. «Yapana yardım edersin, yahut beceriksiz olan kimseye iş yapıverirsin» buyurdu. Ya Rasûlallah! Amelin bazısında âciz olursam ne buyurursunuz dedim. «Şerrini insanlardan menedersin. İşte bu da nefsine karşı senden bir sadakadır» buyurdu.

.... : Yine Ebû Zerr (R), Peygamber (S) den bu hadîs'in benzerini haber vermiştir. Ancak burada: «Öyle ise yapacak olana yardım edersin, yahut beceriksiz kimselere iş yapıverirsin» buyurdu, demiştir.

١٣٧ – (٨٥) حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ عَنِ الشَّيْبَانِيِّ، عَنِ الْوَلِيدِ ابْنِ الْعَيْزَارِ، عَنْ سَعْدِ بْنِ إِيَاسٍ أَبِي عَمْرٍو الشَّيْبَانِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ؛ قَالَ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَيُّ الْعَمَلِ أَفْضَلُ؟ قَالَ «الصَّلَاةُ لِوَقْتِهَا» قَالَ قُلْتُ: ثُمَّ أَيٌّ؟ قَالَ «بِرُّ الْوَالِدَيْنِ» قَالَ قُلْتُ: ثُمَّ أَيٌّ؟ قَالَ «الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ» فَمَا تَرَكْتُ أَسْتَزِيدُهُ إِلَّا إِرْعَاءً عَلَيْهِ.

137 — (85) .... : Abdullahi'bnu Mes'ûd (R) şöyle dedi: Rasûlullah (S) a: Hangi amel en fazîletlidir? diye sordlum. «Vaktinde namaz kılmaktır» buyurdu. Sonra hangisidir? dedim: «Ana-babaya iyilik etmektir» buyurdu. Sonra hangisidir? dedim: «Allah yolunda cihad etmektir» buyurdu. Kendisine sualleri arttırma isteğimi ancak ona acımak ve şefekat etmekten dolayı terk etmişimdir.

١٣٨ – (...) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عُمَرَ الْمَكِّيُّ. حَدَّثَنَا مَرْوَانُ الْفَزَارِيُّ. حَدَّثَنَا أَبُو يَعْفُورٍ، عَنِ الْوَلِيدِ بْنِ الْعَيْزَارِ، عَنْ أَبِي عَمْرٍو الشَّيْبَانِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ قُلْتُ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ! أَيُّ الْأَعْمَالِ أَقْرَبُ إِلَى الْجَنَّةِ؟ قَالَ «الصَّلَاةُ عَلَى مَوَاقِيتِهَا» قُلْتُ: وَمَاذَا يَا نَبِيَّ اللَّهِ؟ قَالَ «بِرُّ الْوَالِدَيْنِ» قُلْتُ: وَمَاذَا يَا نَبِيَّ اللَّهِ؟ قَالَ «الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ».

138 — ( ) .... : Abdullahi'bnu Mes'ûd (R) şöyle dedi: Ya Rasûlallah! Amellerin hangisi cennete daha yakındır? dedim. «Namazları kendi vakitleri içinde kılmaktır» buyurdu. Sonra nedir? Ya Nebiyyallah! dedim .«Ana-babaya iyilik etmektir» buyurdu. Sonra nedir? Ya Nebiyyallah! dedim. «Allah yolunda cihâd eylemektir» buyurdu.

١٣٩ — (...) وحدّثنا عُبَيْدُاللهِ بْنُ مُعَاذٍ الْعَنْبَرِيُّ. حَدَّثَنَا أَبِي. حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الْوَلِيدِ بْنِ الْعَيْزَارِ؛ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا عَمْرٍو الشَّيْبَانِيَّ قَالَ: حَدَّثَنِي صَاحِبُ هٰذِهِ الدَّارِ (وَأَشَارَ إِلَى دَارِ عَبْدِ اللهِ) قَالَ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ: أَيُّ الْأَعْمَالِ أَحَبُّ إِلَى اللهِ؟ قَالَ «الصَّلَاةُ عَلَى وَقْتِهَا» قُلْتُ: ثُمَّ أَيٌّ؟ قَالَ «ثُمَّ بِرُّ الْوَالِدَيْنِ» قُلْتُ: ثُمَّ أَيٌّ؟ قَالَ «ثُمَّ الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللهِ» قَالَ: حَدَّثَنِي بِهِنَّ، وَلَوِ اسْتَزَدْتُهُ لَزَادَنِي.

(...) حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ. حَدَّثَنَا شُعْبَةُ بِهٰذَا الْإِسْنَادِ، مِثْلَهُ. وَزَادَ: وَأَشَارَ إِلَى دَارِ عَبْدِاللهِ، وَمَا سَمَّاهُ لَنَا.

139 — ( ) .... : Ebû Amr Şeybânî şöyle demiştir:

Bana (Abdullah'ın evini işaret ederek) işte şu evin sâhibi tahdîs etti. Dedi ki: «Rasûlullah (S) a amellerin hangisi Allaha'a en sevgilidir? diye sordum. «Vakti içinde namazdır» buyurdu. Sonra hangisidir? dedim. «Sonra ana-babaya iyilik etmektir» buyurdu. Sonra hangisidir dedim. «Sonra Allah yolunda cihad etmektir» buyurdu. Bunları bana tahdîs buyurdu ve eğer kendisine daha çok sorsaydım muhakkak cevabımı da çoğaltırdı.

( ) .... : Şu'be bu isnadla yukarıdaki hadîs'in benzerini tahdîs etti. Burada: «Abdullah'ın evini işâret etti, fakat onun ismini bize söylemedi» sözleri fazladır.

١٤٠ — (..) حدّثنا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عُبَيْدِ اللهِ، عَنْ أَبِي عَمْرٍو الشَّيْبَانِيِّ، عَنْ عَبْدِاللهِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ «أَفْضَلُ الْأَعْمَالِ (أَوِ الْعَمَلِ) الصَّلَاةُ لِوَقْتِهَا، وَبِرُّ الْوَالِدَيْنِ».

140 — ( ) .... : Abdullah (R) dan: Peygamber (S): «Amellerin (yahut; amelin) en fazîletlisi vaktinde namaz kılmak ve anababaya iyilik etmektir» buyurdu.

(٣٧) باب كون الشرك أقبح الذنوب وبيان أعظمها بعده

١٤١ – (٨٦) حدثنا عثمان بن أبي شيبة وإسحاق بن إبراهيم . قال إسحاق : أخبرنا جرير .
وقال عثمان : حدثنا جرير عن منصور ، عن أبي وائل ، عن عمرو بن شرحبيل ، عن عبد الله قال :
سألت رسول الله ﷺ : أي الذنب أعظم عند الله ؟ قال « أن تجعل لله ندا وهو خلقك » قال قلت له :
إن ذلك لعظيم . قال قلت : ثم أي ؟ قال « ثم أن تقتل ولدك مخافة أن يطعم معك » قال قلت :
ثم أي ؟ قال « ثم أن تزاني حليلة جارك » .

(37) ŞİRKİN, BÜYÜK GÜNAHLARIN EN BÜYÜĞÜ OLMASINI VE ONDAN SONRAKİ GÜNAHLARIN EN BÜYÜĞÜNÜ BEYAN BÂBI

——oOo——

141 — (86) .... : Abdullah (R) şöyle dedi:

Rasûlullah (S) a, Allah katında hangi günah en büyüktür? diye sordum. «Seni yaratmış olduğu halde Allah'a bir nazîr uydurmandır» buyurdu. Muhakkak bu, çok büyüktür, dedim. Sonra hangisidir? dedim. «Sonra seninle beraber yemesinden korktuğun için çocuğunu öldürmendir» buyurdu. Sonra hangisidir? dedim. «Sonra komşunun hanımı ile zina edişmendir» buyurdu.

١٤٢ – (...) حدثنا عثمان بن أبي شيبة وإسحاق بن إبراهيم ، جميعا عن جرير . قال عثمان :
حدثنا جرير عن الأعمش ، عن أبي وائل ، عن عمرو بن شرحبيل ، قال قال عبد الله : قال رجل :
يا رسول الله ! أي الذنب أكبر عند الله ؟ قال « أن تدعو لله ندا وهو خلقك » قال : ثم أي ؟ قال
« أن تقتل ولدك مخافة أن يطعم معك » قال : ثم أي ؟ قال « أن تزاني حليلة جارك » فأنزل الله
عز وجل تصديقها : والذين لا يدعون مع الله إلها آخر ولا يقتلون النفس التي حرم الله إلا بالحق
ولا يزنون ومن يفعل ذلك يلق أثاما [الفرقان ، آية ٦٨] .

142 — ( ) .... : Abdullah (R) şöyle dedi:

Bir kimse: Ya Rasûlallah! Allah katında hangi günah en büyüktür? dedi. «Seni yaradmışken Allah için bir misil çağırmandır» buyurdu. Sonra hangisidir? dedi. «Seninle yemek yemesinden korktuğun için çocuğunu öldürmendir» buyurdu. Sonra hangisidir? diye sordu. «Komşusunun hanımıyle zina edişmendir» buyurdu. Bunu tâkiben azîz ve Celîl olan Allah bunları tasdîk olarak şu maaldeki âyetleri indirdi:

«Ve onlar ki Allah'ın beraberinde diğer bir Tanrı'ya duâ etmezler, Allah'ın haram kıldığı nefsi haksız yere katletmezler ve zina yapmazlar, her kim de bunları yaparsa ağır cezaya çarpar» (el-Furkan: 68).

(٣٨) باب بيان الكبائر وأكبرها

١٤٣ – (٨٧) حدثني عمرو بن محمد بن بكير بن محمد الناقد. حدثنا إسماعيل بن علية، عن سعيد الجريري. حدثنا عبد الرحمن بن أبي بكرة، عن أبيه، قال: كنا عند رسول الله ﷺ فقال «ألا أنبئكم بأكبر الكبائر؟ (ثلاثا) الإشراك بالله. وعقوق الوالدين. وشهادة الزور، (أو قول الزور)» وكان رسول الله ﷺ متكئا فجلس. فما زال يكررها حتى قلنا: ليته سكت.

(38) BÜYÜK GÜNAHLARI VE ONLARIN EN BÜYÜĞÜNÜ BEYAN BÂBI

——oOo——

143 — (87) .... : Ebû Bekre (R) şöyle dedi:

Rasûlullah (S) ın yanında bulunuyorduk. Üç defa «Büyük günahların en büyüğünü size haber vereyim mi? buyurdu, sonra şöyle saydı: «Allah'a şirk koşmak, ana babaya eziyet etmek ve yalan yere şahâdet etmektir (yahut: Yalan söylemektir)». Rasûlullah dayanmakta iken doğrulup oturdu ve bu son sözü durmadan tekrar ediyordu. O derece tekrarladı ki hattâ biz: Keşki sussa diyorduk.

١٤٤ – (٨٨) وحدثني يحيى بن حبيب الحارثي. حدثنا خالد (وهو ابن الحارث) حدثنا شعبة. أخبرنا عبيد الله بن أبي بكر، عن أنس، عن النبي ﷺ، في الكبائر قال «الشرك بالله. وعقوق الوالدين. وقتل النفس. وقول الزور».

(...) وحدثنا محمد بن الوليد بن عبد الحميد. حدثنا محمد بن جعفر. حدثنا شعبة. قال: حدثني عبيد الله بن أبي بكر قال: سمعت أنس بن مالك قال: ذكر رسول الله ﷺ الكبائر (أو سئل عن الكبائر) فقال «الشرك بالله. وقتل النفس. وعقوق الوالدين» وقال «ألا أنبئكم بأكبر الكبائر؟» قال «قول الزور (أو قال شهادة الزور)» قال شعبة: وأكبر ظني أنه شهادة الزور

144 — (88) .... : Enes (R) den: Peygamber (S) büyük günahlar hakkında şöyle buyurdu: «Allah'a ortak koşmak, ana-babaya eziyet etmek, cana kıymak ve yalan söylemektir».

(......... : Enesu'bnu Mâlik (R) şöyle dedi:

Rasûlullah (S) büyük günahları zikretti (yahut kendisine büyük günahlar sorulmuştu): «Allah'a ortak koşmak, cana kıymak ve ebeveyn'e eziyet etmektir» buyurdu. Bunun ardından: «Büyük günahların en büyüğünü haber vereyim mi?» diye sordu ve: «Yalan söylemektir (yahut yalan şâhitliği etmektir)» buyurdu.

Şu'be: Galib zannım «yalan şâhidliği» demiş olduğudur, dedi.

١٤٥ – (٨٩) حدثني هرون بن سعيد الأيلي. حدثنا ابن وهب. قال: حدثني سليمان بن بلال، عن ثور بن زيد، عن أبي الغيث، عن أبي هريرة؛ أن رسول الله ﷺ قال «اجتنبوا السبع الموبقات» قيل: يا رسول الله! وما هن؟ قال «الشرك بالله. والسحر. وقتل النفس التي حرم الله إلا بالحق. وأكل مال اليتيم. وأكل الربا. والتولي يوم الزحف. وقذف المحصنات الغافلات المؤمنات».

145 — (89) .... : Ebû Hureyre (R) den: Rasûlullah (S): «Helâk edici olan yedi şeyden çekininiz» buyurdu. Ya Rasûlallah! Onlar nedir? denildi. Rasûlullah: «Allah'a şirk koşmak, sihir yapmak, bir hak karşılığı olmak müstesna Allah'ın haram kıldığı bir hayatı öldürmek, yetim malı yemek, ribâ (fâiz) kazancı yemek, düşmana hücum sırasında harbden kaçmak, zinadan masûn olup hatırından bile geçmiyen müsliman kadınlara zina isnad etmek» buyurdu[40].

١٤٦ – (٩٠) حدثنا قتيبة بن سعيد. حدثنا الليث عن ابن الهاد، عن سعد بن إبراهيم، عن حميد بن عبد الرحمن، عن عبد الله بن عمرو بن العاص؛ أن رسول الله ﷺ قال «من الكبائر شتم الرجل والديه» قالوا: يا رسول الله! وهل يشتم الرجل والديه؟ قال «نعم. يسب أبا الرجل، فيسب أباه. ويسب أمه، فيسب أمه».

(...) وحدثنا أبو بكر بن أبي شيبة ومحمد بن المثنى وابن بشار، جميعا، عن محمد بن جعفر.

---

40. Mühlikâtın, yani insani faziletleri öldüren ma'sıyyetlerin yedi olmak üzere tayini, bu sayıdan ziyade olmasını menetmez. Nasıl ki diğer hadis'lerde: Komşunun karısıyle zinâ, anaya babaya isyan, yalan yere yemin ve bunların benzeri daha başka ma'sıyetlerin helâk edicilerden olduğu haber verilmişti.

Bu hadis de helâk edici şeyler arasında sayılmış olan sihir, hakikaten bu isimle ifâdesini bulan çeşit çeşit hurâfeler, bozuk telkinler, ve sayısız kötülüklerle fertleri ve milletleri helâkeden maddeten ve ma'nen öldüren bir beliyyedir. Sihrin mahiyyeti ve kısımları hakkında Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Bakara sûrsi, 103. âyetin tefsiri sırasında topladığı bilgileri tavsiye ederiz: Hak Dini Kur'ân Dili, I, 436-451.

عَنْ شُعْبَةَ . ح وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ . حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ . حَدَّثَنَا سُفْيَانُ ، كِلَاهُمَا ، عَنْ سَعْدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ ، بِهَٰذَا الْإِسْنَادِ ، مِثْلَهُ .

146 — (90) .... : Abdullahi'bnu Amri'bni'l-Âs (R) dan: Rasûlullah (S): «Kişisinin ebeveynine sövmesi büyük günahlardandır» buyurdu. Ya Rasûlallah! Kişi ana-babasına söver mi? dediler. Rasûlullah: «Evet, o kimse başka birinin babasına söver, o da bi'l-mukabele onun babasına söver. Yine o, başkasının anasına söver, o da, bi'l-mukabele onun anasına söver» buyurdu [41].

( ) .... : Şu'be ile Sufyan her ikisi de ayrı ayrı tarîkde Sa'îdu'bnu İbrâhîm'den, bu isnadla öncekinin benzeri olan hadîs'i rivâyet etmişlerdir.

(٣٩) باب تحريم الكبر وبيانه

١٤٧ — (٩١) وحدثنا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى وَمُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ وَإِبْرَاهِيمُ بْنُ دِينَارٍ ، جَمِيعًا عَنْ يَحْيَى بْنِ حَمَّادٍ . قَالَ ابْنُ الْمُثَنَّى : حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ حَمَّادٍ . أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبَانَ بْنِ تَغْلِبَ ، عَنْ فُضَيْلٍ الْفُقَيْمِيِّ ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ النَّخَعِيِّ ، عَنْ عَلْقَمَةَ ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ « لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْ كِبْرٍ » قَالَ رَجُلٌ : إِنَّ الرَّجُلَ يُحِبُّ أَنْ يَكُونَ ثَوْبُهُ حَسَنًا وَنَعْلُهُ حَسَنَةً . قَالَ « إِنَّ اللهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ . الْكِبْرُ بَطَرُ الْحَقِّ وَغَمْطُ النَّاسِ » .

(39) KİBRİN TAHRÎMİ VE BEYANI BÂBI

——oOo——

147 — (91) .... : Abdullahi'bnu Mes'ûd (R) dan:

---

41. Bu hadîs'lerde anasının babasının söğülmesine sebeb olmak bizzat sövmek derecesinde büyük günahların en ağırlarından olduğu bildiriliyor. Nitekim «Allah'dan başkalarını (Tanrı edinib) çağıranlara sövmeyin. Sonra onlarda haddi aşarak bilgisizlikle Allah'a söverler..» (el-En'âm: 108) âyetinde bu sövmeye sebep olmak illetinden dolayı bâtıl din sahiblerinin uydurma ilâh ve mukaddesatına sövmek bile men edilmiştir.
Büyük günahlar olduğu gibi bunların en ağırları da vardır. Müteaddid hadîs'lerde bu en ağır günahlardan şunlar bildirilmiştir:
Allah'a ortak koşmak, ana-babaya âsi olmak, yalan şâhidliği yapmak, yalan yere yemin etmek, haksız olarak insan öldürmek, düşmanla harb edilirken harb safından kaçmak, namuslu bir kadına fuhuş isnad etmek, sihir yapmak, ribâ almak, yetim malı yemek, Peygamberin söylemediği bir sözü söyledi demek. Bunlar büyük günahların en büyükleridir. Sâde büyük günah olanların sayısı da merfû' ve mevkûf hadîs'lerde haber verildiğine göre kırka bâliğ olmaktadır.

Peygamber (S): «Kalbinde zerre kadar kibir bulunan kimse cennete girmez» buyurdu. Bir kimse: İnsan elbisesinin güzel olmasını, ayakkabısının güzel olmasını sever, dedi. Rasûlullah: «Şüphesiz Allah *Cemîl* (güzel) dir, güzelliği sever. Kibir ise hakkı def' ve inkâr etmek, insanları hor görmektir» buyurdu.

١٤٨ – (...) حدثنا مِنْجَابُ بْنُ الْحَارِثِ التَّمِيمِيُّ وَسُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ، كِلَاهُمَا عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُسْهِرٍ قَالَ مِنْجَابٌ: أَخْبَرَنَا ابْنُ مُسْهِرٍ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ «لَا يَدْخُلُ النَّارَ أَحَدٌ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةِ خَرْدَلٍ مِنْ إِيمَانٍ. وَلَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ أَحَدٌ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةِ خَرْدَلٍ مِنْ كِبْرِيَاءَ».

148 — ( ) .... : Abdullah (R) şöyle dedi:
Rasûlullah (S): «Kalbinde hardal dânesi kadar iymanı mevcud bulunan kimse ateşe girmez. Kalbinde hardal dânesi kadar ululuk ve azamet bulunan kimse de Cennete girmez» buyurdu.

١٤٩ – (...) وحدثنا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ. حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبَانَ بْنِ تَغْلِبَ، عَنْ فُضَيْلٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ «لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْ كِبْرٍ».

149 — ( ) .... : Abdullah (R) dan: Peygamber (S): «Kalbinde zerre miktarı kibir bulunan kimse cennete girmez» buyurmuştur.

(٤٠) باب من مات لا يشرك بالله شيئا دخل الجنة ومن مات مشركا دخل النار

١٥٠ – (٩٢) حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ نُمَيْرٍ. حَدَّثَنَا أَبِي وَوَكِيعٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ شَقِيقٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ. (قَالَ وَكِيعٌ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ. وَقَالَ ابْنُ نُمَيْرٍ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ) يَقُولُ «مَنْ مَاتَ يُشْرِكُ بِاللهِ شَيْئًا دَخَلَ النَّارَ» وَقُلْتُ أَنَا: وَمَنْ مَاتَ لَا يُشْرِكُ بِاللهِ شَيْئًا دَخَلَ الْجَنَّةَ.

(40) ALLAH'A HİÇ BİR ŞEYİ ORTAK KILMAYARAK ÖLEN KİMSENİN CENNETE, MÜŞRİK OLARAK ÖLENİN DE ATEŞE GİRECEĞİNE DÂİR BÂB

——oOo——

150 — (92) .... : Abdullahi'bnu Mes'ûd (R) şöyle diyordu: Rasûlullah: «Hangisi bir şeyi Allah'a ortak kılarak ölen kimse ateşe gi-

rer» buyurdu. Ben de: Herhangi bir şeyi Allah'a ortak kılmayarak ölen kimse de cennete girer, dedim.

١٥١ — (٩٣) وحدثنا أبو بكر بن أبي شيبة وأبو كريب ، قالا : حدثنا أبو معاوية ، عن الأعمش ، عن أبي سفيان ، عن جابر ، قال : أتى النبيَّ ﷺ رجل فقال: يا رسول الله ! ما الموجبتان ؟ فقال « من مات لا يشرك بالله شيئا دخل الجنة . ومن مات يشرك بالله شيئا دخل النار » .

151 — (93) .... : Câbir (R) şöyle dedi:

Peygamber (S) e bir zat geldi ve: Ya Rasûlallah! Cenneti ve Cehennemi îcâbettiren iki şey nedir? diye sordu: Rasûlullah: «Allah'a hiç bir şeyi ortak kılmayarak ölen kişi, cennete girer, Allah'a bir şeyi ortak tanıyarak ölen kişi de ateşe girer» buyurdu.

١٥٢ — (...) وحدثني أبو أيوب الغيلاني ، سليمان بن عبد الله ، وحجاج بن الشاعر ، قالا : حدثنا عبد الملك بن عمرو . حدثنا قرة ، عن أبي الزبير . حدثنا جابر بن عبد الله قال : سمعت رسول الله ﷺ يقول « من لقي الله لا يشرك به شيئا دخل الجنة ، ومن لقيه يشرك به دخل النار » .

قال أبو أيوب : قال أبو الزبير : عن جابر .

(...) وحدثني إسحق بن منصور . أخبرنا معاذ (وهو ابن هشام) قال: حدثني أبي، عن أبي الزبير، عن جابر ؛ أن نبي الله ﷺ قال ، بمثله .

152 — ( ) .... : Câbiru'bnu Abdillah (R) dedi ki: Ben Rasûlullah (S) den işittim, şöyle buyuruyordu: «Allah'a hiç bir şeyi ortak kılmayarak kavuşan kimse Cennete girer. O'na ortak tanıyarak kavuşan kimse de ateşe girer».

( ) .... : Burada da Câbir, Peygamber şöyle buyurdu diyerek, önceki hadîs'in benzerini takrîr etti.

١٥٣ — (٩٤) وحدثنا محمد بن المثنى وابن بشار . قال ابن المثنى : حدثنا محمد بن جعفر . حدثنا شعبة ، عن واصل الأحدب ، عن المعرور بن سويد ، قال: سمعت أبا ذر يحدث عن النبي ﷺ ؛ أنه قال « أتاني جبريل عليه السلام . فبشرني أنه من مات من أمتك لا يشرك بالله شيئا دخل الجنة . قلت : وإن زنى وإن سرق ؟ قال : وإن زنى وإن سرق » .

153 — (94) .... : Ma'mûr İbn Suveyd şöyle dedi: Ebû Zerr (R) ı Peygamber (S) den hadîs tebliğ ederken dinledim. Peygamber şöyle buyurdu: «Cibrîl (A) bana geldi ve Ümmetinden her kim Allah'a hiç bir

şeyi (ulûhiyyet ve Rubûbiyette) ortak tanımayarak ölürse o kimse cennete girer, diye müjdeledi. Ben Cibrîl'e: Hırsızlık etse de, zina yapsa da mı dedim. Evet, hırsızlık etse de, zina yapsa da, diye cevap verdi».

١٥٤ — (...) حدثنى زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ وَأَحْمَدُ بْنُ خِرَاشٍ ، قَالَا : حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ بْنُ عَبْدِ الْوَارِثِ. حَدَّثَنَا أَبِى ، قَالَ : حَدَّثَنِى حُسَيْنٌ الْمُعَلِّمُ ، عَنِ ابْنِ بُرَيْدَةَ ؛ أَنَّ يَحْيَى بْنَ يَعْمَرَ حَدَّثَهُ ؛ أَنَّ أَبَا الْأَسْوَدِ الدِّيلِيَّ حَدَّثَهُ ؛ أَنَّ أَبَا ذَرٍّ حَدَّثَهُ قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ وَهُوَ نَائِمٌ . عَلَيْهِ ثَوْبٌ أَبْيَضُ . ثُمَّ أَتَيْتُهُ فَإِذَا هُوَ نَائِمٌ . ثُمَّ أَتَيْتُهُ وَقَدِ اسْتَيْقَظَ . فَجَلَسْتُ إِلَيْهِ . فَقَالَ « مَا مِنْ عَبْدٍ قَالَ : لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ ثُمَّ مَاتَ عَلَى ذٰلِكَ إِلَّا دَخَلَ الْجَنَّةَ » قُلْتُ: وَإِنْ زَنَى وَإِنْ سَرَقَ؟ قَالَ « وَإِنْ زَنَى وَإِنْ سَرَقَ » قُلْتُ: وَإِنْ زَنَى وَإِنْ سَرَقَ؟ قَالَ « وَإِنْ زَنَى وَإِنْ سَرَقَ » ثَلَاثًا . ثُمَّ قَالَ فِى الرَّابِعَةِ « عَلَى رَغْمِ أَنْفِ أَبِى ذَرٍّ » قَالَ ، فَخَرَجَ أَبُو ذَرٍّ وَهُوَ يَقُولُ : وَإِنْ رَغِمَ أَنْفُ أَبِى ذَرٍّ .

154 — ( ) .... : Ebû Zerr (R) tahdîs edib şöyle dedi:

Bir kerre Peygamber (S) e gelmiştim. O, üzerinde beyaz bir örtü bulunduğu halde uyuyordu. (Döndüm), sonra yine geldim. O, yine uyuyordu. (Döndüm), sonra yine geldim. Bu defa uyanmıştı. Yanına oturdum. Rasûlullah: «LÂ İLÂHE İLLALLAH diyen ve sonra bu ikrar ve iyman üzerine ölen her kul muhakkak Cennete girecektir» buyurdu. Ben: Zinâ ederse ve hırsızlık yaparsa da mı? dedim. Rasûlullah, zinâ etse de, hırsızlık yapsa da, buyurdu. Ben, (hayret ederek): Zinâ etse de, hırsızlık yapmış olsa da mı? diye tekrar sordum. «Zinâ etse de, hırsızlık yapsa da» buyurdu. Bu sual cevab üç defa tekrarlandı. Sonra dördüncüde Rasûlullah (S): «Ebû Zerr'in burnu toprakta sürtülmesine rağmen (böyledir)» buyurdu.

Râvî Ebu'l-Esved: Ebû Zerr, «Ebû Zerr'ın burnu toprakta sürtülse de» diyerek çıktı, demiştir".

---

42. Ebû Zerr bu müjdeyi uzak saymakta ma'zûr idi. Çünkü bu sırada belki onun zihni «hiç birzinakârzinâ ederken mü'min olduğu halde bu fi'le cür'et edemez» hadis'ine takılmıştı. Hakikaten Buhârî'nin on kadar babında rivayet edilen bu hadis'in ifade ettiği menfî hüküm ile müjde ifade eden hadis'i te'lifte güçlük vardır. Fakat bu güçlükşöyle giderilmiştir:

Müjde hadis'inde iymanın esası kasdedilmiştir. «Hiç bir zinakâr...» hadis'inde ise kemâli selbedilmiştir.

Hz. Peygamber Ebû Zerr'in ısrralı hayretini te'kidli olarak red ve inkâr buyurdu. Bilhassa üçüncüde: Ebû Zerr'in burnu toprağa sürtülse ve böylece zelil ve hakir olsa bile yine cennete girer» buyurmakla Ebû Zerr'in bunu, garib görmesini red ve inkârda son derece mübalâğalı bir ifade kullanmıştır.

Bu Ebû Zerr hadis'i insanlara fazla bir ümit ve cesaret vererek onların ma'sıyetlere gitmelerini arttırmaz mı? diye bir sual hatıra gelebilir. Buna

(٤١) باب تحريم قتل الكافر بعد أن قال: لا إله إلا الله

١٥٥ – (٩٥) حدثنا قتيبة بن سعيد. حدثنا ليث. ح وحدثنا محمد بن رمح (واللفظ متقارب) أخبرنا الليث عن ابن شهاب، عن عطاء بن يزيد الليثي، عن عبيد الله بن عدي بن الخيار، عن المقداد بن الأسود؛ أنه أخبره أنه قال: يا رسول الله! أرأيت إن لقيت رجلا من الكفار. فقاتلني. فضرب إحدى يدي بالسيف فقطعها. ثم لاذ مني بشجرة، فقال: أسلمت لله. أفأقتله يا رسول الله! بعد أن قالها؟ قال رسول الله ﷺ «لا تقتله» قال فقلت: يا رسول الله! إنه قد قطع يدي. ثم قال ذلك بعد أن قطعها. أفأقتله؟ قال رسول الله ﷺ «لا تقتله. فإن قتلته فإنه بمنزلتك قبل أن تقتله. وإنك بمنزلته قبل أن يقول كلمته التي قال».

(41) KÂFİRİ «LÂ İLÂHE İLLALLAH» DEDİKTEN SONRA ÖLDÜRMENİN TAHRÎMİ BÂBI

——oOo——

155 — (95) .... : Mikdadu'bnu'l-Esved (R) şöyle sorduğunu haber verdi: Ya Rasûlallah! Şöyle bir mesele hakkında ne buyurursun? Ben kâfirlerden bir kişi ile karşılaşsam, benim ile vuruşsa da benim iki elimden birini kılıcı ile vurub koparsa, sonra benden kaçıp bir ağaca sığınsa ve: Ben Allah için müsliman oldum, LÂ İLÂHE İLLALLAH dese, ben onu bu tevhîd kelimesini söyledikten sonra öldürebilir miyim? Ya Rasûlallah! dedim. Rasûlullah (S): «Hayır, onu öldürme» buyurdu. Ben, ya Rasûlallah, o, benim elimi kesti, sonra da bu sözü söyledi. Onu öldürebilir miyim? dedim. Rasûlullah şöyle buyurdu: «Sakın onu öldürme. Eğer öldürürsen o senin onu öldürmezden evvelki vaziyetindedir, (Çünkü müsliman olmuştur, kanı masûndur). Sen de onun söylediği tevhid kelimesini söylemesinden evvelki vaziyetindesin (çünkü kanın kısas ile mubah olmuştur)».

---

cevab şudur: İslâmın kaidelerinden biri de yalnız iyman ile ölmekle beşer haklarının sâkıt olmıyacağı esasıdır. Fakat beşer haklarının bu masûniyyeti Allah'ı, cennetine katmak istediği kullarından tekeffülünü esirgemesini de icabetmez. İşte bu sebebden, Peygamber Ebû Zerr'in ihtimal vermeyişini mükerrer ve müekked olarak reddetmiştir. Bu hadis'deki «Cennete girer» kavli «nihayet Cennete girer» demek olması da çok muhtemildir. Cennete bu giriş ya doğrudan doğruya vukû' bulur, yahutta cehennemde ma'sıyetlerin karşılığını gördükten sonra olur.

Bu hadis'de Hâriciler'in ve Mu'tezile'nin: «Büyük günah işleyen kişi Cehennem'de ebedî kalır» yolundaki iddialarını da red vardır (Umdetu'l-Kari IV, 5).

١٥٦ – (...) حدثنا إسحاق بن إبراهيم وعبد بن حميد، قالا: أخبرنا عبد الرزاق قال: أخبرنا معمر. ح وحدثنا إسحاق بن موسى الأنصاري حدثنا الوليد بن مسلم، عن الأوزاعي. ح وحدثنا محمد ابن رافع. حدثنا عبد الرزاق. أخبرنا ابن جريج، جميعا عن الزهري، بهذا الإسناد. أما الأوزاعي وابن جريج ففي حديثهما قال: أسلمت لله. كما قال الليث في حديثه. وأما معمر ففي حديثه: فلما أهويت لأقتله قال: لا إله إلا الله.

156 — ( ) .... : Evzâî ve İbn Cureyc cemî'an Zührî'den bu isnad ile rivâyet ettiler. Evzâî ve İbn Cureyc'e gelince her ikisinin hadîs'lerinde de Leys'in bundan evvelki hadîs'inde zikrettiği gibi «Allah için Müsliman oldum, dedi» vardır.

Ma'mer'e gelince onun hadîs'inde ise: «Onu öldürmek için eğildiğim zaman, LÂ İLÂHE İLLALLAH dedi» vardır.

١٥٧ – (...) وحدثني حرملة بن يحيى. أخبرنا ابن وهب قال: أخبرني يونس عن ابن شهاب. قال: حدثني عطاء بن يزيد الليثي، ثم الجندعي؛ أن عبيد الله بن عدي بن الخيار أخبره؛ أن المقداد ابن عمرو ابن الأسود الكندي، وكان حليفا لبني زهرة، وكان ممن شهد بدرا مع رسول الله ﷺ؛ أنه قال: يا رسول الله! أرأيت إن لقيت رجلا من الكفار؟ ثم ذكر بمثل حديث الليث.

157 — ( ) .... : Mikdâdu'bnu Amri'bni Esved el-Kindî --ki bu Mikdâd Zühre oğullarının andlaşmış dostu idi ve Bedir'de Rasûlullah (S) ile beraber hazır bulunan sahabîlerdendi— Şöyle dedi:

«Ya Rasûlallah! Eğer ben kâfirlerden bir kimse ile karşılaşırsam.... ne buyurursunuz?» demiş, sonra geçen Leys hadîs'inin benzerini zikretmiştir.

١٥٨ – (٩٦) حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة. حدثنا أبو خالد الأحمر. ح وحدثنا أبو كريب وإسحاق بن إبراهيم، عن أبي معاوية، كلاهما عن الأعمش، عن أبي ظبيان، عن أسامة بن زيد. وهذا حديث ابن أبي شيبة. قال: بعثنا رسول الله ﷺ في سرية. فصبحنا الحرقات من جهينة. فأدركت رجلا. فقال: لا إله إلا الله. فطعنته فوقع في نفسي من ذلك. فذكرته للنبي ﷺ. فقال رسول الله ﷺ «أقال: لا إله إلا الله وقتلته؟» قال قلت: يا رسول الله! إنما قالها خوفا من السلاح. قال «أفلا شققت عن قلبه، حتى تعلم أقالها أم لا». فما زال يكررها علي حتى تمنيت أني أسلمت يومئذ. قال فقال سعد: وأنا والله لا أقتل مسلما حتى يقتله ذو البطين يعني أسامة. قال: قال رجل:

أَلَمْ يَقُلِ اللهُ : وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ ؟ فَقَالَ سَعْدٌ : قَدْ قَاتَلْنَا حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَأَنْتَ وَأَصْحَابُكَ تُرِيدُونَ أَنْ تُقَاتِلُوا حَتَّى تَكُونَ فِتْنَةٌ . [٨/الأنفال/آية ٣٩]

158 — (96) .... : Usâmetu'bnu Zeyd (R) şöyle dedi:

Rasûlullah (S) bizi bir seriyye içinde (cihada) göndermişti. Cuheyne kabilesinden Hurukat'a bir sabah baskını yaptık. O sırada ben bir adama eriştim. O, LÂ İLÂHE İLLALLAH, dedi. Ben kargımı ona sapladım. Bu işten gönlüme bir şüphe düştü. Sonra bunu Peygamber'e söyledim. Rasûlullah (S):

«LÂ İLÂHE İLLALLAH dediği halde onu niçin öldürdün? dedi. Ben, yâ Rasûlullah! O, bunu ancak silâhtan korktuğu için söylemiştir, dedim. «Onu kalbinden söyleyip söylemediğini bilmen için kalbini mi yardın?» buyurdu ve bu suali bana karşı hiç durmadan tekrar ediyordu: Nihayet ben o gün müsliman olmuş olaydım diye temennî ettim.

Sa'd: Vallahi, iki karıncıklı yani Usâme öldürmeye kalkışmadıkca ben hiç bir müslimanı öldürmem, dedi, Birisi ona:

Allah: «*Bir fitne kalmayıncaya ve dîn tamamiyle Allah'ın oluncaya kadar onlarla muhârebe edin*» (el-Enfâl: 39) buyurmadı mı? dedi. Bunun üzerine Sa'd:

«Biz hiç bir fitne kalmayıncaya kadar mukâtele ettik. Sen ve arkadaşların ise bir fitne meydana gelsin diye harbetmek istiyorsunuz» dedi.

١٥٩ — (.) حدثنا يعقوب الدورقي . حدثنا هشيم . أخبرنا حصين . حدثنا أبو ظبيان ، قال : سمعت أسامة بن زيد بن حارثة يحدث ، قال : بعثنا رسول الله ﷺ إلى الحرقة من جهينة . فصبحنا القوم . فهزمناهم . ولحقت أنا ورجل من الأنصار رجلا منهم فلما غشيناه قال : لا إله إلا الله . فكف عنه الأنصاري وطعنته برمحي حتى قتلته قال فلما قدمنا بلغ ذلك النبي ﷺ فقال لي « يا أسامة ! أقتلته بعد ما قال لا إله إلا الله ؟ » قال قلت : يا رسول الله ! إنما كان متعوذا . قال ، فقال « أقتلته بعد ما قال لا إله إلا الله ؟ » قال فما زال يكررها علي حتى تمنيت أني لم أكن أسلمت قبل ذلك اليوم .

159 — ( ) .... : Usâmetu'bnu Zeyd tahdîs edip şöyle dedi:

Rasûlullah (S) bizi (Cuheyne kabilesinden) Huraka üzerine (cihada) gönderdi. Sabah vakti düşman kavme kavuşduk ve onları bozguna uğrattık. Ensar'dan bir mücahidle ben, (Fezariylerden Mirdasu'bnu Nehiyk adlı çoban) bir kişiye kavuştuk. Fezâriy'nin karşısına çıkıverdiğimiz za-

man o: LÂ İLÂHE İLLALLAH, dedi. Bunun üzerine Ensarî arkadaşım ondan elini çekti. Fakat ben kargımı Fezariy'e sapladım, nihayet öldürdüm. Medine'ye geldiğimizde bu vak'a Peygamber'e erişmiş. Rasûlullah bana: Ey Usâme! O zatı LÂ İLÂHE İLLALLAH dedikten sonra niçin öldürdün? diye sordu. Ben, o, bunu ancak ölümden kaçmak için söyledi, dedim. Rasûlullah yine: LÂ İLÂHE İLLALLAH dedikten sonra onu neden öldürdün? dedi. Bu suali bana karşı hiç durmadan tekrarlıyordu. Nihayet ben, keşki bu günden önce müsliman olmuş olmayaydım diye temenni ettim".

١٦٠ – (٩٧) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ خِرَاشٍ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَاصِمٍ حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ قَالَ:
سَمِعْتُ أَبِي يُحَدِّثُ، أَنَّ خَالِدًا الأَثْبَجَ، ابْنَ أَخِي صَفْوَانَ بْنِ مُحْرِزٍ، حَدَّثَ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ مُحْرِزٍ؛ أَنَّهُ حَدَّثَ؛
أَنَّ جُنْدَبَ بْنَ عَبْدِ اللهِ الْبَجَلِيَّ بَعَثَ إِلَى عَسْعَسِ بْنِ سَلَامَةَ، زَمَنَ فِتْنَةِ ابْنِ الزُّبَيْرِ، فَقَالَ: اجْمَعْ لِي نَفَرًا
مِنْ إِخْوَانِكَ حَتَّى أُحَدِّثَهُمْ فَبَعَثَ رَسُولًا إِلَيْهِمْ فَلَمَّا اجْتَمَعُوا جَاءَ جُنْدَبٌ وَعَلَيْهِ بُرْنُسٌ أَصْفَرُ فَقَالَ:
تَحَدَّثُوا بِمَا كُنْتُمْ تَحَدَّثُونَ بِهِ. حَتَّى دَارَ الْحَدِيثُ فَلَمَّا دَارَ الْحَدِيثُ إِلَيْهِ حَسَرَ الْبُرْنُسَ عَنْ رَأْسِهِ.
فَقَالَ: إِنِّي أَتَيْتُكُمْ وَلَا أُرِيدُ أَنْ أُخْبِرَكُمْ عَنْ نَبِيِّكُمْ. إِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ بَعَثَ بَعْثًا مِنَ الْمُسْلِمِينَ
إِلَى قَوْمٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ. وَإِنَّهُمُ الْتَقَوْا فَكَانَ رَجُلٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ إِذَا شَاءَ أَنْ يَقْصِدَ إِلَى رَجُلٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ
قَصَدَ لَهُ فَقَتَلَهُ وَإِنَّ رَجُلًا مِنَ الْمُسْلِمِينَ قَصَدَ غَفْلَتَهُ قَالَ وَكُنَّا نُحَدَّثُ أَنَّهُ أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ فَلَمَّا رَفَعَ
عَلَيْهِ السَّيْفَ قَالَ: لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ، فَقَتَلَهُ فَجَاءَ الْبَشِيرُ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَسَأَلَهُ فَأَخْبَرَهُ حَتَّى أَخْبَرَهُ

---

43. Siyer kitaplarında bu sefer Galibu'bnu Abdillah Leysî gazvesi diye anılır. İbnu Sa'd'ın bildirdiğine göre bu seriyye hicretin yedinci yılı ramazanında tertib edilip Necid diyarında Batn-ı Nahl'in arka tarafında Mikaa adlı yerde toplanan Benu Ahval, Benu Âbidi'bni Sa'lebe eşkıyası üzerine gönderilmişti. Bu mevki ile Medine arasında sekiz günlük mesafe vardır. 130 mevcutlu olan bu seriyye Galib İbn Abdillah'ın komutası altında gönderildiği için bu ad ile anılmıştır.

Usâme, peygamberin: LÂ İLÂHE İLLALLAH diyen bir kişiyi niçin öldürdün? şeklinde mükerrer soru ve serzenişinden çok sıkılmıştı. Bu günden önce keşke müsliman olmayaydım sözü de ıstırabının derecesini belâğatla ifade etmektedir. Şüphesiz ki Usâme'nin bu sözü, hakikat olmayıp mübalağaya mahmûldür. Usâme bu kimsenin şahâdet kelimesini getirmesine kıymet vermeyip öldürürken:

«فلم يك ينفعهم ايمانهم لما رأوا بأسنا»

: Kâfirlerin bizim azabımızı gördükleri zamanki iymanları kendilerine fayda vermiyecektir» (el-Gâfir: 85) âyetinin zâhiriyle istidlâl etmiş olacaktır. Bu cihetle Rasûlullah onu azarlamakla yetinmiş, diyetle emretmemiştir.

خَبَرَ الرَّجُلِ كَيْفَ صَنَعَ. فَدَعَاهُ فَسَأَلَهُ فَقَالَ «لِمَ قَتَلْتَهُ؟» قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ أَوْجَعَ فِي الْمُسْلِمِينَ. وَقَتَلَ فُلَانًا وَفُلَانًا. وَسَمَّى لَهُ نَفَرًا. وَإِنِّي حَمَلْتُ عَلَيْهِ. فَلَمَّا رَأَى السَّيْفَ قَالَ: لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللهُ. قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ «أَقَتَلْتَهُ؟» قَالَ: نَعَمْ. قَالَ «فَكَيْفَ تَصْنَعُ بِلَا إِلَٰهَ إِلَّا اللهُ إِذَا جَاءَتْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؟» قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! اسْتَغْفِرْ لِي. قَالَ «وَكَيْفَ تَصْنَعُ بِلَا إِلَٰهَ إِلَّا اللهُ إِذَا جَاءَتْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؟» قَالَ فَجَعَلَ لَا يَزِيدُهُ عَلَى أَنْ يَقُولَ «كَيْفَ تَصْنَعُ بِلَا إِلَٰهَ إِلَّا اللهُ إِذَا جَاءَتْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؟».

160 — (97) .... : Cundubu'bnu Abdillah el-Becelî, İbnu Zubeyr'in fitnesi zamanında 'As'asu'bnu Selâme'ye bir haberci yolladı. Benim için kardeşlerinden bir cemaat topla da onlara hadîs teblîğ edeyim, dedi. 'As'as' da hemen onlara bir elçi gönderdi, onlar toplandığı zaman, Cündüb söyliyeceklerinizi söyleyiniz, dedi. Nihayet söz deveran etti. Söz kendisine dönünce başından bornusu açtı ve şöyle dedi: Ben size geldim, sizlere Peygamberinizden haber vermek istiyorum: Rasûlullah (S) müslimanlardan bir müfrezeyi, müşriklerden bir kavim üzerine gönderdi. Onlar biribirleri ile karşılaştılar. Müşriklerden bir kimse müslimanlardan birine suikasd etmek isterse suikasd eder ve onu öldürürdü. Müslimanlardan bir kimse hasmının gafletini gözetledi ve onu katletti. Bu kimsenin Usâmetu'bnu Zeyd olduğu bize söylenmiştir .Usâme ona kılıcını kaldırınca o, LÂ İLÂHE İLLALLAH, dedi. Usâme de onu öldürdü. Nihayet Peygambere bir müjdeci geldi. Peygamber ona sordu, o da Peygambere haber verdi. Hattâ o haberci öldürülen kimsenin haberini de Usâme nasıl yaptıysa öylece haber verdi. Mütaâkiben Rasûlullah Usâme'yi çağırdı ve ondan meseleyi sordu. Ve: «Onu niçin öldürdün?» buyurdu. Usâme: Ya Rasûlallah! Müslimanlarda çok can yaktı, fulan ve fulan kimseleri öldürdü. (Usâme Peygambere bir hayli kimselerin isimlerini söylemiştir). Ve ben, ona hücum ettim, kılıcı görünce: LÂ İLÂHE İLLALLAH dedi. Rasûlullah: «Onu öldürdün mü?» buyurdu. Usâme: «Evet» diye cevab verdi. Rasûlullah: «Kıyâmet gününde (şâhid olarak) LÂ İLÂHE İLLALLAH kelimesi geldiği zaman nasıl yaparsın? buyurdu. Usâme: Ya Rasûlallah! Benim için mağfiret isteyiver, dedi. Rasûlullah: «Kıyamet gününde LÂ İLÂHE İLLALLAH geldiği zaman nasıl yaparsın?» buyurdu. Ve artık «Kıyamet gününde LÂ İLÂHE İLLALLAH geldiği zaman nasıl yaparsın?» sorusundan başka birşey söylemez oldu.

Bunun üzerine:

«ولاتقولوا لمن القى اليكم السلام است مؤمنا»

: Size selâm veren (müslümanlık şi'ârını gösteren) kişiye sen mü'min değilsin demeyiniz» (en-Nisâ: 94) kavli nazil olmuştur.

(٤٢) باب قول النبى صلى الله تعالى عليه وسلم «من حمل علينا السلاح فليس منا»

١٦١ – (٩٨) حدثنى زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ وَمُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى قَالَا حَدَّثَنَا يَحْيَى (وَهُوَ الْقَطَّانُ) ح وَحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ وَابْنُ نُمَيْرٍ، كُلُّهُمْ عَنْ عُبَيْدِ اللهِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ ح وَحَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى وَاللَّفْظُ لَهُ قَالَ: قَرَأْتُ عَلَى مَالِكٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ «مَنْ حَمَلَ عَلَيْنَا السِّلَاحَ فَلَيْسَ مِنَّا»

(42) PEYGAMBER (S) İN: «BİZE SİLÂH ÇEKEN, BİZDEN DEĞİLDİR» SÖZÜNE DÂİR BÂB

——oOo——

161 — (98) .... : İbnu Umer (R) den:
Peygamber (S): «Her kim biz müslümanlara silâh çekip kıtal ederse artık o, bizden değildir» buyurdu [44].

١٦٢ – (٩٩) حدثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَابْنُ نُمَيْرٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا مُصْعَبٌ (وَهُوَ ابْنُ الْمِقْدَامِ) حَدَّثَنَا عِكْرِمَةُ بْنُ عَمَّارٍ، عَنْ إِيَاسِ بْنِ سَلَمَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ «مَنْ سَلَّ عَلَيْنَا السَّيْفَ فَلَيْسَ مِنَّا».

162 — (99) .... : Seleme (R) den: Peygamber (S): «Her kim bize kılıç sıyırırsa, artık o bizden değildir» buyurdu.

١٦٣ – (١٠٠) حدثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَعَبْدُ اللهِ بْنُ بَرَّادٍ الْأَشْعَرِيُّ وَأَبُو كُرَيْبٍ، قَالُوا: حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ بُرَيْدٍ، عَنْ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِي مُوسَى، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ «مَنْ حَمَلَ عَلَيْنَا السِّلَاحَ فَلَيْسَ مِنَّا».

163 — (100) .... : Ebû Mûsâ (R) dan: Peygamber (S): «Her kim bize silâhla saldırırsa artık o, bizden değildir» buyurdu.

---

44. Hadis'deki bu şiddetli vaid, müslimanları birlik ve bağlarını bozacak olan bu kabil fiil ve hareketlerden sakındırmak içindir. Buhârî şu hadis'i de rivâyet ediyor: Ahnef İbn Kays dedi ki, (Ali ile Muâviye arasında Sıffîn harbi sırasında) ben şu adama (Ali'ye) yardım etme kiçin gidiyordum. Bana Ebû Bekre rastgeldi ve: Nereye gidiyorsun? diye sordu. Şu adama (yani Ali İbn Ebi Talib'e) yardıma gidiyordum, dedim. Ebû Bekre: Haydi dön! Ben Rasûlullahtan işittim, «iki müslüman kırıçlarıyla karşılaştıkları zaman ölen de öldüren de cehennemdedir» buyuruyordu. Ben de: öldüren böyle amma ölene ne oluyor? dedim. «Ölen de arkadaşını öldürmeye hırslı idi» buyurdu .(Buhârî, Diyât, kavluhu Tealâ: «VE MEN AHYÂNÂ...» el-Mâide, 32).

Bütün bunlar ve benzeri rivâyetler İslâm Dininin beşer hayatına ve İslâm birliğine ne derece kıymet verdiğinin birer delilidir.

(٤٣) باب قول النبي صلى الله تعالى عليه وسلم «من غشنا فليس منا»

١٦٤ – (١٠١) حدثنا قتيبة بن سعيد حدثنا يعقوب (وهو ابن عبد الرحمن القاري) ح وحدثنا أبو الأحوص محمد بن حيان حدثنا ابن أبي حازم، كلاهما عن سهيل بن أبي صالح، عن أبيه، عن أبي هريرة؛ أن رسول الله ﷺ قال «من حمل علينا السلاح فليس منا ومن غشنا فليس منا»

(١٠٢) وحدثني يحيى بن أيوب وقتيبة وابن حجر جميعا عن إسماعيل بن جعفر قال ابن أيوب حدثنا إسماعيل قال: أخبرني العلاء عن أبيه، عن أبي هريرة، أن رسول الله ﷺ مر على صبرة طعام فأدخل يده فيها فنالت أصابعه بللا فقال «ما هذا يا صاحب الطعام؟» قال أصابته السماء يا رسول الله! قال «أفلا جعلته فوق الطعام كي يراه الناس؟ من غش فليس مني»

(43) RASÛLULLAH (S) IN «BİZİ ALDATAN BİZDEN DEĞİLDİR» SÖZÜNE DÂİR BÂB

——oOo——

164 — (101) .... : Ebû Hureyre (R) den:

Rasûlullah (S) buyurdu ki: «Her kim bize silâh çekerse, o, bizden değildir. Her kim bizi aldatır, hâinlik yaparsa, o da bizden değildir».

(102) .... : Ebû Hureyre (R) den: (şöyle demiştir:)

Rasûlullah (S) bir yiyecek yığınına uğradı, elini o yığının içine daldırdı. Parmaklarına ıslaklık isâbet etti. Bunun üzerine: «Ey taam sahibi! Bu nedir?» buyurdu. Mal sahibi: Ya Rasûlallah! Ona yağmur isâbet etti, dedi. Rasûlullah: «İnsanların görebilmesi için o ıslak kısmı taamın üstüne neden koymadın? Aldatan kimse benden değildir» buyurdu.

(٤٤) باب تحريم ضرب الخدود وشق الجيوب والدعاء بدعوى الجاهلية

١٦٥ – (١٠٣) حدثنا يحيى بن يحيى أخبرنا أبو معاوية ح وحدثنا أبو بكر بن أبي شيبة حدثنا أبو معاوية ووكيع ح وحدثنا ابن نمير حدثنا أبي جميعا عن الأعمش، عن عبد الله بن مرة، عن مسروق، عن عبد الله، قال: قال رسول الله ﷺ «ليس منا من ضرب الخدود أو شق الجيوب أو دعا بدعوى الجاهلية»

هذا حديث يحيى. وأما ابن نمير وأبو بكر فقالا «وشق ودعا» بغير ألف

(44) YANAKLARA VURMANIN, YAKALARI YIRTMANIN VE CÂHİLİYET ÂDETİYLE FERYAD ETMENİN TAHRÎMİ BÂBI

——oOo——

165 — (103 .... : Abdullah (İbn Mes'ûd) şöyle dedi: «Rasûlullah (S): (Ölü için) yanaklara vuran, yahut yakaları yırtan, yahut câhiliyet âdeti üzere feryâd-u figân eden bizden değildir» buyurdu.

Bu, Yahya'nın hadîs'idir. Amma İbnu Numeyr ve Ebû Bekre gelince onlar elifsiz olarak (yani «ev» değil de «ve» ile) ve yırtar ve çağırırsa» diye rivâyet etmişlerdir.

١٦٦ – (...) وحدثنا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ . حَدَّثَنَا جَرِيرٌ . ح وَحَدَّثَنَا إِسْحٰقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ وَعَلِيُّ بْنُ خَشْرَمٍ ، قَالَا : حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ ، جَمِيعًا عَنِ الْأَعْمَشِ . بِهٰذَا الْإِسْنَادِ . وَقَالَا : « وَشَقَّ وَدَعَا » .

166 — ( ) .... : Cerîr ile İbnu Yûnus'dan her biri de cemi'an A'meş'den olmak üzere bu isnad ile tahdîs ettiler ve onlar da: «Ve yırtarsa ve çağırırsa» diye söylediler.

١٦٧ – (١٠٤) حدثنا الْحَكَمُ بْنُ مُوسَى الْقَنْطَرِيُّ . حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمْزَةَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ يَزِيدَ بْنِ جَابِرٍ ؛ أَنَّ الْقَاسِمَ بْنَ مُخَيْمِرَةَ حَدَّثَهُ قَالَ : حَدَّثَنِي أَبُو بُرْدَةَ بْنُ أَبِي مُوسَى . قَالَ : وَجِعَ أَبُو مُوسَى وَجَعًا فَغُشِيَ عَلَيْهِ . وَرَأْسُهُ فِي حَجْرِ امْرَأَةٍ مِنْ أَهْلِهِ . فَصَاحَتِ امْرَأَةٌ مِنْ أَهْلِهِ . فَلَمْ يَسْتَطِعْ أَنْ يَرُدَّ عَلَيْهَا شَيْئًا . فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ : أَنَا بَرِيءٌ مِمَّا بَرِئَ مِنْهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ . فَإِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ بَرِئَ مِنَ الصَّالِقَةِ وَالْحَالِقَةِ وَالشَّاقَّةِ .

(...) حدثنا عَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ وَإِسْحٰقُ بْنُ مَنْصُورٍ ، قَالَا : أَخْبَرَنَا جَعْفَرُ بْنُ عَوْنٍ . أَخْبَرَنَا أَبُو عُمَيْسٍ . قَالَ : سَمِعْتُ أَبَا صَخْرَةَ يَذْكُرُ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ يَزِيدَ وَأَبِي بُرْدَةَ بْنِ أَبِي مُوسَى ، قَالَا : أُغْمِيَ عَلَى أَبِي مُوسَى وَأَقْبَلَتِ امْرَأَتُهُ أُمُّ عَبْدِ اللهِ تَصِيحُ بِرَنَّةٍ . قَالَا : ثُمَّ أَفَاقَ . قَالَ : أَلَمْ تَعْلَمِي (وَكَانَ يُحَدِّثُهَا) أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ « أَنَا بَرِيءٌ مِمَّنْ حَلَقَ وَسَلَقَ وَخَرَقَ » .

(...) حدثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُطِيعٍ . حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ عَنْ حُصَيْنٍ ، عَنْ عِيَاضٍ الْأَشْعَرِيِّ ، عَنِ امْرَأَةِ أَبِي مُوسَى ، عَنْ أَبِي مُوسَى عَنِ النَّبِيِّ ﷺ . ح وَحَدَّثَنِيهِ حَجَّاجُ بْنُ الشَّاعِرِ . حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ قَالَ : حَدَّثَنِي أَبِي . حَدَّثَنَا دَاوُدُ (يَعْنِي ابْنَ أَبِي هِنْدٍ) حَدَّثَنَا عَاصِمٌ ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ مُحْرِزٍ ، عَنْ أَبِي مُوسَى ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ . ح وَحَدَّثَنِي الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْحُلْوَانِيُّ . حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ . أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ

بْنِ عُمَيْرٍ ، عَنْ رِبْعِيِّ بْنِ حِرَاشٍ ، عَنْ أَبِي مُوسَى ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ ، بِهَذَا الْحَدِيثِ. غَيْرَ أَنَّ فِي حَدِيثِ عِيَاضٍ الْأَشْعَرِيِّ قَالَ « لَيْسَ مِنَّا » وَلَمْ يَقُلْ « بَرِيءٌ »

167 — (104) .... : Ebû Mûsâ (R) nın oğlu Ebû Bürde tahdîs edip şöyle dedi: (Bir kerre babam) Ebû Mûsâ şiddetli bir hastalıkla hastalanmıştı. Bu sıra başı, âilesinden bir kadının göğsünde olarak bayıldı. Bunun üzerine ehlinden olan bir kadın bir sayha attı. Fakat Ebû Mûsâ'nın durumu, kadının bu hareketini menetmeye müsaid değildi. Ebû Mûsâ bu baygınlığı atlatıp açılınca şöyle dedi:

Rasûlullah (S) ın uzak bulunduğu her şeyden ben de uzağım. Rasulullah (S): Musîbet zamanında sayha eden, saçını yolan, elbisesini yırtan kadınlardan uzak bulunurdu.

.... : Abdurrahmani'bnu Yezîd ile Ebû Bürde şöyle dediler: Ebû Mûsâ bayıldı ve hanımı Ummu Abdillah geldi, çınlatarak sayha etmeye başladı. Sonra Ebû Mûsâ kendine geldi ve hanımına hitaben: Rasûlullah (S) ın:

«Ben saç yolan, haykıran ve yırtan kimselerden berîyim» dediğini bilmedin mi?» dedi. (Çünkü kendisi bunu hanımına tebliğ ederdi).

.... : Yine ayrı ayrı üç tarîkteki ravîler bu Ebû Mûsâ'dan, o da Peygamberden isnadîle bu hadîs'i rivâyet etmişlerdir. Ancak bunlardan Iyâd el-Eş'arî hadîs'inde:

«Bizden değildir» buyurmuş, «uzağım» buyurmamıştır»[45].

(٤٥) باب بيان غلظ تحريم النميمة

---

١٦٨ - (١٠٥) وحدثني شَيْبَانُ بْنُ فَرُّوخَ وعَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَسْمَاءَ الضُّبَعِيُّ ، قَالَا : حَدَّثَنَا مَهْدِيٌّ (وَهُوَ ابْنُ مَيْمُونٍ) حَدَّثَنَا وَاصِلٌ الْأَحْدَبُ عَنْ أَبِي وَائِلٍ ، عَنْ حُذَيْفَةَ ؛ أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ رَجُلًا يَنُمُّ الْحَدِيثَ. فَقَالَ حُذَيْفَةُ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ « لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ نَمَّامٌ »

---

45. Şu câhiliyet âdetleri ashâbın ittifakıyle haramdır:
Nudbe: Ölünün iyiliklerini sayıp dökerek ağlamak.
Niyâha: Avaz avaz ağlamak.
Latmu'l-hadd: Yanaklarını, yüzünü başını dizlerini dövmek.
Şakku'l-Ceyb: Yaka, elbise yırtmak.
Hamsu'l-vech: Yüzünü tırmalamak.
Neşru'ş-şiir: Manzûmelerle ölünün iyiliklerini yaymaya çalışmak.
Duâu'l-veyl ve's-sabûr: Azab ve helâk ile duâ (Nevevî).
Bunlar Hanefilere göre de haramdır. Kerahat diyenlerin maksadı da her halde tahrimî kerahattir (Aynî).

(45) KOĞUCULUĞUN ÇOK AĞIR BİR HARAM OLDUĞUNU BEYAN BÂBI

——oOo——

168 — (105) .... : Huzeyfe (R) den: Bir kimsenin söz taşıdığı haberi Huzeyfe'ye ulaşmış, bunun üzerine kendisi şöyle demiştir: Rasûlullah (S) den işittim, şöyle buyuruyordu: «Koğuculuk eden cennete giremez".

١٦٩ – ( ) حدثنا عليّ بن حُجر السَّعديّ وإسحق بن إبراهيم قال إسحق: أخبرنا جرير، عن منصور، عن إبراهيم، عن همّام بن الحارث، قال: كان رجل ينقل الحديث إلى الأمير. فكنّا جلوساً في المسجد. فقال القوم: هذا ممّن ينقل الحديث إلى الأمير. قال فجاء حتّى جلس إلينا فقال حذيفة: سمعت رسول الله ﷺ يقول «لا يدخل الجنّة قتّات»[1]

169 — ( ) .... : Hemmâmu'bnu Hâris şöyle dedi: Bir kimse emîre söz taşırdı. Birgün biz mescidde oturuyorduk. Cemaat: İşte şu, emîre lâf taşıyan kimselerdendir, dediler. Derken adam geldi, neticede bizim meclisimize oturdu. Bunun üzerine Huzeyfe şöyle dedi: Ben Rasûlullah (S) den işittim, şöyle buyuruyordu: «Koğuculuk eden (fesadcı) kişi Cennete giremez».

١٧٠ – ( ) حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة حدّثنا أبو معاوية ووكيع، عن الأعمش ح وحدّثنا منجاب بن الحارث التّميميّ. واللّفظ له أخبرنا ابن مسهر، عن الأعمش، عن إبراهيم، عن همّام بن الحارث، قال: كنّا جلوساً مع حذيفة في المسجد فجاء رجل حتّى جلس إلينا فقيل لحذيفة: إنّ هذا يرفع إلى السّلطان أشياء فقال حذيفة، إرادة أن يسمعه: سمعت رسول الله ﷺ يقول «لا يدخل الجنّة قتّات».

170 — ( ) .... : Hemmamu'bnu Hâris şöyle dedi: Mescidde Huzeyfe'nin yanında oturuyorduk. Bir adam geldi ve bizim yanımıza oturdu. Huzeyfe'ye: İşte bu, sultana bir çok şeyler görürür denildi. Bunun üzerine Huzeyfe ona işittirmek maksadiyle: Rasûlullah (S) ı: «Koğuculuk yapan Cennete girmez» derken dinledim, dedi.

---

46. Katût, kıttîtî ve kattât: Görülmez gizli bir yerden insanların sözlerini dinleyen, sonra bu dinlediği sözü başkalarına taşıyan kimsedir. Gerek koğuculuk etsin, gerek etmesin, bu dinleyen kimseye türkçede dikici tâbir olunur. Kötü huylardandır (Kamus mütercimi Asım Molla).

(٤٦) باب بيان غلظ تحريم إسبال الإزار والمن بالعطية وتنفيق السلعة بالحلف . وبيان الثلاثة الذين لا يكلمهم الله يوم القيامة ولا ينظر إليهم ولا يزكيهم ولهم عذاب أليم

---

١٧١ – (١٠٦) حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة ، ومحمد بن المثنى ، وابن بشار ، قالوا : حدثنا محمد بن جعفر ، عن شعبة ، عن علي بن مدرك ، عن أبي زرعة ، عن خرشة بن الحر ، عن أبي ذر ، عن النبي ﷺ قال « ثلاثة لا يكلمهم الله يوم القيامة ، ولا ينظر إليهم ، ولا يزكيهم ، ولهم عذاب أليم » قال فقرأها رسول الله ﷺ ثلاث مرار . قال أبو ذر : خابوا وخسروا . من هم يا رسول الله ؟ قال « المسبل والمنان والمنفق سلعته بالحلف الكاذب » .

(...) وحدثني أبو بكر بن خلاد الباهلي . حدثنا يحيى (وهو القطان) حدثنا سفيان . حدثنا سليمان الأعمش ، عن سليمان بن مسهر ، عن خرشة بن الحر ، عن أبي ذر ، عن النبي ﷺ قال « ثلاثة لا يكلمهم الله يوم القيامة : المنان الذي لا يعطي شيئا إلا منه . والمنفق سلعته بالحلف الفاجر . والمسبل إزاره » .

وحدثنيه بشر بن خالد . حدثنا محمد (يعني ابن جعفر) عن شعبة ، قال : سمعت سليمان ، بهذا الإسناد . وقال « ثلاثة لا يكلمهم الله ولا ينظر إليهم ولا يزكيهم ولهم عذاب أليم » .

(46) EİBİSE ETEĞİNİ KİBİRLE YERDE SÜRÜMENİN, HEDİYE VE İHSANI BAŞA KAKMANIN, TİCARET METÂ'INA YEMİNLE SÜRÜM VERMENİN AĞIR HARAM OLDUĞUNU BEYAN VE KIYAMET GÜNÜ ALLAH'IN KONUŞAMAYACAĞI, BAKMIYACAĞI VE TEMİZE ÇIKARMIYACAĞI VE KENDİLERİ İÇİN ELÎM BİR AZAB BULUNAN ÜÇ KİŞİYİ BEYAN BÂBI

——oOo——

171 — (106) .... : Ebû Zerr (R) den (şöyle demiştir):

Peygamber (S) —âyet lâfzına yakın olarak— " «Üç kimse vardır ki —Allah kıyamet günü onlarla konuşmaz, onlara bakmaz, onları temize çıkarmaz, onlar için pek acıtıcı bir azab vardır—» buyurdu.

Ebû Zerr dedi ki: Rasûlullah buna uyan âyeti üç kerre okumuştur.

---

47. el-Bakara: 147 ve Âlu İmrân: 77. âyetlerinin baş kısımları değisik olmakla beraber son kısımları bu lafızlara yakındır.

Ebû Zerr: Umduklarına erişemediler ve ziyan ettiler. Onlar kimlerdir; ya Rasûlallah! diye sordu. Rasûlullah: «Elbisesini (büyüklenerek yere kadar) salıveren, verdiği şeyi başa kakan, yalan yeminle ticaret metâ'ına sürüm verendir» buyurdu.

.... : Yine Ebû Zerr (R) den, (şöyle demiştir): Peygamber (S): «Üç kişi vardır ki Allah kıyamet günü onlarla konuşmaz: Her verdiği şeyi muhakkak başa kakan, haksız yeminle ticaret metâ'ına sürüm sağlıyan, elbisesini (bolca yere kadar) salıveren» buyurdu.

.... : Şu'be dedi ki: Bu isnadla Süleyman'dan işittim. Rasûlullah şöyle buyurmuştur: «Üç kişi var ki kıyamet günü Allah onlarla konuşmaz, onlara nazar buyurmaz, onları temize çıkarmaz ve onlar için pek acıtıcı bir azab da vardır».

١٧٢ – (١٠٧) وحدثنا أبو بكر بن أبي شيبة. حدثنا وكيع وأبو معاوية، عن الأعمش، عن أبي حازم، عن أبي هريرة، قال: قال رسول الله ﷺ «ثلاثة لا يكلمهم الله يوم القيامة ولا يزكيهم (قال أبو معاوية: ولا ينظر إليهم) ولهم عذاب أليم: شيخ زان. وملك كذاب. وعائل مستكبر».

172 — (107) .... : Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir:
Rasûlullah (S): «Üç kişi vardır ki Allah kıyamet günü onlarla konuşmaz, onları temize çıkarmaz (Ebû Muâviye: Ve onlara bakmaz, demiştir) ve onlar için pek acıtıcı bir aazb vardır. Bunlar zinakâr yaşlı, yalancı devlet başkanı ve kibirlenen fakirdir» buyurdu.

١٧٣ – (١٠٨) وحدثنا أبو بكر بن أبي شيبة وأبو كريب، قالا: حدثنا أبو معاوية، عن الأعمش، عن أبي صالح، عن أبي هريرة؛ وهذا حديث أبي بكر. قال: قال رسول الله ﷺ «ثلاث لا يكلمهم الله يوم القيامة ولا ينظر إليهم ولا يزكيهم ولهم عذاب أليم: رجل على فضل ماء بالفلاة يمنعه من ابن السبيل. ورجل بايع رجلا بسلعة بعد العصر فحلف له بالله لأخذها بكذا وكذا فصدقه، وهو على غير ذلك ورجل بايع إماما لا يبايعه إلا لدنيا، فإن أعطاه منها وفى، وإن لم يعطه منها لم يف».

(...) وحدثني زهير بن حرب. حدثنا جرير. ح وحدثنا سعيد بن عمرو الأشعثي. أخبرنا عبثر كلاهما عن الأعمش، بهذا الإسناد، مثله. غير أن في حديث جرير «ورجل ساوم رجلا بسلعة»

173 — (108) .... : Ebû Hureyre (R) şöyle dedi:

Rasûlullah (S) buyurdu ki: «Üç kimse vardır, kıyamet günü Allah onlarla konuşmaz, onlara bakmaz, onları temize çıkarmaz ve onlar için elemli bir azab vardır: Biri şöyle kimsedir: Susuz bir sahrada fazla su üzerinde bulunur ve o suyu yolcudan meneder. İkincisi şu adamdır: İkindi üzeri bir kimseye bir mal satar, satarken ona karşı malı şöyle şöyle vermek suretiyle aldığını Allah'a yemin eder, gerçek bunun hilâfına olduğu halde müşteri de onu tasdîk eder (ek malı satın alır). Üçüncüsü şöyle kimsedir: Bir devlet başkanına yalnız dünyalığı için bey'at eder, başkan ona dünyalıktan verdiği zaman yaptığı ahde vefa eder, ona dünyalıktan vermediği zaman ahde vefa göstermez".

.... : Cerîr ve Abser her ikisi de A'meş'den alarak bu isnadla o hadîs'in benzerini rivâyet ettiler. Ancak Cerîr'in hadîs'inde: «Ve bir zat ki bir kimse ile bir metâ'ın pazarlığını yapar» şeklindedir.

١٧٤ – (...) وحَدَّثَنِي عَمْرٌو النَّاقِدُ. حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ أُرَاهُ مَرْفُوعًا. قَالَ «ثَلَاثَةٌ لَا يُكَلِّمُهُمُ اللهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ: رَجُلٌ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ بَعْدَ صَلَاةِ الْعَصْرِ عَلَى مَالِ مُسْلِمٍ فَاقْتَطَعَهُ» وَبَاقِي حَدِيثِهِ نَحْوُ حَدِيثِ الْأَعْمَشِ.

174 — ( ) .... : Ebû Hureyre (R) den: Rasûlullah (S) şöyle buyurmuştur: «Üç kimse vardır ki Allah onlarla konuşmaz, onlara bakmaz ve onlar için elemli bir azab vardır. Birisi şudur: İkindi namazından sonra bir müslimanın malı üzerine öyle bir yemin eder ki neticede o malı koparıp alır». Hadîs'in geri kalanı A'meş'in hadîs'i gibidir.

---

48. Ebû Hureyre'nin Buhârî'de biraz değişik olan bu rivâyetinde Rasûlullah'ın bu sözleri söyledikten sonra:

«ان الذين يشترون بعهدالله ايمانهم ثمناً قليلاً اولئك لاخلاق لهم فى الآخرة ولايكلمهم الله ولاينظر اليهم يوم القيامة ولايزكيهم ولهم عذاب اليم ايمانهم

: Allah'a olan ahidlerine ve yeminlerine bedel az bir pahayı satın alanlar işte onlar, onlara âhirette hiç bir nasib yoktur. Allah kıyamet günü onlarla konuşmaz, onlara bakmaz, onları temize çıkarmaz, onlar için pek acıklı bir azab vardır (Âlu İmrân 77.) âyetini okumuştur. Buhârî, Musâkât, İsmu men menea ibne's-sebîl mine'l-mâl). Muslim'in 220 ve 222 rakamlı İbnu Mesud hadîs'lerinde de Rasûlullah'ın bu âyeti okuduğu görülmektedir.

(٤٧) باب غلظ تحريم قتل الإنسان نفسه وإن من قتل نفسه بشيء عذب به في النار
وأنه لا يدخل الجنة إلا نفس مسلمة

١٧٥ – (١٠٩) حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة وأبو سعيد الأشج، قالا: حدثنا وكيع، عن الأعمش، عن أبي صالح، عن أبي هريرة قال: قال رسول الله ﷺ «من قتل نفسه بحديدة فحديدته في يده يتوجأ بها في بطنه في نار جهنم خالدا مخلدا فيها أبدا. ومن شرب سما فقتل نفسه فهو يتحساه في نار جهنم خالدا مخلدا فيها أبدا ومن تردى من جبل فقتل نفسه فهو يتردى في نار جهنم خالدا مخلدا فيها أبدا»

(...) وحدثني زهير بن حرب حدثنا جرير ح وحدثنا سعيد بن عمرو الأشعثي حدثنا عبثر ح وحدثني يحيى بن حبيب الحارثي حدثنا خالد (يعني ابن الحارث) حدثنا شعبة كلهم بهذا الإسناد، مثله. وفي رواية شعبة عن سليمان قال: سمعت ذكوان.

(47) İNSANIN KENDİNİ ÖLDÜRMESİNİN TAHRÎMİNİN AĞIRLIĞI KENDİNİ BİR ŞEYLE ÖLDÜRENİN CEHENNEMDE ONUNLA AZABLANDIRILACAĞI VE CENNETE MÜSLİMAN NEFİSTEN BAŞKASININ GİRMEYECEĞİNE DÂİR BÂB

——oOo——

175 — (109) .... : Ebû Hureyre (R) şöyle dedi:

Rasûlullah (S) buyurdu ki: «Her kim kendini bir demir parçasıyle öldürürse kendisi o demiri elinde karnına vuruyor olarak ebedî ve daimî surette cehennem ateşinde olacaktır. Her kim zehir içer de kendini öldürürse o kimse de zehrini içer birhalde ebedî ve daimî bir surette cehennem ateşinde olacaktır. Her kim bir dağdan kendini aşağıya atıp, kendi kendini öldürürse bu intihar eden kimse de Cehennem ateşinde ebedî ve daimî surette kendisini yüksekten aşağıya bırakır olacaktır».

.... : Cerîr, Abser ve Şu'be her üçü de yine bu isnadla o hadîs'in benzerini rivâyet ettiler. Şu'be'nin Süleyman'dan gelen rivâyetinde Süleyman: Ben Zekvân'dan işittim, dedi.

١٧٦ – (١١٠) حدثنا يحيى بن يحيى أخبرنا معاوية بن سلام بن أبي سلام الدمشقي، عن يحيى بن أبي كثير؛ أن أبا قلابة أخبره؛ أن ثابت بن الضحاك أخبره؛ أنه بايع رسول الله ﷺ تحت الشجرة. وأن رسول الله ﷺ قال «من حلف على يمين بملة غير الإسلام كاذبا فهو كما قال ومن قتل نفسه بشيء عذب به يوم القيامة. وليس على رجل نذر في شيء لا يملكه»

(...) حدثني أبو غسان المسمعي حدثنا معاذ (وهو ابن هشام) قال: حدثني أبي عن يحيى بن أبي كثير، قال: حدثني أبو قلابة، عن ثابت بن الضحاك، عن النبي ﷺ قال «ليس على رجل نذر فيما لا يملك. ولعن المؤمن كقتله. ومن قتل نفسه بشيء في الدنيا عذب به يوم القيامة. ومن ادعى دعوى كاذبة ليتكثر بها لم يزده الله إلا قلة. ومن حلف على يمين صبر فاجرة» [49]

176 — (110) .... : Sâbitu'bnu Dahhâk (R) haber verdi ki, kendisi ağaç altında Rasûlullah'a bey'at eden bir sahâbîdir. Rasûlullah (S) şöyle buyurmuştur: «Her kim İslâmdan başka bir millet (dîn) adına yalancı olarak yemin ederse, o kimse dediği gibidir. Her kim bir şeyle kendini öldürürse kıyamet gününde intihar ettiği nesne ile azab olunur. Bir kimsenin malik bulunmadığı bir şeyi nezir yapması muteber değildir».

.... : Sâbitu'bnu Dahhâk (R) dan: Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: «Mâlik olmadığı bir şeyi nezretmesi kişiye sahîh olmaz (böyle bir nezre birşey lâzım gelmez, o, bâtıldır). Mü'mini lânetlemek onu öldürmek gibidir. Her kim dünyada kendini bir şeyle öldürürse kıyamet gününde o şeyle azab olunur. Her kim malı çok olsun diye yalan bir davaya kalkarsa, Allah ana mal azlığından başka bir şey arttırmaz. Ve her kim hâkim huzurunda nefsini yalana zorluyarak bile bile yalan bir yemin ederse, o da böyledir» [49].

١٧٧ — (..) حدثنا إسحق بن إبراهيم، وإسحق بن منصور، وعبد الوارث بن عبد الصمد كلهم عن عبد الصمد بن عبد الوارث، عن شعبة، عن أيوب، عن أبي قلابة، عن ثابت بن الضحاك الأنصاري ح وحدثنا محمد بن رافع، عن عبد الرزاق، عن الثوري، عن خالد الحذاء، عن أبي قلابة. عن ثابت بن الضحاك قال: قال النبي ﷺ «من حلف بملة سوى الإسلام كاذبا متعمدا فهو كما قال ومن قتل نفسه بشيء عذبه الله به في نار جهنم» هذا حديث سفيان وأما شعبة فحديثه أن رسول الله ﷺ قال «من حلف بملة سوى الإسلام كاذبا فهو كما قال ومن ذبح نفسه بشيء ذبح به يوم القيامة».

177 — ( ) .... : Sâbitu'bnu Dahhâk (R) şöyle dedi:

49. Geçmişe yahud hâle âid bir husus için bile bile yalan yere yapılan yemine «Yemini Sabr» veya «Yemini Ğamûs» denir. En büyük günahlardan olan bu yeminin keffâreti yoktur, onu ancak ateş temizler. Evleri yıkan, âileleri harab eden bu yemine kul hakkı taalluk ederse, bu hakkın red ve iâdesi vâcib olur.